Юлія Цигвінцева

Неосемантизація в сучасній українській мові:

чинники активізації внутрішніх ресурсів номінації

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Юлія ЦИГВІНЦЕВА

НЕОСЕМАНТИЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЧИННИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ НОМІНАЦІЇ

Вінниця
«НІЛАН-ЛТД»
2024

http://doi.org/10.37919/2024-384X
УДК 811.161.2’37’373.611

Ц 58

Рекомендувала до друку вчена рада Інституту української мови НАН України (протокол № 14 від 26 грудня 2024 р.)

Науковий редактор

Євгенія Анатоліївна Карпіловська – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.

Рецензенти

Світлана Олегівна Соколова – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Київ);

Світлана Петрівна Гірняк – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Анатолій Миколайович Нелюба – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Цигвінцева Ю. О.

Ц 58 Неосемантизація в сучасній українській мові: чинники активізації внутрішніх ресурсів номінації. Монографія. – Вінниця : НІЛАН-ЛТД, 2024. – 384 с.

ISBN 978-617-558-280-0

Монографія присвячена дослідженню явища неосемантизації в сучасній українській мові, що виявляється в тенденції оновлення лексикону завдяки використанню внутрішніх (питомих і вже засвоєних запозичених) ресурсів номінації. На матеріалі українських текстів різних стилів та жанрів, даних українськомовних корпусів та реєстру різноаспектних словників виокремлено й описано три типи неосемантизмів – слів з відомою формою та новим значенням – семантичні деривати, приховані повторні запозичення та нові омоніми. Особливу увагу приділено уточненню критеріїв їх класифікації, опису механізмів і джерел формування нового значення, з’ясуванню функціонального потенціалу неосемантизмів, унаявненого їхніми синтагматичними, парадигматичними та епідигматичними відношеннями в системі мови, питанням лексикографування цього різновиду інновацій в українських словниках XXI століття. Аналізований у розвідці матеріал доводить потужні можливості українських лексем для активного оновлення семантики й здатність української мови змінюватися відповідно до вимог часу, глобалізаційних викликів, зберігаючи своє національне єство, типологічні риси своєї номінації.

Для науковців, викладачів, студентів, учителів, а також усіх, хто цікавиться динамічними процесами в сучасній українській мові.

Видання здійснене коштом НАН України за програмою підтримки конкурсних проєктів науково-дослідних робіт молодих учених (2023–2024 рр.).

УДК 811.161.2’37’373.611

© Ю. О. Цигвінцева, 2024
© ТОВ «НІЛАН-ЛТД», 2024

ISBN 978-617-558-280-0

Зміст

ПЕРЕДМОВА..... 6

РОЗДІЛ 1. ТРАКТУВАННЯ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ Й ЗАКОРДОННОМУ МОВОЗНАВСТВІ 10
1.1. Основні підходи до вивчення динаміки лексико-семантичної системи мови 10
1.2. Статус неосемантизації та неосемантизмів у терміноапараті неології 27
1.3. Лексикографічне моделювання неосемантизмів у словниках української мови кінця XX – початку XXI століття.....43
1.4. Методологія дослідження неосемантизмів 54

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ.....62
2.1. Зміна значення та механізми формування багатозначності слова 62
2.2. Наслідки семантичної деривації в сучасній українській мові 74
2.2.1 Вплив детермінування на розвиток значення слова ..75
2.2.2 Спеціалізація (термінування) значення та виникнення неосемантизмів.....106
2.2.3 Метафора як найпродуктивніший засіб неосемантизації лексики.....120
2.2.4 Метонімічні моделі неосемантизації сучасної лексики.....144
2.2.5 Неосемантизми – наслідки семантичного зсуву 154
2.3. Неосемантизація та актуалізація лексики: збіги й відмінності.....159

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОВТОРНИХ ПРИХОВАНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛЕКСИЦІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ 174
3.1. Повторні приховані запозичення серед інших новозапозичень.....174
3.2. Терміносистема інформатики як сфера творення неосемантизмів.....179
3.3. Функціональні можливості повторних прихованих запозичень у соціальній сфері 199
3.4. Найпродуктивніші повторні приховані запозичення у сфері економіки.....230
3.5. Повторні приховані запозичення у світі мистецтва, моди та краси.....243

РОЗДІЛ 4. НОВІ СЛОВОТВІРНІ ОМОНІМИ ЯК НАСЛІДКИ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ ЛЕКСИКИ 255
4.1. Визначення омонімії в слов'янському мовознавстві 255
4.2. Види новотворів-омонімів у сучасній українській мові...261
4.2.1 Нові омоніми – наслідки універбації.....262
4.2.2 Повторне використання суфіксальної словотвірної моделі як механізм творення нових омонімів 278

ПІСЛЯМОВА.....284

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....292
I. Наукові праці 292
II. Довідкова література 327
III. Джерела ілюстративного матеріалу.....333

ДОДАТКИ.....351
Додаток А. Реєстр неосемантизмів.....351
Додаток Б. Доступ до словника неосемантизмів.....377

⁜ Потреба бути зрозумілим змушує звертатися до вже наявного, зрозумілого.

Вільгельм фон Гумбольдт

⁜ Підвести літературну мову під певні тісні рамки, – це значило б шукати нерухомости в русі, а мова передусім живе, вона є безнастанна творчість. ...Кожний бо суб'єкт не тільки пасивно сприймає, а і творить мову. Але в цій творчості сваволі не може бути, і своє, індивідуальне кожне мусить підганяти під віками збережену підставу, щоб підійти під мисли народові.

Олена Курило

⁜ …Слова передаються крізь віки, спотворюючись і змінюючись на своєму шляху. Їхні значення висковзують і відскакують, мов риба, набуваючи та позбуваючись тонкощів своїх рис. Але залишаються сліди. На великих просторах літератури…

Джеймс Мюррей, герой фільму «Геній і безумець»[1]

[1] Джеймс Мюррей – видатний англійський лексикограф, перший редактор знаменитого «Оксфордського словника англійської мови» (Oxford English Dictionary) (1884).

Дорогій мамі
Галині Григорівні Вознюк присвячую

ПЕРЕДМОВА

Лексика – це скарбниця того, що ми знаємо про світ, адже «все, що будь-коли пізнане людиною, закріплюється і зберігається у слові» [Карпенко 2007: 808], а лексична система мови – гнучка й чутлива за функціонуванням модель світу. Здатність до змін є необхідною рисою живої мови, бо на кожному етапі її існування мовці розвивають та актуалізують ті засоби, які максимально відповідають їхнім потребам, вимогам сучасної комунікації, ідеологічним, культурним і навчально-освітнім настановам тощо. Словниковий склад мови є найбільш сприйнятливим до зовнішніх чинників впливу, на ньому також відбивається дія внутрішніх законів розвитку мови, тому лексичний і семантичний рівні системи мови найвиразніше відображають її динаміку в часі та просторі.

Вивчення причин, напрямів і форм змін у лексичному складі мови, безперечно, належить до важливих проблем лінгвістичної науки та становило предмет наукового осмислення віддавна. Учені виокремили низку чинників, що впливають на мовну динаміку, визначили механізми адаптації мови до викликів часу, з-поміж яких важливе місце посідають різні шляхи семантичної еволюції слів. Класичні праці зі слов'янської семасіології, що містять глибокі теоретичні узагальнення, які залишаються актуальними й сьогодні, а також подають ефективні й апробовані на матеріалі різних мов процедури аналізу семантики слів, ідеї визначних українських та закордонних науковців, осмислені в першому розділі монографії, слугують

надійними орієнтирами для нашого дослідження.

Українські мовознавці в десятиліття незалежності України з огляду на зміну суспільно-політичного статусу української мови й, відповідно, розширення сфери її функціонування, нові когнітивні та комунікативні потреби мовців зосередили свою увагу на різних аспектах розвитку лексико-семантичної системи мови як найбільш чутливій до потреб суспільства, а саме на: змінах у мові української преси, функціонально-прагматичному характері лексичної норми, семантичній структурі слова та семантичній деривації як способі її розвитку, динаміці мови художньої літератури та ідіолектів творчих особистостей, типології інноваційних мовних процесів, взаємодії внутрішніх і зовнішніх ресурсів української мови, засадах словникового моделювання мовної динаміки тощо.

Осмислення сучасної наукової літератури, опрацювання різнотипних словників й аналіз українськомовних текстів першої чверті XXI століття уможливлюють висновок про те, що з кінця XX століття і до сьогодні відбувається інтенсивне поповнення української лексики неологізмами, серед яких дослідники виокремлюють такі типи: новотвори, новозапозичення, зокрема семантичні кальки, повторні та приховані запозичення, неосемантизми й неографізми. Особливого значення в оновленні лексикону періоду незалежності набувають внутрішні ресурси української мови, що показують її здатність змінюватися, пристосовуватися до вимог часу, зберігаючи своє національне єство, тобто типологічні риси своєї номінації. З огляду на це важливим є аналіз ресурсів і шляхів оновлення семантики слова – неосемантизації, класифікування оновлених одиниць та прогнозування їхнього когнітивного й комунікативного потенціалу, перспектив усталення в системі мови.

Науковці по-різному означували семантичні інновації. У цій праці, услід за польськими дослідниками А. Марковським, К. Вашаковою та українськими мовознавцями Н.Ф. Клименко,

Є.А. Карпіловською і Л.П. Кислюк, оперуємо терміном *неосемантизм*, який, на нашу думку, найповніше охоплює зміст поняття «слово з відомою формою та новим значенням».

На початку XXI ст. з'явилася низка українських неологічних словників різних типів, які, зокрема, фіксують неосемантизми. Активність і функціональний потенціал аналізованих одиниць підтверджує сучасна мовна практика – українські тексти різних стилів та жанрів, матеріали українськомовних корпусів. У зв'язку з цим виникає потреба комплексно описати й проаналізувати неосемантизми з огляду на: взаємодію їхніх структурних і функціональних характеристик; необхідність теоретичного осмислення стилістичних функцій цих мовних одиниць у текстах (усних і письмових); активність змін у лексичному складі мови; недостатній рівень вивчення механізмів творення нового значення; уточнення критеріїв їхньої класифікації; завдання лексикографічного опису цього різновиду інновацій у сучасних українських словниках різних типів. Це сприятиме встановленню функціонального потенціалу неосемантизмів та прогнозуванню їхнього місця і ролі в майбутній комунікації, їхньому внормуванню й поданню в нових словниках, граматиках української мови та новій редакції українського правопису.

Щиро дякуємо за уважне прочитання рукопису монографії та висловлення цінних міркувань науковому редакторові ***Євгенії Анатоліївні Карпіловській***, доктору філологічних наук, професорові, завідувачці відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (Київ), та рецензентам ***Світлані Олегівні Соколовій***, доктору філологічних наук, професорові, завідувачці відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, ***Світлані Петрівні Гірняк***, доктору філологічних наук, професорові, професору кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дро-

гобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, ***Анатолієві Миколайовичу Нелюбі***, докторові філологічних наук, доценту, професорові кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сердечна подяка ***колегам з відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики***, учасникам процедури захисту дисертації для здобуття наукового ступеня доктора філософії, що лягла в основу пропонованої монографії: рецензентам ***Галині Мирославівні Сюті***, докторові філологічних наук, професору, провідному науковому співробітникові відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики, та ***Оксані Миколаївні Тищенко***, кандидатові філологічних наук, старшому науковому співробітникові відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики, голові разової спеціалізованої вченої ради Інституту української мови НАН України ***Світлані Павлівні Бибик***, докторові філологічних наук, професору, провідному науковому співробітникові відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України, а також опонентам ***Наталії Петрівні Дарчук***, доктору філологічних наук, професорові, професору кафедри української мови та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, і ***Василеві Феодосійовичу Старку***, кандидатові філологічних наук, доценту, доцентові кафедри філології Українського католицького університету (Львів), за їхні важливі поради й пропозиції, які сприяли вдосконаленню аналізу й викладу матеріалу та посиленню висновків.

Сподіваємося, що дослідження неосемантизації сучасної української лексики, подане на суд читачів, зацікавить не лише науковців, викладачів та студентів, а й усіх, чию увагу привертають динамічні процеси в українській мові.

1 ТРАКТУВАННЯ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ В УКРАЇНСЬКОМУ Й ЗАКОРДОННОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. Основні підходи до вивчення динаміки лексико-семантичної системи мови

Мова – це відкрита й рухлива система. Мовна динаміка є відповіддю на суспільні запити й виклики. Саме тому питання про постійне й змінне повсякчас перебуває в полі пильної уваги мовознавців. Розрізнення статичного й динамічного в мові започаткував В. фон Гумбольдт, який звернув увагу на необхідність розмежування історичних змін та сучасного стану мови, вивчення не лише нерухомих статичних рис, а й мови в її історичному розвитку, адже в основі сучасного стану мови, на його думку, лежить попередній її стан. Дослідник виокремлював у мові динаміку (Енергію (від гр. ενεργία – діяльність)) та статику (Ергон (від гр. έργον – справа, робота)) і довів, що мова є не тільки продуктом діяльності спільноти, яка нею послугується, а й власне діяльністю такої спільноти [Гумбольдт 1984: 70]. Рушієм цієї діяльності він вважав внутрішню форму мови та зазначав, що словниковий запас будь-якої мови необхідно сприймати не як готовий продукт, а як процес постійного творення нових слів і словоформ, а також як вияв

словотворчої потенції мови в індивідуальному й загальному користуванні [Там само: 112]. Слово, за В. фон Гумбольдтом, не містить готового поняття, а лише підказує спосіб утворення понять властивими мові засобами.

Погляди В. фон Гумбольдта лягли в основу дихотомії синхронії і діахронії у знаковій теорії мови Ф. де Сосюра, котрий, говорячи про мінливість мовного знака, доводив, що мова – це складна система, яка «принципово неспроможна протидіяти чинникам, що повсякчас змінюють відношення між позначеним і позначенням» [Сосюр 1998: 98]. За Ф. де Сосюром, функціонування цієї системи забезпечують відношення між її одиницями – асоціативні (парадигматичні) та синтагматичні зв'язки (сполучуваність) [Там само: 156]. У зв'язку з мовною динамікою Ф. де Сосюр опрацьовував поняття мовної аналогії, яке трактував як зразок і регулярне наслідування зразка, утворення нової форми за взірцем однієї чи кількох інших уже наявних форм. Вважаючи аналогію чинником стабілізації фонетичних змін, що неминуче призводять до розхитування мовної норми та зростання кількості форм, він обґрунтовував нею всі «нормальні модифікації зовнішнього вигляду слів, що не мають фонетичного характеру» [Там само: 203] та саме дією аналогії в системі мови пояснював виникнення мовних інновацій. Для предмета нашого дослідження важливою є теза Ф. де Сосюра про те, що «ніщо не може стати елементом мови без попереднього випробування в мовленні і всі еволюційні явища започатковуються у сфері діяльності індивіда» [Там само: 213]. Сьогодні всі погоджуються з його висновками про те, що частина мовленнєвих новоутворень зберігаються в мові, виявляються продуктивними та здатними «з часом усією своєю сукупністю надати словнику та граматиці зовсім іншого вигляду» [Там само: 213]. Тобто в центрі всіх динамічних процесів у мові стоїть слово як основна одиниця номінації. У слові зосереджуються результати динаміки на нижчих рівнях системи

мови (фонологічному, морфемному), і воно ж стає основою динаміки на її вищих рівнях – синтаксичному й семантичному. Саме тому вивчення функціонального потенціалу нових слів та їхніх нових значень сьогодні є одним із першорядних завдань як української, так і загалом слов'янської лінгвістики.

О.О. Потебня щодо цього зауважував, що «життя слова становить його вживання, тобто застосування до нових випадків» [Потебня 1985: 114] і всі мови мають невичерпні внутрішні можливості для розвитку, бо «розвиток мови відбувається шляхом затемнення уявлення й виникнення внаслідок цього й внаслідок нових сприйнять нових образних слів» [Там само: 117]. Мовознавець позитивно оцінював рухливість у лексичному складі мови й здатність слова до змін. З'ясовуючи механізми семантичної динаміки, ми спираємося на вчення О.О. Потебні про зовнішню (членороздільний звук) і внутрішню (найближче етимологічне значення) форму слова, їхній взаємозв'язок та взаємозамінність, однак відмінність. Лінгвіст доводив цю відмінність на прикладі слів різного походження, які дістали згодом однакову вимову (іменник *мило* та прислівник *мило*, *які* розрізняються внутрішньою формою, а не зовнішньою [Там само: 45]. Також цінними є міркування О.О. Потебні про те, що кожне слово складається з трьох елементів: «єдності членороздільних звуків, тобто зовнішнього знака значення; уявлення, тобто внутрішнього знака значення, і самого значення» [Там само: 114] і що саме мовне оточення відображає значення кожної конкретної лексеми.

В історії дослідження мовної динаміки важливе місце посідають і праці І.О. Бодуена де Куртене, який зауважував, що «мовне життя є безперервною органічною роботою… А в органічній роботі можна помітити прагнення до економії сил і до нерозтрачування їх без потреби, прагнення до доцільності зусиль і дій, прагнення до користі й вигоди»[2] [Бодуэн

[2] Переклади цитат без вказівки на прізвище перекладача належать авторці.

дэ Куртэне 1963: 226]. Такі висновки вченого заклали надійне підґрунтя для пізніше сформульованого А. Мартіне закону економії мовних зусиль. Важливою причиною мовних змін, на думку І.О. Бодуена де Куртене, часто є випадкові асоціативні утворення, які виникають внаслідок об'єднання уявлень: саме тому в мові можна інколи спостерігати надмір чи, навпаки, відсутність слів для позначення певних понять. Іншою причиною мовних змін є ізольованість, роз'єднання, забуття зв'язків між уявленнями. Не варто, на думку вченого, забувати й про те, що мовна діяльність є умовою мислення, і в прагненні мислення до абстракції полягає ще одна причина мовних змін, особливо «змін … шляхом метафори або інакомовлення, шляхом абстрагування значення слів як форм для понять, шляхом з'єднання, або асоціації, уявлень за подібністю в певному постійному напрямку» [Там само: 227]. Зважаючи на соціальну природу мови, І.О. Бодуен де Куртене стверджував, що внаслідок різних суспільних перипетій змінюється не лише світогляд цілих класів, а й так само швидко відбуваються зміни в розумінні значень деяких слів, адже «в мові, як загалом у природі, все живе, все рухається, все змінюється. Спокій, зупинка, застій – явище умовне, це окремий випадок руху за умови мінімальних змін. Статика мови – це лише окремий випадок її динаміки…» [Там само: 349]. Сьогодні ці твердження вже не потребують доведення, адже кілька сотень років науковці спостерігають постійний рух у мовній системі: на одних рівнях пертурбації відбуваються повільніше, змінюється не все, а інші рівні – більш мобільні.

Визначальними для дослідження мовної динаміки є студії Л.А. Булаховського, у яких він розвинув теорію внутрішньої форми слова В. фон Гумбольдта та О.О. Потебні, зосередивши свою увагу на словах, які «втратили етимологічну ясність» (за В. фон Гумбольдтом). Учений цікавився, чому одне слово, тобто певний звуковий комплекс і значення, соціально закріплене за ним як продукт психологічного опрацювання низки

змістових елементів, що стали одним цілим, деетимологізується, тобто перестає бути схожим на слово чи слова, з якими було пов'язане, стає ізольованішим у системі мови й сприймається поза «гніздом», або сукупністю слів зі спільним коренем [Булаховський 1978в: 345]. Умови деетимологізації він вбачав у змінах засобів та особливостей виробництва, забуванні обставин первісного називання, неточному знанні речей або рідкій вживаності слова, пояснював затирання внутрішньої форми різними типами чергування звуків, гаплологією, запозиченою формою слова або належністю слів до різних стилів тощо.

На необхідності враховувати динамічний аспект в описі лексичного складу мови певного часового періоду наголошували представники Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіус, Б. Гавранек, Б. Трнка, Р.О. Якобсон. Вони ґрунтовно досліджували питання системи та структури мови, мовної стабільності й норми, розмежування мовних і мовленнєвих явищ, виражальних засобів літературної мови. Представники Празького лінгвістичного гуртка розглядали мову як «систему доцільних засобів вираження, цінність якої можна виміряти лише тим, яким чином вона відповідає своїй меті» [Матезиус 1967: 451] та не брали до уваги історичний розвиток мови. Аналізуючи конкретний стан мови та її відношення до дійсності, учені цієї школи структурної лінгвістики – функціональної лінгвістики – запропонували кілька цінних для наступних мовознавчих досліджень тверджень. Так, В. Матезіус, спираючись на вчення попередників про внутрішню форму слова, виокремив у лексичному складі мотивовані та немотивовані найменування. «Різниця між ними полягає в тому, що мотивоване найменування, якщо ми зустрічаємося з ним вперше, саме дасть нам можливість в якійсь мірі вгадати, що воно означає, а найменування невмотивоване в цьому відношенні нам абсолютно не допоможе» [Там само]. На підтвердження своїх міркувань В. Матезіус наводив промовисті приклади, порівнявши чеські іменники

palírna (винокурня) та *okřín* (чашка). Дослідник зауважував, що мовець, котрому вперше трапляється незнайоме слово *palírna*, може легко згадати інші іменники такої ж будови – *brusírna* (точильня), *barvírna* (красильня), *holírna* (голярня) тощо; а отже, він може зробити висновок, що слова із словотворчим суфіксом **-írna** позначають приміщення чи будівлю, де відбувається дія, виражена відповідною твірною основою, яка може дорівнювати кореню. Щодо іменника *okřín*, то за формою мовець не зможе встановити значення цього слова, адже воно належить до немотивованих найменувань [Там само], тут немає підказки у вигляді суфікса, навіть мертвого чи унікального, як в українських словах *мудрагель* чи *козел*. А наскільки формальні показники слів є важливими для проникнення в їхню семантику, принаймні, граматичну та словотвірну, засвідчує знаменитий приклад Л.В. Щерби про «глокую куздру», яка «штеко будланула бокра и курдячит бокренка». З цієї фрази на основі самої форми слів можна зрозуміти частиномовну належність, похідність лексем, визначити їхнє граматичне значення. Це доводить, що деякі семантичні ознаки лексичної одиниці можна виокремити на основі аналізу її формальної будови та вживання в тексті, знань з морфології та синтаксису (відомостей про синтагматику). Спонукає до роздумів теза В. Матезіуса про те, що «найбільш гнучким елементом найменування є його значення», яке зумовлене «речовим змістом, символічною значущістю, емоційним акцентом і специфічним присмаком конкретної мови» [Там само: 453–454]. На думку лінгвіста, саме ці риси впливають на зміни значення слова чи його інтерпретації та зумовлюють словотворчість у кожній національній мові.

Посилену увагу до сучасного стану мови та дослідження функціонування мови як системи засобів спілкування виявляли й інші представники функціональної лінгвістики. А. Мартіне, М. Мамудян у вивченні варіативності мови концентрували свою увагу на способах визначення місця елементів у її

структурі й аналізі їхнього функціонального навантаження в ній. А. Мартіне, спираючись на теорію Ф. де Сосюра про триєдину сутність мовного знака, виокремлював у структурі мовного знака означене, яке дорівнює його значенню чи цінності (valeur), а також означення, за допомогою якого відбувається окреслення знака [Мартине 1963: 378–379]. Представники функціональної лінгвістики описували варіативність мови як імовірну подію, яку необхідно аналізувати з певним ступенем точності. Орієнтуючись на теорію В. Матезіуса про потенційність мовних явищ, тобто «нестійкість в певний період, на противагу динамічній мінливості, що виявляється у часовій послідовності» [Матезиус 1967а: 42] (діахронії), вони акцентували саме на варіативності мовних одиниць, або на їхній здатності змінюватися, особливо в індивідуальному мовленні членів певного мовного колективу – нації.

Представники іншого напряму структуралізму – копенгагенської глосематики, – досліджуючи природу мовного знака, теж зважали на його функцію. Л. Єльмслев розумів вираження та зміст як два необхідних функтиви (складники) знакової функції, що існують нерозривно. Відповідно, учений використовував термін *знак* для найменування одиниці, що складається з форми змісту та форми вираження. На його думку, різниця між вираженням і змістом та їх взаємодія у вигляді знакової функції є основою структури будь-якої мови [Ельмслев 2008: 72]. Щодо структурного підходу до мови Л. Єльмслев зауважував: на перший погляд слово важко розглядати в такому аспекті, адже словниковий склад нестійкий, постійно змінюється. Однак він доводив виправданість структурного погляду на семантику й зазначав, що для того, аби ввести до семантичних досліджень поняття структури, необхідно розглядати не лише поняття значення, а й сосюрівське поняття значущості (фр. valeur, цінність) лексичної одиниці. Те, що значення має структуру, учений доводив двома тезами: по-перше, «одиничні

значення залежать від обчислення варіантів, які виводяться логічно з можливих реляцій, передбачених під час опису форми», а по-друге, «“загальні” значення … залежать від значущостей, які також підпорядковані формі та визначають можливі кореляції». Отже, варіанти та значущості є одиницями іншого рівня, ніж значення [Ельмслев 1962: 132–133]. Глосематики у своїх наукових студіях виробили методи дослідження мови як системи та методи вивчення тексту як процесу, конкретного вияву цієї системи, значну увагу приділяли варіантам та інваріантам системних і текстових одиниць і їх порівняльному аналізу.

Цінною для розв’язання проблем мовної динаміки стала гіпотеза лінгвальної відносності, яку запропонував американський структураліст-дескриптивіст Б. Ворф, чиї мовознавчі погляди сформувалися під впливом наукових студії американського культуролога й антрополога Е. Сепіра (гіпотеза Сепіра-Ворфа). Продовжуючи ідеї В. фон Гумбольдта, ці вчені доводили, що мовці, які говорять різними мовами, по-різному мислять і сприймають навколишню дійсність, а зміни в лексичному складі мов викликані різними чинниками, більшість з яких належить до сфери культури, а не самої мови [Сепир 1993: 240]. Зокрема, О.С. Мельничук головними причинами розвитку внутрішньої системи мови вважав «суперечність між функціональною і якісною стійкістю відтворюваних елементів реальної мовної системи і щоразу новими потребами вираження думок, спричинюваними впливом зовнішніх обставин», та «суперечність між тенденцією до стійкості й однаковості мовних навиків у всіх членів мовного колективу і неусвідомлюваними відхиленнями в мовній практиці кожного члена колективу від загальноприйнятих зразків вимови та осмислення мовних форм» [Мельничук 2007: 172]. Саме розв’язання цих суперечностей, на думку лінгвіста, сприяє творенню мовцями на основі наявних мовних засобів нових індивідуальних засобів, частина яких закріплюється у структурі мови. Зміни, які

відбуваються у процесі мовної еволюції, він зводив до таких основних типів: 1) становлення і розвиток нових компонентів структури, 2) заміна одних компонентів у відповідних функціях на інші і 3) некомпенсована втрата компонентів структури [Там само: 173]. З ним погоджувався В.В. Жайворонок, який одним із найважливіших механізмів мовної еволюції вважав «постійний інтралігвальний процес реагування на нові (матеріальні та ідеальні) реалії» [Жайворонок 1999: 35].

В.В. Німчук стверджував, що словниковий запас кожної живої мови складається з трьох шарів: активний (широко вживаний у різних сферах життя), пасивний (лексеми, які час від часу використовуються в мовній практиці), інертний (який не використовується в конкретний період життя мови) [Німчук 1992: 355]. Він виокремлював у лексико-семантичному арсеналі мови кілька генетичних шарів: 1) слова й значення, успадковані з мови, на ґрунті якої вона розвинулася; 2) слова та значення, що виникли внаслідок морфологічної й семантичної деривації; 3) прямі лексичні запозичення й кальки [Там само: 7]. За дослідником, доля слова залежить не тільки від долі денотата, а й від місця лексеми в системі мови, особливо від парадигматичної співвіднесеності з іншими спільнокореневими словами.

В.М. Русанівський значну увагу приділяв внутрішнім причинам лексичних змін, до яких уналежнював такі різноспрямовані, але взаємозалежні тенденції: 1) прагнення слова до однозначності – розвиток в його семантичній структурі різних значень; 2) автономність семантичної структури слова – поєднання (накладання) семантичних структур різних слів; 3) зближення в семантиці різних слів (синонімізація) – спеціалізація значень колишніх синонімів; 4) розвиток синонімії – розвиток омонімії; 5) метафоризація і деметафоризація як спосіб нової номінації; 6) емоційна маркованість – тяжіння до нейтральності; 7) емоційна нейтральність – розвиток емоційної маркова-

ності тощо [Русанівський 2001: 63].

Будь-які зміни в семантиці окремої лексеми, незалежно від того, чи виникли вони внаслідок внутрішньомовного розвитку, чи під впливом іншої мови, ніколи не залишаються ізольованими. Вони викликають семантичні зрушення в пов'язаних мовних одиницях, об'єднаних спільністю значення чи різноманітними зв'язками. На цьому наголошували авторитетні українські дослідники А.О. Білецький [Білецький 2012], М.А. Жовтобрюх [Жовтобрюх 1963; Жовтобрюх 1970], В.Т. Коломієць, [Коломієць 1973]. О.Г. Муромцева [Муромцева 1985], І.І. Ковалик [Ковалик 1961], Л.А. Лисиченко [Лисиченко 1977], М.П. Кочерган [Кочерган 1980], Ж.П. Соколовська [Соколовська 1990], О.О. Тараненко [Тараненко 1980; Тараненко 1989] та ін., котрі всебічно досліджували українську лексику, описували лексичну сполучуваність та семну структуру слова, вивчали типологію лексичних значень, семантичні перенесення, ускладнення, спрощення й переінтеграції тощо. Наприклад, О.О. Тараненко з цього приводу зазначає, що ефективним є аналіз розвитку мовної семантики не тільки на рівні закріплених в узусі діахронних змін, а ширше – на тлі постійних коливань, зрушень, інновацій, тобто на матеріалі конкретних мовних фактів різних періодів і різного ступеня усталеності в системі мови, зокрема й на прикладі індивідуально-оказіональних утворень [Тараненко 1989]. Ураховуючи побоювання лінгвістів щодо швидкого темпу змін сучасного лексикону, Л.В. Струганець, спираючись на українську лінгвістичну класику, нагадує, що ця тенденція характерна й для інших мов, оскільки зумовлена суспільними перетвореннями, а «повновартісність функціональних можливостей української літературної мови на сучасному етапі свідчить про активність адаптаційних механізмів мовної системи, про її здатність до саморегулювання» [Струганець 2002: 98].

Динамічні процеси в лексиці української мови є об'єктом багаторічних досліджень співробітників відділу лексико-

логії, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України – Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк. У їхніх колективних та індивідуальних монографіях і статтях докладно проаналізовані тенденції й механізми оновлення лексикону сучасної української мови, змодельовано стан її мобільних ділянок, запропоновано методику встановлення функціонального потенціалу інновацій тощо. На переконання дослідниць, застосований системно-структурний підхід до аналізу форми, семантики й функціонування нової лексики закладає надійне підґрунтя для створення моделі реального стану лексикону й граматичного ладу сучасної української мови як динамічної системи зі стабільною внутрішньою організацією і високим ступенем саморегулювання під впливом інтенсивних суспільних змін [Карпіловська 2016: 58].

Різним аспектам розвитку лексико-семантичної системи української мови присвячені праці сучасних українських лінгвістів, зосереджені на описі й аналізі:

– змін у мові української преси [Стишов 2003; Мінчак 2003; Дергач 2010; Навальна 2011; Шевченко, Сизонов 2021; Степаненко 2023, 2024; Сизонов 2024];

– функціонального характеру лексичної норми [Струганець 2002; Коць 2010; Єрмоленко, Бибик та ін. 2013; Космеда, Халіман 2013; Коць 2018];

– динаміки мови художніх творів та творчих особистостей [Сологуб 1991; Панько 1991; Панько 1992; Бибик 1994; Сюта 1995; Дужик 1996; Статєєва 1997; Сологуб 2000; Сидяченко 2003; Вокальчук 2004; Вокальчук 2008; Кравець 2012; Голікова 2018; Космеда, Олексенко та Павлова 2019; Мовчун 2020];

– інноваційних мовних процесів [Мазурик 2002; Нелюба 2007; Клименко, Карпіловська та Кислюк 2008; Таран 2011; Клименко, Карпіловська, Кислюк та ін. 2017; Тараненко 2015; Ковтунець 2017; Кислюк 2017; Кислюк 2019; Карпіловська,

Кислюк, Клименко 2024; Тараненко 2024];

– теоретичних засад, способів і засобів лексикографічного моделювання, моделей мовної динаміки [Гнатюк 2021; Карпіловська 2023; Козирєва та ін. 2023] тощо.

Інтерес до заявленої проблеми спостерігаємо й у наукових розвідках, присвячених іншим слов'янським мовам, а отже, ці процеси загальнолюдські й загальномовні, що дає підстави для виявлення їхньої типології та характерології (національної маркованості). По-перше, наприкінці XX – на початку XXI століть слов'янські лінгвісти під керівництвом професора С. Гайди працювали в масштабних міжнародних славістичних проєктах, у рамах яких виконували подібні дослідження окремих слов'янських мов. Це проєкти «Nowe dzieje języków słowiańskich / Нова історія слов'янських мов», де зокрема для української мови в 1999 р. підготовлено монографію «Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова» за ред. С.Я. Єрмоленко [Єрмоленко 1999], та «Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich / Порівняння систем і функціонування сучасних слов'янських мов», за результатами якого опубліковано колективну монографію «Słowotwórstwo/Nominacja / Словотворення/Номінація» за ред. І. Онхайзер [Ohnheiser 2003].

По-друге, такі дослідження актуальні, тому відбувалися паралельно й незалежно одне від одного для різних мов. Наприклад, російська лінгвістка Н.З. Котелова виходила з того, що мова – це діалектична, багатошарова та багатовимірна, гнучка та динамічна, відкрита та соціально обумовлена емоційна та експресивна система. Дослідниця значну частину свого наукового життя працювала над теорією і практикою створення тлумачних словників. Завдяки колосальній роботі з опрацювання нових слів, значень слів та сполучень, які з'явилися в російській мові до 60-х років минулого століття, та ще не були зафіксовані в нормативних словниках, стали популярними се-

рії випусків про нові слова та значення [Котелова 1978; Котелова 1983; Котелова 1984]. О.П. Єрмакова описувала лексичні значення похідних слів [Ермакова 1984] і семантичні процеси (активізацію семантичної моделі, деактуалізацію, деідеологізацію, деполітизацію, метафоризацію) та їхні наслідки на матеріалі російських популярних газет і журналів [Ермакова 2000]. У монографії О.А. Земської на основі російської мови кінця XX – початку XXI століття досліджено динамічний аспект словотворення, вплив похідних слів, зокрема й новотворів, на систему номінативних засобів мови, типові особливості оказіональних і потенційних слів тощо [Земская 2009].

Предметом дослідження О.О. Лукашанця став стан та основні тенденції розвитку білоруської мови початку XXI століття. Дослідник аналізував проблеми міжмовного зближення і відштовхування [Лукашанец 2003], зауважував, що поряд з інтенсивним поповненням запозиченою лексикою (англомовною інтервенцією) в білоруській мові цього часу чітко проявилася і тенденція націоналізації, пов'язана з активізацією в мові лексики, що відрізняє її від інших мов [Лукашанец 2009]. Схожі процеси спостерігаємо й в українській мові.

Понад 30 000 неологізмів різних типів, вилучених із польської преси 1972–1981 та 1985–2000 років, проаналізувала Т. Смулкова [Smółkowa 2001]. Різноманітні типи нових інтернаціоналізмів у польській мові кінця XX – початку XXI століття досліджувала К. Вашакова [Waszakowa 2005]. П. Ковальський аналізував функціонування термінів, пов'язаних з описом значеннєвих змін у межах лексики природних мов, передусім у системі польської мовознавчої термінології [Kowalski 2020].

Неології як науці та неологізмам чеської мови кінця XX століття присвятила свою монографію О. Мартинцова, яка на основі багатого лексичного матеріалу та із застосуванням різних критеріїв новизни не тільки глибоко дослідила нові слова та сполуки, а й спостерегла й осмислила тенденції, що зумов-

люють їхню появу [Martincová 1983]. Неосемантичним процесам у чеській мові присвячена стаття А. Рангелової [Rangelova 2005]. У сербській лінгвістиці цю проблему докладно проаналізував Дж. Оташевич [Otašević, 2008]. Інноваційні процеси в чеській та болгарській мовах початку XXI століття на матеріалі мови ЗМІ описала Б. Нішева [Niševa 2014]. Механізми та засоби неологізації чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століття з'ясовувала українська лінгвістка Н. Ємчура [Ємчура 2015] та ін. Семантичним неологізмам в українській та словацькій мовах присвячена стаття Я. Кредатусової [Kredátusová 2012]. Н.Ф. Зайченко та О.Л. Паламарчук розглянули деякі спільні і специфічні тенденції в процесах семантичної і словотвірної деривації давніх і новітніх іншомовних запозичень у західних (словацькій і чеській) і східних слов'янських (українській та російській) мовах, проаналізували ці різновиди деривації в аспекті взаємодії мови та мовлення, описали особливості адаптації англоамериканізмів у кожній з мов тощо [Зайченко, Паламарчук 2014].

Досліджуючи слов'янські мови кінця XX – початку XXI століття загалом, науковці виокремили такі провідні тенденції розвитку цих мов: глобалізація (інтернаціоналізація) – етнізація (націоналізація, автохтонізація), інтелектуалізація – демократизація, економія мовних засобів – деталізація номінації, прагматико-стильова диференціація – усунення стильових обмежень, дотримання мовних норм – відхилення від норм [Horecký, Buzássyová, Bosák 1989; Гудшмидт 1998; Ohnheiser 2003; Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 6–7][3]. На думку лінгвістів, ці процеси перебувають у діалектичному зв'язку й сприяють постійному рухові мовної системи, що умотивовує дослідження, присвячені мовній, зокрема лексичній динаміці.

[3] Такі тенденції, як інтелектуалізація – демократизація, виділяли представники Празького лінгвістичного гуртка в «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» до I Міжнародного з'їзду славістів у Празі (1929 р.).

Специфіка розвитку української мови цього періоду та її сучасний стан підтверджують окреслені вище тенденції розвитку та функціонування мов в нових суспільно-політичних умовах. Здобуття Україною незалежності та демократичні зміни в усіх сферах суспільного життя, національне піднесення, розширення політичних та культурних зв'язків, дві революції, епідемія коронавірусної хвороби, російське вторгнення на територію України та російсько-українська війна, що триває з 2014 року, стали причинами творення нових слів та використання нових засобів мовного вираження мисленнєвих процесів, мовомислення або повернення та актуалізації частини пасивного лексикону. Динаміка всіх сфер діяльності соціуму викликала появу й активне функціонування в українській мові значної кількості запозичених елементів, які по-різному входять у систему мови, зумовила виникнення різноманітних новотворів. Демократизація суспільного життя посприяла активному використанню емоційної та експресивної лексики, інтелектуалізації (окнижненню) частини лексики й водночас демократизації (орозмовленню) термінів [Клименко 2008], що «змінило співвідношення між стилістично нейтральними та стилістично маркованими лексичними засобами в різних функціональних стилях» [Навальна 2011: 8]. Мовці освоїли інтернет-комунікацію, яка стала «важливим джерелом виникнення неологізмів, ... своєрідним полігоном для випробування нових словоформ» [Чемеркін 2009: 42], специфічною комунікативною сферою, де формується та розвивається новий функціональний стиль української мови, якому «властиве розширення функцій епістолярного жанру, а також трансформація традиційних форм розмовного стилю» [Чемеркін 2007: 366].

Аналізуючи мовну ситуацію в Україні початку XXI століття, Л.Т. Масенко із сумом констатувала, що її «характеризує конфлікт між двома літературними мовами – українською та російською», однак зауважувала, що попри це «українська

мова не втратила достатньо сильної креативної енергії» і починає активно виявляти своє обличчя «в умовах творчої свободи» [Масенко 2004: 116, 124]. Дослідниця звертала увагу на позитивні зміни в мовній ситуації після надання українській мові статусу державної, але негативно відгукувалася про майже відсутню мовну політику в державі. За кілька років О.Г. Руда зазначала, що «де-факто Україна продовжує жити в умовах білінгвізму» [Руда 2012: 5]. Ю.І. Шевчук наголошував, що, незважаючи на русифікацію, «українська спільнота виявляє гідну подиву мовну творчість, оригінальність й уяву. Це виливається в ініціятиви з метою популяризувати саму мову та стимулювати … питомі механізми словотвору. Раніше лексичні новації були прерогативою окремих літераторів, а їхній смак і престиж у поєднанні з великими тиражами книжок ставали запорукою того, що нові слова й значення підхоплювало й засвоювало все суспільство. Тепер же не одиниці, а цілі громади зацікавлених українців активно шукають власні засоби називання нових понять, обговорюють їх у Міжнародній мережі» [Шевчук 2015: 23–24][4]. Попри активну словотворчість митців та деяких інших мовців, повернення до забутих й репресованих джерел, ширше функціонування української мови в різних сферах, частина суспільства продовжувала існувати в умовах білінгвізму. Позитивні зміни в мовній ситуації розпочалися після Революції гідності 2013–2014 років, що «зумовило кардинальні зрушення у мовному та національному самоусвідомленні значної частини українських громадян» [Масенко 2019: 163]. Знаковим для утвердження статусу української мови став 2019 рік, коли було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Він закріпив українську мову як обов'язковий засіб комунікації в усіх сферах публічного життя, створивши правні основи для розширення її функціону-

[4] Показовим щодо такої колективної мовотворчості Ю. Шевчук вважає проєкт «Словотвір» (http://slovotvir.org.ua).

вання, стимулював суспільний інтерес до вивчення та використання української мови.

І хоча останнім часом почала виявлятися інша тривожна тенденція – засилля надлишкових та необґрунтованих англізмів, що заполонили мову засобів масової інформації та інші сфери суспільного життя, російсько-українська війна, особливо її активна фаза, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, не лише реактуалізувала рідну культуру й мову для частини російськомовних українців, а й зумовила активне мовне осмислення подій та творення нових слів й висловів – «свідків» війни (за І.Б. Левонтіною) [Тараненко 2017; Гриценко 2022; Коць 2022; Цигвінцева 2022; Кислюк, Мельник 2023; Кононенко 2023; Сюта 2023; Цигвінцева 2023а; Шиманська 2023; Яцимірська 2023; Ажнюк 2024; Степаненко 2024; Тараненко 2024; Кислюк 2024а]. Вважаємо слушними міркування С.О. Соколової, котра пише що «факт агресії змінив мовну свідомість багатьох громадян України, передусім їхнє ставлення до мов: українську мову активніше почали сприймати як символ єднання нації, як запоруку національної безпеки тощо, а російську – як символ агресії, як мову ворога» [Соколова 2023: 10]. Унаслідок війни змінилася мовна поведінка багатьох людей, були порушені територіальні межі функціонування мов та діалектів, що впливає на характер мовної діяльності української спільноти, на ставлення до мови загалом та до ресурсів мовотворчості зокрема.

Отже, мовна динаміка засвідчує не лише зміну в сенсотворенні та мовомисленні українців і їхню здатність реагувати на сучасні події, а й відображає гнучкість і адаптивність української мови, її можливості виконувати когнітивну та комунікативну функції в постійно змінюваних умовах спілкування. Науковий інтерес до теми зумовлений необхідністю постійного та системного аналізу цих змін, оприявнених у слові – базовій одиниці номінації.

1.2. Статус неосемантизації та неосемантизмів у терміноапараті неології

Серед основних процесів, що зумовлюють розвиток української лексики, важливе місце належить неологізації, що виявляється в появі нових слів, словосполучень, нових значень слів, словотвірних моделей і засобів, в ослівленні абревіатур і словосполучень, в актуалізації та функціональній переоцінці лексичних одиниць, які вже давно існують у мові. Поняття новизни в науковій думці та в повсякденні є багатоаспектним і неоднорідним і хоча мовні нововведення – процес постійний та закономірний, ставлення мовознавців до нього в різні часи було не однаковим, як і визначення самого поняття *неологізм*.

В україністиці *неологізмом* уважають «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в певному акті мовлення, тексті чи мові конкретного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські неологізми)» [Тараненко 2007: 426]. Однак за внутрішньою формою неологізм – це лише нове слово, а отже, для різних типів нових мовних одиниць дослідники вводять різні терміни, про які йтиметься далі. Попри деяку розбіжність у поглядах на статус мовних інновацій, беззаперечним є визнання українськими лінгвістами такого статусу історично змінним. Постаючи як частина ідіолекту, індивідуальної мовної практики, неологізми можуть згодом або переходити до загальнонародної практики, або ж зникати. Таку тенденцію підтверджує функціонування в мові оказіоналізмів та індивідуально-авторських новотворів – «незвичних, здебільшого експресивно забарвлених слів, утворених на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існують лише в певному контексті, в якому вони виникли» [Клименко, Пустовіт 2007: 451–452]. Основною умовою оказіональності

є збереження словом своєї новизни та незвичності створення, незалежно від реального часу його виникнення. Розрізняючи авторські та розмовні оказіоналізми (побутують в усному мовленні), мовознавці зауважують, що авторські оказіоналізми можуть входити до узусу (на відміну від розмовних), як це сталося з деякими новотворами наших видатних письменників та мовознавців XIX–XX століття та інколи трапляється й досі. Наприклад, для сучасних мовців колись авторські оказіоналізми *байдужість, зміст, мистецтво, невпинний, нестяма, обставина, отвір, передмова, переможець, післямова, пречудовий, привід, приємність, проблиск, променистий, промінь, противага, самопізнання, самосвідомість, світогляд* тощо втратили ефект новизни й стали сприйматися як слова загального вжитку. Однак це незначна частина новотворів, уживаних у художніх, публіцистичних чи наукових текстах. Більшість же з таких «кованих слів», створених за неактивними чи не властивими народній мові словотвірними моделями, залишилися оказіональними [Регушевський 2007: 268].

В українській суспільній думці загалом та мовознавчій зокрема існує як мінімум три погляди на роль інновацій у системі мови: 1) лібералізм – позитивне ставлення до авторських новотворів (як свідчень потенціалу й продуктивності мови) та запозичень (як підтвердження постійного розвитку мови, її здатності засвоювати іншомовні одиниці й припасовувати до своєї системи, її творчої сили й тісних мовних контактів); 2) консерватизм – мовний пуризм, заперечення індивідуального словотворення як такого, що утруднює розуміння висловлення, негативне ставлення до більшості новозапозичень як посягань на українськість мови й культури; 3) поміркована позиція – визнання неминучості появи нових слів у будь-якій мові, обстоювання обґрунтованого й помірного використання новотворів, що постали на основі усталених словотвірних зразків, та новозапозичень, які відповідають потребам мовної дійсності й

запитам мовців, нормам української мови.

Щодо лібералізму, то ми погоджуємося з І.М. Кочан, котра зауважує про негативну «звичку певної частини українського суспільства пересипати своє мовлення невмотивованими англійськими словами і фразами або гібридними утвореннями, спрямованими не на порозуміння з представниками інших культур, а на хизування освіченістю чи європейським стилем мислення перед співвітчизниками» [Кочан 2022: 80]. Таку позицію мовців можемо пояснити сучасними тенденціями демократизації та лібералізації у ставленні до користування мовою, насамперед посиленням колоквіалізації літературної мови (насичення одиницями, характерними для розмовного стилю), ослабленням «редакторського» контролю та внутрішньої «самоцензури» мовця, а також тенденцією глобалізації під впливом в основному англійської мови [Тараненко 2002: 43–44]. Однак цей процес не є новим, якщо взяти до уваги ретроспективу мови та іншу «глобальну» мову, яка була популярною в ті чи ті епохи. Або пригадати «ковані слова», якими часто зловживали письменники (М.П. Старицький, І.Я. Франко, Олена Пчілка й ін.) та навіть лексикографи минулого й позаминулого століть (Є.І. Желехівський, Є.К. Тимченко, А.Ю. Кримський та ін), за що митців критикував, наприклад, І.С. Нечуй-Левицький, переконуючи, що вони (новотвори) здебільшого є невдалими й утруднюють розуміння тексту. Він наводив багато прикладів авторських оказіоналізмів з праць М.С. Грушевського, М.Й. Євшана, котрі активно творили нові слова, й зазначав, «що утворив у своїй мові народ, те треба і вживать, і примитиковувать до цього неологізми, а не вигадки» [Нечуй 1912: 20]. Дослідник не заперечував словотворчість повністю, а був у цій справі консерватором і, мабуть, більше критикував своїх ідейних противників у мовній дискусії: «За ввесь час, одколи розвивається галицьке письменство, я знайшов у йому тільки трохи білше десятка неологізмів, слів вищого порядку, складя-

них добре і вдатно, як от: *переважно, здійснити (исполнить), враження, переважувати, зміст, вплив, пересвідчитись, неможливий* і т. д. котрі й я вживаю в писанні. Решта неологізмів … невдатна і зробляна не аналогічно с складом народніх слів, як от: *завдяки, рухіня, відруховність, проява, виява, розвій, (проявок, вйявок, розвиток), руханковий* і т. д. Натомісць вони просто таки перероблюють, або беруть силу чисто польських слів: *передплата, одсетки, помешканя, остаточно, старанно, рух, рахунок, рахувать, співчутя, співробітник (сутрудовник), співчуття (спочування)* і т. д.»[5] [Там само: 44].

Б.Д. Грінченко вважав оказіоналізми та незасвоєні чужі одиниці небажаним явищем, проте в цілому розглядав неологізми як природні складники мовного розвитку, особливо ті, які були створені за продуктивними моделями або адаптовані до мовних норм. З цього приводу в передмові до «Словаря української мови» (далі – СГр) він писав: «Слова явно чужі і ті, що не набули прав громадянства в українській мові, найкраще було б залишити в стороні; слова народної чи літературної української мови підлягали б внесенню до словника; що ж до слів вигаданих, які не пішли далі одного автора або якого-небудь словника, то, якщо навіть і прийти до висновку про необхідність внесення їх до словника, необхідно ..кожне таке слово супроводити відповідним зауваженням про його походження, щоб його не можна було прийняти за те, яке виникло в результаті органічного зростання мови» (СГр І: 31).

Український історик та публіцист П. Штепа, навпаки, позитивно ставився до авторської мовотворчості, хоча також був консерватором щодо запозичень. Його «Словник чужомовних слів і термінів» містить близько 16 тис. запозичень, перекладених питомими відповідниками. Чимало з них є авторськими новотворами. А в «Знадібках до словника чужослів» він писав, що «чистити українську мову від сміття» [чужослів – *Ю.Ц.*] –

[5] У цитатах зберігаємо лексичний склад і правопис оригіналів.

це довга й тривала боротьба, бо вороги століттями виховували всередині українців почуття меншовартості та духовне рабство [Штепа 1967: 7].

Негативно оцінювала засилля англізмів у сучасних текстах й І.Д. Фаріон, котра зауважувала: «Англоварваризація виникає на переламі історичних подій і сигналізує про відсутність ментального спротиву народу-мови до безпрецедентного потоку запозичень, що стають фактичною заміною своєї мови і творять із неї антикультурний потік підлеглої комунікації; це примітивне заперечення закону рівноваги чужих і питомих слів у фонетичній, словотвірній і граматичній адаптації та етнокультурна неспроможність називати власні поняття питомими словами. Наскрізна ознака англоварваризації – публічне (часом мимовільне) приниження свого й піднесення чужого через системне незнання можливостей власної мови і пораженську звичку взоруватися на чуже» [Фаріон 2020: 97]. Це твердження й інші подібні та загалом градус дискусії в сучасному суспільному й лінгвістичному просторі щодо англізмів потребують розгорнутого наукового коментаря, окремого докладного аналізу, осмислення й випрацювання критеріїв визначення доцільності засвоєння запозичень.

Загалом Б.Д. Грінченко, І.С. Нечуй-Левицький, О.Б. Курило, П. Штепа були прихильниками етнографічно-народницького підходу до добору мовного матеріалу до словника, до літературного взірця. Такому підходу протистояв модерний, світозорієнтований, представниками якого можна вважати М.С. Грушевського, І.Я. Франка, А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова, З.Ф. Кузелю та ін. Ці два підходи незмінно конкурують в українській лексикографічній традиції та ставленні до мови, мовної норми. Так, Г.М. Яворська аналізуючи «спільні прояви “мовної свідомості”, певні “типи” ставлення до норми української літературної мови, які, час від часу актуалізуючись, визначають той “образ” або мовний ідеал, з яким має справу

так зване “чуття мови”» звертала увагу на «романтичний» (етнографічний – за Ю.В. Шевельовим) і «європейський» типи мовної свідомості, які впливають на розуміння мовної норми [Яворська 2000: 162]. Цікаві спостереження щодо цього висловлює С.П. Гірняк, котра, досліджуючи формування та функціонування соціолекту інтелігенції Східної Галичини та його роль у випрацюванні норм загальнонаціональної літературної мови, зазначала, що «галицька інтелігенція, орієнтуючись на мову народу й розвиваючи її, все ж активно запозичувала нові лексичні одиниці (передусім термінологію)» [Гірняк 2018: 239–240], адже становлення української наукової термінології на початку XX століття «відбувалося трьома шляхами, а саме: 1) у результаті спирання на народну термінологію (галицьку традицію); 2) шляхом запозичування і калькування іншомовних термінів (здебільшого за посередництва польської мови) та 3) створення нової термінології на «східній» основі» [Там само: 263].

Варто зазначити, що більшість дослідників обстоювала й обстоює виважену позицію в цьому питанні. Наприклад, В.І. Самійленко був прихильником поміркованості у творенні нових слів та адаптації іншомовних лексем. Він обґрунтовував необхідність дотримуватися правил евфонії української мови, розглядав питання фонетичної та граматичної адаптації слів іншомовного походження, закликав не цуратися запозичень, але й «не бгати їх у нашу мову без міри» [Самійленко 1918]. Письменник виступав проти перекладу іншомовних слів, які вже вкорінилися в системі мови, адже вважав, що для такого оказіонального, часто невдалого, словотворення немає необхідності. З цього приводу він зауважував, що «у перекладі завжди є небезпека неточності, невідповідності слова обсягу поняття. Так що велику силу чужоземних слів у нашій мові краще залишити без перекладу. Але це не значить, що їх треба брати в абсолютно чужомовній формі» [Там само]. Майстерний практик мови,

В.І. Самійленко вважав за потрібне адаптовувати чужі слова до української фонетики й граматики. Вважаємо ці міркування дослідника слушними, адже мовна практика засвідчує, що часто чуже з непрозорою внутрішньою формою переважає питоме в термінології, фаховій мові, бо воно позбавлене небажаних асоціацій або краще надається до словотворення, пор. *флексія* і *закінчення*, *інфінітив* і *неозначена форма дієслова*, *географія* і *землепис*, *телескоп* і *далекомір* тощо. Багато прикладів перекладних термінів, запропонованих у «Російсько-українському словнику» за ред. А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова (далі – РУС) і в словниках-проєктах термінів 1920–1930-х років, так і залишилися на периферії лексикону.

Деякі аспекти індивідуально-авторських утворень проаналізували й осмислили М.Д. Гладкий та І.І. Огієнко, котрі розглядали поповнення мови новотворами як позитивний чинник її розвитку, вважаючи авторські витвори «живим двигуном зросту кожної мови» [Цит. за: Колоїз 2007: 60]. Наприклад, М.Д. Гладкий критикував бездумну словотворчість та дослівний переклад за чужомовними шаблонами: *фото-зйомка, прозорі загрози, визивна пропозиція, зазнані невдачі* тощо [Гладкий 1928: 36], при цьому він навів чимало прикладів влучних новотворів, які, «вийшовши з наших редакцій, поширилися в масах, зафіксовані в словниках … і без сумніву набули прав громадянства»: *випал, самооплатність, заготівля, висуванець, недозволенний, боєспроможний, довідка, довідне бюро, передвоєнний, землевпорядження, сталеливарня, кредитоспроможність, відпочивник, драмгуртківчани, гучник* та ін. [Там само: 37–38]. Учений вважав, що до мови треба «ставитися свідомо й активно, оцінюючи процес мовного поступу з погляду його доцільності та більшої чи меншої придатності до потреб нашого громадського життя» [Там само:153].

«Кожна літературна мова вільно поповнюється новими словами, так званими новотворами (неологізмами), які дає нам

біжуче життя безперервно, дає головно в творах письменників, менше від самого народу», – констатував І.І. Огієнко. І водночас визначив основну причину, що спонукає митців художнього слова до продукування нового, зауважуючи: «Коли б не поставали в нашій мові новотвори, літературна мова остаточно завмерла б. Культурне людське духовне життя невпинно зростає й потребує нових слів на своє означення, а тому й постають новотвори. Звичайно, кожна людина мислить значно ширше, аніж можна висловити те своїми словами, – їй завжди бракує слів, а тому вона кидається й до новотворів, щоб таки висловити можливо повно свою думку» [Огієнко 1995: 221].

Суголосні погляди висловлював й О.Н. Синявський, який наголошував на винятковій ролі словотворчих засобів, за допомогою яких можна створювати нові слова з уже відомих елементів: «І от не так і великим числом наростків [суфіксів – *Ю.Ц.*] в український мові (десь понад сто) витворено тисячі нових слів подібно до того, як з невеликого числа звуків піяніна (усього 85) можна витворити дуже багато, безліч акордів, тобто нових сполучень звуків» [Синявський 2018: 116]. Утім, далі мовознавець зауважує, що як «не кожне сполучення звуків піяніна дає акорд, так далеко не механічно творяться нові слова з відомих елементів», бо «тільки глибоко й повно знаючи мову, можна витворити нове слово, без наміру, не надумано, а цілком натурально, «само собою» [Там само: 116–117]. У цьому процесі, за О.Н. Синявським, найважливішими є продуктивні словотворчі засоби, тобто ті, що в підсвідомості народу виступають як живі словотворчі елементи, а отже, можуть творити нові слова.

«Хай вигадані відповідними художниками нові слова залишаються назавжди тільки їхніми словами, хай вони не поступають до активного фонду загальної мови, – але там, де їх ужито, вони живуть і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям, на своєму місці вони є збагаченням мови як за-

собу служити виявом певної дієвої образності та емоційності і, подобаючись хоч би певному колу читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування», – зазначав із цього приводу Л.А. Булаховський [Булаховський 1951: 136].

Зважений погляд на інновації мав і Ю.В. Шевельов. Критикуючи індивідуальну мову І.С. Нечуя-Левицького за бідність через умисне уникання слів, які не відповідали його внутрішній цензурі, хоча існували в тогочасній українській літературній мові, він цілком слушно писав: «І. Нечуй-Левицький може прислужитися дослідникові-мовознавцеві не тільки списками проскрибованих ним у його "трактатах" на мовні теми слів, а і мовою своїх власних творів. Тут він – мимоволі, звичайно, подає зразок того, як виглядала б українська літературна мова без тих галицьких [нових для Наддніпрянщини – *Ю.Ц.*] елементів» [Шевельов 2003: 101].

С.С. Лук'яненко, описуючи історичний перебіг дискусій про інновації, виділив кілька періодів у становленні української інноватики як галузі мовознавства. Відліком її зародження він уважає 60-і рр. XIX ст. – «початок пошуків розвитку, поповнення й функціонування самої мови», період, характерними ознаками якого були дискусії, «втілені в публіцистичних виступах, епістолярії, у словникарській праці» [Лук'яненко 2009]. Наступний етап – 20-і – 30-і роки XX ст., коли «інноваційні студії відзначаються системністю», а «основні об'єкти інноваційних досліджень – загальні засади створення повноцінної літературної мови на народній основі, різнофахова термінологія (власне мовна і чужомовна) й запозичування (позамовні і внутрішньомовні)» [Там само]. Третій етап дослідник пов'язує зі «спадом інтересу до неологічної проблематики в середині 1940-х – 1950-х рр. і зрослою інтенсивністю досліджень у 1960-х – 1990-х рр.» Саме в цей час, за словами С.С. Лук'яненка, «в основному сформовано цілісну теорію інноватики, визначено її основні завдання, предмет, відбувається осмислення інноватики як ок-

ремої галузі мовознавства з більш-менш системним і усталеним термінологічно-поняттєвим апаратом» [Там само].

Незважаючи на різне ставлення носіїв мови, письменників і мовознавців до лексичних інновацій, кінець XX – початок XXI століття означені посиленою увагою національно свідомої української інтелігенції до проблем індивідуально-авторської мовотворчості, запозичень та інших лексико-семантичних входжень. Лінгвісти аналізують словотвірні та функціонально-стилістичні особливості неологізмів, засвідчених у мові українських письменників, публіцистів та перекладачів, зокрема неокласиків [Коваль 2008], Миколи Хвильового [Дужик 1996], О.Т. Гончара [Сологуб 1991], Яра Славутича [Сологуб 1999], Г.М. Тютюнника [Бибик 1994], П.А. Загребельного [Голікова 2018], Івана Багряного [Клєщова 2003], поетів-шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи [Космеда та ін. 2019; Сюта 1995], постмодерністів [Гудима 2011] та ін., досліджують динаміку мови художніх творів та творчих особистостей [Вокальчук 2004; Вокальчук 2008; Вокальчук 2009; Сидяченко 2009; Кравець 2012; Приблуда 2018; Гнатюк 2021; Козирєва та ін. 2023] тощо. Цікавими є словники авторської мови (Олефіренко 2003; СМТОУ 2022), у яких описано слова, словосполуки та вислови, відсутні в нормативних загальномовних тлумачних і фразеологічних словниках. Дослідження особливостей авторського письма залишається актуальним, адже це «певний часовий зріз української літературної мови з її народорозмовними, книжними, фольклорними джерелами, з фіксацією нових мовних явищ, спричинених міжмовними, міжкультурними контактами, а також пошуками індивідуального художнього мововираження» [Єрмоленко 2013: 6].

Мовознавці виходять з того, що мовною особистістю є будь-який мовець, не лише письменник, адже «мовне життя зводиться до безперервної роботи індивідуумів» [Бодуэн де Куртенэ 1963: 225], саме тому у фокусі уваги дослідників незмінно

перебуває нова лексика українських ЗМІ [Сербенська 2001; Мазурик 2002; Мінчак 2003; Стишов 2005; Навальна 2011; Коць 2018], термінологічні та професійні інновації [Харитонова 1992; Непийвода 1997; Процик 2005; Чемеркін 2009; Вознюк 2017; Клименко 2017; Вознюк 2019; Вознюк 2020; Процик 2020; Кочан 2022; Клименко 2024; Коць 2024], узуальне та оказіональне словотворення в різностильовій мовній практиці [Колоїз 2007; Нелюба 2007; Нелюба 2023; Карпіловська 2024; Кислюк 2024]. Матеріалом аналізу стають і нові ресурси – інтернет-медіа, соціальні мережі, професійні сайти тощо, які засвідчують багатство й різноманітність неолексем, що виникають з кількох причин: «або з'явилася потреба в слові, знакові нового поняття […], або постала необхідність поповнення того чи іншого семантичного поля новою чи оновленою функціональною одиницею, або ж новий (додатковий чи оновлений) зміст старого поняття (тобто нова семема) вимагає нової форми, отже, нового слова» [Жайворонок 1999: 35]. Дуже важливим аспектом неологічних досліджень залишаються студії про новітні запозичення [Архипенко 2005; Попова 2005; Скорейко-Свірська 2013; Коробова 2017; Личук та ін. 2021; Фаріон та ін. 2023].

Наукові розвідки з мовних інновацій стали основою розвитку неології як нової дисципліни в межах лексикології української мови [Мазурик 2004; Колоїз 2009; Пахомова 2023]. Ж.В. Колоїз вважає, що «перехід від принагідного фіксування індивідуально-авторських новотворів до їхнього теоретичного осмислення, а згодом і до лексикографічного опрацювання уможливив науковий підхід до виваженої систематизації інноваційних процесів, щоправда, переважно в лексиці» [Колоїз 2009] та в середині XX століття зумовив розвиток неології як лексичної дисципліни, що вивчає неологізми в усіх варіаціях та типах. Одночасно з неологією постала й неографія, предметом вивчення якої є лексикографування неологізмів та методологія створення неологічних словників.

У сучасному мовознавстві неологізмами вважають «новотвори, запозичення, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення» [Сербенська 2001: 158]. Актуальна думка, що це «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також оказіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті» [Стишов 2005: 46]. Тобто визначення охоплюють увесь спектр мовних інновацій.

Статус будь-якого неологізма визначають мовці: слово доти є новим, доки мовна свідомість суб'єкта реагує на нього як на нове. У мовознавчій літературі нововведення класифікують за різними критеріями: час появи (створення), ступінь поширення та рівень засвоєння в мові. Лінгвісти також виокремлюють *власне неологізми* (нові за формою і змістом), *трансномінації* (нові лише за формою), *семантичні інновації чи переосмислення* (нові за значенням). Окрім того, існують вироблені фахівцями критерії щодо відбору неологізмів: просторово-часові (конкретно-історична теорія Н.З. Котелової) [Котелова 1978], стабілізаційні (мірою входження неологізму в мовну систему вважають певний набір відношень: синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних – функціональний потенціал одиниці) [Карпіловська 2007: 5]. З огляду на міру усталення в мові нових найменувань, на їх належність до мови чи мовлення мовознавці виділяють узуальні неологізми та неузуальні новотвори. Терміносполука *узуальний неологізм* є синонімічною сполуці *загальномовний неологізм*, і охоплює слова, які ввійшли в узус, колективну мовну практику, проте й досі зберігають відтінок новизни для мовців. До *неузуальних новотворів*, від-

повідно, належать оказіоналізми або індивідуально-авторські та потенційні слова.

За характером оформлення нового в слові в українській неології виділяють чотири типи нових слів, або неологізмів: *новотвори* (нові похідні слова), *новозапозичення* (нові іншомовні слова), *неосемантизми* (нові слова-значення) та *неографізми* (відомі слова зі зміненою формою, іншим написанням) [Карпіловська 2013: 10].

Також мовознавці виокремлюють *абсолютні* та *відносні інновації*. У складі абсолютних – новозапозичення, новотвори та неосемантизми, а серед відносних – актуалізовану лексику та внутрішньомовні запозичення [Мазурик 2002: 3–4; Тищенко 2011: 233–234]. Можемо говорити про існування двох тенденцій оновлення лексикону: використання запозичених чи питомих ресурсів номінації, які є закономірним виявом двох провідних в українській мові способів номінації: словотворення та запозичування. У кожному способі словотворення «закладені готові мовні будівельні резерви, які стають живими елементами нових слів» [Ковалик 1961: 26].

Особливо важливим з цього погляду видається опертя на внутрішні ресурси кожної мови, яке охоплює всі різновиди розвитку та оновлення семантики слова. Нове значення, як і нова форма можуть з'являтися в питомому і в запозиченому слові. У пропонованому дослідженні для найменування такого способу номінації використовуємо термін *неосемантизація* з огляду на широкий обсяг його змісту, віддаючи йому перевагу перед термінами, запропонованими іншими дослідниками, – *семантична деривація, вторинна деривація, семантична похідність, зміна значення, семантичний зсув* та ін., що їх кваліфікуємо як один із типів неосемантизації.

Термін *неосемантизм* функціонує не тільки в українській лінгвістиці. Так, польський дослідник А. Марковський називає неосемантизмом семантично похідне слово, тобто таке, що

має специфічну форму, ідентичну формі іншого лексичного об'єкта, який уже існує в мові. Він зазначає, що неосемантизація стосується лише явища полісемії, тобто не вважає неосемантами випадків, коли неможливо визначити перехідність одного значення в інше [Markowski 2006: 240]. Н.Ф. Клименко трактує неосемантизми як «лексеми, зафіксовані в словниках, які стали вживатися з новим значенням чи то внаслідок вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в загальновживаній лексиці; чи внаслідок набуття ними певних експресивно-оцінних значень або метафоричного вживання» [Клименко та ін. 2008: 241]. Беремо за основу таке розуміння і вважаємо *неосемантизмом* будь-яке слово з новим значенням, але з уже наявною у мові формою, що постало внаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне. В українських та закордонних наукових розвідках як синонімічні функціонують терміносполуки *семантичний неологізм, семантичний дериват, семантична інновація (новація),* однак ми вважаємо семантичні деривати лише різновидом неосемантизмів і схиляємося до думки визнавати дублетами *неосемантизм, неосемант, нове значення, похідне значення*. Доцільність використання терміна вбачаємо й у тому, що «за своєю формальною структурою термін *неосемантизм* добре вписується в словотвірний ряд позначень нових елементів системи мови: *неологізм, неографізм, неозапозичення, неофразема, неоморфема*, а також співвідноситься з іншими термінами на позначення мовних інновацій з питомим відповідником грецької основи **нео-** – основою **ново-**: *новозапозичення, новотвір*» [Карпіловська 2022: 307].

Попередні дослідження засвідчують, що кількість неосемантизмів сягає близько чверті від загальної кількості інновацій. Цей показник є стабільним для різних часових зрізів функціонування української мови за хронологічно однорідними вибірками [Мазурик 2002: 8]. З часом одні нововведення ста-

ють загальновживаними, витісняючи на периферію попередні позначення певних понять, а інші перебувають в статусі «слів-одноденок» чи оказіоналізмів та усуваються в процесі комунікації або залишаються на периферії системи мови, спеціалізуються, маючи вузьку або чітко визначену сферу вживання. Такі одиниці можуть просто становити надлишок системи, відповідаючи, утім, системним нормам. Наприклад, іменники *мітингар* і *мітингувальник, мітинговець; діаспорець, діаспорівець, діаспорит, діаспорянин, діаспорник; мережник і мережевик, мережанин* – усі зберігаються в мовній системі, проте з різним функціональним потенціалом. З одного боку, бачимо властивість мови до оновлення, а з іншого – здатність до стабілізації, застосування механізмів самозбереження та саморегулювання. Саме так виявляється взаємовплив системи і мовної практики, мови й мовлення через мовну діяльність особи або спільноти: мовна практика й комунікація, уживання нових слів у взаємодії з уже наявними регулюють склад та структуру мовної системи.

Для з'ясування природи неосемантизації, окреслення її типів та джерел необхідно простежити шлях творення нового значення слова. Якщо порівняти слова, що їх неологічні словники кваліфікують як неосемантизми (позначають астериском), то побачимо, що вони набули своїх нових значень по-різному. Завдяки процедурі обчислення функціонального потенціалу інновацій, яку запропонувала Є.А. Карпіловська, а колектив авторів реалізував в ідеографічному словнику нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (АРСУН), можемо встановити ступінь входження лексеми в систему мови, її вагу для сучасної комунікації, а також визначити, яким чином відбувався процес набуття наявними словами нового значення. Виокремлюємо 3 типи неосемантизмів залежно від способу їхнього творення: 1) *семантичні деривати*, які з'явилися в мові внаслідок семантичного словотворення в межах уже відомого слова; 2) *повторні приховані запозичення*, що становлять нове

значення раніше адаптованого іншомовного слова, запозичене в тій же формі, від того ж або й іншого прототипу з тієї ж або з іншої мови-джерела або ті, що становлять семантичну кальку в семантичній парадигмі питомого слова; 3) *новотвори-омоніми*, які постали завдяки повторному використанню тієї самої словотвірної моделі для позначення нового поняття (повторне створення вже наявної форми для нового значення) [Клименко та ін. 2008: 18–19]. У зв'язку з розширеним трактуванням неосемантизації як загалом способу оновлення значення слова з уже наявною в мові формою залучаємо до розгляду не лише нові значення слова, а й значення нових його омонімів, непохідних і похідних, залежно від слова-зразка. Тобто враховуємо не лише внутрішньослівні, а й міжслівні семантичні зв'язки. Намагаємося підходити до аналізу слова «як мінімальної самостійної мовної структури з формою, семантикою та функціональними властивостями», що «дає можливість виявити причини й наслідки змін у системі й структурі мови під впливом змін у суспільному житті, нових когнітивних і комунікативних потреб українських мовців» [Карпіловська 2017: 10].

Сучасні лексикографічні праці, мовний матеріал і новітні українські мовознавчі дослідження, зосереджені на аналізі семантичної структури слова та вивченні семантичної деривації як активного способу її розвитку [Самойлова 1999; Тропина 2003; Шаповал 2003; Колоїз 2007; Кабиш 2009; Стратулат 2009; Кравець 2012; Ковтун 2018; Приблуда 2018], а також присвячені явищу неосемантизації [Карпіловська 2008d; Клименко та ін. 2008; Кислюк 2009; Карпиловская 2010; Ковтун 2016; Карпіловська 2017b; Марчук 2017; Цуркан 2018a; Цуркан 2018b; Карпіловська 2022; Костусяк, Навальна, 2022; Стишов 2022; Таран 2022; Кравець 2023; Андрішко 2024] доводять потужний потенціал українських лексем для активного оновлення семантики та намагання мовців всебічно використовувати внутрішні ресурси системи української мови, питому й давно засвоєну,

адаптовану іншомовну форму. Це є ознакою постійного якісного розвитку мови, підвищення її номінаційної потужності, а отже, опірності, здатності української мови зберегти національні риси концептуалізації й категоризації світу, профілювання понять, що, без сумніву, є важливим способом збереження самобутності української номінації, її типологічних рис в умовах глобалізаційних процесів.

1.3. Лексикографічне моделювання неосемантизмів у словниках української мови кінця XX – початку XXI століття

Статус неосемантизмів як окремого типу інновацій засвідчує, окрім іншого, їх лексикографічне опрацювання. За словами М.М. Пещак, «одне з найголовніших завдань лексикографії полягає в синтезуванні певним чином окресленого лексичного значення з окремих слововживань і представлення його як дискретної одиниці мови, придатної служити зразком для користування в процесі суспільної комунікації» [Клименко, Пещак, Савченко 1982: 10].

На основі опрацювання достатньої кількості відповідних різностильових і різножанрових текстів, беручи до уваги ступінь активності в мові певного неосемантизму, його функціональний потенціал та роль у структурі мовної системи і тексту, лексикографи вводять такі одиниці до словників різних типів. На сьогодні лексикографічне опрацювання неосемантизмів здійснюють у межах кількох типів словників:

а) словників неологізмів: «Нове в українській лексиці» (2002) Д.В. Мазурик, «Словник новотворів української мови кінця XX століття» (2002) Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук, «Лексико-словотвірні інновації (1983–2003)» (2004) А.М. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації (2004–2006)» (2007) А.М. Нелюби й С.А. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації (2007)»

(2009) за ред. А.М. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації (2008–2009)» (2010) А.М. Нелюби, «Нові слова та значення» (2008) Л.В. Туровської, Л.М. Василькової, «Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали (2002–2010)» (2010) В.О. Балог, Н.Є. Лозової, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко за ред. О.М. Тищенко, «Словотворчість незалежної України. 1991–2011» (2012) А.М. Нелюби, «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (2013) Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критської, Т.К. Пуздирєвої, Ю.В. Романюк за ред. Є.А. Карпіловської, «Лексико-словотвірні інновації (2014)» (2015) А.М. Нелюби та Є.О. Редька, «Словотворчість незалежної України. 2012–2016» (2017) А.М. Нелюби та Є.О. Редька, «Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа» (2017–2022) Л.І. Шевченко й Д.Ю. Сизонова;

б) словників-додатків до наукових досліджень: «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» у монографії «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)» (2004) Г.М. Вокальчук, «Індекс нових слів» у колективній монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської та Л.П. Кислюк, «Список нових слів» у монографії «Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)» О.А. Стишова, «Словник семантичних неологізмів» у дисертації «Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70–90-х років ХХ ст.)» І.А. Самойлової, «Покажчик ідеологічно забарвлених номінативних одиниць» у дисертації «Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття)» Г.Б. Мінчак та ін.;

в) загальномовних тлумачних словників: «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» (2017),

укладений в Інституті української мови НАН України за редакцією Л.В. Мовчун під керівництвом П.Ю. Гриценка, однотомний «Словник української мови» за редакцією В.В. Жайворонка 2012 і 2016 років, «Словник української мови у 20 томах. Т. 1–15», який укладає колектив Українського мовно-інформаційного фонду НАН України з 2010 року дотепер;

г) спеціальних індивідуально-авторських словників, словників мови творчих особистостей: «Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуальноавторські новотвори» (2003) Л.В. Оліфіренко, словники серії «Українська індивідуально-авторська лексикографія» за ред. Г.М. Вокальчук, «Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (2022) З.Г. Козирєвої, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлової, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, Л.І. Дідун за редакцією Є.А. Карпіловської та З.Г. Козирєвої та ін.;

ґ) інших типів словників (перекладних, іншомовних слів, орфографічних тощо): «Словник новітніх англізмів» (2022) Л.Л. Белея, А.В. Гончаренко, М.В. Ківу, І.В. Олександрук, «Великий електронний словник української мови» (2005–2024) А. Рисіна та В.Ф. Старка, «Російсько-український народний сучасний словник» (2009–…) на сайті «Російсько-українські словники» (https://r2u.org.ua), «Загальний народний англійсько-український словник» (2010–…) на сайті «Англійсько-українські словники» (https://e2u.org.ua) тощо.

Звісно, найбільш представлені неосемантизми в словниках, які фіксують лексичні інновації. Скажімо, словник «Нові слова та значення» Л.В. Туровської та Л.М. Василькової (далі – НСЗ), поряд із новотворами та новозапозиченнями, реєструє нові значення слів кінця ХХ – початку ХХІ століття, репрезентовані в українських засобах масової інформації: *аварія, авторитет, адміністратор, архітектура, банк, вірус, вливання, графіті, девальвація, дефіле, диск, діалог, домен, донор, до-*

тація, журнал, завантажувати, клан, команда, компілятор, коридор, користувач, мафія, миротворець, миша (мишка), мобільний, модель, модератор, монітор, мораторій, прорив, ротація, саркофаг, сертифікація, силовий, стиліст, стільниковий, темник, тендер, термінал, чистий, чорний, шлюз тощо. Зареєстровані також деякі похідні неосемантизми, як-от: *відмивати, відмивання* і *відмитий, кодувати* й *кодування, номінувати* й *номінація, пірат, піратський* та *піратство, портал* і *портальний, презентувати* й *презентація, рейдер, рейдерство* та *рейдерський, тіньовий* та *тіньовик* та ін. Наприклад:

коридо́р, -у, *ек.* Штучні обмеження в чомусь; верхня і нижня межа (НСЗ 2008: 122).

миротво́рець, -рця, *військ., політ.* Воїн-контрактник військового загону, який не бере участі у військових діях, а лише стежить за порядком та допомагає відновлювати державне господарство у сусідніх країнах після війни (НСЗ 2008: 151).

ми́ша *і* **ми́шка** *інф.* Невеликий пристрій ручного введення графічних даних, який служить для управління, переміщення курсора на екрані дисплея (НСЗ 2008: 151).

презента́ція. Публічне представлення чого-небудь нового для ознайомлення, реклами чи для підвищення популярності (НСЗ 2008: 198).

презентува́ти. Представляти що-небудь нове на громадський розгляд (НСЗ 2008: 198).

Словник «Нові й актуалізовані слова та значення» (2002–2010) В.О. Балог, Н.Є. Лозової, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко (далі – НАСЗ) зафіксував нову лексику й фразеологію, а також раніше відому лексику, не зареєстровану в інших лексикографічних джерелах, але поширену в сучасній мові. Значну кількість нових слів становлять неосемантизми, позначені ас-

териском (зірочкою) чи двома астерисками (якщо тлумачення розширено, уточнено, конкретизовано порівняно з іншими словниками): *агент, артикулятор, банер, вербалізований, гламур, гламурний, дисонансно, документувати, документований, іконіка, індиго, купе, Майдан, мовлення, обнулити, паспортизація, паспортизований, паспортизувати, перезавантаження, пост, потеплішання, скутер, стіл, торпедувати* тощо. Актуалізована лексика, як-от *відмазувати, зірковий, зламувач, змалитися, знечулення, маргінес, перебивка* та ін., маркована астериском та стрілкою вгору. Наприклад:

АГЕ́НТ*, а, ч., *інф.* 1. Технологія швидкого обміну електронними повідомленнями в Інтернеті. 2. Комп'ютерна програма голосового, графічного та відеозв'язку через мережу Інтернет (НАСЗ 2010: 36).

ДИСОНА́НСНО,** присл. Неспівзвучно, суперечливо, неузгоджено (НАСЗ 2010: 81).

ПОСТ* (*від англ.* post – пошта), у, ч., *інф., сленг.* Повідомлення на форумі, у чаті, у програмах швидкого обміну в мережі Інтернет (НАСЗ 2010: 184).

ТОРПЕДУВА́ТИ*, у́ю, у́єш, *недок., кого-що, публіц.* Стрімко, потужно стимулювати, активізувати що-н. (НАСЗ 2010: 230).

↑ **ЗМА́ЛИТИСЯ*,** люся, лишся, *док., розм.* Зменшитися, послабнути, утратити позиції (НАСЗ 2010: 104).

↑ **ЗНЕЧУ́ЛЕННЯ*,** я, *с.* Утрата або позбавлення чутливості (НАСЗ 2010: 105).

У реєстрі ідеографічного словника нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (2013) Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критської, Т.К. Пуздирєвої, Ю.В. Романюк (далі – АРСУН) нас цікавлять нові значення слів, або неосемантизми на зразок *альтернатива,*

альтернативний, артикулювати, білий, бруд, версія, вимір, глянець, екологічний, екологія, зелений, контекст, коридор, майдан, мережа, мобільний, новини, органічний, пакет, простір, рейдер, сірий, структура, формат, чистий (позначені НС) та активізовані вже наявні слова на зразок *вертикаль, держава, мода, партія, поле, продукт, ринок, традиція* (позначені АК). Словникова стаття цього видання відрізняється від мікроструктури інших словників. Вона складається з реєстрової одиниці та шести зон – граматичної інформації, нової дефініції, дефініції старої, синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних (деривацій-них) відношень реєстрової одиниці, – що унаявнюють функціональний потенціал неосемантизму чи активізованої лексеми.

Саме мікроструктура тлумачного словника, що виявляється в побудові дефініцій, доборі та способі репрезентації параметрів опису слова, відображенні його семантичної структури, граматичних особливостей, фонетичних та ін. рис, зорієнтована на моделювання семантики та функціонування слова. У зв'язку із цим укладачі тлумачних словників велику увагу приділяють формуванню словникової статті, яка б чітко, стисло та максимально інформативно репрезентувала конкретний фрагмент позамовної дійсності, втілений у слові або в словосполуці (аналітичній номінації), поданих у словнику. Широкий спектр неосемантизмів засвідчений у праці «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» (2017) (далі – СУМД). Перед його укладачами стояло завдання показати динаміку семантичної структури слова, не повторюючи вже подані у «Словнику української мови в 11 томах» (далі – СУМ-11) та додатку на літери А–П в XI томі СУМ-11 значення та лексеми. Саме тому СУМД містить слова лише з новими значеннями, марковані астериском, як-от: *абсолютизм, абсурдний, аванс, агітація, адаптер, адресний, ансамбль, артикуляція, архів, архіватор, архівувати, архітектура, банк, безвідривний, блок, блокувати, бомбардир, букет, вакуум, вампір, вектор, вірус,*

вірусний, гармонізація, генетика, гілка, горизонталь, графіка, декрет, демонтаж, демонтований, демонтувати, державник, диск, донор, донорський, духівник, екологічний, екологія, ерозія, жайворонок, завантажувати, зав'язати, канал, картотека, клімат, клініка, кодування, кодувати, кодуватися, комплекс, культовий, магнетизм, майдан, майданчик, марафон, марафонський, маркер, мишка, мікроклімат, мораторій, мурашки, навар, ностальгія, обвал, обмивати, обнулити, обсервація, органічний, пакет, пакетний, панель, папка, педалювати, піраміда, пошта, поштовий, ракурс, регістр, резонувати, рецепція, свідомий, сегментація, сегментований, сегментувати, сегментуватися, серійний, слухання, сценарій, телевізійник, тендер, тендерний, терапія, тіньовий, транзит, універсал, упакований, файл, файловий, хаос, хвиля, хмара, царина, цифровий, цифрувати, чорний, чорнобилець, чорнобильський, шаблон, широкий, шоковий, юрба, ядерний, ядро та ін. Окрім розгорнутого тлумачення, проілюстрованого паспортизованими цитатами, додатковий том подає нормативну, функціонально-стильову, емоційно-експресивну та часову характеристику реєстрових одиниць і регламентує їхню сполучуваність, додає чимало стійких сполук. Наприклад:

АВА́НС*, -у, ч. 3. *перен.* Підтримка, заохочення, що в майбутньому мають бути виправдані або підтверджені. || *перев. у мн., розм.* Про знаки уваги, чию-н. поведінку, що подають надію на прихильність, симпатію (СУМД I 2017: 5).

ВАМПІ́Р*, -а, ч. 2а. *перен., розм.* Про того, хто пригнічує кого-н., позбавляє сил, енергії і т. ін. (СУМД I 2017: 105).

ОБНУЛИ́ТИ* *(у лапках і без лапок)*, -лю́, -ли́ш, *док.* 1. Зробити нульовим, довести до нуля. 2. *перен.* Розпочати спочатку, з нуля (СУМД II 2017: 156).

СВІДО́МИЙ*, -а, -е. 3. … || Який розуміє власну відповідальність за події у своїй країні, працює для її становлення та

розквіту. || Характерний для такої людини (СУМД II 2017: 377).

ШО́КОВИЙ*, -а, -е: Δ **Шо́кова терапі́я** *див.* **терапі́я** (СУМД II 2017: 548). **Шо́кова терапі́я,** *спец.* – система надзвичайних заходів, спрямованих на оздоровлення організму людини, економіки тощо (СУМД II 2017: 448).

Цінним для осмислення цієї проблеми став також реєстр «Словника мови творчих особистостей України другої половини XX – початку XXI століття» (2022) З.Г. Козирєвої, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлової, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, Л.І. Дідун за редакцією Є.А. Карпіловської та З.Г. Козирєвої (далі – СМТОУ). Словник охопив низку неосемантизмів, як-от: *акварельний, анатомування, аніматор, анонімний, антидот, вести, візія, глянець, голота, делікатний, залізобетонний, ізгой, наріза́ти, наркоман, очищений, павучня, паспортний, рентгенограма, різнотонний, рожевий, розбирати, розжарений, розлогий, синопсис, система, склянка, смаковий, сміттяр, тиражування, фістула, хлібовоз, цапиний, центровий, Чорнобиль, чорнобильський, шити, яничар*. А колективна монографія, оприлюднена за результатами його укладання, узагальнила дослідження сучасного стану й тенденцій розвитку словникового складу сучасної української літературної мови у зв'язку з опрацюванням теоретичних основ створення авторських словників та презентувала знахідки авторського колективу в процесі лексикографування мовних інновацій, зокрема й неосемантизмів [Козирєва та ін. 2023].

Аналіз лексикографічних джерел дає змогу узагальнити, що підходи до лексикографування неосемантизмів традиційні. В усіх словниках заголовне слово виокремлюють напівжирним шрифтом, найчастіше великими літерами, комою та майже завжди – спеціальною позначкою (астериском). У більшості випадків неосемантизми подані з наголосом та містять міні-

мальну граматичну інформацію: закінчення родового відмінка однини та рід іменника, закінчення родових форм прикметника та дієприкметника, закінчення 1-ої та 2-ої особи однини в дійсному способі теперішнього часу та вид дієслова. Інші словоформи подають у разі виникнення чергувань в основі твірного слова або переміщення наголосу при їхньому утворенні. Наступний складник словникової статті – стилістична інформація, яка виявляється в різноаспектних ремарках, де це необхідно. Тлумачення є стрижневим компонентом, адже саме воно унаявнює нове значення лексеми. У деяких виданнях, наприклад у словнику-довіднику «Нове в українській лексиці» Д.В. Мазурик (далі – СМ) та в АРСУНі, окрім нових значень слів, для порівняння подані й раніше засвідчені. Іншою необхідною зоною словникової статті є ілюстрації, що засвідчують нове значення та нову сполучуваність реєстрового слова в певних контекстах його вживання, підтверджують функціональний потенціал неосемантизму. Усі ілюстрації обов'язково паспортизовані, тобто містять детальні відомості про джерела матеріалу, хоча в неологічних словниках трапляються узагальнені *(З газети)* або неповні формули (тільки автор та назва твору). Велика кількість словникових статей у СУМД, деякі статті НАСЗ мають так звану «ромбову» зону, яка реєструє нові сполуки, що також свідчать про семантичні зміни в структурі лексеми. Рідко словникові статті до неосемантизмів споряджені орфографічними відомостями, наприклад про вживання великої літери та ін.

На основі осмислення підходів до лексикографування неосемантизмів у словниках різних типів ми створили електронний «Словник неосемантизмів» на спеціальній платформі з відкритим кодом для написання та публікації словників «Lexonomy»[6] (доступ до словника: https://www.lexonomy.eu/#/neosem, рис. 1).

[6] Lexonomy розробила компанія «Lexical Computing». Дет. про компанію див. тут: https://www.lexicalcomputing.com/; про Lexonomy – тут: https://guide.lexonomy.eu/

Рис. 1. Головна сторінка словника неосемантизмів

Макроструктура словника охоплює короткий опис концепції, принципів його укладання та наповнення, список джерел ілюстративного матеріалу, перелік граматичних, стильових, галузевих та стилістичних ремарок, реєстр, наповнений іменниками, дієсловами та дієприкметниками, прикметниками, прислівниками.

Словникова стаття містить такі компоненти:

а) реєстрове слово (наголошене);

б) граматична зона (частиномовна належність; закінчення в родовому відмінку однини, рідко – множини (для іменників), жіночого та середнього роду (для прикметників та дієприкметників), 1-ї та 2-ї особи однини теперішнього часу (для дієслів); указівка на рід іменників чи вид дієслів);

в) зона ремарок (стильових, галузевих, стилістичних тощо);

г) тлумачення;

г) ілюстрація з паспортом;

д) зона стійких сполук (за наявності);

е) зона похідних, що відображає епідигматичні відношення слова;

є) зона парадигматики, що засвідчує синонімічні, антонімічні, гіпонімічні та ін. відношення;

ж) активне посилання на старе значення у СУМ-11 чи інших лексикографічних виданнях (рис. 2а,б,в).

а)

б)

в)

Рис.2. Зразки словникових статей

На основі показового масиву нових номінацій ми спробували створити інтегральний словник, який би реєстрував не «окремі нові слова, а групи таких слів, зв'язані спільними ознаками форми, семантики чи уживання в мовній практиці, а отже, змоделювати розвиток тих чи тих нових найменувань у мовній діяльності сучасного українського суспільства, їх функціонування в текстах та в системі мові» [Карпіловська 2013: 8]. Можливо, у майбутньому до словникової статті варто додати маркування за типом чи механізмом неосемантизації.

Отже, основними прийомами семантизування, завдяки яким мовець має змогу зрозуміти значущість та усвідомити цінність неосемантизму, у розглянутих словниках є тлумачення, ілюстрації, відомості про сполучуваність і словотворення, а також словозміну. Найширший спектр прийомів семантизування закономірно демонструють тлумачні словники, зокрема СУМД, а також АРСУН, які ми брали за приклад, розробляючи структуру свого словника. Лексикографічне моделювання неосемантизмів перебуває у фокусі дослідницької уваги, і хоча мова випереджає словникарство, сучасні лексикографи намагаються охопити весь спектр нових одиниць у неологічних словниках та словникових матеріалах різного типу, а науковці – осмислити цей багатий та строкатий матеріал, бо кожне слово потребує уваги як свідчення словотворчості мовців у відповідь на практичні запити доби.

1.4. Методологія дослідження неосемантизмів

Методологія дослідження ґрунтується на підході до мови як системи з певною структурною організацією, яка перебуває в постійному розвитку.

Фактичний матеріал дібрано з різностильових та різножанрових текстів сучасної української мови, що дало змогу окреслити функціональний потенціал неосемантизмів та їхніх похідних в якомога ширшому спектрі вживання. Первинними

джерелами стали: 1) українська та перекладна публіцистика; 2) тексти мережевих засобів масової інформації; 3) тексти спеціалізованих професійних сайтів; 4) українська та перекладна художня література (проза та поезія); 5) наукові, науково-популярні та навчальні тексти; 6) дописи користувачів соціальних мереж «Фейсбук», «Х» та «Інстаграм»; 7) матеріали відеохостингу «Ютуб» тощо. До вторинних джерел нашого дослідження зараховуємо: 1) лексикографічні праці, а саме: а) академічні тлумачні словники, б) словники нових слів, в) термінологічні словники, г) словники іншомовних слів; ґ) словники мови творчих особистостей; д) перекладні словники; 2) текстові корпуси: а) підкорпуси корпусу текстів на лінгвістичному порталі «Mova.info»; б) конкорданси Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК). Звернення до галузевих тлумачних, неологічних словників, нових словників іншомовних слів, повернених лексикографічних праць було цінним для визначення новизни значення, типу й механізму неосемантизації слова тощо. Використання корпусів дало змогу залучити широкий контекст уживання досліджуваних одиниць та встановити ступінь їхньої активності на сучасному етапі розвитку й функціонування української мови.

Корпус вибраних неосемантизмів з похідними словами та стійкими сполуками становить 1001 одиницю у різноманітних контекстах, які віддзеркалюють нові умови функціонування української мови на початку XXI століття. Серед вибраних мовних одиниць є власне неосемантизми, що з'явилися в мові внаслідок семантичного словотворення в межах уже відомого слова чи постали завдяки повторному використанню тієї самої словотвірної моделі для позначення нового поняття, їхні похідні, різні за частиномовною належністю та лексико-семантичними групами, утворені на основі питомого або запозиченого мовного матеріалу.

Для визначення неосемантизмів застосовано кілька кри-

теріїв: часовий, лексикографічний, стилістичний та функціонально-прагматичний. Згідно з часовим, до неосемантизмів зараховано такі семантичні інновації, що засвідчені в текстах, оприлюднених після 2000 року. Джерельну базу формують найновіші різностильові та різножанрові тексти цього періоду. Відповідно до лексикографічного критерію, до неосемантизмів уналежнено слова, нові значення яких не зафіксовані в словниках, виданих до 1991 року. За стилістичним критерієм, до неосемантизмів зараховано лексичні одиниці, які є новими для певного функціонального стилю мови або до певної сфери її використання. Функціонально-прагматичний критерій, або критерій сфери, характеру вживання чи ставлення мовця до позначеного таким словом, його оцінки, передбачає, що неосемантизмом є будь-яке слово з новим значенням, але з уже наявною у мові формою, яку мовці використовують для позначення нових реалій чи переосмислення вже наявних.

Процедура встановлення нового значення передбачає кілька етапів:

1) виявлення слова з новим значенням у тексті;

2) порівняння виявленого значення слова з дефініцією в СУМ-11 або в «Словнику іншомовних слів» за ред. О.С. Мельничука (далі – СІС-74, СІС-85) та підтвердження його новизни;

3) перевірка вживаності слова з новим значенням в узусі на основі джерел, де можливий швидкий пошук за різними підкорпусами й конкордансами в ГРАК і на порталі «Mova.info»;

4) звернення до галузевих тлумачних, нових словників, повернених лексикографічних праць, наукових розвідок тощо для визначення типу й механізму неосемантизації слова.

5) з'ясування активності неосемантизму за допомогою процедури обчислення функціонального потенціалу інновацій – на основі його парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних (словотвірних та асоціативних) відношень з іншими словами в тексті і в системі мови.

Під час написання монографії використано і загальнонаукові, і лінгвістичні методи та прийоми для аналізу неосемантизмів. Важливими для дослідження мовних явищ є, безумовно, загальнонаукові методи – індукція та дедукція, аналіз та синтез. Індукцію застосовано під час дослідження кількісних та якісних змін у лексико-семантичній системі української мови (приклади появи нових значень), що дало змогу систематизувати новий мовний матеріал, розглянути неосемантизацію загалом, встановити її різновиди та визначити її місце серед інших інноваційних процесів у сучасній українській мові. На дедуктивному рівні, ідучи від загального положення про те, що зміни в словниковому складі значно зумовлені зовнішніми чинниками, зроблено спробу окреслити ті зміни, які вплинули на оновлення українського лексикону загалом та стали причинами вторинної номінації зокрема.

Загальнонаукові методи аналізу та синтезу використано для дослідження суті явища неосемантизації, визначення критеріїв виокремлення неосемантизмів з-поміж інших мовних інновацій та їх класифікації тощо.

Необхідність детально опрацювати структурні, семантичні та функціональні особливості дібраних неосемантизмів зумовила активне послуговування описовим методом. За допомогою цих операцій розкрито специфіку функціонування неосемантизмів у сучасній українській мові, засади кодифікування їх у лексикографічних працях, що свідчить про усталення нових мовних одиниць у сучасному українському лексиконі.

Метод порівняння застосовано для визначення спільних та відмінних ознак неосемантизмів за різними параметрами. Аналіз критеріїв визначення неосемантизмів у сучасному мовознавстві, зіставлення окремих підходів до тлумачення понять *неологізм, неосемантизм, семантичний дериват* дало змогу сформувати робоче визначення неосемантизмів. За допомогою методу порівняння зіставлено способи творення неосеман-

тизмів у сучасній українській мові. Це уможливило встановлення того, що найбільший пласт неосемантизмів формують наслідки семантичної деривації на основі питомих чи раніше засвоєних мовних одиниць, трохи рідше трапляються наслідки прихованого запозичування, а в окремих прикладах – наслідки повторного використання словотвірної моделі. З'ясовано, що за частиномовною належністю переважають іменникові неосемантизми, кількісно найменшу групу утворюють нові прислівники тощо. У межах дослідження словникового моделювання неосемантизмів також було порівняно словникові дефініції лексем, зафіксовані в лексикографічних працях, які вийшли до та після 1991 року.

Кількісний аналіз дав змогу оцінити активність уживання різних типів неосемантизмів у мовній діяльності українців. Загальні кількісні підрахунки підтверджують висновки про найпродуктивніший тип неосемантизації та найбільш сприятливу для появи таких одиниць сферу мовотворчості, про частотність неосемантизмів різних тематичних груп, їхній словотвірний потенціал тощо.

У монографії використано структурний підхід до аналізу мовних фактів, спрямований на вивчення внутрішньої організації системи мови через відношення між її елементами. Його застосування дало можливість дослідити семантичну та словотвірну структуру неосемантизмів за допомогою методики компонентного аналізу шляхом розщеплення значення лексеми на семантичні складники та виділення в ньому інноваційних сем. Для аналізу власне неосемантизмів та нових омонімів частково використано методику безпосередніх складників, що передбачала поступове членування семантики лексеми на структурні елементи.

У роботі застосовано також комунікативно-прагматичний підхід, який оприявнив потреби та інтенції мовця щодо продукування / уживання неосемантизму: прагнення назвати нове

поняття, дати нове найменування тим поняттям, що вже мають назву, виділивши нові аспекти таких понять, для вираження ставлення мовця до позначуваного: експресивності, оцінності значення та ін. Метод контекстно-семантичного аналізу дав змогу дослідити особливості функціонування неосемантизмів у текстах різних стилів і сфер уживання та вплив контексту на змістовий обсяг лексеми. Це уможливило опис значення нових слів та словосполучень, не зафіксованих у лексикографічних працях.

Комплексне застосування дослідницьких методів посприяло виявленню особливостей різних аспектів процесу неосемантизації лексики. Використання індукції та дедукції, аналізу та синтезу, описового методу, методу вибірки та порівняння, контекстно-семантичного аналізу, методики безпосередніх складників, компонентного аналізу та елементів кількісного аналізу зумовлене потребою деталізувати аналіз неосемантизмів сучасної української мови, унаявнити способи та засоби створення неосемантизмів різних типів: семантичних дериватів, прихованих запозичень, зокрема повторних, нових словотвірних омонімів.

Для з'ясування активності неосемантизмів спираємося також на процедуру обчислення функціонального потенціалу інновацій, запропоновану та застосовану укладачами словника «Активні ресурси сучасної української номінації», котрі визначають функціональний потенціал ресурсу номінації як сумарний показник кількості та якості його парадигматичних, синтагматичних, епідигматичних (деривaційних) відношень з іншими ресурсами, старими й новими, в тексті і в системі мови. У такому разі активність неосемантизму розуміємо як його здатність: 1) творити нові найменування за нормативними словотвірними моделями (словотвірний потенціал); 2) перебувати у різних семантичних відношеннях з іншими одиницями в мові (синонімічних, антонімічних, омонімічних, гіперо-гіпонімічних тощо)

(парадигматичний потенціал); 3) засвідчувати активність у різних функціональних стилях та дискурсах (функціонально-стилістичний потенціал); 4) входити в нові, зокрема й стійкі, сполуки (синтагматичний потенціал); 5) розвивати семантику, що виявляється у виникненні нових значень та відтінків значень (семантичний конотативний потенціал). У результаті аналізу цих аспектів можемо «виміряти» ступінь входження лексеми в систему мови, її вагу для сучасної комунікації та з'ясувати перспективи її усталення. Структуру словникової статті створеного під час роботи над монографією словника ми моделювали, саме виходячи з цього завдання – для відображення в ній функціонального потенціалу неосемантизму.

Отже, завдяки динамічним процесам у сучасній мовній практиці, що їх дослідники простежують на всіх рівнях мовної системи, засвідчуємо здатність мови реагувати на виклики часу й щоразу відповідати новим когнітивним і комунікативним запитам мовців. Зміни відбуваються не лише у формі, а й у семантиці слів, виявляються як у появі слів з новою формою, так і в зміні змісту вже відомих лексем. Найбільш гнучким елементом мовної одиниці є її значення, оскільки воно зумовлене предметним змістом, емоційними показниками, специфікою доби й мови в ній, відбиває світосприйняття та мовомислення спільноти. Аналіз праць класиків світового й вітчизняного мовознавства, розвідок про мовний і мовознавчий поступ XX–XXI століть, теоретичних і практичних здобутків української неології та неографії, досліджень, присвячених динамічності значення та його сутності, різним аспектам оновлення семантики слова, свідчить, з одного боку, про множинність підходів до аналізу цього феномену, з другого – про його складність як лінгвістичного явища, що й закономірно зумовлює можливість його багатоаспектного вивчення і потребу в такому вивченні.

Увага до лексикографічних джерел і наукових праць, до різностильових текстів як витоків ілюстративного матеріалу

дає надійну основу для вивчення процесів оновлення семантики українського лексикону. Аналіз семантико-словотвірних ресурсів та способів неосемантизації, класифікування оновлених одиниць та прогнозування їхнього когнітивного та комунікативного потенціалу, усталення в системі мови важливі не лише з погляду з'ясування здатності мови змінюватися, пристосовуватися до вимог часу і потреб мовців, а й зберігати свої типологічні риси та тяглість культурної і писемної традиції у сучасному глобалізованому світі.

2 СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ

2.1. Зміна значення та механізми формування багатозначності слова

Життя слова в будь-якій мові дуже рідко обмежується єдиним значенням, адже кожна мовна система є гнучким інструментом вираження змістів, відкрита для семантичних змін, дозволяючи порівняно невеликій кількості лексем охоплювати широкий спектр понять і контекстів уживання їхніх вербалізаторів. Багатозначність слугує ключем до розуміння того, як мова відображає складність людської думки та адаптується до змінних умов функціонування.

Проблема лексичного значення пов'язана з номінаційними процесами, а тому є центральною в лінгвістиці. Людей завжди цікавило, як виникає слово, але ще більший інтерес викликає механізм називання, в основі якого лежить зміна речей і явищ, понять про них та незмінність форми мовної одиниці. Саме тому, з-поміж механізмів сучасної української номінації, до яких уналежнюють словотворення на основі власних і запозичених ресурсів, вторинний семіозис, пов'язаний зі змінами семантичної структури слова, лексичні запозичення з інших мов, лексикалізовані й фразеологізовані назви, актуалізацію лексикону, переорієнтацію частини назв, активізацію внутрішньомовних ресурсів, кодифікацію периферійних одиниць тощо [Стишов 2005: 26–29], нас цікавлять насамперед засоби розвитку значення та вторинної номінації, семантичної деривації, лексико-семантичного способу творення слів, або, за А.О. Бі-

лецьким, внутрішнє (семантичне) словотворення.

Семантичну деривацію, у вузькому її розумінні, вважаємо одним зі способів поповнення лексики, за якого «кожне нове значення слова – семема, як і морфологічно утворене слово, виступає як нова номінативна одиниця: «план вираження – лексема – починає співвідноситися з новим планом змісту – нова семема» [Тропина 2003: 102]. При цьому в узусі можуть зберігатися старі й нові значення слова, що й приводить до його багатозначності. Л.А. Булаховський зауважував, що семантична деривація характерна для всіх літературних мов, а перенесення наявних слів на нові поняття, випрацьовувані у творчому акті – реагуванні на нові враження, є одним із найпоширеніших способів номінації [Булаховський 1959].

Одним із перших механізм зміни значення слова проаналізував Г. Пауль. Він докладно описав засоби індивідуалізації лексеми (тобто перетворення узуального значення в оказіональне в мовленні), явища аналогії та народної етимології в мові, розвиваючи ідеї В. фон Гумбольдта про зв'язок мови та культури народу. Основною причиною динаміки значення слова Г. Пауль, як і інші молодограматики, вважав саму мовну діяльність людини – прагнення мовців якнайповніше висловити свої думки за допомогою найрізноманітніших мовних ресурсів, а часто й шляхом індивідуального словотворення. Наступники, особливо представники психологічного напряму в лінгвістиці, критикували молодограматиків, зосібна й Г. Пауля, за недостатнє врахування психологічних чинників у процесі зміни значення слова, однак на його праці та класифікацію змін значень і сьогодні орієнтуються мовознавці. Дослідник, зокрема, можливість семантичних змін пояснював тим, що значення, набуте словом у кожному мовленнєвому акті (оказіональне, індивідуальне), не обов'язково збігається з узуальним, прийнятим усією мовною спільнотою значенням слова. Оказіональне значення часто є багатшим, ніж узуальне, за змістом і вужчим – за

обсягом. Відхилення оказіонального значення від узуального в мовленнєвому акті є початком справжньої зміни значення слова, адже регулярні такі відхилення зумовлюють перетворення продуктів індивідуальної словотворчості на загальну норму [Пауль 1960: 93–94, 103]. Динаміка семантики слова, на думку вченого, викликана кількома процесами: 1) спеціалізацією значення внаслідок звуження його обсягу і поглиблення змісту; 2) збіднінням змісту, пов'язаним із розширенням обсягу значення; 3) перенесенням назви на основі просторових, часових чи функціональних зв'язків позначуваних об'єктів з іншими. Окремими видами значеннєвих змін у певних контекстах уживання слова дослідник вважав гіперболу, літоту, згрубілі висловлення, евфемізм, знецінювання, іронію тощо [Там само: 106–117]. Беззаперечно сприймаємо і його міркування про те, що «… коло уявлень кожної особи співвідносне з наявними в її розпорядженні словами, а притаманна словникові сукупність значень орієнтується на сукупність наявних в народі уявлень і зазнає змін разом з нею» [Там само: 126]. Ці ідеї не втратили актуальності й нині втілені в теорії і методології концептуальної та мовної картини світу певного народу.

Використовуючи поняття «семантичні універсалії» для опису загальнолюдських законів мислення в проєкції на лексико-семантичну систему мови та спираючись на теорії про довільність і мотивованість мовного знака Ф. де Сосюра [Сосюр 1998], дуалізм мовного знака С. Карцевського [Карцевский 1965] та В. Скалічки [Скаличка 1967], С. Ульман пояснював існування мотивованих і немотивованих слів, типи мотивації, полісемію й омонімію слів тощо. Дослідник на прикладі німецької та англійської мов доводив, що «слова можуть бути мотивовані трьома різними способами»: фонетично, морфологічно та семантично. У контексті нашого аналізу найбільш цінними видаються думки С. Ульмана про полісемію як семантичну універсалію, яка є «невичерпним джерелом неоднозначності

в мові», та омонімію як «статистичну універсалію з високим ступенем імовірності», а також про метафору, розширення та звуження значень як універсалії в історичній семантиці [Ульманн 1970: 255].

У дослідженні семантики слова спираємося й на теорію трискладової структури мовного знака Ф. де Сосюра, у якій він виділяв денотат, десигнат, сигніфікат [Сосюр 1998: 86–89], і на так званий «трикутник Готліба Фреге» як модель властивостей мовного знака, серед яких він виокремлював семантику (відношення до дійсності), синтактику (відношення до інших знаків у системі) та прагматику (відношення мовця до знака) [Фреге 1997: 353–355].

Погоджуємося з дослідниками, котрі вважають ключовим для сучасних студій із семасіології як науки про походження, структуру та розвиток значення мовних одиниць міркування О.О. Потебні про «ближнє» й «дальнє» значення слова. Цінними є зауваги вченого про те, що «всі значення в мові за походженням образні» [Потебня 1985: 124], адже в основі називання завжди лежить певне уявлення про об'єкт дійсності та його зіставлення з іншими об'єктами. «Якщо ж безобразність слова прийнята була за щось первинне (тоді як вона завжди похідна), то це відбулося через те, що вона є тимчасовим спокоєм думки (тоді як образність є новим її кроком), а рух більше привертає увагу й більше викликає дослідження, ніж спокій» [Там само]. Отже, нові значення слів – це і є «новий крок образності», а досліджувати їх – актуальне завдання не лише для лінгвістів, а й для істориків, психологів, соціологів, культурологів, філософів, адже «у мовному матеріалі, успадкованому від старшого покоління, закладені як можливі лінії мовленнєвої поведінки майбутніх поколінь, спадкоємців цього [мовного – *Ю.Ц.*] багатства» [Щерба 1957: 132].

Постійний інтерес українських мовознавців до семантичної деривації підтверджує важлива пам'ятка українського

мовознавства – «Граматика руської мови» С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґатнера, перше видання якої опубліковано 1893 року. У її другій частині уміщено розділ, присвячений осмисленню природи значення слова, багатозначності, двозначності й омонімії деяких слів, поясненню механізмів звуження (спеціалізації) та розширення первісного значення слова, «порівняння назв річий» [метафори – *Ю.Ц.*], синонімії тощо [С. Смаль-Стоцький, Ф. Ґатнер 1914: 56–61].

Науковим підґрунтям семантичної дериватології стали також праці І.І. Ковалика, котрий систематизовано й детально пояснив систему словотвірних закономірностей на українському матеріалі й матеріалі інших слов'янських мов [Ковалик 1958; Ковалик 1961]. Не менш ґрунтовними є розвідки чеського лінгвіста М. Докуліла, який систематизовано описав поняття, пов'язані з аналізом внутрішньої будови слів, окреслив загальну систему словотвірних відношень у чеській лексиці, детально проаналізував відношення між формальним виведенням похідних слів (фундацією) та їхнім семантичним виведенням (мотивацією) [Dokulil 1962] тощо.

На матеріалі слов'янських мов проблеми мовної динаміки також досліджував Л.В. Щерба [Щерба 1957; Щерба 2004]. Основою сучасних поглядів мовознавців на структурні відношення в мові стали міркування М.М. Покровського [Покровский 1959] про семантичну сполучуваність як одну з причин мовних змін. Теоретичним стрижнем семантичної дериватології стали праці В.В. Виноградова, який сформулював принципи вивчення лексичного значення слова, розробив типологію лексичних значень, увів у науку поняття «лексико-семантична система» [Виноградов 1977: 163]. Суттєвою в аспекті вивчення динаміки значення слова є теза О.І. Смирницького про те, що «в мові можуть створюватися нові слова, які, входячи у вживання, з потенційних одиниць мови перетворюються в реальні, тобто зі слів тільки за складом і будовою перетворюються на слова,

які включаються в систему мови як цілі одиниці» [Смирницкий 1998: 12].

Важливою для нашого дослідження є і монографія з лексичної семантики Ю.Д. Апресяна [Апресян 1995], у якій розглянуто загальні принципи опису лексики, рівні семантичної репрезентації висловлень, системну організацію лексики на основі обмеженої кількості ознак, багатошарову структуру значення слова, його сильні й слабкі компоненти, словотворчу мотивованість, різні типи багатозначності (полісемії) слова тощо, що дає змогу структурувати та глибше дослідити семантичні зміни в сучасній мові. Зокрема, дослідник виокремив й обґрунтував три типи багатозначності (полісемії) слова: 1) радіальну полісемію, коли всі значення слова мотивовані одним – центральним, основним, вихідним – значенням, пор. рос. *клапан мотора, клапан фагота, сердечный клапан, клапан кармана* із загальним компонентом значення слова *клапан* «частина предмета, що прикриває отвір в ньому»[7]; 2) ланцюгову полісемію (трапляється, зокрема в російській мові, яка була матеріалом дослідження вченого, за його спостереженнями, рідко), коли кожне нове значення слова мотивовано іншим – найближчим до нього в семантичній парадигмі слова – значенням, але крайні значення можуть і не мати спільних семантичних компонентів, демонструючи розпад багатозначного слова на омоніми (пор. рос. *левая рука – в левую сторону* («з боку лівої руки») – *левая тумба стола* («розташована з лівого боку, якщо спостерігач розвернутий обличчям до предмета») – *левые фракции парламента* («сиділи на лавках зліва від голови парламенту й політично радикальні») – *левые партии* («політично радикальні») – *левый уклон* («політично радикальний тільки зовні»); 3) радіально-ланцюгову полісемію (трапляється найчастіше) – поєднання обох названих типів (пор. рос. *класс* – «розряд»,

[7] Приклади Ю.Д. Апресяна подаємо мовою оригіналу, дефініції – у власному перекладі.

«громадська група», «група однорідних об'єктів у межах певної систематики», «підрозділ учнів», «група учнів, що навчаються спільно», «кімната для занять класу», «тип вагона або каюти з певним ступенем зручностей», «міра якості», «висока якість», «ступінь деяких цивільних звань») [Апресян 1995: 182].

Найбільше для осмислення заявленої проблеми нам прислужилися розвідки з української семантичної дериватології, що також починалася із загальних студій про значення слова. Це, зокрема, наукові праці про загальні питання лексикології, структуру лексико-семантичної системи мови, методи дослідження семантичної структури слова [Ковалик 1961; Білецький 2012; Русанівський 1988; Соколовська 1990; Кудрявцева 2004]; лексичні особливості мови преси й формування публіцистичного стилю української мови на зламі XIX – XX ст. [Жовтобрюх 1963; Жовтобрюх 1970; Муромцева 1985]; поповнення різних категорій лексики східнослов'янських мов періоду після другої світової війни [Коломієць 1973]; типологію лексичних значень, механізми семантичних змін мовних одиниць і категорій [Лисиченко 1977; Тараненко 1980; Тараненко 1989]; семантичну структуру слова та сполучуваність [Кочерган 1980;] походження і розвиток масиву давньоруської лексики в українській мові, основні зміни в її лексичному складі [Німчук 1992]. Ці та інші дослідження довели, що лексико-семантична система мови є відкритою і динамічною, а відношення між лексичними одиницями мають системотворчий характер.

Важливим кроком у справі теоретичного системного осмислення лексики став вихід 1973 року фундаментальної праці колективу співробітників Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР – тому «Лексика і фразеологія» в 5-томному академічному виданні «Сучасна українська літературна мова» за редакцією акад. І.К. Білодіда та 1983 року тому «Лексика і фразеологія» в 4-томній «Історії української мови» за редакцією акад. В.М. Русанівського.

«Лексика і фразеологія» [Білодід 1973] – це опис і аналіз лексики як системи з погляду її походження, соціальної стратифікації, стилістичної диференціації. Особливо цінними для нашого дослідження є розділи цієї праці про слово як мовну реальність і основну функціонально-структурну одиницю мови, різні критерії визначення слова, розвиток словникового складу української мови, активну і пасивну лексику. Автори довели та на прикладі української лексико-семантичної системи проілюстрували ідеї Ф. де Сосюра, О.О. Потебні, І.О. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра та Б. Ворфа, що в значенні різних типів слів опосередковано відбивається пізнана людиною позамовна дійсність і поняття ніколи не існує поза словом, а завжди формується, закріплюється і виражається в ньому [Білодід 1973: 14]. Отже, семантична структура слова не є чимось незмінним і застиглим, вона є постійною величиною в конкретний період розвитку мови і суспільства, що нею послугується, що робить можливим спілкування між людьми. У зазначеній праці дослідники виділили різні види значень – пряме номінативне, фразеологічно зумовлене, синтаксично зумовлене; переносне метафоричне, метонімічне, функціональне перенесення; конкретне й абстрактне; загальне й термінологічне, емоційне та логічне тощо. Автори обґрунтували поняття лексико-граматичної категорії як носія специфічної групи номінативних значень, схарактеризували основні механізми багатозначності та різні види тропів, явища омонімії та паронімії, синонімію (перифрази й евфемізми) та антонімію; проаналізували поповнення лексичного складу мови внаслідок розширення сфер її суспільного застосування и, стимули внутрішнього розвитку мови, виокремивши два шляхи оновлення лексики – 1) перехід деяких категорій слів з активного фонду до пасивного внаслідок суспільно-політичних подій, 2) через поповнення словника новими словами та словосполученнями пов’язаними з новими реаліями суспільного життя. Попри деякі ідеологічні риси того часу,

у цьому томі вдало схарактеризовані причини мовної динаміки та основні способи й засоби поповнення лексики й фразеології, зокрема й лексико-семантичний спосіб оновлення лексикону.

«Історія української мови. Лексика і фразеологія» [Винник, Горобець, Карпова та ін. 1983] висвітлює історію формування лексики та фразеології, функціонування української мови у різні історичні періоди. Укладачі тому ставили за мету фронтальний опис лексики й використовували для цього прийоми синхронних зрізів (виділення етапів розвитку мови) та тематичного опису лексики (простеження змін у складі великих і вагомих у суспільному житті тематичних груп лексики). При написанні теоретичних параграфів автори використали теоретичні здобутки праці «Лексика і фразеологія», виданої 1973 р. Для нашого дослідження особливо цінним та цікавим є розділ про семантичні процеси розвитку української лексики, у якому з'ясовано системну зумовленість семантичного розвитку мови в єдності змісту й форми, джерела еволюції лексичної системи, зв'язок однозначності та багатозначності на прикладі семем і лексем, взаємозв'язок синонімії, омонімії та антонімії, окреслено механізми метонімії, метафоризації, емоційної маркованості та нейтралізації експресивного забарвлення слова, проаналізовано роль іншомовних джерел у розвитку семантики слова та розширенні словникового складу мови. Автор цього розділу В.М. Русанівський особливу увагу звернув на аналіз системних відношень між мовними одиницями, що є актуальним і для сучасних лінгвістичних досліджень.

Системний підхід до вивчення семантики в україністиці пов'язаний із науковою діяльністю відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства імені О.О. Потебні (нині члени цього колективу Є.А. Карпіловська і Л.П. Кислюк працюють у створеному 2017 р. об'єднаному відділі лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України). На чолі з М.М. Пе-

щак колектив науковців (Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, І.Ф. Савченко, Г.М. Ярун та ін.) запропонував комплексне вивчення мови структурними методами в кількох колективних працях. Наприклад, у монографії «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики» [Клименко, Пещак, Савченко 1982] розроблено процедуру формалізованого аналізу лексичної семантики на основі метамови академічного «Словника української мови» в 11 томах, описано системні відношення між лексичними одиницями в межах одного семантичного поля і між семантичними полями. Монографія «Лексична семантика в системі "людина–машина"» [Пещак та ін. 1986] зосереджена на описі лексичної семантики як об'єкта автоматизованого аналізу за допомогою лексикографічних засобів, теоріях значення, ступенюванні семантичної спорідненості між синонімами, характеризує роль синонімів та антонімів у формуванні семантичних полів тощо. Автори стверджують, що «взаємовідношення компонентів лексичного значення окремо взятого слова на кожному ступені його розшарування залежить від закономірностей формування лексико-семантичної системи мови в цілому» [Там само: 12]. Видання «Український семантичний словник (проспект)» [Пещак, Клименко, Карпиловская 1990] є наслідком попередніх наукових пошуків цього колективу у сфері ідеографічної, тлумачної, перекладної, термінологічної лексикографії, побудови моделей та алгоритмів укладання комп'ютерних словників різних типів, зокрема семантичних. Тут автори розробили алгоритм автоматизованого аналізу тлумачного 11-томного «Словника української мови» на основі структурної організації словникових статей та лексикографічної параметризації семантики слова й унаявнили процес створення на його базі машинного семантичного словника, приділивши особливу увагу визначенню формальних ознак параметризації лексичної семантики слів різних частин мови в тлумачному словникові.

До речі, структуралісти давно звернули увагу на залежність семантики слова від його віку. А.А. Полікарпов щодо цього зауважував: «Внутрішній потенціал активності будь-якого елемента не безмежний, він витрачається і коли-небудь закінчується. Період реалізації життєвого потенціалу – це життєвий цикл елемента» [Поликарпов 1998]. Серед процесів, що відбуваються зі словом, найбільш типовими та найбільш значущими для загальної динаміки лексичної системи мови він вважав ослаблення і втрату тих чи тих компонентів кожним зі слівних значень під час його історії, у ході його комунікативного використання, тобто його абстрактивізація та відгалуження від кожного зі значень слова нових значень. Менш значущим, але істотним для мікрорівня лексичної еволюції лінгвіст називав процес втрати кожним зі значень слів тієї самої поняттєвої сфери специфічних ознак. Також до важливих процесів дослідник уналежнював поглинання значенням суб'єктивних компонентів із контекстів, які закономірно розширюють вживання значення. А.А. Полікарпов пояснював це як зміну якості семантичних компонентів у значеннях, які «прожили» в мові деякий час, порівняно з тими, що тільки увійшли в мову. За словами лінгвіста, ці семантичні мікропроцеси є базовими, вони визначають динаміку інших похідних мікропроцесів життєвого циклу слова, як-от: набуття і втрата значень різної якості, історична зміна структури синонімічних, антонімічних, омонімічних, словотвірних, гіпо-гіперонімічних, категорійних тощо семасіологічних відношень, як і одиниць, пов'язаних цими відношеннями [Поликарпов 1998].

О.С. Мельничук щодо цього зауважував, що «усі конкретні зміни мовної структури, які відбуваються в процесі еволюції мови, можуть бути зведені до трьох основних типів: становлення й розвиток нових компонентів структури, заміна одних компонентів у відповідних функціях на інші й некомпенсована втрата елементів структури» [Мельничук 2007: 172], а збіль-

шення можливостей мови виражати новий зміст вважав прогресом мови [Мельничук 1981].

Українські мовознавці детально опрацювали динаміку українського лексикону та проаналізували основні лексико-семантичні зміни на прикладі різних груп лексики. Наприклад, В.О. Винник, залучивши український матеріал, простежив етимологію та семантичну структуру назв одиниць виміру і ваги в українській мові, з'ясував шлях розширення семантичного обсягу деяких слів, перенесення назв, процеси термінологізації [Винник 1966]. Л.М. Полюга у межах значного історичного періоду схарактеризував різні аспекти слів з абстрактним значенням, зокрема шляхи походження і формування цього шару лексики, основні семантичні групи слів, їхні стилістичні функції, багату синоніміку та антоніміку, роль в утворенні терміноодиниць тощо. Т.А. Харитонова досліджувала лексику із філософсько-категорійним значенням в етимологічному та історико-лінгвістичному аспектах [Харитонова 1992]. Т.О. Черниш здійснила аналіз і опис складу та структури трьох великих спільнослов'янських історико-етимологічних гнізд із головним семантичним компонентом «високотемпературний вплив», вираженим коренями **vьr- (vir-) / var-, kyp- / kvap- / kop-, pek-,** схарактеризувала семантичний потенціал та деривaційну активність досліджуваних етимонів, визначила закономірності виникнення похідних тощо [Черниш 2003].

Поглиблюючи теорію лексико-семантичних змін С. Ульмана, О.О. Тараненко дійшов висновку про існування в будь-якій живій мові п'яти основних семантичних процесів: 1) метонімії (виникає на основі суміжності об'єктів дійсності); 2) метафори (виникає на основі подібності об'єктів); 3) процесів, основою яких є суміжність самих мовних одиниць в тексті (атракція, компресія, конденсація, синтагматичні зміщення смислу тощо); 4) аналогії (виникає на основі подібності мовних одиниць у тексті); 5) контамінації (схрещування мовних одиниць,

яке виникає на основі подібності та суміжності одночасно і мовних одиниць, і об'єктів дійсності) [Тараненко 1989].

Отже, семантична деривація – це складний багатогранний процес виникнення нових значень слів, який приводить до перебудови їхньої змістової структури. Широкий спектр дії та взаємодії механізмів семантичної деривації демонструє низка неосемантизмів із різностильових українськомовних текстів, описаних у наступних підрозділах цього розділу.

2.2. Наслідки семантичної деривації в сучасній українській мові

Словотворення – це усвідомлений процес, що виникає із необхідності називання нових понять, реалій, явищ, процесів дійсності або висловлення мовцем свого ставлення до них. Постійне прагнення мовців до досконалості висловлення, а також внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на мовну систему, зумовлюють мобільність, змінність словникового складу мови.

Унаслідок пізнавальної та комунікативної діяльності мовців в усіх сферах виникають найменування з новими значеннями. Найчастотнішу словотворчу активність у такому напрямі виявляють лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник, прислівник. Домінування в семантичній структурі іменника та дієслова нових сем свідчить про належність слів, які позначають категорії предметності та процесуальності до ядра мовної системи. Непроцесуальна (статична) ознака предмета, виражена прикметником, часто переосмислюється мовцями у зв'язку з розвитком семантики іменника. Тоді як неосемантизми серед прислівників здебільшого мотивовані новими значеннями твірних прикметників, демонструючи відображену полісемію.

Аналізований матеріал дає змогу виокремити кілька видів семантичної деривації, що зумовлюють появу неосемантизмів

в українській мові: генералізацію значення, спеціалізацію значення, метафоризацію, метонімізацію, семантичний зсув.

2.2.1 Вплив детермінування на розвиток значення слова

Мовознавці переконані в тому, що серед важливих тенденцій розвитку світових мов важливу роль відіграє їхня інтелектуалізація. Н.Ф. Клименко зауважувала, що під час глобалізації тенденція до інтелектуалізації стає ще активнішою та виявляється в «приростi кількості абстрактної лексики (назв абстрактних дій, процесів, станів, якостей, відношень), пришвидшенні темпів термінування і детермінування лексики, засвоєнні іншомовних слів з активним розширенням їхнього словотвірного потенціалу, збільшенні продуктивності словотворчих формантів, що виражають абстрактні поняття (типу **-уванн(я), -анн(я), -енн(я), -изаці(я), ад(а), -іан(а), -ість, -щин(а), -ств(о)**, та основ, зростанні питомої ваги складних слів, утворених осново- і словоскладанням, появі нових основ, аброосновів, неологізмів» [Клименко та ін. 2008: 151].

У цьому підрозділі зупинимося докладніше на процесах детермінування, виражених «плинністю меж» [Клименко 2009: 103] між спеціальною і загальновживаною лексикою в художньому й публіцистичному стилях сучасної української мови.

Детермінологізацію в статті енциклопедії «Українська мова» потрактовано як процес «перетворення терміна на загальновживане слово», що «відбувається тоді, коли виникає потреба використати термін для номінації тих чи інших об'єктів або відношень, заповнити лакуну в певному семантичному полі» [Тодор 2007: 144]. Сучасні науковці надають перевагу терміну *детермінування*, твірна основа якого відображає зв'язок із терміном, а не термінологією, усуває двозначність терміноодиниці.

Українські мовознавці досліджували детермінування насамперед у процесах інтелектуалізації сучасної української

мови [Клименко 2008; Клименко 2009; Романюк 2013; Наконечна 2018; Куньч 2024] та інших мов [Клименко 2019]; зосереджували увагу на вивченні причин і наслідків взаємодії процесів термінування й детермінування в українському загальному й професійному лексиконі, в окремих оновлюваних терміносистемах [Клименко 2017; Клименко 2017а; Клименко 2017б; Ментинська, Турко 2024]; аналізували потенціал детермінування в процесах неосемантизації української лексики [Карпіловська 2017; Кислюк 2017; Кислюк 2023] тощо.

Детермінування розуміють як утрату лексемою частини своїх термінологічних значень, розширення її семантичного обсягу й меж функціонування, пов'язують з «міграцією лексики з одного функціонального стилю в інший, переходом термінів з однієї галузевої терміносистеми до інших» [Клименко 2017: 192], тобто основою детермінування є зміна семантики терміна, а міграція зумовлена такою зміною. Під час цього процесу термін, який спочатку існував лише в науковому стилі, стає активним у різних текстах і жанрах публіцистичного стилю, у художній літературі та повсякденному спілкуванні внаслідок змін у мовній свідомості українців, переорієнтації наукової парадигми, суспільних процесів тощо. Це дає підстави вважати детермінування одним з механізмів неосемантизації лексики загалом та семантичної деривації у ній зокрема, що відбувається через метафоризацію первісного спеціального значення та веде до узагальнення або розширення значення наявного в мові слова, надаючи лексемі можливості позначати ширше коло об'єктів – причому не лише конкретних, фізичних, а й абстрактних, ментальних, уявних.

Дослідження сучасних українських текстів художнього й публіцистичного стилів підтверджує, що найрізноманітнішу за своїм складом групу семантично й функціонально оновлених слів становлять іменники. Це цілком закономірно, адже іменники відіграють провідну роль у процесі концептуалізації

дійсності, вербалізації понять, зокрема абстрактних, та створенні мовних знаків для номінації об'єктів дійсності, слугують базовими мовними одиницями для називання інноваційних явищ, предметів чи властивостей, є важливим інструментом для осмислення та категоризації змін у навколишньому світі. Аналізовані одиниці розподіляємо за кількома тематичними групами на основі їхніх нових значень, зафіксованих у новітніх словниках або сформульованих самостійно на основі контекстів уживання:

а) назви суспільних явищ, характеристик діяльності його членів або його станів:

алерген «подразник, те, що дратує, викликає негативні емоції» (напр.: *Медведчук – суспільний **алерген*** (Країна, 08.02.2019));

амнезія «утрата суспільством (народом, нацією, окремими особами) пам'яті про своє минуле внаслідок негативних історичних умов існування» (напр.: *Вину за епідемічне поширення національної **амнезії** покладено і на колонізаторів, і на «овечу натуру» колонізованих* (Агеєва: 50));

анемія «байдужість до перебігу суспільних подій, недостатність, бідність ідей» (напр.: *Якраз у двадцяті роки українська проза стрімко долає задавнену фабульну **анемію**, зокрема і в історичній белетристиці* (Агеєва 2023: 151));

антидот «засіб або дія, спрямовані проти чого-небудь шкідливого, негативного, небажаного» (напр.: *Ми на світлому боці сили. Факт номінації фільму на «Оскар» – іще один **антидот** пропаганді* (Країна, 03.02.2024));

дисплазія «суспільні вади, відхилення від суспільної норми» (напр.: *Дедалі виразнішу **дисплазію** найбільш близької до влади традиційної релігії Росії засвідчує виникнення низки нетрадиційних рухів* (Якубова: 111));

девальвація «знецінення, утрата духовних цінностей, ваги яких-небудь понять, явищ» (напр.: *Це порівняно нове яви-*

*ще «відносності істини», **девальвації** правди і знецінювання інформації поширюватиметься в XXI ст.* (Щербак: 55));

ерозія «руйнування загальноприйнятих суспільних норм, усталеного порядку» (напр.: *Паралельно "три сорти українців" посилювали **ерозію** суспільства* (Кулеба: 313));

терапія «дії або заходи для покращення, удосконалення чого-небудь» (напр.: *І добре, що така детективна **терапія** продовжує подобатися та бути корисною мільйонам її читачів* (Семків: 57));

б) назви частин ментального (абстрактного, уявного) простору:

контекст «ділянка абстрактного простору, якій властиві певні ознаки, явища або умови, у яких відбуваються певні процеси» (напр.: *А ще важливішим був архітектурний **контекст*** (Агеєва 2023: 360));

сегмент і *сектор* «частина суспільства; сукупність певних однорідних об'єктів» (напр.: *Озброївшись моделлю сегментації VALS (Values and Lifestyle – цінності та стилі життя) банк розділив усіх клієнтів (по суті, свою спільноту) на дев'ять **сегментів** і персоналізував комунікацію* (Кулеба: 247), *Підприємці відзначили ефект від реалізації цієї ініціативи та запропонували розширити її на **сектор** безпеки й оборони* (Країна, 28.12.2024));

в) назви способів організації систем, керування системами та взаємодіяння з ними, напрямів розвитку чогось:

алгоритм «сукупність і послідовність кроків, систематизована дія, узагальнена схема якої-небудь діяльності» (напр.: *Окремої книжки про письмо Агата Крісті не написала Проте її «Автобіографія» 1965 року, поруч із неймовірно цікавими епізодами її приватного життя, містить достатньо спостережень, що стосуються загального*

бачення і конкретних ***алгоритмів*** *її творчості* (Семків 2016: 26));

код «сукупність ознак, які є неповторним образом чогось, ідентифікують його або виокремлюють з-поміж інших об'єктів чи їхніх сукупностей» (напр.: *Історія і ЗМІ: хто творить комунікативний* ***код*** *культури?* (День, 27.07.2017));

вектор «головний напрям розвитку якого-небудь явища» (напр.: *Суспільні настрої мали вирішальне значення для подальшого* ***вектора*** *розвитку України* (Кулеба: 36));

г) назви способів, інструментів сприйняття, аналізу та інтерпретації дійсності:

вимір «аспект розгляду, сприйняття, вияву кого- чи чого-небудь» (напр.: *Демократичний* ***вимір*** *є недосяжним для росіян* (Цензор, 31.05.2017));

діагноз «висновок про стан розвитку суспільних явищ» (напр.: *Екобогослов'я – система знань та практик, побудована і розвинута на основі Святого Письма та Передавання Христової Церкви з урахуванням сучасних наукових досліджень, які дозволяють вивчити екологічну проблему, поставити їй відповідний* ***діагноз*** *та знайти її вирішення* (Церква і суспільство: 83));

координата «світогляд, точка зору, спосіб бачення, трактування чого-небудь, підхід» (напр.: *Після недавнього героїчного ренесансу – скорботний плач подоланих і підкорених. Однак же у наступному рядку з'являється впевнене заперечне "але", а відтак і пропозиція іншої точки зору, відмінних* ***координат*** *бачення й оцінювання* (Агеєва 2023: 305));

лекало «шаблон для оцінювання когось або чогось, мірило, погляд на кого-, що-небудь» (напр.: *Ми, українці, своєю кров'ю і спрагою до перемоги формуємо нові* ***лекала*** *нової війни* (Країна, 22.07.2024));

матриця «основа, модель, схема чого-небудь» (напр.: *Позитив справді існує, проте він нівелюється, коли зрада-перемога перетворюються на єдину* ***матрицю*** *існування суспільства* (Кулеба:187));

ґ) назви осіб, групи осіб чи юридичних суб'єктів:

архітектор «ініціатор якого-небудь задуму, починання, розробник плану, проєкту здійснення чогось» (напр.: *Обіцяв прозорі бюджети, можливість контролювати владу. Зразу почав* [В. Зеленський] *щось робити, а зараз домовляється з* ***архітекторами*** *старої системи влади – олігархами, їхніми депутатами* (Країна, 01.01.2022));

донор «юридична або фізична особа, яка надає допомогу» (напр.: *Медіа можуть анонімно збирати внески у криптовалюті в* ***донорів****, які не ділитимуться своїми персональними даними* (Кулеба: 86));

інженер «той, хто проєктує, конструює будь-що» (напр.: *Їх не мало би бути, не могло вже бути, за всіма показниками й прогнозами «соціальних* ***інженерів****» – а вони були, діти катакомбної культури: виходили на світло історії, їхніми голосами озивалось на палубі майбутнє, і це був, може, єдиний раз, коли він здогадався – і, можливо, пошкодував* (Забужко: 90)) та ін.

На прикладі іменників спостерігаємо різний спосіб розвитку семантики в похідних та непохідних спільнокореневих лексемах, адже такі одиниці як, наприклад, *архітектура* «будова чогось, спосіб організації його складників», *діагност* «той, хто аналізує та оцінює, суспільні явища, ставить їм діагноз», *інженерія* «сукупність технологій здійснення чогось, управління певними процесами» функціонують із новим відображеним значенням, запозиченим від слів-неосемантизмів чи мотивованим спільнокореневими похідними. Подібне явище унаявнює й нова

семантика похідних дієслів, зафіксованих у СУМ-11 з термінологічними ремарками або спеціалізованими значеннями, напр.: *діагностувати* «аналізувати, оцінювати, виявляти що-небудь», *калібрувати* «відбирати, відсіювати будь-що» (пор. *калібр – «жарт.* Розмір, форма або зразок чого-небудь» (СУМ-11 IV: 77)), *сегментувати* «здійснювати поділ, членування чого-небудь складного на окремі частини», *кодувати* «використовувати певні механізми та засоби для впливу на когось з конкретною метою», *резонувати* «знаходити свій вияв, відображення, відгомін у чому-небудь, відлунювати» (пор. *резонанс – «перен.* Відгомін, відгук, дія як відповідь на що-небудь» (СУМ-11 VIII: 488)) та ін. Успадковану від твірних іменників нову семантику демонструють і похідні відносні прикметники *алгоритмічний* «строго послідовний», *багатовимірний* «який має багато вимірів – аспектів, трактувань», *донорський* «який здійснює пожертву, благодійницький», *епідемічний* «стихійно поширюваний, який охоплює велику авдиторію» (пор. епідемія – *«перен.* Надзвичайно швидке поширення чого-небудь» (СУМ-11 II: 483)), *терапевтичний* «спрямований на покращення, удосконалення чого-небудь» і, відповідно, похідні від них прислівники.

Дієслово забезпечує в мові предикацію, як іменник – номінацію, а отже, разом вони становлять основу судження та належать до ядра мовної системи. Саме тому дієслово також засвідчує значний неосемантичний потенціал. Аналізовані тексти дали підстави виокремити такі групи дієслів-неосемантизмів зі спільним компонентом значення:

а) дії, спрямовані на створення, зміну чи перетворення чого-небудь:

генерувати «висувати ідеї, ставати причиною інтелектуальних та суспільних змін» (напр.: *Щодня і щохвилини людство* ***генерує*** *в інтернеті невимовно велику кількість даних* (Кулеба: 68));

конвертувати «перетворювати що-небудь з одного стану в інший» (напр.: *Лідер **конвертує** нашу увагу до нього у свій заробіток* (Кулеба: 273));

приватизувати «привласнювати будь-що» (напр.: *Український «жіночий наратив» по 20-му століттю в повному форматі не склався й досі – саме тому, що з нього геть випали «підросійські» українки освічених класів. Їх просто «накрили» своїм колонізаторським дискурсом прудкі сусіди – підгребли собі й «**приватизували**», наліпивши на них, позбавлених «мікрофона», власні ідентифікатори* (Забужко: 50–51));

протезувати «компенсувати брак чогось, виступати замість чогось втраченого» (напр.: *Як слушно зауважив Б. Дубін, «телебачення «**протезує**» невтілені форми громадської участі, соціальної солідарності…, створюючи цілі сфери суто віртуального життя* (Якубова: 152));

реанімувати «відновлювати, повертати що-небудь до нормального стану» (напр.: *Ми **реанімували** це питання* (День, 01.02.2024));

б) дії, пов'язані з передачею знань, інформації, досвіду, ідей, впливом на когось:

інфікувати «викликати подібний до свого настрій, почуття, передавати схильність до чого-небудь, захоплювати когось чим-небудь» (напр.: *Усі ці військові злочинці живуть у власноруч створеній брехні, якою **інфікували** все суспільство* (ФБ, 05.11.2022));

тиражувати «масово поширювати, множити які-небудь погляди, ідеї, концепції» (напр.: *Наративи в певний момент поширили в українському інформаційному просторі, багато **тиражувала** російська пропаганда* (Країна, 29.11.2024));

в) дії, спрямовані на аналіз, оцінку дійсності:

зчитувати «розуміти, сприймати інформацію між рядків, розпізнавати та інтерпретувати її» (напр.: *19 листопада з богословом і філософом отцем Григорієм Коваленком поспілкуємося про псальми, які лягли в основу концертів Рачинського та Березовського. Чому вони важливі, як можемо їх читати та що* ***зчитувати*** *в цих текстах?* (Країна, 31.10.2024));

сканувати «уважно роздивлятися, пильно вдивлятися, вивчати, оцінювати кого- чи що-небудь» (напр.: *І, як на мене, важливіше навчити дитину правильно реагувати на недоречні зауваження, ніж щомиті* ***сканувати*** *думку інших про себе* (ДТ, 31.03.2017)).

Дієслово як одна з центральних частин мови виявляє і значну словотворчу активність. У сучасній українській мовній практиці вона виражена результатами відображеної неосемантизації похідних віддієслівних іменників, дієприкметників, дієприслівників та пасивних дієслівних форм на **-но, -то,** напр.: *генерувати – генеруватися, генерований, генеровано, генеруючи, генерувавши, генерування; інфікувати – інфікований, інфіковано, інфікування; обнуляти – обнулятися, обнулений, обнулено, обнуляючи, обнуливши, обнулення і обнуління; приватизувати – приватизований, приватизовано, приватизуючи, приватизувавши, приватизування; тиражувати – тиражуватися, тиражований, тиражовано, тиражуючи, тиражувавши, тиражування* та ін.

Аналізовані приклади доводять, що в основі детермінування лежить метафоризація базового значення з дальшим його або узагальненням, або розширенням, або поєднанням цих двох процесів. Генералізація (узагальнення) значення наявного в мові слова надає лексемі можливості називати ширше коло об’єктів, причому не лише конкретних, фізичних, а й абстрак-

тних, уявних. За С. Ульманом, у такій ситуації слово починає позначати більшу кількість предметів, але інформації про них дає менше, ніж раніше [Ульманн 1970: 281]. Г. Пауль називав ці зміни збіднінням змісту слова, а їхньою причиною вважав акцент мовців на одному з різноманіття значень слів широкої семантики. Розширення семантики лексичних одиниць буває двох видів: 1) розширення змістового обсягу того самого значення, тобто додавання певних інноваційних сем, 2) долучення до відомого значення слова зовсім нового окремого значення [Стишов 2005: 219]. У першому випадку йдеться про розширення значення слова, а в другому – про розширення семантичної парадигми слова. Обидва процеси стосуються змін у семантиці слова, але мають певні відмінності в обсязі та механізмах. Узагальнення виявляється як спрощення значення, усунення його конкретності та вузькості (сем-конкретизаторів), а розширення – як його ускладнення. Іноді важко розмежувати ці процеси, але спробуємо це зробити, аналізуючи деякі неосемантизми, подані нижче.

Детермінування демонструє лексема архітектор, давно відома українським мовцям в значенні «фахівець у галузі архітектури; будівничий» (СУМ-11 І: 65). Проте нині її все частіше вживають з переносним узагальненим значенням «ініціатор якого-н. задуму, починання тощо» (СУМД І: 27) стосовного будь-якої сфери діяльності, не лише архітектури та будівництва, напр.: – *Мила дівчинко, а хто створив саму Землю?* ***Архітектор Всесвіту*** *таки існує* (Рибенко: 48); ***Архітектор реформи*** *децентралізації Анатолій Ткачук дав велике інтерв'ю сайту «Сьогодні»* (ФБ, 16.08.2019); *Вчора держава Ізраїль вбила головного вбивцю Хасана Насраллу. Він був терористом, віссю осі, центральним двигуном іранської осі зла. Він та його люди були* ***архітекторами плану*** *зі знищення Ізраїлю* (Країна, 29.09.2024). Іменник *архітектура* «мистецтво проєктування, спорудження та художнього оздоблення будов; будівельне

мистецтво; // Характер, стиль будови» (СУМ-11 І: 65) теж нині розширює сферу вживання, реалізуючись у нових контекстах в узагальненому значенні «будова чогось, спосіб організації його складників», мотивованому новими значеннями спільнокореневих лексем, пор.: *Нинішня російська влада, намагаючись законсервувати внутрішню* ***суспільно-політичну архітектуру*** *Росії…, заклала основи подальших вкрай небезпечних і болючих трансформацій…* (Якубова: 123); *Потрібно докорінно переглянути всю* ***архітектуру*** *української* ***науки****, зруйнувати всі архаїчні форми* (Щербак 2019: 187); *Майбутні дні є останньою можливістю для діалогу та прийняття необхідних заходів для збереження цього важливого компонента* ***архітектури*** *європейської* ***безпеки*** (ДТ, 14.07.2019); *Держави за умови вироблення інституціональної форми розвитку та функціонування в умовах глобального простору мають відійти від сприйняття примітивних культур як основної методологічної аксіоми, за принципом якої має будуватись нова* ***архітектура*** *сучасного* ***світу*** (Войтович: 94). Нове значення іменника зафіксували укладачі СУМД: 2. *перен.* Устрій (організації, держави тощо) як одного цілого. 3. *інформ.* Концепція взаємозв'язку елементів складної структури (СУМД І: 27). Формування в слові *архітектура* узагальненого значення унаявнює його лексична сполучуваність: *суспільно-політична архітектура, архітектура світу, архітектура безпеки, архітектура державного управління, архітектура глобалістики, архітектура науки* тощо. Завдяки медійним та науковим текстам лексема успішно конкурує в сучасній мовній практиці із синонімами *архітектоніка, будова, лад, структура, композиція* та ін.

Нову семантику іменника *вимір* з низкою контекстів його вживання описано в АРСУН за допомогою дефініції: «аспект розгляду, сприйняття, вияву когось-чогось» (АРСУН: 73–75), на противагу уміщеній у СУМ-11 – «1. Визначення якої-небудь величини чогось. 2. *мат.* Величина, що вимірюється» (СУМ-11

I: 431). Наші джерела також доводять розширення семантичної структури цієї лексеми, наприклад: ***Новий вимір*** *фестивального руху в Україні!* (День, 13.03.2018); *Саме тому* ***демократичний вимір*** *є недосяжним для росіян* (Цензор, 31.05.2017); *Вона не багата й не розумна, як на* ***їхні виміри****, але вона щаслива: від весни до осені – море* (Голота: 290). Нове значення розглядуваного іменника успадковують і його похідні: прикметник *багатовимірний*, пор.: *Наша сучасність, Революція гідності, Майдан, на якому снайпери розстріляли «янголів», і врешті, любов, що перемагає навіть смерть, – усе це в* ***багатовимірному****, захопливому* ***романі*** *Віктора Терена «Ворожіння на ягнятку»* (Панченко: 524); *Зеркаль додала, що Україна намагається врегулювати усі спори, пов'язані з порушенням РФ своїх зобов'язань через широкомасштабну та* ***багатовимірну агресію*** *проти України* (УНН, 12.06.2018), іменник *багатовимірність*, пор.: *Як і процес перетворення добротної літературної основи на складну* ***багатовимірність*** *драматургічного твору* (ДТ, 27.01.2017) та низка інших композитів часто в ненормативному, авторському написанні з дефісом: *Інтернет-вимір, медіа-вимір, еко-вимір, соціо-вимір/соціовимір, агровимір* тощо. Така відображена неосемантизація, розвиток семантики цих похідних свідчить про значний функціональний потенціал твірної лексеми вимір у новому розширеному й детермінованому значенні.

У сучасній українській мові неосемантизувався іменник *дивіденди*. Про семантичні зміни в структурі цієї лексеми зауважувала Д.В. Мазурик, яка окреслила семантику слова *дивіденд* (частіше у формі множини *дивіденди*) як «частку прибутку акціонерного товариства, який щорічно розподіляють серед акціонерів, після сплати обов'язкових відрахувань» (СМ: 35), на противагу старому його значенню, поданому в СУМ-11: «У капіталістичному суспільстві – частина прибутку акціонерних товариств, яка розподіляється на акції» (СУМ-11 II: 272). Як бачимо, відбулася деідеологізація значення слова *дивіденд*

(дивіденди), оскільки означене ним явище стало фактом життя українського суспільства наприкінці ХХ ст. Нині таке значення є загальновідомим і найчастіше трапляється в текстах економічної та бізнесової тематики. У текстах публіцистичного й художнього стилів спостерігаємо метафоризацію такого прямого деідеологізованого значення аналізованого іменника, що виявляється в низці нових сполук-гіпонімів гіпероніма *дивіденди: політичні дивіденди, цифровий дивіденд, демографічний дивіденд, позитивні дивіденди, електоральні дивіденди* тощо. Наприклад: *Крім того, Україна мала отримати так званий* ***цифровий дивіденд****, який можна було б використовувати для впровадження новітніх технологій* (Детектор, 17.06.2015); *... Небажанням противника окопуватися у голому степу дав певний оперативний простір сил ЗСУ, й тактика «повзучого наступу» на цій ділянці приносила* ***позитивні «дивіденди»*** *ще з лютого 2016* (УНІАН, 23.12.2016); *«Одні, – вважає Блаженніший Святослав, – можуть давати* ***швидкі політичні дивіденди*** *нашим політикам, владі і опозиції, тому вони радше будуть багато на ті теми говорити»* (День, 06.02.2018). Приклади засвідчують метафоризацію семи «прибуток», перенесення її з матеріального об'єкта на нематеріальні, у сферу політики, суспільних відносин, виробничої діяльності та формування нового значення іменника *дивіденд* – «вигода, користь від чого-небудь». Унаслідок метафоричного перенесення значення відбувається розширення семантичної парадигми слова.

Тенденцію генералізації значення слова й розширення сфери його вживання спостерігаємо в семантиці іменника *дрейф*. Ця лексема в СУМ-11 подана зі спеціальними значеннями «*мор.* 1. Пасивний рух плаваючого тіла під діянням течії, вітру, хвиль. 2. Відхилення судна або літака від узятого курсу під дією чого-небудь» (СУМ-11 II: 410), підтвердженими й термінологічними словниками, зокрема тритомним академічним «Російсько-українським словником наукової термінології»

(далі – РУСНТ). Проте в сучасній мовній практиці ця лексема послідовно вживається з узагальненим переносним значенням, зафіксованим у «Словнику української мови у 20 томах» (далі – СУМ-20), «повільний, пасивний рух чого-небудь, перехід куди-небудь (в економіці, політиці і т. ін.)» (СУМ-20 IV: 468), напр.: ***Дрейф Донбасу*** *у напрямі тотальної пролетаризації населення трудового віку є одним із найвагоміших наслідків пострадянської деіндустріалізації* (Якубова: 176); *Цією схемою Росія додатково дискредитує Україну, гальмує її* ***євроатлантичний дрейф****, але повністю зупинити рух на Захід не вдається* (ДТ, 18.05.2018); *За всією цією, для Москви милостивою, картинкою проглядає не повною мірою оцінений, принаймні поки,* ***дрейф Вірменії*** (День, 19.06.2018). Лексема добре освоїлася в мові медіа та науки, про що свідчить її широка лексична сполучуваність: *дрейф країни / Донбасу / Вірменії / США, політичний дрейф, євроатлантичний дрейф, церковно-політичний дрейф, дрейф вправо / вліво, дрейф у бік Союзу / Америки, дрейф від Європи* та ін. Розширили сферу вживання й спеціальні сталі сполуки *лягти в дрейф* (зупинитися), *знятися з дрейфу* (рушити вперед): *Зовнішня політика Польщі* ***лягла у дрейф*** (УЖ, 2010 №7–8: 10). Похідні теж успадкували нове значення іменника. Дієслово *дрейфувати*, окрім спеціальних значень, послідовно вживають у переносному «повільно рухатися, поступово переходити куди-небудь (в економіці, політиці і т. ін.)» (СУМ-20 IV: 468), напр.: *Напрошується висновок, що Баку починає* ***дрейфувати*** *у бік альянсу Москва-Пекін, а всі попередні їхні заяви були просто для того, щоб отримувати для себе преференції від Заходу* (Країна, 21.10.2024); *Під час аспірантури в Тарту я все більше* ***дрейфував*** *від гуманітарних наук до природничих: вчився статистиці і програмуванню, читав теоретиків з максимально широкого кола соціальних і природничих дисциплін* (ФБ, 08.03.2019). У цьому ж значенні, успадкованому від твірного дієслова, вживають і віддієслівний імен-

ник *дрейфування: Не зрозуміло, що вас тримає, окрім страху / втратити один одного, що може тримати разом таку / рвану тканину прозрінь, перевтілень і марень, / що тримає в повітрі невагомий цей апарат, / чиє крило торкається кожної з ваших утрат, / чий політ невагомий, чиє* ***дрейфування*** *марне* (Жадан, ФБ, 24.03.2014); *Набридли* ***дрейфування*** *і форсажі, / Долаю путь життєву без путтяˮ / А те, що я тепер у камуфляжі, – / Це просто закрут лінії життя* (Подільські Божичі: 172).

Детермінування значення зумовлює генералізацію семантики, розширення семантичної парадигми і сфери вживання іменника *демонтаж*, який нині часто вживаний у публіцистичному дискурсі, рідше – у художній прозі. Наприклад: *В регіональному розрізі помітним темпом відбувалася руйнація і* ***демонтаж*** *культосвітньої та спортивної* ***інфраструктури*** (Якубова: 134); *Другим завданням ФНО є ліквідація гайдукізму як політичного явища,* ***демонтаж системи*** *тиранічної* ***влади****, яку буде замінено владою народних представників. Для цього буде створено партію «Прогрес і Справедливість» (ПІС)* (Щербак: 222). Спостерігаємо, що первісне значення іменника «розбирання на окремі частини машин, апаратів, споруд і т. ін., а також зняття їх з фундаменту» (СУМ ІІ: 240) втрачає в інших стильових контекстах конкретність і вузькість, змінюються об’єкти дії, хоча її характер залишається той самий. Слово стає загальнішим за змістом, унаслідок чого виникає нова сполучуваність *(демонтаж культосвітньої та спортивної інфраструктури, демонтаж дискурсу, демонтаж добросусідства)*. Нове значення іменника фіксує СУМД, позначаючи його належність до публіцистичного стилю: *публ*. Ліквідація або перетворення суспільних або державних структур (СУМД І: 271). Сучасний мовний матеріал засвідчує ще вищий рівень узагальнення значення цього іменника – «будь-які руйнування чи перетворення»: *Фатальність самоусунення України від критик та* ***демонтажу дискурсу*** *виявилася повною мірою в подіях*

весни 2014 року (Якубова: 185); *Для того, щоб їх* [реформи – *Ю.Ц.*] *проводити, потрібно стільки ж сили, як й для того, щоб зупинити їх* ***демонтаж****, їх знищення* (ДТ, 08.06.2021); *Якраз упродовж цієї пореволюційної декади вдалося розбудувати певні сегменти освітньої, культурної інфраструктури, поставити запобіжники, які все ж унеможливили тотальну нівеляцію й* ***демонтаж*** *усіх* ***здобутків*** *національної держави* (Агеєва: 161); *Хоча Олег Дунда неодноразово брав участь у конференціях з питань деколонізації та* ***демонтажу Росії****, проте з білоруської тематики публічно висловився вперше* (Країна, 27.10.2024). Відображену неосемантизацію помічаємо й у семантиці похідного дієслова *демонтувати*. У СУМ-11 воно зареєстроване з технічним значенням «робити демонтаж» (СУМ-11 ІІ: 240), однак у сучасній мовній практиці означає «здійснювати будь-які перетворення, руйнувати що-небудь», наприклад: *Щоб знайти ефективні способи* ***демонтувати*** *шкідливі* ***переконання****, варто запам'ятати висновок відомих дослідників Стівена Сломана й Філіпа Фернбаха* (Кулеба: 148); *«Потрібно* ***демонтувати*** *путінський* ***режим****», – заявив спікер* (Країна, 21.03.2024).

Про метафоричне перенесення можемо говорити щодо нових уживань медичного терміна *дисплазія*. Цю лексему фіксують медичні словники та СУМД з єдиним значенням як «неправильний розвиток тканин, органів або частин тіла» (СУМД І: 284). Однак новітні тексти з гуманітарних і суспільних наук переосмислюють розглядуваний іменник і на основі його внутрішньої форми (від лат. *dysplasia* з гр. *δυσ* – відхилення, *πλασία* – формування) у цих галузях наукового знання формується нове метафоричне значення «суспільні вади, відхилення від чинної норми» , яке доводять сполуки на зразок *дисплазія масової свідомості, дисплазія моралі, дисплазія релігії* тощо: *Дедалі виразнішу* ***дисплазію*** *найбільш близької до влади традиційної* ***релігії*** *Росії засвідчує виникнення низки нетрадицій-*

них рухів (Якубова: 111); *Навпаки, як засвідчують профільні дослідження, вулична війна призвела до масштабної* ***дисплазії масової свідомості*** *і унаочнила вагому підтримку ідей серед пересічних обивателів* (Там само: 119); ***Дисплазія моралі*** *проросла і до наших днів* (Волинь, 10.08.2024). На нашу думку, поки що такі вживання не позбавлені образності, про що свідчить й мала кількість прикладів в аналізованих стилях сучасної української мови. Очевидно, що метафоризація – це перший крок до виходу лексеми за межі терміносистеми, а вже потім відбувається перехід від метафоричного, образного вживання до стійкого переносного значення, генералізації значення, оформлення слова як багатозначної одиниці в системі мови та кодифікації такої його нової семантичної структури в нормативних словниках. Результатом таких процесів може стати й ретермінування лексеми в межах терміносполуки, як буває з багатьма термінами, які постали на основі метафори.

Процес генералізації відбувся і в семантичній структурі іменника *інженер*, який СУМ-11 фіксує зі значенням «фахівець у якій-небудь галузі техніки з вищою технічною освітою» (СУМ-11 IV: 29). Сучасні тексти унаявнюють узагальнене значення цієї лексеми – «той, хто проєктує, конструює будь-що», називаючи фахівців із різних галузей, не завжди безпосередньо пов'язаних із технікою або й віддалених від неї: *інженер доповненої реальності* – у сфері ІТ, *соціальний інженер, політичний інженер* – у соціології, політології, медійній сфері тощо. Наприклад: *Вітчизняні* ***політичні інженери*** *намагаються знайти розв'язок рівняння виборчої системи з погляду формальної логіки, при цьому випускаючи з уваги той факт, що виборча система багато в чому є продуктом історико-генетичного досвіду і результату виходу на політичну арену нових сил, формування нових виборчих переваг* (День, 15.02.2003); *Коли, приміром, «****виборчі інженери****» в 1992 р. запропонували в ландтазі Баден-Вюртемберг (Німеччина) сформувати урядову коаліцію*

за участі ультраправої Республіканської партії, помірні консервативні Християнські демократи у відсіч зазначили, що слід сформувати велику коаліцію з їх найважливішим конкурентом – Соціал-демократичною партією (Наукові записки: 277); *Ми працюємо як* ***інженери краси****: чітко, систематично, без зайвих емоцій* (ФБ, 03.12.2024) та ін. Іменник *інженерія*, зафіксований як технічний термін зі значенням «інженерна справа, інженерна спеціальність» (СУМ-11 IV: 29), нині також засвідчує відображену неосемантизацію. Його використовують для позначення сукупності технологій здійснення чогось, управління певними процесами, напр.: *Понад сім десятиріч радянської* ***соціальної*** *та* ***етнічної інженерії*** *змінили Крим до невпізнаванності* (Якубова: 188); ***Виборча інженерія*** *– пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячої та політичної еліт щодо завоювання і збереження влади в державі (регіоні, місті тощо)* (Bookster, 08.11.2019); *Переважна більшість шахрайських випадків спричинена розголошенням особистих даних клієнтами. А саме 80% суми всіх збитків у 2023 році припало на* ***соціальну інженерію*** *(у 2022 році цей показник був 53%)* (Країна, 11.04.2024). СУМД реєструє й інші нові значення цього іменника: 2. *спец*. У деяких сполуках – конструювання нових, відсутніх у природі органічних і неорганічних одиниць; *Генна інженерія. Клітинна інженерія*. 3. *розм*. Тс. **інженерство** (СУМД I: 406). Корпус текстів на порталі «Mova.info» фіксує сполуки *біомолекулярна інженерія, комп'ютерна інженерія, конституційна інженерія, логіко-рефлексивна інженерія, медична інженерія, метаболічна інженерія, політична інженерія, соціальна інженерія, тканинна інженерія (інженерія живих тканин), фінансова інженерія, хімічна інженерія; інженерія інфраструктури, інженерія карми, інженерія пізнання* та ін. Спостерігаємо активізацію функціонування лексеми в інших терміносферах та загальній мовній практиці, що є важливою ознакою розвитку й збагачення українського лексикону.

Прикладом формування нового значення в семантиці іменника завдяки розширенню його базового значення є лексема *код*, яка до 90-х років XX століття використовувалася зі значенням «система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей» (СУМ-11 IV: 207) та в межах терміносполуки *генетичний код*, однак сучасні контексти засвідчують розширення значення цього іменника. На це звернули увагу й укладачі СУМД, реєстр якого містить оновлені й уточнені дефініції іменника: 1. *інформ*. Набір знаків разом зі системою їхнього перетворення для передачі інформації у вигляді даних. 2. Секретна послідовність цифр або літер, яка використ. для доступу до чого-н. (СУМД I: 467). Отже, сьогодні іменник *код* уживають з новим значенням «текст комп'ютерної програми», що лежить в основі похідних *кодувати, закодувати* та ін. Окрім того, відбулася генералізація іменника *код* і перенесення його значення з технічної в природничу й суспільну площину. Нині цей іменник застосовуємо для позначення сукупності ознак, які вирізняють щось, є його неповторним образом, ідентифікують його або виокремлюють з-поміж інших, що вплинуло на розширення його сполучуваності та виникнення словосполучень *генетичний код, культурний код, етнокультурний код, комунікативний код, естетичний код, код епохи/доби* та ін.: *Відірваність від коренів, переселенська психологія, багатократно посилена потужною комуністичною ідеологічною обробкою, на покоління вперед прошили кримську ментальність* ***кодом*** *радянської* ***цивілізації*** (Якубова: 186); *Історія і ЗМІ: хто творить* ***комунікативний код*** *культури?* (День, 27.07.2017); *Москва з них вибила* ***національні коди*** (Павличко: 35); *Ну а, по-третє, усі ці квітучі грядки, клумби й теплиці вкладаються в зрозумілий кожній людині* ***культурний код*** *і зчитуються як умовний сигнал з прифронтових територій: ми тут, ми є, ми живі* (ДТ, 30.06.2017)[8]. Функціональний

[8] Тексти оригіналів подаємо без редакторських змін, ураховуємо лише вимоги чинного українського правопису.

потенціал неосемантизму засвідчує його словотворча активність. Маємо вже й композити-згортки цих сполук на зразок *етнокод, штрихкод,* що підтверджує перевагу синтетизму над аналітизмом в українській номінації. Окрім того, нове значення успадковує похідне дієслово *кодувати*. У суспільній сфері воно вживане з узагальненою семантикою «використовувати будь-які механізми, технології та засоби для впливу на когось з конкретною метою, для маніпулювання», напр.: *«Вишивка на весільному вбранні має* ***кодувати*** *молоду пару на сімейне щастя», – розповідає Олександра Теліженко* (ДТ, 16.05.2019); *У дитинстві я робив одну річ, навіть не знаючи, як вона працює.* ***Я кодував себе*** (Інстаграм, 01.02.2025). В аналізованих джерелах трапляються приклади з похідними дієсловами *закодувати, перекодувати*, пор.: *Ось такою я побачила душу людини.* ***Закодувала на кохання та достаток*** (ФБ, 17.12.2022); *Якщо у класичних війнах боротьба велася за ресурси та території, то у некласичних «гібридних війнах» ворог ставить за мету …* ***перекодувати ціннісно-культурні настанови*** *народу, спотворити його історичну пам'ять* (Шехавцов: 213). Схожий процес відбувся і зі спільнокореневим віддієслівним іменником *кодування* з категорійним словотвірним значенням опредметненої дії, який первинно побутував зі спеціальним, наведеним вище, лексичним значенням. На прикладі нових уживань цієї лексеми спостерігаємо транстермінування – уживання термінологічної лексики в іншій терміносфері. Адже у СУМД аналізований іменник зафіксований із новим медичним значенням: «2. *розм*. У наркології метод лікування шляхом навіювання під гіпнозом несприйняття алкоголю, наркотиків тощо» (СУМД І: 467), а в літературі з комп'ютерних технологій вживається зі спеціальним значенням «процес написання програмного коду обраною мовою програмування». Проте сучасні тексти ілюструють ще одне значення цієї лексеми, не засвідчене в нормативних тлумачних словниках – «використання будь-яких механізмів, тех-

нологій та засобів для впливу на когось з конкретною метою» напр.: *У зв'язку з цим слід, на жаль, констатувати вправність реалізації ідей неоєвразійців стосовно опанування масовою свідомістю, семантичного* ***кодування суспільства*** *та використання його для системної дестабілізації світу* (Якубова: 189); *І справді: повернення до традицій, ретроспективність, акцентування на місцевих і загалом національних особливостях, нехіть, несприйняття індустріального, пріоритет рукотворного,* ***подвійне кодування*** *– на масову й елітарну аудиторію...* (День, 09.01.2017). Можна припустити, що його появі сприяла метафоризація вище згаданого медичного значення. Приклади підтверджують відображену неосемантизацію не тільки на другому, а й на третьому такті деривації, напр.: *Усього чотири рядки – але яка сильна і рішуча спроба* ***перекодування історичного досвіду*** *нації* (Укрінформ, 19.03.2020); *Оскільки психологічний зміст – що і є базисною матрицею* ***закодування*** *– буде інакшим у кожного письменника, слід звернути увагу на проблему наративної артикуляції, індивідуальної поетики* (Критика: 21) тощо.

Детермінування внаслідок метафоризації термінологічного значення на основі функціональної подібності явищ та дальшої генералізації метафоризованого значення, за якої слово стало охоплювати більшу кількість номінованих явищ, відбулося і в семантичній структурі лексеми *синдром*. Окрім медичного значення «комплекс характерних для певного захворювання симптомів» (СУМ-11 IX: 181), цей іменник уживають з новим, зафіксованим у СУМД, – «сукупність ознак якого-н., перев. негативного, суспільного явища; комплекс реакцій суспільства на таке явище» (СУМД II: 392). Аналізовані тексти підтверджують таке нове значення іменника синдром, пор.: *До речі, як ваша стаття? Не ліниться, дорогий друже, будьте уважним, життя не поскупилося на приклади: маги, ворожки, пророки, чудотворці, цілителі… Суспільство охоче все це*

ковтає, тобто переживає ***архаїчний синдром*** (Голота: 456); *Тоді за час служби старий Рудинський таки надивився на війну – точніше, на той* ***«синдром»****, який вона викликала. І через який можна було шкурою, нутрощами відчути, що то за справа* (Стеблівський: 57); *На попередніх виборах, у 2016 році, коли* ***«кримський синдром»*** *ще тривав і ліберальну опозицію таврували як зрадників країни, тільки Дмітрій Гудков вступив в боротьбу з кандидатами від влади* (ДТ, 02.06.2021); *Як на мене – це яскравий* ***синдром*** *того* ***літературного снобізму****, що його подеколи демонструють діаспорні літературознавці середньої ґенерації, які все намагаються достосувати популярні західні теорії до літературної практики в Україні, котру намагаються «підрівняти» під західні тренди* (Слабошпицький: 122). Лінгвістичний портал «Mova.info» фіксує багату сполучуваність цієї лексеми в українських текстах художнього та публіцистичного стилів: *держпланівський синдром, концтабірний синдром, номенклатурний синдром, поствиборчий синдром, поствоєнний синдром, постімперський / пострадянський синдром, постсвятковий синдром, прадикунський синдром, цивілізаційний синдром, синдром Майдану, синдром переможця, синдром стерильності, синдром хронічної втоми, синдром утікача, синдром уцілілого*. Ці приклади унаявнюють зв'язок детермінування з міграцією лексики з одного функціонального стилю в інший, з однієї галузевої терміносистеми до інших, що виявляється у творенні спеціалізованих стійких сполук – розчленованих номінацій в політиці (*Балканський синдром, пострадянський синдром*), соціології (*донбаський синдром, синдром високого маку*), психології (*синдром відмінника, синдром навченої безпорадності, синдром Попелюшки, синдром уцілілого, стокгольмський синдром*), медійній сфері (*синдром щезлої білої жінки*), космонавтиці (*синдром Кесслера*) тощо. Окрім того, у сучасних текстах спостерігаємо використання іменника *синдром* із новим значенням як експресивно-емоційного засобу

художнього та публіцистичного мовлення, про що свідчать такі образні його вживання як *синдром переваги набитого кендюха, синдром стратегічного нездужання, синдром «хата скраю», синдром Януковича, синдром Єрмака, миколаївський / полтавський синдром* та ін.

Розширення значення засвідчує іменник *транзит* – «перенесення, зміна чого-небудь», пор. з раніше зафіксованим значенням цього слова «перевезення вантажів або пасажирів з однієї держави до іншої або з одного населеного пункту до іншого через проміжні пункти; // Перевезення вантажів без перевантажування або зупинки на проміжних пунктах; // Перегін транспорту без зупинки на проміжних пунктах» (СУМ-11 X: 229), «слідування пасажирів, вантажів, а також перевізних засобів від місця відправлення до пункту призначення через проміжні пункти» (СІС-74: 674). У сучасному ж науковому й публіцистичному текстах цей іменник реалізує свою внутрішню форму (від лат. *transitus* – проходження, перехід) в узагальненому значенні у сполуках *транзит суспільних інститутів, транзит влади, транзит цінностей, культурний транзит,* пор.: *Політизація традиційних релігій Росії та їхня активна участь у державному житті є не єдиною характерною особливістю* ***пострадянського транзиту*** *цих* ***суспільних інститутів*** (Якубова: 109); *Відносно раптова смерть президента Узбекистану Іслама Карімова загострила проблему* ***транзиту влади*** *в державах Центральної Азії* (День, 13.09.2016); *Наводилася й така думка: Росії важливо забезпечити легітимний і, за можливості, мирний* ***транзит влади*** *в Білорусі, який виключить будь-які негативні зміни ставлення людей до Росії* (ДТ, 05.10.2018); *Чи прискорить війна* ***транзит цінностей*** *між радянськістю і європейськістю* (ФБ, 01.08.2023).

Як результат узагальнення наявного значення заслуговує на увагу іменник *формат*, який в СУМ-11 зареєстрований зі значеннями «розмір книги, газети, аркуша, ілюстрації і т. ін.»,

розмовним «розмір кого-, чого-небудь» та термінологічним – зі сфери друкарства – «довжина і висота полоси набору, довжина рядка» (СУМ-11 Х: 622), Однак тексти ілюструють й інші активні вживання цієї лексеми, напр.: *Тоді здавалося, що Росія твердо стала на шлях якщо не дефрагментації, то докорінного перегляду* ***формату відносин*** *суб'єктів федерації* (Якубова: 114); Кремль докорінним чином змінив формат і вигляд політичної респектабельності по-російському (Там само: 123); *Україна створює новий* ***формат політичної співпраці*** *у Європі з Британією та Польщею* (УНН, 01.02.2022). Тут іменник позначає форму чи вид політичних явищ, характер, форму їхнього перебігу. Таке значення лексеми фіксує АРСУН: «форма, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось» (АРСУН: 344). Окрім того, словник подає нове спеціальне значення іменника – «в інформатиці – спосіб розміщення і подання інформації в пам'яті ЕОМ або на зовнішньому носієві (диску, дискеті та ін.): *формат даних*» (АРСУН: 345), що вперше було зафіксоване в «Сучасному словнику іншомовних слів» О.І. Скопненка і Т.В. Цимбалюк (ССІС: 722) та «Англо-українському тлумачному словнику з інформатики, обчислювальної техніки та Інтернету» Е.М. Пройдакова і Л.А. Теплицького (далі – АУТС) (АУТС: 789). Хоча щодо інформатики, то нове значення лексеми *формат*, швидше за все, є результатом повторного запозичення з англійської мови. Ще одне нове спеціальне значення аналізованої лексеми реєструє СУМД: «у професійному арго працівників телебачення – сукупність постійних ознак телевізійної передачі, серед яких час, учасники, обстановка, форма». *Це неформат* («вислів, що вживають стосовно якої-н. телепередачі, яка не відповідає певним параметрам» (СУМД ІІ: 508)). Це значення можна розглядати як похідне від «форма, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось», таке, що виникло внаслідок розширення семантичного обсягу іменника *формат* в його новому

абстрактному значенні, стосовному явищ життя суспільства. Активність нового значення лексеми підтверджує наявність його в похідних дієсловах *форматувати* та *переформатувати / переформатовувати* – «змінити / змінювати форму, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось». Дієслова з такими значеннями засвідчені в художньому стилі, напр.: *Потім «Людовік» спішно* ***переформатовувався*** *з ложа кохання на штаб* (Голота: 311), у публіцистиці, напр.: *... Голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Еміне Джапарова планує* ***переформатувати діяльність і склад*** *комісії та здійснити один з перших візитів до штаб-квартири організації в Париж* (День, 16.07.2020); *Це наслідки того, як концепція «обов'язку» поступово, але наполегливо* ***форматується*** *у концепцію «щастя»* (Там само, 23.03.2017). Відображену неосемантизацію ілюструє і віддієслівний іменник *переформатування*, напр.: *Науковці не ведуть мову про точний відлік, не зазначають дату* ***переформатування*** *й перезавантаження* ***свідомості*** *мистців, апелюючи до впливу низки моментів – високого українського модернізму (шістдесятників), андеграунду і репресій у період «заморозків», Чорнобильської трагедії та війни в Афганістані, Перебудови та здобуття Незалежності* (Подільські Божичі: 6); *Ідеться не лише про цифровізацію процесу запису до сервісних центрів, а й про повний перезапуск робочих процесів у підрозділі. Це* ***переформатування*** *кадрового складу, посилення контролю та оновлення нормативно-правових актів, які регулюють діяльність сервісних центрів* (Країна, 14.12.2024).

Наслідком детермінування є неосемантизм *обнулити*, зафіксований у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за ред. В.Т. Бусела (далі – ВТССУМ) зі спеціальним розмовним значенням «встановити кількісний показник приладу, пристрою (напр. лічильника, спідометра тощо) в нульовому, початковому положенні» (ВТССУМ: 813). Ана-

лізовані тексти суспільно-політичної тематики засвідчують широкі контексти вживання цієї лексеми в новому значенні у формі дієслова доконаного виду, пор.: *Москва могла б* ***обнулити результат Євромайдану****, якби не анексія Криму* (УНІАН, 17.08.2017); *Ми з вами не дозволимо окремим політиканам* ***обнулити результат****, досягнутий такою дорогою ціною* (Укрінформ, 20.11.2016); *І новий виток нищення, коли, посилаючись на карантин, намагалися заледве не* ***обнулити держпідтримку*** *національного* ***кіно*** (День, 15.06.2020); *Тому що Париж якось* ***обнулює*** *все, ти вмить скидаєш з себе роки і досвіди* (Селфі в Парижі: 36). Рідше нове значення передають формою недоконаного виду дієслова, напр.: *Тролінг – це мистецтво управління емоціями.. Платформи стали простором, де злі та добрі дотепники перетворили його на масове явище. Він може руйнувати, виснажувати й сіяти зраду. А може надихати, знімати втому – і* ***обнуляти*** *ту саму зраду* (Кулеба: 192). У семантичній структурі дієслова спостерігаємо два процеси – узагальнення спеціального значення та постання нового неспеціального значення «повертати що-небудь до початкового стану», а також виникнення ще одного значення «знищувати, позбавляти змісту, знецінювати» унаслідок лексикалізації фразеологізму *помножити на нуль*. Інноваційні значення в структурі дієслова мотивують і нові значення похідного дієслова пасивного стану *обнулитися: Далі грянули 90-ті, наше Середньовіччя, і потреба в знанні майже* ***обнулилася*** (Семків: 23), дієслівної форми на **-но**: *Надзвичайно важлива демонстрація, цілому світу взагалі і господарям ляльки-клоуна зокрема, що нічого не «****обнулено****» – ні Майдан, ні війна за незалежність* (ФБ, 18.06.2020); *Ці тарифи буде* ***обнулено*** *остаточно* (ДТ, 08.09.2018); *До цього часу для українських товарів діє режим автономних торговельних преференцій – знижено або* ***обнулено*** *мита в межах певних квот на їхній експорт до Євросоюзу* (День, 13.03.2024). Таке нове значення дієслова успадковує й похідний іменник *обнулін-*

ня / обнулення – «повернення чого-небудь до початкового стану», «знищення чогось, позбавлення його змісту, знецінення», напр.: *На чому сьогодні тримається влада Путіна.* ***Обнулення перемоги*** (День, 11.06.2020); *А на своїй сторінці у Facebook Зеленський написав, що домовився з польським колегою Анджеєм Дудою «відновити робочу групу зі, скажімо так,* ***«обнуління» взаємних претензій»*** (ДТ, 06.09.2019). Підкорпуси публіцистичних та художніх текстів на порталі «Mova.info» фіксують багату сполучуваність дієслова недоконаного виду: *обнуляти все і всіх, обнуляти зарплати, обнуляти компанію женихів, обнуляти кредити, обнуляти самих себе, обнуляти списки*; доконаного виду: *обнулити свої бали в найрідніших очах, обнулити біографію, обнулити владу, обнулити дані, обнулити депозити, обнулити державний міф, обнулити досягнення, обнулити валютні засіки, обнулити думки, обнулити знання, обнулити зобов'язання, обнулити ідею, обнулити ймовірність, обнулити кожного з нас, обнулити лібералізацію, обнулити минуле, обнулити наміри, обнулити призначення, обнулити проблеми, обнулити процес, обнулити результат, обнулити роботу, обнулити статуси, обнулити списки, обнулити стаж, обнулити терміни, обнулити угоди, обнулити фюрера, обнулити шанси, обнулити як політика*; пасивного стану: *не хотіти обнулятися, обнулитися на посаді*. Аналізовані джерела рясніють і різноманітними сполуками з іменниками *обнулення* та *обнуління* з новим, успадкованим від дієслова, значенням: *«обнулення» претензій, обнулення економіки, обнулення партійних списків, обнулення потреб, обнулення термінів, обнулення ядерного потенціалу, практика обнулення, відмовитися від обнулення; апокаліптичне обнуління всього, ефект обнуління, обнуління авторитету, обнуління акцизів, обнуління валютних резервів, обнуління вартості, обнуління виручки, «обнуління» дипломатичних і консульських установ, обнуління життя, обнуління зобов'язань, обнуління кадрового складу, обнуління оптової*

пропозиції, обнуління поставок, обнуління рахунків, обнуління резервів, обнуління системи, обнуління тарифів, обнуління ставок, обнуління термінів, точка обнуління й ін. Варто зауважити, що сучасні тексти засвідчують і розвиток семантики іменника *нуль*, який у військовій сфері вживають тепер зі значенням «передова, лінія фронту, фактично – нуль кілометрів від фронту, зона бойових дій, зіткнення з ворогом» [Кислюк 2024а: 36].

Цікаво, що деякі іменники давно зафіксовані в словниках із переносним значенням, а от семантична структура похідних від них дієслова та прикметника зазнала змін відносно недавно. Наприклад, у СУМ-11 іменник *резонанс* подано зі значеннями «1. *спец*. Явище різкого зростання амплітуди коливань у коливальній системі, що настає при певній частоті зовнішнього впливу на цю систему. 2. Здатність деяких приміщень, предметів, простору збільшувати силу і довжину звуку. 3. *перен*. Відгомін, відгук, дія як відповідь на що-небудь» (СУМ-11 VIII, 488), тоді як *резонувати* – «1. *неперех*. Створювати резонанс (у 1 знач.). 2 *перех*. Робити сильнішим, підсилювати звук» (СУМ-11 VIII, 489) та *резонансний* – тільки «*спец*. Стос. до резонансу (у 1, 2 знач.)» (СУМ-11 VIII, 488). У сучасних текстах дієслово *резонувати* функціонує зі значенням «знаходити свій вияв, відображення, відгомін у чому-небудь, відгукуватися, відлунювати», а прикметник *резонансний* уживають як синонім до *гучний 3* «який став широко відомим, набув великого розголосу» (СУМ-11 II: 200). ГРАК фіксує цей прикметник з детермінованим значенням у текстах, починаючи з 1995 року. Дієслово *резонувати* з новим значенням у текстах корпусу до 1995 року трапляється лише тричі. Отже, можемо стверджувати, що розширення значення дієслова та прикметника відбувалося в мовній практиці, починаючи з 90-х років XX століття, на відміну від іменника, який з таким значенням уже зафіксований у 8-му томі СУМ-11, опублікованому в 1977 році.

Схожу ситуацію спостерігаємо на прикладі розвитку семантичного обсягу відносного прикметника *профільний*, поданого в СУМ-11 з тлумаченням «Прикм. до **профіль** 1, 2» і прикладами *профільний портрет, профільний переріз, профільний інструмент* (СУМ-11 VIII: 334). Сучасні тексти засвідчують інакші сполуки з ним та інакші контексти його вживання: *У **профільному комітеті** Верховної Ради пройшли слухання з проблемних питань реформування системи пенсійного забезпечення* (KMU, 13.10.2020); *Упровадити **профільну школу** до 2027 року – завдання МОН, яке маємо виконати що швидше, то ліпше* (Практика, 03.03.2020). Це закономірно, адже якщо звернутися до словникової статті твірного іменника *профіль*, окрім значення «обриси обличчя збоку» та спеціального «вертикальний (поздовжній або поперечний) переріз чого-небудь (дороги, площадки, деталі, заготовки і т. ін.), побачимо ще одне – «сукупність основних типових рис, які характеризують господарство, фах і т.ін.» (СУМ-11 VII: 334). Воно й лягло в основу нового значення прикметника *профільний* – «спеціалізований, той, що відповідає певному напрямку чи галузі діяльності», яке в сучасній живомовній практиці виявляє значну активність, що підтверджують сполуки *профільний міністр, профільний закон, профільний комітет, профільний департамент, профільний законопроєкт, профільний іспит, профільний експерт, профільний віцепрем'єр, профільний документ, профільний медичний заклад, профільний фахівець; профільна діяльність, профільна спеціалізація, профільна школа, профільна кафедра, профільна освіта, профільна комісія, профільна робоча група; профільне навчання, профільне міністерство, профільне підприємство, профільне відомство* та ін.

Досліджувані тексти підтверджують, що детермінування зазнають інші прикметники. Наприклад, метафоричне перенесення за функцією лежить в основі нових значень спеціальних прикметників *тектонічний* – «глибинний, який має серйозні

наслідки», пор.: *У 1914 році Екстер малює свою знамениту картину «Фундуклеївська вулиця у Києві», передаючи не пейзаж, а радше ритм часопростору, рух площин і поверхонь, що символізували* ***тектонічні*** *зміни переломної епохи* (Агеєва 2023: 172); *«Це насправді* ***тектонічний*** *поступ в умовах війни», – написав голова НБУ Андрій Пишний у колонці для «Економічної правди»* (Країна, 25.10.2024); *тахікардійний* – «прискорений, неспокійний, динамічний», напр.: *Тут сміються діти, лунає обмін грайливими репліками, дружнє висміювання, і твоє* ***тахікардійне*** *життя набуває спокійнішого ритму бодай на якийсь час* (Селфі в Парижі: 133); ***Тахікардійна*** *амплітуда заяв преЗедента переконливо засвідчує брак у нього власної позиції з ключових питань* (Є. Магда, ФБ, 12.12.2019); *Дослухатись ритму, розміститись в паузах. Обійняти осінь, розчинитись в шелесті крон. Буває зносить. Заплющиш очі – темно. Та безумовно краще за* ***тахікардійний*** *сон* (Є. Піцикевич, ФБ, 25.09.2022) тощо.

За нашими спостереженнями, детермінування найчастіше відбувається в медичній, економічній, фінансовій, технічній, фізичній, математичній сферах. У результаті детермінування семантична структура лексеми змінюється. Очевидно, це впливає на процес лексикографування таких інновацій. Л.П. Кислюк зазначає, що «багатозначну лексему словники подають і з прямими термінологізованими значеннями, і з переносними … з відповідними ілюстраціями з текстів публіцистичного, художнього стилів. Спеціальне значення може зберегтися або й ні, якщо його функціонування не підтверджене сучасними текстами наукового стилю» [Кислюк 2023: 66–67]. Підтвердженням цьому слугують сучасні словники, які реєструють деякі з таких детермінованих лексем, напр.: **ОБНУЛИ́ТИ*** *(у лапках і без лапок)*, -лю́, -ли́ш, *док*. 1. Зробити нульовим, довести до нуля. 2. *перен*. Розпочати спочатку, з нуля (СУМД II: 156).

Отже, детермінування сучасної української лексики ґрунтується насамперед на різних механізмах семантичної деривації

(метафори, генералізації та розширення значень). Однак нерідко це настільки складний та заплутаний шлях, що однозначно визначити спосіб детермінування важко. Окрім того, у деяких випадках непросто довести єдине можливе джерело розширення семантичної парадигми слова, адже різні значеннєві зміни могли відбутися як в українській мові, так і в мові-донорі, що спостерігаємо на прикладі неосемантизмів-результатів повторного прихованого запозичування, про які йтиметься в наступному розділі монографії. Унаслідок детермінування мова поповнюється багатозначними лексемами, які дослідники називають двоплановими, адже вони функціонують і як терміни, і як слова загального лексикону. Детермінування демонструють питомі й запозичені слова з різною формальною будовою та категорійним словотвірним значенням. Найвищу словотворчу активність виявляють одиниці, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник. Найрізноманітнішу за своїм складом групу неосемантизмів становлять абстрактні іменники, які з узагальненим значенням функціонують саме в публіцистичному й художньому стилях мови.

Спостереження над уживанням детермінованих лексем у мові українських медіа й художніх текстах, над їхньою фіксацією в словниках підтверджує функціональний потенціал таких неосемантизмів, що виявляється в їхніх зв'язках з іншими одиницями в системі мови й у тексті за парадигматичними, синтагматичними та епідигматичними (деривaційними й асоціативними) відношеннями. Це свідчить про те, що терміносистеми української мови є динамічними структурами, яким, як і українському лексикону загалом, властиве постійне оновлення. Уживання термінів у художньому, розмовному та публіцистичному стилях підтверджує поліфункціональність лексики української мови, що проявляється у варіюванні значень залежно від контексту, комунікативної ситуації чи мети мовця. Отже, механізми детермінування поряд з іншими семантичними про-

цесами забезпечують, з одного боку, гнучкість, варіативність, динаміку лексико-семантичної системи мови, а з іншого, її стійкість та стабільність, якісне використання наявних мовних засобів з метою підвищення її номінативної й комунікативної потужності, удосконалення життєздатності в нових умовах суспільного функціонування.

2.2.2 Спеціалізація (термінування) значення та виникнення неосемантизмів

Широке й вузьке поняття можуть співіснувати в семантиці слова й реалізуватися в мовній практиці залежно від контексту. У сучасній українській мові є чимало прикладів, які ілюструють зразки такого симбіозу. Ці одиниці, на думку Н.Ф. Клименко, «зберігаючи своє поняттєве (концептуальне) ядро семантеми, змінили обсяг значення, доповнивши його спеціальними значеннями» [Клименко 2018: 98], які використовуються паралельно. Звуження семантики, як і її розширення, належить до мовних універсалій і може відбуватися в діахронії та синхронії. А.А. Ковтун, аналізуючи здебільшого наслідки діахронних змін, зазначає, що звуження значення «пов'язує поняття різного рівня узагальнення і ґрунтується на спільних сутностях об'єктивного світу за виявленими ознаками, що не об'єднані реальними відношеннями, зв'язками між сутностями, залежностями чи взаємодіями (щось у чомусь), незважаючи на існування їх у свідомості мовців» [Ковтун 2018: 212]. Дослідниця подає приклади лексем з релігійної сфери, у яких можемо спостерігати таку семантичну зміну (*жезл, відлюдник, посвячувати* та ін.). Нас більше цікавлять зміни синхронні, коли широке й вузьке (часом спеціальне, термінологічне) значення співіснують у семантиці слова, напр. *відбиток, сидіння, питання, заняття,* переходи значення з однієї семантичної категорії до іншої є однаково активними у сучасній мовній практиці тощо. Здебільшого, це стосується загальновживаних слів, які з часом набува-

ють вузького термінологічного та спеціального (властивого для кількох терміносистем) значення.

Серед аналізованих лексем виокремлюємо низку прикладів оновлення семантики слів завдяки спеціалізації їхніх значень. Наприклад, слово *апарат* у СУМ-11 зафіксоване зі значеннями «1. Прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи. 2. Установа або сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства; // Сукупність працівників такої установи; штат. 3. *фізл*. Сукупність органів, які виконують певні функції в організмі» (СУМ-11 І: 53). Сьогодні спостерігаємо розширення кола охоплюваних цим іменником явищ, зокрема в професійній сфері, і доповнення його семантичної парадигми спеціальними, термінологічними значеннями. Так, у видавничо-поліграфічній терміносистемі засвідчене активне вживання словосполучення *апарат видання*, яке трактують як «сукупність елементів видання, які пояснюють, розтлумачують зміст літературного твору, полегшують читачеві користуватися ним або допомагають поглиблено вивчати матеріал, а також сприяють опрацюванню видання в обліково-статистичних, книготоргівельних, бібліотечно-бібліографічних, інформаційних та наукових установах» (НУНТМ: 155). Укладачі зазначеного тлумачного словника термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи «Норми української науково-технічної мови» (далі – НУНТМ) виділяють такі терміносполуки, як *апарат видання бібліографічний, довідково-допоміжний, науково-допоміжний*. Ці видові терміни уточнюють загальне поняття, позначене родовим терміном *апарат видання*. Таке нове термінологічне значення зафіксував загальномовний тлумачний «Словник української мови» за ред. В.В. Жайворонка (далі – СУМЖ) з ремаркою *друк*. як «примітки, покажчики та інші допоміжні відомості до видання» (СУМЖ: 28). Подібне слововживання є нормою для наукової літератури з цієї спеціальності: *Головний редактор*

керує всіма аспектами конструювання видання: передає тим, хто бере участь у створенні друкованого видання основні дані про майбутнє видання (обсяг, кольоровість, співвідношення тексту й зображень, наявність таблиць, формул, ***апарату****, читацьке призначення, літературний жанр тощо)* (Ярема: 14). Хоча загальномовні словники до СУМЖ не фіксували такого спеціального значення, та у фаховій мові воно функціонувало давно. Наприклад, перший том «Суспільні науки» РУСНТ подав такі українські терміносполуки з ремарками *книг*. (книговедение), *библ*. (библиотековедение), *лит*. (литературоведение) до російського терміна *аппарат* і його українського відповідника *апарат: апарат книги, критичний апарат, довідково-бібліографічний апарат* (РУСНТ І: 35) зі значенням «сукупність даних». Така відмінність в обсязі семантики іменника *апарат* зумовлена різним об'єктом опису в загальномовних та термінологічних словниках і їхнім призначенням для різних кіл читачів, а також дальшим розпрацюванням у професійній сфері саме абстрактного, а не конкретного значення цього іменника.

Зазначений іменник активно використовується і в методології наукових досліджень: *теоретичний апарат, понятєвий апарат, термінологічний апарат, процедурний апарат* тощо. Пор.: *При вивченні складних тем завжди намагаюсь використовувати опорний схемо-знаковий конспект, укладений на основі розподілу матеріалу за структурованими блоками, у яких виділені ключові ідеї,* ***понятєвий апарат*** *тощо* (Освіта, 27.12.2017). *У статті окреслено* ***понятєво-категорійний апарат*** *превентивного призначення права та досліджено превентивну термінологію з погляду загальнотеоретичного підходу* (Батан: 11). Приклади засвідчують те саме значення лексеми – «сукупність об'єктів інтелектуальної (розумової) діяльності», що відповідає узагальненому розумінню іменника в РУСНТ, з відтінком значення, який конкретизує об'єкт. Подібне значення аналізованої лексеми чи не вперше подано в СУМ-

20: «4. Система знань (категорії, методи, засоби і т. ін.) певної науки» (СУМ-20 І: 242).

У випадку з іменником *апарат* можемо говорити про процес транстермінування. Імовірно, спочатку відбулося перенесення назви приладу на назву сукупності певних пристроїв (органів, установ), що зафіксовано в СУМ-11, а потім – перенесення найменування сукупності органів чи установ на позначення складників книжки або наукової роботи, які допомагають читачеві краще сприйняти її зміст, користуватися нею, тобто є своєрідними пристроями для підвищення ефективності роботи. Урахування внутрішньої форми назви: іменник *апарат* походить з латинського іменника *apparātus* «підготовка, матеріальне спорядження, майно», похідного від дієслова *apparo* «готувати, влаштовувати» (ЕСУМ І: 78), підтверджує можливість такого висновку. Звісно, розвиток семантики цього слова може засвідчувати й переплетення механізмів семантичної деривації з адаптуванням запозичень, адже іменник *апарат* можна розглядати і як запозичення із західноєвропейських мов на різних історичних етапах.

Прикладом спеціалізації кількох значень є семантика лексеми лінійка, яку подано в СУМ-11 з такими базовими значеннями: **лінійка**[1] – 1. Пряма риска на папері, дошці тощо, яка допомагає писати рівними рядками. 2. Планка для креслення прямих ліній; // Обчислювальний, вимірювальний інструмент різної форми; // *тільки мн., перен., дорев.* Удари планкою по руці як засіб покарання в старій школі. 3. Одна з доріжок всередині піонерського табора, що ділить його на прямокутники – квартали. 4. Стрій в одну шеренгу» (СУМ-11 IV: 517). Сучасні тексти засвідчують кілька нових значень слова *лінійка* в різних терміносистемах, утворених унаслідок дії різних семантичних механізмів. Наприклад, сьогодні лексема функціонує зі значенням «інструмент програм Microsoft», запозиченим, як і інші терміни інформатики, з англійської мови, чи «сукупність това-

рів, об'єднаних спільною концепцією, функціями, авдиторією споживачів або ціновою категорією», так само утвореному в англійській на основі іншої семи, про які детальніше йтиметься в наступного розділі. Нас же цікавить нове спеціальне значення поліграфічного терміна *лінійка* – «складальний елемент різного рисунка, який використовують як засіб внутрішнього оформлювання видання для виокремлювання певних елементів тексту, для відокремлювання деяких частин таблиці, для виразнішого розмежовування заголовків різного рівня» (НУНТМ: 330), сформоване на основі семи «пряма риска на папері, дошці тощо, яка допомагає писати рівними рядками». НУНТМ подає перелік терміносполук-гіпонімів із цим терміном-гіперонімом: *лінійка балансова, діагональна, бордюрна, груба, пунктирна, рантова, рантово-пунктирна, складальна, типометрична, тупа, хвиляста*. У науково-навчальних текстах натрапляємо й на терміни-композити від твірного терміна *лінійка*, де на основі семантичної деривації відбувається морфологічна деривація: ***Колонлінійка*** *– лінійка, що відокремлює колонтитул від тексту* (Ярема: 142).

Серед неосемантизмів, у структурі яких відбувся процес спеціалізації, виокремлюємо ще деякі назви поліграфічних процесів та явищ. Наприклад, термінування ілюструють значення дієслів *вганяти / уганяти, виганяти* та їхні похідні. СУМ-11 фіксує загальні значення наведених слів: *уганяти* й рідко **вгонити (угонити), ввігнати (увігнати), вгнати (угнати)** – «1. Примушувати зайти, вбігти, потрапити в що-небудь; заганяти. 2. З силою всаджувати, встромляти щось куди-небудь» (СУМ-11 І: 306); *виганяти* й **вигонити, вигнати** – «1. *перех*. Примушувати кого-небудь іти, виходити геть, залишати якесь приміщення, місце, місцевість і т. ін.; проганяти; // Гнати кудись, до чогось, в якесь місце і т. ін.; // *розм*. Виключати звідкись, виводити із складу чогось; // *розм*. Видаляти (хворобу). 2. *перех*. В процесі росту посилено витягуватися, довшати яко-

юсь своєю частиною (про рослини); // Прискорено вирощувати (рослини); // *безос*. Робити високим в процесі росту. 3. *перех., перен., розм.* Робити, споруджувати що-небудь високе, велике. 4. *перех. і неперех., розм.* Виробляти, одержувати в процесі праці значну кількість чогось. 5. *перех*. Вибивати що-небудь різким поштовхом, ударом. 6. *перех., спец.* Одержувати в процесі хімічної обробки, перегонки (СУМ-11 I: 371). Натомість у НУНТМ поняття, позначені цими словами, потрактовані інакше: *«**Вганяти** – усувати короткий кінцевий рядок абзацу, зменшуючи прогалини (апроші), замінюючи чи вилучаючи слова в попередніх рядках тексту»* (НУНТМ: 173); *«**Вигаяння рядка** – утворювання додаткового рядка в абзаці. В. р. досягають, збільшуючи прогалки (апроші) в останніх рядках, додаючи нові слова або замінюючи слова довшими»* (Там само: 177). У другому реченні ужито терміносполуку *виганяння рядка*, що постала на базі спеціального значення віддієслівного іменника *виганяння*. Термінологічний словник «Книгознавство» також фіксує терміносполуки *вганяння (уганяння) / виганяння рядка* як синоніми до *втягування (утягування) / витягування рядка* (Книгознавство: 57).

Термінування спостерігаємо у семантиці назв явищ, пов'язаних із комунікацією. Наприклад, звуження семантичного обсягу демонструє іменник *мовлення*, який зареєстрований зі значенням «спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність», «повідомлення по радіо; радіомовлення» (СУМ-11 IV: 770). Нині ж цю лексему все частіше вживають саме в останньому з поданих, але стосовно трансляцій по телебаченню, а отже, не в широкому значенні назви опредметненої дії, процесу вживання мови, а в конкретизованому й спеціалізованому значенні таких дій і процесів у певній сфері людської діяльності: *У першу чергу буде забезпечено **мовлення програм** Національної суспільної **телекомпанії** України* (УНН, 07.08.2017); *Телеканал для тимчасово окупованих територій*

запустить своє ***мовлення*** *1 березня* (День, 07.02.2020); *ВР схвалила запуск* ***ефірного мовлення*** *державного каналу в ОРДЛО* (Там само, 19.05.2020); *Мова йде про заборону діяльності Меджлісу, безпідставні обшуки і затримання проукраїнських громадян, їх зникнення і вбивства, а також спроби закрити незалежні ЗМІ, припинити* ***мовлення українських медіа*** *та обмежити* (УНІАН, 20.04.2017). Нове значення «телевізійна комунікація, мовлення у сфері телебачення» існує поряд зі старими й виявляється в нових синтагматичних відношеннях іменника *мовлення: державне, супутникове, суспільне, телевізійне, цифрове; програм / телеканалів; ведення мовлення, відключення мовлення, забезпечення мовлення, підключення до мовлення, реформування мовлення; розпочати мовлення, розширити мовлення; категорія мовлення, обсяг мовлення, право мовлення, старт мовлення, ліцензія на мовлення* (Mova.info). Значення «передавати інформацію для масової аудиторії по радіо, телебаченню, інтернет-мережі» похідне дієслово *мовити*, уживане до того з єдиним значенням «висловлювати вголос свої думки; говорити, казати» (СУМ-11 IV: 769), успадковує від твірного іменника, напр.: *Ось випадок із архіву Українського радіо, коли ми* ***мовили*** *в евакуації з Саратова у 1942-му під час ІІ Світової* (ФБ, 27.04.2018); *Почати варто з того, що таке-сяке іномовлення кілька років тому ми мали. 2015 року на базі каналу УТР, про який і в Україні мало хто знав, було створено UATV. Але вже незабаром* ***мовити*** *на Захід англійською та іншими мовами стало нецікаво* (Країна, 24.10.2023); *Телеканал "Дім" почав* ***мовити*** *в мережі найбільшого інтернет-провайдера Індонезії PT. Digdaya Duta Digital* (ДІМ, 07.05.2024). Раніше таке значення саме стосовно радіо демонструвало дієслово *говорити*, а щодо телебачення – дієслово *показувати*.

Спеціалізацію відомого значення «щойно або недавно одержане повідомлення, звістка і т.ін. про кого-, що-небудь» (СУМ-11 V: 434) щодо сфери засобів масової інформації демон-

струє граматична форма множини іменника *новини*, який сучасні мовці сприймають і використовують як «різновид медіаіндустрії, жанр сучасних ЗМІ, вид і продукт журналістської діяльності» (АРСУН: 237). Таке нове значення підтверджують досліджувані тексти: *Найактуальніші та найрезонансніші події цього дня ви побачите в повному* ***випуску новин*** (Youtube, 15.03.2020); ***Ведуча новин*** *Київ.NewsRoom Яніна Андрєєва вітає усіх з Новим Роком!* (Там само, 31.12.2020); *Відсьогодні, 23 жовтня, в ефірі UA:Перший стартували п'ять ранкових* ***блоків новин*** (Укрінформ, 23.10.2017); ***Новини*** *вже закінчилися, звучить інформаційне повідомлення Міністерства екології* (Голота: 332). Формальні, змістові та функційні властивості аналізованого іменника в новому значенні виявляє низка сполук у сучасній мовній практиці: *новини актуальні, добровільно викладені, дорослі, західні, короткі, мережні, найтиповіші, з майбутнього, телевізійні, чесні, архівні; архів новин, блок новин, випуск новин, відділ новин, заголовок новин, індустрія новин, інтернет-видання новин, компоненти новин, озвучування новин, розповсюдження новин, споживачі новин, творці новин; відміняти новини, споживати новини, працювати над новинами* тощо (АРСУН: 237–244). Функціональний потенціал лексеми доводять і нові успадковані значення похідних одиниць, зокрема прикметника *новинний* «стос. до новин» (СУМ-20 X: 584), напр.: ***Новинна журналістика*** *– це 7-місячний курс, який має на меті допомогти журналістам/-кам посилити або радикально змінити контент у своїх медіа* (KyivMediaSchool); ***Новинне шоу*** *PTV День* (Youtube, 30.09.2021); *Вони* [тексти «Вісника АПУ»] *поєднують ознаки таких текстотипів, як хроніка, реферат, звіт,* ***новинний*** *газетний* ***текст****, дайджест, які у той чи інший спосіб пов'язані з поняттями синоптичного викладу та синоптичної дискурсивної форми* (Ажнюк: 104); *Лідер Північної Кореї Кім Чен Ин 26 лютого особисто контролював запуск стратегічних крилатих ракет і віддав наказ*

про повну бойову готовність для завдання ядерного удару. Про це повідомляє Reuters, посилаючись на північнокорейське ***новинне агентство*** *ЦТАК* (Країна, 28.02.2025). На основі неосемантизму *новини* постали новотвори *новинар* «журналіст, який готує новини» (СУМ-20 Х: 583) і *новинарка* «журналістка, яка працює в галузі новин» (Вебсловник), напр.: *Документальні фільми про коронавірус конкурують з* ***новинарями****, які розказують історії швидше* (Країна, 29.04.2021); *Я плакала, пережила глибоку травму, бо вирішила, що не виправдала себе як* ***новинарка*** (Детектор, 28.08.2023); *Вакансія:* ***новинар/ка****. Резюме з мотиваційним листом надсилайте на e.kostina@zaborona.com* (Заборона). Окрім того, СУМ-20 фіксує похідний від них прикметник *новинарський* зі значенням «1. Прикм. до **новина́р**. 2. Те саме, що **нови́нний**» (СУМ-20 Х: 583), напр.: *З 1974-го навчався* [Василь Пилипець] *на факультеті журналістики ЛДУ ім. Івана Франка.* ***Новинарський*** *стаж – з 1979-го у одній(!) міжгірській райгазеті «Верховина»* (ГУ, 27.07.2021); *Цього разу моя* ***новинарська*** *сутність перемогла оте пресловуте гостре перо. Тобто наразі більше інформую, ніж аналізую* (ФБ, 23.09.2023). А в сучасних медійних текстах вживаний іменник *новинарня* як назва новинної платформи чи видання, напр.: ***«Новинарня»*** *– це новини України, що воює. Ми – незалежний інтернет-проєкт, заснований у січні 2016 року, що чесно пише про війну з російськими окупантами, про Збройні сили, їхні успіхи, будні і проблеми, про ветеранів, життя на прифронтових територіях, а також про ключові питання політики, безпеки, української культури, української мови, історії, віри та ідентичності загалом* (Новинарня, 21.11.2024). Така кількість похідних засвідчує семантичну потужність досліджуваного неосемантизму.

Розвиток значення завдяки термінуванню ілюструє й семантична структура іменника *риторика*, який прийшов в українську мову з грецької (пор. давнє запозичення *ритор* (грец.

ρήτωρ – ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач» (ЕСУМ V: 84)) та зафіксований у СУМ-11 з кількома значеннями: 1. Наука красномовства, ораторське мистецтво; // Навчальний предмет, в якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва; // *рідко*. Підручник з цього предмета. 2. *перен*. Зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство. 3. *заст*. Назва молодшого класу духовної семінарії (СУМ-11 VIII: 544). Мовна практика засвідчує нове значення лексеми *риторика* – «нав'язливе, гучне викладення певних думок, концепцій, виклад якоїсь програми дій, яка покликана здеморалізувати, заплутати, дезорієнтувати аудиторію». Наприклад: ***Риторика****, що створювала Росії образ захисниці «всіх православних» на Балканах, була ідеологічним підґрунтям її втручання в європейські справи* (Якубова: 100). Аналізований іменник функціонує в низці словосполучень-аналітичних номінацій різновидів цього явища: *ліва риторика, імперська риторика, консервативна риторика, ядерна риторика* пор.: *Приправлене, за висловом А. Митрофанової,* ***лівою риторикою****, неоєвразійство перетворюється на «православний комунізм», ідеологічно заточений на відродження імперії* (Там само: 108); *...Її університетські роки припали на той час, коли держава святкувала – один за одним – радянські ювілеї, дні народжень революції, армії, партії, республіки і т. д., захлинаючись* ***риторикою*** *і демагогією* ***лозунгів****...* (Голота: 139); *На засіданні також йшлося про загострення* ***ядерної риторики*** *РФ та потенційні наслідки неспроможності світу зупинити агресію Кремля* (Країна, 21.11.2024). Лексема *риторика* в такому новому спеціалізованому значенні закріплена за суспільно-політичною сферою, а саме це значення має негативні оцінні конотації. Активно функціонує аналізований іменник в публіцистиці, яка є однією із найактивніших сфер мовної діяльності суспільства, де виявляється динаміка мови, зокрема неосемантизація слова: *Змінювалися президенти і уряди. Змінювалася їхня* ***риторика***

(Дзюба: 78); *Такі вистраждані слова Павла Беспощадного гостро контрастували з* ***риторикою*** *поетичної комсомолії* (Там само: 54). Корпус текстів української мови на порталі «Mova.info» подає різні контексти вживання обговорюваного іменника в новому спеціалізованому значенні в сполученні з широким спектром іменників та прикметників: *донкіхотська риторика, ліберальна риторика, мілітаристсько-політична риторика, опозиційна риторика, патріотична риторика, передвиборча риторика, проросійська риторика, рабська риторика, радикальна риторика, традиційна риторика, ультранаціоналістична риторика; риторика влади, риторика Кремля, риторика лідерів, риторика міністра, риторика Трампа, риторика уряду, риторика фінських правил, риторика щодо України* тощо. Показовими є такі приклади: *Публічним виступам прем'єра характерна* ***опозиційна риторика*** (УП, 09.12.2009); *Про Дональда Трампа, попри всю його* ***проросійську риторику*** *і заяви про симпатії до «гарного хлопця» Путіна, надто мало відомо* (ВВС, 25.10.2016); *Цікаво, звідки така* ***рабська риторика*** *в західника – в «сина простої української родини, який, проходячи до школи щодня по 10 км, мав на меті здобути певну освіту та розвиватися як особистість…»* (ДТ, 18.03.2010) та ін.

О.А. Стишов уналежнює до наслідків семантичної деривації й нові значення лексеми *гойдалка*: «1) поперемінні атаки в бік воріт, кільця і т. ін. то однієї, то іншої команди; 2) коливання курсу грошової одиниці» [Стишов 2019: 79], яку СУМ-11 подав як «споруду, на якій гойдаються для розваги діти й молодь» (СУМ-11 II: 105). Сучасні ж тексти, окрім уже зафіксованих, засвідчують нове спеціалізоване значення «сильні емоції, які можуть швидко змінюватися та якими важко керувати», утворене через метафоризацію за подібністю зовнішнього вияву: *У 2021 році Мішина взяла участь у романтичному реаліті «Холостячка», де закохалася в коміка Олександра Еллерта. Пара була разом кілька місяців, проте вони розійшлися через*

*«**постійні гойдалки**» та «безпідставні ревнощі», які нібито доходили до божевілля* (Країна, 20.09.2024); ***Гойдалки аб'юзу**: як розпізнати психологічне насилля?* (Youtube, 21.08.2024). Найчастіше лексема вживається у сполуці *емоційні гойдалки*, якщо стосується психіки людини, напр.: *Людина зіштовхується з самонавіюваннями на кшталт «сама винна». Головним викликом є – «застрягти» в цьому стані та не впоратись з думками та **емоційними гойдалками*** (ДТ, 05.06.2023); ***Емоційні гойдалки**, що робити, якщо ти вже нагойдався* (Youtube, 05.06.2023); *Саме від стійкості українського суспільства найперше залежить, чи будуть нас підтримувати далі. Наразі, попри **емоційні гойдалки**, які підсилювали російські ІПСО, ми демонструємо непохитність* (Країна, 12.09.2024); ***Емоційні гойдалки** війни. Роздуми психотерапевта про війну* (Є, 21.11.2024). Фіксуємо нове спеціальне значення іменника «кнопка, яка регулює гучність» у технічній сфері, напр.: *Нова клавіша буде універсальною і піддаватиметься налаштуванню, також вона замінить **гойдалку гучності**, і Action Button* (Країна, 02.10.2024). У суспільній сфері термін *гойдалки* функціонує в однині та множині з новим значенням «широкий діапазон можливих рішень, багатоваріантність, невизначеність», напр.: *При цьому світова криза демократичних інституцій, що посилено роздмухується Кремлем, не оминула Україну: у нас теж зростає своя двополюсна «гантель» замість усталеного центру, наша політика теж утягнена в згубну **гойдалку** між цими полюсами* (ДТ, 21.08.2020); *Причому Путін тримає максимально широкі **гойдалки** від переговорів до відсутності таких* (Країна, 10.09.2024). Аналізовані тексти засвідчують багату синтагматику іменника в такому новому значенні: *адепти обох країв гойдалки, внутрішньожанрові гойдалки, геополітична гойдалка, гойдалки з курсом євро, гойдалки освіти, гойдалки навколо відставки, гойдалки у підходах, зовнішньополітичні гойдалки, гойдалки «реформи – протест», класичні гойдалки,*

політичні гойдалки, стратегія гойдалки, танкові гойдалки, температурні гойдалки, цінові гойдалки та ін. У деяких контекстах аналізовану лексему вживають як синонімічну іменнику *хвиля* у переносному значенні «нестримне піднесення, посилений рух, вияв чого-небудь. // Наплив яких-небудь почуттів, думок, що визначають настрій людини» (СУМ-11 XI: 40). Відображену неосемантизацію ілюструє похідний прикметник *гойдалковий* у новому переносному значенні «невизначений, швидко змінний», напр.: *Зараз у мене* ***гойдалковий настрій****. То хочеться на Великдень пекти паску, то – сінабони й крафіни, а то взагалі нічого не хочеться* (ФБ, 05.04.2021); *В українців черговий «****гойдалковий день****» війни за незалежність* (Там само, 11.03.2024). Поки що такі вживання фіксуємо тільки в дописах користувачів соціальних мереж, тому вважаємо це нове значення прикметника особливістю розмовного стилю мовлення учасників інтернет-комунікації.

Яскравим прикладом спеціалізації значення слова у фінансовій сфері є іменник *скарбничка*, зафіксований у СУМ-11 як «скринька, шкатулка для зберігання коштовностей, грошей і т. ін.» (СУМ-11 IX: 253). По-перше, первинне значення лексеми метафоризувалося, унаслідок чого постало нове переносне – «сукупність чого-небудь цінного, що акумулює або зберігає знання, ідеї чи досвід», унаявнене сполуками *скарбничка доказів, скарбничка досвіду, скарбничка мудрості, скарбничка Перемоги, скарбничка спогадів, політична скарбничка* тощо. По-друге, семантична структура лексеми розширилася й завдяки появі вузького значення «рахунок коштів певного призначення» (СУМД II: 398). Нині це назва спеціального фінансового інструменту, послуги в різних банківських застосунках, окремого рахунку, який допомагає поступово збирати гроші для досягнення певної мети, автоматично відкладати невеликі суми грошей зі своїх рахунків або округлену решту після транзакцій. Сучасні тексти з професійних сайтів підтверджують нове зна-

чення іменника *скарбничка*, напр.: *Як почати накопичувати зі «**Скарбничкою**»?* (Приват24, 29.10.2024); *Набридло, що дрібні гроші розтягують кишені та гаманці, а такий дорогоцінний час витрачаєте на касі, очікуючи решту? Ми подбали про це! «**Скарбничка**» піклується про ваш час оплати на касі, а ще зберігає дрібну решту для нових покупок* (Сільпо, 29.10.2024).

Спеціалізації значення у фінансовій сфері зазнав іменник *банка*, зареєстрований у СУМ-11 як «1. Скляна металева і т. ін. посудина переважно циліндричної форми // Бляшана коробка для консервів. 2. *мед.*, звичайно *мн*. Невеликі грушовидні скляночки з потовщеними вінцями, що застосовуються для того, щоб викликати приплив крові на окремих ділянках тіла» (СУМ-11 І: 100). У сучасних текстах він функціонує і з розмовним значенням «віртуальна скарбничка», називаючи безпечний цифровий спосіб накопичення та збору коштів за допомогою широкого переліку інструментів, доступних у меню банківського застосунку, напр.: *Залишаю вітальну **банку** в сторіс і в шапці профілю* (ФБ, 04.05.2024); ***Банка** заповнена і переповнена, цей збір закрито* (Там само, 06.05.2024); *У monobank з'явилися дружні «**Банки**»* (Бабель, 09.05.2024).

Отже, спеціалізація значення в українській мові є природним семантичним процесом, за якого деякі слова звужують своє значення, набуваючи більш конкретного змісту. Нове набуте значення розширює семантичну структуру лексеми, її лексичну та синтаксичну сполучуваність, словотворчий потенціал, функціонує в мовній практиці разом із уже відомими. Найчастіше спеціалізацію значень спостерігаємо на прикладі іменників, рідко – дієслів та прикметників, що здебільшого унаявнюють відображену неосемантизацію. Деякі з нових значень, утворених таким шляхом, уже зафіксовані в спеціальних чи загальномовних словниках, що свідчить про їхню активну вживаність та усталеність у системі мови.

2.2.3 Метафора як найпродуктивніший засіб неосемантизації лексики

Серед способів формування змісту вторинних найменувань вагоме місце посідає метафора – «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [Тараненко 2007: 350].

Метафора здавна перебувала в полі зору мовознавців. Ще Ш. Баллі, помітивши нездатність розуму до абсолютної абстракції, вважав метафору порівнянням, «в якому розум під впливом тенденції зближувати абстрактне поняття і конкретний предмет поєднує їх в одному слові» [Балли 2001: 221], що виникає в спонтанному мовленні внаслідок помилки або необхідності («паралогізми спонтанного сприйняття») [Там само: 223]. О.О. Тараненко виокремлював кілька метафоричних моделей за параметрами «хороше – погане»: світло – морок, тепло – холод, чистота – бруд, перед – зад, верх – низ, необмеженість – обмеженість, центр – віддалення від нього, його відсутність, рух (активність) – непорушність (пасивність), міцність (сила) – слабкість (безсилля), виразність – невиразність, сутність – видимість, цінність – нецінність, початок – кінець, нескінченність – скінченність тощо [Тараненко 1980: 85–93]. В основі мовної метафори лежать глибокі внутрішні семантичні зміни слова, супроводжувані в кожному випадку виокремленням ознаки, на якій ґрунтується метафора. Завдяки цій ознаці метафорі притаманна прозора мотивація, тому її легко сприймають та запам'ятовують мовці. Дослідники вважають, що сприймати метафору означає «бачити» цю ознаку та розуміти подібність, закладену в ній. Найважливішим механізмом метафоризації є процедура порівняння на основі схожості за формою, функцією, розміром, поведінкою, розташуванням у просторі, антропоморфними характеристиками тощо.

Метафора є потужним механізмом творення нових слів. Частково про це йшлося в попередніх підрозділах, адже метафоризація є підґрунтям таких семантичних процесів як генералізація (узагальнення, абстрагування, розширення) та спеціалізація (конкретизація, звуження) значень. Однак тут спробуємо детальніше проаналізувати її вияви.

Нового метафоричного (переносного) значення сьогодні набувають насамперед іменники як назви нових понять, реалій, явищ дійсності. Наприклад, неосемантизація на основі метафоризації наявного значення за зовнішньою подібністю, формою відбулася в лексемах *апокаліпсис, банк, букет, коридор, марафон, хвіст,* за схожістю функції – в іменниках *алерген, амброзія, амеба, антидот, бруд, дивіденди, кіборги, мафія, оптика, реанімація, свіжина* та ін.

СУМД подає в реєстрі неосемантизм *букет* з переносним значенням «сукупність, набір певних предметів, властивостей (перев. негативних) і т. ін.» (СУМД І: 94), що утворилося шляхом перенесення за зовнішньою подібністю з рослин, продуктів з властивими їм ароматами й смаками на сукупність будь-чого (хвороб, властивостей, проблем), пор.: «1. Пучок зірваних або зрізаних і складених докупи квітів. 2. Сукупність ароматичних і смакових властивостей, характерних для певних сортів продуктів» (СУМ-11 І: 252). Переосмислення прямого значення цього галіцизму привело до розширення його лексичної сполучуваності: *З падінням Берлінської стіни Німеччина отримала не тільки омріяне об'єднання, а й* ***букет спадкових хвороб «совкового» простору*** (УМ, 02.12.2016); *Як міжнароднику, мені здається, що особливістю року став цілий* ***«букет» викликів та просувань****, які формують і наповнюють бурхливим життям сучасну картину світу* (ДТ, 04.01.2018); *Самоусвідомлення себе в оточуючому* ***букеті ідей, почуттів, відкриттів і підтверджень*** (ДТ, 06.09.2018). Семантична структура аналізованого іменника демонструє радіальний тип багатозначності, за якої

сема «сукупність» у структурі базового значення слова лягла в основу всіх інших значень слова. У досліджуваних текстах лексема сполучається частіше з абстрактними (*емоції, загрози, ініціативи, нісенітниці*), рідше – з конкретними іменниками (*виконавці, вірші, законопроєкти*), пор.: *Вистава не залишить байдужим та подарує* ***букет чудових емоцій*** (Prozorro, 21.06.2017); *Родзинка «О-ФЕСТУ» –* ***букет найпопулярніших виконавців*** *класичної музики з різних куточків планети* (ДТ, 25.04.2019); *Таким чином, на сьогодні ми бачимо цілий* ***букет зовнішніх загроз*** (УП, 23.11.2009). Функціональний потенціал іменника букет в новому значенні засвідчує його вживання в різних стилях сучасної української мови як синоніма до слів *сукупність, набір, зведення (звід), пакет, в'язка, оберемок, вінок, низка* тощо. Найбільше прикладів його уживання в новому значенні спостерігаємо в публіцистиці, напр.: *До того ж «адресний наїзд» на УГКЦ виявився тільки прологом – тепер у нас є цілий* ***букет ініціатив****, які б'ють Західну Україну по інших болючих точках.* (ДТ, 17.01.2014); *Я виявив, що мешкає в них повний* ***букет гонителів українських інакодумців*** (Там само, 06.08.2016); *Друга тема – ...фундаментально-екзистенційна тема філософії життя. До неї впритул підходить тема психологічних колізій, розмаїтих деформацій у сприйманні реальності цілого* ***букету настроєвості****, нервового виснаження і "смертельної" втоми* (Коцюбинська: 54); *Обшук у нас відбувався 16 вересня 2014 року – в день мого народження. І тепер мої рідні та знайомі жартують, що замість букета квітів мені «подарували»* ***букет з «зелених чоловічків»*** (Люди «сірої» зони: 164); у художньому стилі: *У тілі Марка розцвів цілий* ***букет болячок****, так наче всі його гріхи уп'ялися паразитами в його органи: туберкульоз, поліартрит, геморой, атеросклероз* (Антипович: 28–29); *Пайтзель слабував на цілий* ***букет недуг*** (Ларсон: 94); *Я відчинила вікно. Восьмий поверх, ціле місто перед нами!* ***Букет вогню*** *рвонувся в небо* (Алексієвич: 20); *По-*

бутові реалії таки позначилися на ній [Клаві], *сформувавши в ній цілий* ***букет комплексів*** (Рибенко: 7); розмовній комунікації: *Весна – це* ***букет свіжих ідей*** *на плече! Весна – це прилив сил для їх реалізації!* (ФБ, 01.03.2021); ***Букет проблем людини****, таких як дефіцит часу, сімейні негаразди, конфлікти на роботі, конкуренція, питання браку грошей, відносини з родичами можуть стати причиною емоційної «глухості» до потреб власної родини* (ФБ, 16.12.2024). Використовують аналізовану лексему автори наукових текстів, напр..: *З Арт Деко, виявляється, пов'язаний цілий* ***букет*** *мальовничих* ***течій****: куббізм, ташизм, фовізм, сюпрематізм, лучизм, футуризм* (Тези: 61). Інколи нове значення трапляється і в текстах офіційно-ділового стилю, напр..: *Як наслідок, столиця України, попри сконцентрований тут величезний економічний, людський потенціал, має сьогодні* ***цілий букет проблем*** (ВР, 03.10.2019).

Прикладом семантичної деривації вважаємо іменник *кіборги* (перев. мнж.), яким з 2014 року називають українських воїнів, котрі захищали Донецький аеропорт упродовж травня 2014 – січня 2015 рр. під час російсько-української війни. Нове значення виникло унаслідок метафоричного перенесення ознаки на основі прямого значення запозиченого іменника *cyborg* – «[скорочення від англ. cybernetic organism – кібернетичний організм]. У науковій та художній фантастиці – організм, що містить механічні компоненти, які розширюють його можливості» (СУМЖ: 433). Лексема з цим значенням одразу стала активно вживаною в текстах різних стилів та жанрів – художній літературі, публіцистиці, наукових та офіційно-ділових документах, напр.: *Але* ***кіборги*** *не випускають зброї, залягають і відстрілюються. Стріляють навіть важкопоранені – адреналін просто зашкалює, не дає непритомніти* (Стеблівський: 230); *В Україні* ***кіборгами*** *взагалі прозвали бійців, які не мали технічних імплантів. Але вони героїчно боронили Донецький аеропорт у 2014-2015 роках – так довго, що це, здавалося,*

було понад людські сили. І так здобули це почесне звання (Кулеба: 75); *«**Кіборг**» особисто розповів військовим про останні дні захисту Донецького аеропорту* (День, 18.01.2023).

Через війну, яку веде Росія проти України, та її повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року лексема розширила семантичний обсяг й уживається сьогодні для називання українських воїнів загалом з метою підкреслення їхньої стійкості, незламності, надлюдської мужності в обороні своєї Батьківщини, напр.: *Ворог продовжує нести суттєві втрати. Знищено понад 90 літаків та гелікоптерів. Їх збивають ППО, морська піхота, наші **кіборги** по всій країні* (Урядовий портал, 06.03.2022). Таке значення увійшло до сучасних словників, зокрема його, поряд із прямим, реєструє «Словник української мови» у 20-ти томах: «*перен*. Воїн, що відрізняється винятковою стійкістю, відвагою, готовністю до самопожертви і т. ін.» (СУМ-20 VII: 78). Часом лексема слугує для героїзації групи осіб чи всього українського народу, приписуючи їм надприродну силу, сміливість, стійкість та ін., напр.: *Сили оборони намагаються переламати перебіг війни, витісняючи супротивника з півдня та сходу. Тримають тил і цивільні. Адже сьогодні кожен українець – на лінії вогню, і кожен з нас – **кіборг*** (Країна, 24.10.2022). Продуктивність нового значення слова засвідчує новий фразеологізм – *Кіборги вистояли, не вистояв бетон*, що увіковічнив подвиг українських бійців – захисників Донецького аеропорту.

Внутрішньомовну міграцію термінів, їх міжстильове використання засвідчує лексема *коридор*. Формування в її семантиці нового значення «штучні обмеження в чомусь; нижня і верхня межі чогось» на прикладі словосполучення *валютний коридор* відобразила у своєму словнику Д.В. Мазурик (СМ: 62). Є.А. Карпіловська в експериментальному словнику АРСУН подала розширений перелік сполук, які виявляють новий потенціал досліджуваного іменника: *зелений коридор, екологічний коридор, повітряний коридор, червоний коридор, нафто-*

транспортний коридор, привілейований коридор, прогнозний коридор, транзитний коридор, ціновий коридор, бівалютний коридор, розширений коридор, коридори влади, коридор опали, коридор до світової культури та ін., а також навела приклади похідних (прикметник *коридорний* та композити *наркокоридор, енергокоридор, нафтокоридор*) [АРСУН 203: 168–171; Вплив 2018: 102–104]. Таке значення лексеми розвинулося на основі прямих значень: «Вузький (переважно довгий) прохід усередині будинку, який з'єднує окремі його кімнати, квартири тощо; // Обмежений з обох боків вузький довгий простір; прохід, хідник» (СУМ-11 IV: 289). Щодо сполук *зелений коридор, червоний коридор, коридори влади,* то дослідники вважають за доцільне розглядати їх і як наслідки прихованого запозичування – калькування англійських номінацій. Детальніше цей спосіб творення неосемантизмів розглядаємо в розділі 3.

У науковій літературі, до прикладу в НУНТМ, лексему *коридор* подано з термінологічним значенням «технічний дефект доземного (вертикального) або навскісного збігу прогалків (міжслівних прогалин) у трьох і більше сусідніх рядках, який ніби розбиває складовину на колонки з нерівними краями і суттєво ускладнює сприймання тексту, заважає читати» (НУНТМ: 319). Це спеціальне значення слова *коридор* реалізовано в текстах з видавничо-поліграфічної справи: *У книжкових виданнях не допускається співпадіння пробілів між словами по вертикалі або діагоналі в трьох або більше суміжних рядках* ***(«коридори»)****, у журнальних, газетних, інформаційних і виданнях оперативної поліграфії – у чотирьох* (Близнюк: 4); *Перевіряють виконання правил складання та верстання ... чи рівномірні пробіли між словами та рядками, чи немає* ***«коридорів»*** (Ярема: 128). РУСНТ подає спортивний термін *коридор для метання гранати* (РУСНТ: 207).

Сучасні публіцистичні тексти демонструють ще ширший спектр функціонування аналізованого іменника в переносно-

му, метафоричному значенні. Наведемо приклади кількох сполук, не засвідчених у словниках та наукових текстах раніше: *гуманітарний коридор*, напр. *Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль та його польський колега Матеуш Моравецький у суботу, 21 березня, домовилися про створення* ***гуманітарного коридору*** *для українців від кордону Німеччини через Польщу під час карантинних заходів* (День, 21.03.2020); *коридор можливостей, векторів і пріоритетів* напр. ***Коридор можливостей, векторів та пріоритетів*** *щоразу, коли прем'єром ставав Віктор Янукович, визначали президенти* (ДТ, 26.02.2010); *візовий коридор*, напр. *Як обійти* ***візовий коридор*** (Youtube, 03.05.2019); *коридор ганьби*, напр. *Під час офіційного візиту президента України Володимира Зеленського до Тернополя йому влаштували* ***«коридор ганьби»*** *під місцевою обласною державною адміністрацією* (О, 01.11.2019); *дорожній коридор,* напр. *Бойовики із гранатометів та мінометів обстріляли КПВВ «Мар'їнка» та* ***дорожній коридор*** *«Донецьк-Курахове»* (УНІАН, 26.01.2017); *протестний коридор*, напр. *На своє перше засідання новообрані слуги народу проходили через своєрідний* ***«протестний коридор»****, де отримували капелюхи* (ДТ, 05.05.2019); *етичний коридор*, напр. *Тому прекрасно, коли над тобою стоїть людина, яка вибудовує тобі* ***етичний коридор****, у рамках якого ти можеш діяти* (ДТ, 06.01.2020) тощо. Основою метафоризації вихідного прямого значення цієї лексеми стала зовнішня схожість порівнюваних явищ, що викликала асоціювання їх із коридором як частиною обмеженого (нерідко порожнього) і фізичного, і уявного простору.

У сучасних текстах спостерігаємо оновлення семантики іменника *марафон*, що зафіксований зі значенням «змагання з бігу на велику дистанцію (понад 40 км)» як результат семантичної конденсації (універбації) сполуки *марафонський біг* (СУМ-11 XI: 663). Якщо ж проаналізувати новітні тексти, то можемо виокремити ще кілька значень іменника *марафон*

(СУМД ІІ: 21), а саме: «тривалий кіносеанс, під час якого демонструють два або три фільми», пор.: ***Кіномарафон*** *у ЦУМі: 12 визначних українських фільмів спеціально до Дня Незалежності з 19 по 30 серпня на 7-му поверсі ЦУМу* (ФБ, 11.08.2021); «безперервна багатогодинна теле- чи радіопрограма (здебільшого з благодійницькою метою)», пор.: *Благодійний* ***онлайн-марафон*** *збере найвідоміших українських артистів для боротьби з COVID-19* (День, 07.04.2020); «тривалі змагання з чого-н., які зазвичай складаються з кількох етапів», пор.: *30 березня 2021 року о 16:00 відбудеться презентація результатів Всеукраїнського відкритого* ***марафону з української мови*** *імені Петра Яцика* (ФБ, 21.03.2021); «про яке-н. суперництво, про тривалу й напружену боротьбу за лідерство в чому-н.», пор.: *Вибори – це м'ясорубка. Тож переінакшимо нашу фразу на: розпочався* ***виборчий марафон»*** (Гримич-02: 34); про які-н. тривалі напружені дії, події», пор.: *І хто, якими грошима заплатить за цей* ***марафон****, за щоденне випробування серця на розрив?* (Матіос: 43); «яка-н. тривала діяльність, довга кампанія; про щось, що виконують невиправдано довго», пор.: *Представляючи документ, міністр фінансів України Олександр Данилюк відзначав, що* ***Бюджетний марафон*** *підходить до свого завершення* (УНІАН, 21.12.2016). У значеннях з негативною конотацією *марафон* є синонімом до слів *довгобуд, тяганина (судовий марафон)*, а нейтральні значення синонімічні до слів *змагання, конкурс,* вислову *біг на довгі (стаєрські) дистанції (марафон з плавання); трансляція, передача, програма, шоу, вистава, перформенс (телемарафон)* тощо. Усі ці переносні значення іменника об'єднує сема «довга тривалість», яка стосується процесу, а конотації залежить від специфіки конкретного позначуваного об'єкта, змісту виконуваних дій. Окрім значень, поданих у СУМД, мовна практика засвідчує реалізацію цієї інтегральної ознаки семантики іменника *марафон* у таких контекстах: *Буде і третя, і четверта хвиля епідемії коронавірусу. Це* ***марафон***

(ВЗ, 19.11.2020); *В неї дуже корисні та продуктивні* ***марафони схуднення*** (ФБ, 23.08.2021). Як і попередні, ці приклади виявляють реалізацію широкого значення аналізованої лексеми «довготривала діяльність, що вимагає значних зусиль», що виникло шляхом метафоричного перенесення найменування на основі подібності зовнішньої та функційної, адже старе значення іменника передбачало долання перешкод упродовж тривалого часу. Розширення функціонального потенціалу неосемантизму *марафон* у нових значеннях підтверджує утворення дериватів *кіномарафон, онлайн-марафон, телемарафон* тощо, напр.: *Результати виборів.* ***Онлайн-марафон*** *ЧЕСНО* (Чесно, 21.07.2019); *Ювілейний 10-й* ***кіномарафон*** *«100 фільмів за 100 хвилин» зовсім скоро у кіно!* (ФБ, 04.08.2022); *Представники влади відповіли, що* ***телемарафон*** *«Єдині новини» існуватиме до закінчення війни* (Країна, 28.12.2024). Нову синтагматику досліджуваної лексеми унаявнюють сполуки *марафон безкоштовний, благодійний, бюджетний, виборчий, всеукраїнський, грандіозний, дистанційний, кругосвітній, масштабний, мистецький, міжнародний, освітній, партійний, письменницький, судовий, студентський, телевізійний, фестивальний; марафон відродження, схуднення, зі збирання коштів* та ін. (Mova.info). ГРАК фіксує цю лексему з новим значенням у словосполученні *слідчий марафон* у перекладному художньому тексті 1970 року, із переносним значенням у словосполученні *марафон кохання* – у прозі Олеся Гончара від 1980 року та спорадично в художній прозі й публіцистиці 1987–2003 років. Стабільно з новим значенням, за даними ГРАКу, лексему *марафон* уживають у пресі й художній прозі, починаючи з 2004 року.

Семантичні зміни унаявнює лексема *оптика*, засвідчена раніше зі значеннями «1. Розділ фізики, що вивчає світло, його властивості та закони. 2. Прилади, інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла» (СУМ-11 V: 731). В аналізованих сучасних текстах цей іменник роз-

ширює межі сполучуваності на основі метафори, пор.: *Чи не найпереконливішим доказом російської* ***оптики*** *світу є трактування англійського дзвінкого приголосного, позначуваного літерою h, як у словах hit, secondhand, holding, headline* [хіт, секондхенд, холдинг, хедлайн – *Ю.Ц.*] (Шевчук: 26–27); *Це та* ***оптика****, котрою відзначаються дійсно великі уми, високорозвинені культури, якої нам сьогодні катастрофічно бракує* (ДЧ, 08.02.2014); *Книга «Корона або спадщина Королівства Руського» цінна, в першу чергу, не новими історичними фактами, а зміною* ***оптики****, з якою ми дивимося на українську історію* (День, 29.09.2017); *XIX століття провело нас за руку від замилування душі до подолання складних життєвих обставин, змінюючи* ***оптику*** *від романтизму до реалізму* (УНН, 03.05.2020). Завдяки переосмисленню семи «оптичні прилади спостереження», закладеної в грецькому прототипі, внутрішній формі цього запозичення (гр. **οπτός** – видимий, зримий) маємо нове значення іменника *оптика* – «бачення, погляд, світогляд, кут зору, аспект». Таке перенесення спирається на концептуальну метафору *бачити очима → сприймати розумом*.

Метафора стала основою неосемантизації лексеми *хвіст*. Цей іменник і похідний від нього демінутив *хвостик* в українській мові здавна функціонують як багатозначні. У СУМ-11 нараховуємо 12 значень (прямих і переносних) слова *хвіст*, серед яких нас цікавить передусім таке: «кінцева, крайня частина чого-небудь; кінчик» (СУМ-11 XI: 43). Сьогодні в галузевих словниках, науковій і навчальній літературі спостерігаємо ще одне метафоричне значення слова *хвіст*, яке сформувалося на основі функціональної та зовнішньої подібності з об'єктом, відображеним його базовим значенням: «**Хвіст** – нижній зовнішній берег сторінки, а також нижній край» (НУНТМ: 579); «**Хвостик** – нижня частина книжкового блока або окремої сторінки» (Там само: 580). Таке значення зафіксоване в спеціальній науковій літературі: *Кожна таблиця складається із двох*

основних частин: головки, що містить заголовки всіх колонок (у свою чергу, головка може членуватися горизонтальними лінійками на яруси); основного текстового та цифрового матеріалу в рядках таблиці, які утворюють її ***хвостову частину – хвіст*** (Ярема: 108). Тексти засвідчують функціонування поряд із цим терміном ще й синонімічної аналітичної (розчленованої) номінації *хвостова частина*. Окрім того, РУСНТ фіксує музичний термін *хвостик (хвостик ноти)* і термін *хвостизм* з похідними *хвостист, хвостистський* (РУСНТ: 558) як політологічні, а ще в розмовній українській мові побутують освітні професіоналізми *хвіст (хвости)* «заборгованість з навчальної програми» і *хвостист* «той, хто має заборгованість з навчальної програми». Широкий спектр дії іменника *хвіст* як джерела семантичної деривації доводить активність цього ресурсу номінації, на основі якого утворюють міжгалузеві терміни-омоніми зі спільним способом зміни базового значення наявного слова. Велика кількість галузей, у яких побутує слово *хвіст* та його похідні в різних спеціальних значеннях, підтверджує тезу про те, що не існує ізольованих терміносистем, і галузеві терміносистеми взаємодіють та доповнюють одна одну.

Значення іменника *мафія*, поданого раніше в словниках як «терористична організація на о. Сіцілія, що виникла в кінці XVIII ст.; тепер використовується поміщицько-буржуазною верхівкою для боротьби з прогресивними організаціями» (СУМ-11 IV: 654), більш широко фіксує СІС-74: «1) (італ. maffia) – терористична організація на о. Сіцілія (Італія). Виникла в кінці 18 ст. як організація селян для боротьби проти сваволі поміщиків. Згодом до мафії увійшло багато декласованих елементів, і вона перетворилася на бандитсько-терористичну реакційну організацію. 2) Переносно – таємна, здебільшого бандитська, організація, яка шляхом терору й залякування втручається в політичне життя країни, захищаючи інтереси найреакційніших кіл» (СІС-74: 418). Натомість, починаючи з

кінця ХХ століття, у художній прозі трапляються поодинокі приклади вживання аналізованого іменника з новим значенням у сполуках *монархічна мафія, політична мафія, торгова мафія* та ін., які реєструє ГРАК на матеріалі прози Олеся Бердника та статей Михайла Медуниці. А СУМД доповнює семантичну парадигму розглядуваного слова дефініціями значень «організована таємна злочинна група, що має розгалужену структуру й зв'язки з правоохоронними органами, урядовими структурами і т. ін. і вдається до методів насилля, шантажу й терору», «організована злочинність» (СУМД ІІ: 33). Переносне значення на основі функціональної подібності засвідчують сучасні тексти: *Заява Тетяни Максимівни Жабо, колишнього керівника профільної організації, яка видавала відповідні довідки, яка формувала відповідні висновки про стан здоров'я не тільки Ківи, а дуже багатьох інших членів команди Авакова, свідчать наочно і яскраво про те, як діє ця* ***мафія****, і ця банда* (ПТ, 16.08.2017); *Ні в кого немає сумнівів, що якщо вибори в Україні могли би бути чесними, то* ***мафія*** *негайно була б політично ліквідована* (ДТ, 21.09.2012); *Чому в Україні* ***фармацевтична мафія*** *абсолютно безкарна* (Там само, 25.01.2013); ***«Будівельна мафія»*** *безсмертна. І вона засідає в Київраді* (День, 26.05.2017); *Потім вчорашній сержант-заочник став на прю з* ***торгівельною мафією*** *одного зі столичних районів* (Мусієнко: 226); *Вони за мною стежать. Я зробив пару передач про* ***офіцерську мафію****, ну, й почалися дзвінки, – мовляв, не копай, бо закопаємо* (Терен: 37). В українському контексті *мафія* може бути *аптечна, будівельна, бурштинова, державна, земельна, злодіїв у законі, комунальна, лісова, місцева, пенсійна, політична, табачниківська, тендерна, транскордонна, торгівельна, торгова, фармацевтична* та ін. Нове значення іменника успадковує похідний прикметник *мафіозний*, напр.: *Той, що здавався всього лиш нешліфованим неуком, що безчесно подолав шлях із буцегарні на державний трон, мав багато лиць – злодія, брехуна, дикта-*

тора, ***мафіозного*** *жорстокого деспота і водночас лякливого васала, убогого лузера* (Мотрич: 291); *Позбавитися путінізму можливо лише за умови знищення російського націоналімперіалізму й після політичного банкрутства* ***мафіозного*** *режиму «пітерських»* (Країна, 18.09.2022).

Відхід від термінологічного значення унаслідок метафори за спільністю функції «штучне відновлення деяких життєво важливих функцій організму, який перебуває в стані клінічної смерті» (СУМ-11 VIII: 468) засвідчує й лексема *реанімація*. Д.В. Мазурик у своєму словнику переконує, що нині іменник вживається на позначення «комплексу заходів для відновлення занедбаної справи, подолання економічної кризи» (СМ: 100). СУМД фіксує це нове переносне значення лексеми як «повернення до життя яких-н. поглядів, ідей, концепцій» (СУМД II: 319). Джерела нашої роботи не тільки підтверджують ці спостереження, а й засвідчують активне використання поряд з іменником реанімація в такому новому метафоричному значенні (*Але така агресивна* ***реанімація*** *їх* [старих ідолів – *Ю.Ц.*] *– це насамперед донецький внесок в українську культуру* (Дзюба: 73); ***Реанімація*** *Донбасу. Спеціальний репортаж «Дня» з передової та про особливу місію Першого мобільного шпиталю імені Миколи Пирогова* (День, 13.02.2017)) й оновленого прикметника *реанімаційний*. Раніше словники фіксували його в суто відносному значенні як такий, що «стосується реанімації» (СУМ-11 VIII: 468), а нині завдяки метафоризації значення твірного іменника й відносне значення цього прикметника метафоризувалося, пор.: *Група* ***реанімаційного*** *пакету реформ, що зародилася ще на Майдані, пропонує істотно скоротити можливості існування податкових схем* (День, 16.07.2014); *Вітаю* ***реанімаційний*** *запал міністерства!* (ДТ, 01.03.2013). Цікаво, що сучасні мовці використовують і дієслово *реанімувати*, якого СУМ-11 не фіксує зовсім, а СУМД подає поряд із прямим і переносне його значення «відновлювати, повертати

що-н. до нормального стану» (СУМД II: 320): *Потрібно не реформувати, а* ***реанімувати*** *сучасний оперний театр* (День, 28.12.2015); *Прикро, але через високу собівартість поїзди на магнітній підвісці не поширилися по світу. Надпровідники за кімнатної температури могли б змінити цю ситуацію. До того ж вони могли б* ***реанімувати*** *систему залізниць у Сполучених Штатах і зменшити таким чином викиди парникових газів від літаків* (Кайку: 287); *Обидва кандидати – олігархи з оточення Януковича. Вони посилять позицію ОПЗЖ в парламенті і* ***реанімують*** *старі корупційні схеми* (Країна, 27.02.2020). Тепер *реанімувати* можна *АЕС, видобуток, військово-промислове виробництво, душі, економіку, закон кораблебудування, кінофраншизи, методи, питання, політичну угоду, проєкт, справу, СРСР, театр, транспортери, фінансування* та ін. Розширення функціонального потенціалу аналізованої лексеми в новому метафоричному значенні виявляється також у тому, що сучасна мовна практика має випадки використання предикативної форми на **-но** *реанімовано* як синоніма до слів *відновлено, повернено/повернуто* (до життя), *відроджено*, напр.: *Люди з кола Шереха зробили все, аби інсинуації довкола його імені припинились, але після його смерті у Харкові все це було знову* ***реанімовано*** (Слабошпицький-17: 213); *Може бути* ***реанімовано*** *проєкт так званої Республіки Буджак, який невдало стартував у 2014 році* (УНІАН, 16.11.2016); *Тому так легко було* ***реанімовано*** *легенду про М. Грушевського – президента України* (День, 30.09.2016).

Метафоричне перенесення за функцією спостерігаємо на прикладі дієслів *генерувати, заточувати, зашивати, обвалити, педалювати, протезувати, умонтовувати, фонтанувати* та ін.

Лексема *генерувати* в СУМ-11 зафіксована як спеціальна зі значенням «викликати появу, утворення чого-небудь» (СУМ-11 II: 50). Натомість у сучасному науковому дискурсі це дієс-

лово вживають зі значенням «висувати ідеї, ставати причиною інтелектуальних та суспільних змін тощо»: *Масштабна економічна криза і послаблення економічних зв'язків* ***генерували*** *відцентрові сили* (Якубова: 113); *З сумом слід констатувати, що хворобливий стан масової свідомості* ***генерує*** *хибну картину світу і, відповідно, хибні моделі її змінювання* (Там само: 259); *В одній з доповідей, присвячених цій темі, Іван Дзюба говорить: «Певна частина українських громадян різних національностей зберігатиме російську культурну орієнтацію і* ***генеруватиме*** *творення явищ російської культури в Україні* (Масенко: 89). Приклади ілюструють метафоричне перенесення зі сфери фізичної дії, біологічного процесу до сфери інтелектуальної, духовної. Зі схожим значенням аналізована лексема зареєстрована в СУМД – «ініціювати і втілювати в життя винаходи, висувати ідеї для неординарних рішень у галузі інтелектуальної творчості» (СУМД І: 216). У сучасній мовній практиці це дієслово перебуває в синонімічних відношеннях з лексемами *творити, формувати, продукувати, породжувати,* напр.: *А влада* ***генерує*** *і мовну, і гуманітарну, й економічну, й будь-яку іншу* ***політику*** (УТ, 13.07.2020); *Вони…* ***генерували смисли,*** *які дають наснагу пересічним українцям боронити свою землю і боротися за її майбутнє* (Якубова: 308); *Ваша креативність просвічується, і у вас є талант* ***генерувати*** *свіжі* ***ідеї*** (Країна, 27.11.2024).

Відображену неосамантизацію засвідчує також іменник *генератор*. Пор.: *Донеччина як суб'єкт українського культурного життя чи* ***генератор*** *культурних ініціатив* (Дзюба: 19); *Верховна Рада.* ***Генератор хаосу*** (УТ, 06.09.2018); *Швидше, навпаки, державні фінансові установи можуть перетворитися на* ***генератор*** *фінансової вразливості* (ДТ, 25.04.2019). СУМ-11, натомість тлумачить цю лексему як «1. Машина для перетворення механічної енергії в електричну. 2. Апарат для вироблення, утворення чого-небудь. 3. Те саме, що **газогене-**

ратор» (СУМ-11 II: 50). Унаслідок метафоричного перенесення за спільністю функції значення «апарат для вироблення, утворення чого-небудь» генералізувалося й тепер лексему розуміють ще і як «те, що служить для вироблення, утворення чого-н.» або «людину, яка здатна відкривати, створювати щось нове» (СУМД I: 216). Тут знову спостерігаємо, як розширення значення може ставати основою метафори. Нове значення розширило межі можливої сполучуваності іменника: у текстах натрапляємо на сполуки *генератор вразливості, генератор ініціатив, генератор ідей, генератор нових робочих місць, генератор проблем і ризиків, генератор смислів*. Наприклад: *Перед самітом «великої двадцятки» з запланованою зустріччю Трампа і Путіна відомий* ***генератор*** *(чи, може, транслятор) російських зовнішньополітичних* ***смислів*** *Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди»* (ДТ, 02.07.2019); *Влада (насамперед Банкова як* ***генератор "хотілок"****) зобов'язана враховувати той факт, що нестача обігових коштів у підприємств зумовлена не тільки падінням продажів, а й вимиванням грошового ресурсу через невідшкодування ПДВ* (Там само, 05.07.2013); *Залучення прямих іноземних інвестицій – це і механізм переходу від макрофінансової стабілізації до інвестиційного розвитку, і драйвер економічного зростання країни, і* ***генератор*** *нових* ***робочих місць та бюджетних надходжень*** (Ц, 12.04.2017).

Переосмислення відомого значення спостерігаємо й у семантиці дієслова *законсервуватися*, значення якого «стати консервованим» (СУМ-11 III: 158) відсилає читача до третього значення дієслова *консервувати* «тимчасово припиняти хід, розвиток, діяльність чого-небудь» (СУМ-11 IV: 264). Досліджувані тексти засвідчують саме таке значення і лексеми законсервуватися – «припинити розвиток та вдосконалення»: *Вони…, на відміну від політичного сегмента суспільного життя,* ***законсервувалися*** *і складають сьогодні основну проблему*

в розвитку релігійного середовища в Україні (Якубова: 160); *…Це приємно, але головне завдання не* ***законсервуватися*** *на одному місці, а розвиватися і йти далі* (День, 11.05.2017). Механізм оновлення значення полягає в його перенесені зі сфери виробництва на сфери духовного життя на основі подібності за функцією, характером дії.

Завдяки медіа відбулася неосемантизація дієслова *обвалювати/обвалити*. Унаслідок метафори за зовнішньою подібністю на основі значення «викликати обвал, руйнування чого-небудь» (СУМ-11 V: 469) постало нове – «призводити до погіршення стану чого-небудь». Спершу воно з'явилося в економічній сфері, напр.: *Лівія теж може нарощувати видобуток, до цього прагне Нігерія, Бразилія та ін. Проте з цього зовсім не випливає, що вони погодяться* ***обвалювати*** *ринок* (День, 07.05.2014); *Крім того, на думку фахівців,* ***обвалити курс гривні*** *може блокада на Донбасі* (Сьогодні, 28.02.2017); *ДТЕК Ахметова* ***обвалив ринок електроенергії*** *для тиску на владу – енергорегулятор* (Бізнес, 03.07.2021). Згодом було запозичене і в інші терміносфери, напр.: *Розрахунок простий: негативістика* ***обвалює*** *рейтинги довіри до політичних опонентів, а популізм залишає хоч і химерну, але все-таки можливість зберегти репутацію народолюба і розраховувати на взаємність почуття електорату* (ДТ, 28.11.2008); *«Ми не маємо права* ***обвалити*** *фронт», – сказав Клименко* (Країна, 21.06.2024); *Низка експертів вважає це правильним технологічним ходом Зеленського, котрий ризикує поставити підпис під результатом переговорів, що може не відповідати завищеним очікуванням суспільства. Й* ***обвалити*** *рейтинг* (Там само, 20.07.2024). Відповідно, похідний віддієслівний іменник *обвал* також зазнав семантичних змін. Його первинне значення «стрімке падіння великої частини ґрунту, гірської породи, снігу і т. ін. внаслідок зсуву, руйнування і т. ін.» (СУМ-11 V: 468) у певних контекстах тепер сприймається мовцями як переносне

«раптове погіршення стану чого-н. (економіки, виробництва тощо), яке стрімко поглиблюється; спад, криза», чи фінансове «стрімке падіння курсу валюти певної держави стосовно курсу валют інших держав» (СУМД II:151). У сучасних текстах спостерігаємо обвал ринку: *«**Обвал**» на ринку нерухомості* (День, 15.02.2017); обвал цін: *На європейських ринках у четвер і п'ятницю спостерігався **обвал** цін природного газу* (День, 06.06.2019); обвал транзиту: *Оператор ГТС прогнозує рекордний **обвал** транзиту газу за підсумками року* (ДТ, 01.06.2020); обвал фінансової системи: *Але більшість країн світу вдруге наступили на ті самі «граблі» у першому десятиліття нового століття – сьогодні маємо другий **обвал** світової фінансової системи* (УП, 14.01.2010); обвал євро: *Він спричинить **обвал** євро і може призвести до руйнації єврозони* (ДТ, 19.02.2010); нафтовий обвал: *Ринок СПГ після нафтового **обвалу** та коронавірусної пандемії* (Укрінформ, 24.04.2020); моральний обвал: *Старший офіцер ЗСУ визнає, що на деяких із найгірших ділянок фронту стався моральний **обвал*** (Країна, 09.11.2024); обвал системи банків: *У разі програшу держави, зобов'язання «ПриватБанку» сплачувати офшорним компаніям Суркісів мільярди може призвести до **обвалу** всієї системи банків, вважає політолог Володимир Цибулько* (УНН, 15.06.2020); обвал фронту: *Демобілізація чоловіків до 25 років – це **обвал** ділянок фронту* (Країна, 10.10.2024) та ін. Завдяки неосемантизації іменника відбулося поповнення синонімічного ряду *зниження, падіння,* що привело до розширення спектру вербалізаторів-кореферентів певного поняття. У живій мовній практиці сполуки з лексемою *обвал* синонімічні оцінним композитам-новотворам з кінцевою основою **-пад**: *цінопад, грошопад, гривнепад, доларопад* та ін., чимало з яких проаналізовано в монографії Л.П. Кислюк [Кислюк 2017: 139–147]. Подекуди образність нового значення увиразнює вживання цієї лексеми в лапках, однак більшість контекстів свідчить про стабільне використання

дієслів *обвалювати/обвалити* та його похідних у новому значенні без додаткових позначок.

Щодо лексеми *педалювати*, то СУМ-11 має в своєму реєстрі лише дієслово *педалізувати* для позначення фізичної дії – «Використовувати педаль (під час гри на музичному інструменті, їзди на велосипеді і т. ін.)» (СУМ-11 VI: 108). «Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). О. Кочерги та Є. Мейнаровича (далі – АУАНМ) фіксує аналізовану лексему *pedal* в технічному значенні: «педа́ль, педа́ля», «педальний», «натиска́ти // нати́снути на педаль», «педалюва́ти» (АУАНМ), натомість тексти засвідчують активність саме її переносного, метафоричного вживання: *Він та його соратники* ***педалювали тему*** *Новоросії й після того, як у Кремлі втратили до неї інтерес* (Якубова: 240); *Я думаю, що ця ситуація буде використовуватися, в тому числі, щоб* ***педалювати ситуацію****, яка пов'язана з Кримом* (Цензор, 14.02.2017); *Для цього він радив не* ***педалювати теми****, що є подразниками емоційних дискусій* (День, 19.10.2019). Уперше таке значення подає «Російсько-український словник складної лексики» С. Карабанського 2012 року (далі – РУССЛ) як фамільярний варіант до російської сполуки *прилага́ть уси́лия* (РУССЛ: 390). Згодом воно було опрацьоване укладачами СУМД: «2. *перех. перен.* Форсувати що-н.» (СУМД II: 198–199). Нове значення дієслова успадковують і його похідні, зокрема віддієслівний іменник *педалювання*, пор.: *Однак* ***педалювання теми*** *народовладдя видається несподіваним та недоречним лише при поверховому спостереженні за політичним процесом* (ДТ, 06.10.2020); *Засоби масової інформації сприяли поширенню і утвердженню просовєтських політичних понять,* ***педалюванню*** *настроїв ворожості щодо жителів заходу України і всілякої «бандерівщини», проведенню до парламенту проросійських політичних партій і президентських фігур* (Країна, 23.08.2023). Також оновлене значення засвідчує дієприкметник *педальований*, напр.: *Коли ми перерахо-*

вуємо техніки маніпуляцій, то це якраз одна з маніпуляцій, так звана ***педальована емоційність*** *в новинах* (Громадське радіо, 30.03.2018); *На мій хлопський розум, такий* ***педальований розголос*** *не випадковий* (ФБ, 22.12.2017).

Дієслово *протезувати* нині також розширює сферу вживання, адже поряд із старим значенням «*перех*. Виготовляти протез якого-небудь органа або частини тіла; // Забезпечувати протезом когось» (СУМ-11 VIII: 312), його вживають у суспільно-політичних контекстах у детермінізованому метафоричному значенні «компенсувати брак чогось, здійснювати заміну». Наприклад: *Як слушно зауважив Б. Дубін, «телебачення «****протезує****» невтілені* ***форми*** *громадської* ***участі****, соціальної* ***солідарності****..., створюючи цілі сфери суто віртуального життя* (Якубова: 152). В основі неосемантизації дієслова тут лежить перенесення за подібністю функції та розширення значення. Поряд з дієсловом у такому значенні вживаються і похідні від нього іменник *протезування* та дієприкметник *протезований*, що свідчить про розширення функціонального потенціалу цього неосемантизму, напр.: *Йшлося, власне, про* ***протезування*** *цілих* ***шарів масової свідомості*** (Якубова: 259); *Відбувається* ***протезування свідомості*** *безкінечними слоганами: «І нехай весь світ зачекає», «Мій чоловік п'є, але я за нього спокійна», «Спробувавши раз, ви вже не зупинитесь»...* (Логос, 04.06.2019); ***Протезований «я»****, / як старе немовля, / не пробачу ніколи, задУшу / за свою /* ***протезовану душу*** (А. Лозовий, ФБ, 23.10.2024).

Щодо неосемантизації прикметників, то вони найчастіше успадковують нові значення твірних іменників. Однак аналізовані тексти засвідчують деякі приклади розширення семантичного обсягу прикметників завдяки метафоричному перенесенню. Особливо це стосується колірних метафор, коли відносні прикметники переходять у якісні й формуються нові назви кольорів, як-от:

абрикосовий «жовтувато-оранжевий, насичений жовтий» (напр.: *Лагурус **абрикосового** кольору (18-20 шт) – ідеальне рішення для декорування коктейлів* (Bar Trigger, 25.12.2024));

алебастровий «білосніжний» (напр.: *Форма човників залишається в тренді. У палітрі обмежень немає. Відтінки від **алебастрового** до мигдалевого прекрасно поєднуються один з одним* (Країна, 22.03.2017));

алюмінієвий «сріблясто-білий» (напр.: *Кусаю губи: частенько пластмасові / потріскалися від пристрасті /від очей голубих **алюмінієвих** / відбилися вогники-блискавки / обціловував промені-зайчики / що на шиї плигали-плигали / я ловив їх щодня як метеликів / на щоках твоїх **алюмінієвих*** (Подільські Божичі: 295));

графітовий «темно-сірий з легким металевим блиском» (напр.: *Набір сплетений чеським бісером першого гатунку та чеськими скляними гранованими намистинами різних розмірів **графітового** кольору* (ФБ, 17.12.2024));

кавовий «теплий відтінок світло- чи темно-коричневого» (напр.: *Модні поєднання кольорів на літо: зверніть увагу на п'ять варіантів. Блакитний + **кавовий**. Наприклад, коричневі штани та блакитна сорочка* (Країна, 14.05.2024));

карамельний «теплий світло-коричневий» (напр.: *Група товару: палетка для макіяжу. Колір: абрикосовий, айворі, баклажановий, … золотий, кавовий, какао, **карамельний**, коричневий, персиковий, помаранчевий, пісочний, срібний, сіро-коричневий, чорний, шоколад* (Makeup, 20.11.2024));

лососевий «рожево-помаранчевий» (напр.: *Цей соковитий колір принесе нотки затишку і свіжості в вашу вітальню. У кімнаті буде завжди приємно перебувати, а завдяки м'якості колір ніколи не набридне. Його часто порівнюють з абрикосовим або **лососевим*** (Країна, 19.09.2020));

лавандовий «ніжний фіолетовий» (напр.: *В цьому сезоні мій улюблений колір – **лавандовий*** (ФБ, 21.11.2024));

морквяний «червоно-жовтий, помаранчевий» (напр.: *Доброго дня. Шукаю жоржину* ***морквяного*** *кольору* (ФБ, 05.10.2024));

м'ятний «світло-зелений з блакитним відтінком» (напр.: *У невеликому за площею модулі досить тепло й просторо. Під стіною розмістили лікарняну кушетку і застелили її простирадлом* ***м'ятного*** *кольору* (Країна, 13.12.2022));

нефритовий «насичений зелений» (напр.: *У телешоу This Morning 83-річна Елізабет Світхарт показала кухню, яка оздоблена в одній палітрі смарагдових,* ***нефритових*** *та лаймових відтінків* (Країна, 11.03.2024));

персиковий «ніжний рожево-оранжевий» (напр.: *Вітальня у* ***персиковому*** *кольорі створює теплу атмосферу затишку та відпочинку* (Країна, 19.09.2020));

платиновий «світлий і холодний відтінок білого» (напр.: *Мій улюблений колір –* ***платиновий*** (ФБ, 30.07.2024); *Він досі картав себе, що не впізнав її одразу. Звісно, сучасна зачіска з грайливими* ***платиновими*** *відтінками, так не властива тодішній русявій голівці, жіночна вже цілком постава на зміну кутастій і помітно худорлявішій…* (Мусієнко: 522));

полуничний «рожево-червоний» (напр.: ***Полуничний*** *блонд – це відтінок волосся, що поєднує в собі теплі золотисті й рожеві тони, створюючи м'який, ніжний вигляд* (ФБ, 24.12.2024); *Крем був* ***полуничного*** *кольору* (Букнет, 13.03.2024));

томатний «червонувато-оранжевий» (напр.: *Кольоротипу осінь будуть актуальні* ***томатні*** *або коралові варіанти червоного, вони підкреслять вашу індивідуальність* (Країна, 06.08.2018)) та ін.

Прикладами оцінного осмислення власне кольору можна вважати нові значення прикметників *чорний, сірий, білий*. Наприклад, неосемантизм *сірий* зафіксований у СУМ-11 з такими значеннями: 1. Колір, середній між білим і чорним; барва попелу; // Блідий, з відтінком такого кольору (про обличчя, про

людину з таким обличчям); // Із шерстю, що має барву попелу (про тварин); // *у знач. ім.* сірий, рого, *чол.* Тварина сірої масті (про вола, коня, вовка, зайця і т. ін.); // Із сивиною (про волосся); // Неяскравий, тьмяний; // Безбарвний, однотонний. 2. Хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день і т. ін.). 3. *перен*. Нічим не примітний, невиразний; безлиций; // Позбавлений новизни; одноманітний; беззмістовний; // Бідний за змістом (про художній твір, лекцію і т. ін.); // Позбавлений виразності, яскравості, оригінальності. 4. *перен., заст.* Який належить до непривілейованого класу; простий; // Неосвічений, малокультурний. 5. Уживається як складова частина зоологічних, ботанічних, геологічних, технічних та інших назв, термінів (СУМ-11 IX: 229). У сучасних текстах прикметник уживається з новим значенням: «ніби законний, ніби справжній, зовні схожий на законний, справжній, такий, який перебуває між незаконним (чорним) і законним (білим); неофіційний, неявний, неоформлений згідно із законодавством, тіньовий, прихований, фальшивий, підроблений, фіктивний, підпільний» (АРСУН: 322–326). Словникова стаття в АРСУНі містить цілу низку прикладів уживання, що засвідчує значний функціональний потенціал аналізованого прикметника в новому оцінному значенні: *сірий ринок, «сірий» дефіцит, сірі дилери, «сіра» зарплата, сірий імпорт, «сірі» мобілки, сірий піар, «сірі» операції* тощо (див. детал. АРСУН: 323–326). Прикметник *сірий* продовжує з'являтися в нових контекстах: *При ціні виробника 1100 грн* ***«сірий» чайник*** *можна придбати в Інтернеті від 754 грн* (ДТ, 23.06.2017); *Щоб не допустити перебування громадян у* ***сірій зоні*** *вночі та не ризикувати їх безпекою* (День, 28.10.2017); *Міністр розвитку громад та територій України Олексій Чернишов заявив, що в будівельну галузь в Україні інвестують переважно українці, оскільки вона перебуває у* ***сірому полі*** (УНН, 15.06.2020); ***«Сірий» найм.*** *Керівник проектів київської кадрової агенції Resorcer Юлія Кузенкова каже, що*

фірми все частіше наймають чоловіків на відрядну оплату, оскільки багато хто з них не хоче оновлювати резюме, щоб не привернути увагу військкоматів (Новини N, 03.06.2024) тощо.

Інший тип оновлення семантики колоративів – це переосмислення реалії, з якою пов'язаний певний колір. До такого типу належать, наприклад, нові значення прикметника *зелений*: 1) «який стосується охорони навколишнього середовища» (АРСУН: 127), що функціонує нині в словосполуках *зелений бізнес, зелений ВВП, зелене підприємство, зелений спосіб життя, зелений тариф, зелений туризм, «зелена парафія»* та ін., напр.: *З 1 жовтня в Україні почали діяти нові* ***«зелені» тарифи*** *для домогосподарств* (ВЗ, 08.10.2019); *Перехід від «брудної»* ***енергетики*** *до* ***«зеленої»****. Як це робить Німеччина* (Укрінформ, 23.05.2019); *Обидва рази учасники стажування відвідали Благовіщенську парафію в Неа Іонії, де познайомились з організацією і функціонуванням сучасної парафії під настоятельством отця Амфілохія Мілтоса, яка відома низкою соціальних та екологічних проєктів, зокрема проєктом* ***«зеленої парафії»*** (Церква і суспільство: 76); 2) «безперешкодний, пов'язаний з гарантіями безпеки, певними дозволами», що виник унаслідок лексикалізації фразеологізму *давати зелену вулицю, зелене світло* – «пропускати без затримок, поза всякою чергою» (*зелена зона, зелений коридор*) чи скалькований з англ. *green zone, green way,* напр.: *Вся територія України перейшла у* ***«зелену» зону*** *за показниками захворювання на коронавірус* (УП, 09.06.2021); ***«Зелений коридор»*** *– тактичний інструмент російських окупантів* (ФБ, 05.03.2022).

Неосемантизми серед прислівників здебільшого виникають як похідні від прикметників, демонструючи відображене нове значення: *по-білому* – «законно» *(працювати по-білому), по-чорному* – «незаконно» *(вести справи по-чорному)* тощо.

Отже, аналізовані приклади доводять продуктивність метафори як одного зі способів семантичної деривації. Вона може

слугувати самостійним механізмом зміни наявного значення, а може поєднуватися з іншими семантичними процесами, зумовлювати звуження чи розширення значення. У сучасних українських текстах найчастіше відбувається метафоризація за зовнішньою подібністю та функцією іменників, дієслів і прикметників. Причому похідні лексеми часто запозичують нове значення твірних слів, про що свідчать різноманітні приклади з текстів різних функціональних стилів.

2.2.4 Метонімічні моделі неосемантизації сучасної лексики

З'ясовуючи відмінності між метафорою та метонімією, дослідники дійшли висновку, що за різних метафоричних змін якась ознака початкового поняття залишається, тоді як за метонімічного перенесення змінюється не тільки річ, а й поняття про неї загалом. Метонімія – це «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності … при відображенні у свідомості мовця» [Тараненко 2007: 355]. Отже, метафора – це перенесення поняття та імені на інший об'єкт, а метонімія – перенесення лише імені. Нині науковці вирізняють метонімічні відношення просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру. Причинами перенесення найчастіше виступає суміжність явищ на основі таких транспозицій[9]: «одне в одному» (рос. *аудитория, класс* «приміщення» і «люди»), «одне на одному» (рос. *стол* «меблі» і «їжа»), «одне під одним» (фр. *bureau* – рос. *бюро* спочатку «тканина», а потім «меблі, які накривали цією тканиною»), «одне через інше» (фр. *jalousie* – рос. *жалюзи* «штори» і «ревнощі (того, хто підглядав через штори)»), «процес – результат (одне після іншого)» (рос. *перевод*), «діяльність – об'єкт чи результат» (рос. *фонетика* «наука» і «об'єкт науки»), «матеріал – виріб» (рос. *фар-*

[9] Приклади О.О. Реформатського подаємо мовами оригіналу.

фор), «інструмент – продукт» (рос. *язык* «орган для вимови» і «мова»), «місце – виріб» (рос. *херес, бордо*), «місце – історична подія» (рос. *Ватерлоо*), «ім'я – суспільний статус чи характер» (рос. *Цезарь – цесарь* «царь»), «ім'я – виріб» (рос. *форд, батист, маузер*) [Реформатский 1998: 87–89]. На матеріалі української мови виокремлюємо ці та інші типи метонімії.

Наприклад, результатом метонімії є оновлення семантичної структури іменника *аромат*, який у СУМ-11 зафіксований зі значеннями «1. Приємний і ніжний запах; пахощі. 2. *чого, тільки одн., перен.* Властива чому-небудь ознака» (СУМ-11 I: 61). Однак сучасні фахові тексти з парфумерії, косметології, фармацевтики, а також рекламні, публіцистичні, із соціальних мереж та ін. засвідчують ще одне значення – «парфумерні засоби (парфуми (духи́), парфумована вода, туалетна вода, одеколон тощо)», напр.: *Маю дихальну алергію на деякі природні та синтетичні запахи. Один з таких алергенів, з яким я не працюю і не люблю його та парфуми з ним – персиковий альдегід. На жаль, він є в багатьох класичних* ***ароматах*** (Країна, 29.09.2020); *Парфумерний етикет – негласно прийнята збірка правил, що передбачає, які* ***аромати*** *носити в різних ситуаціях* (Vogue, 26.11.2021); *Жіночі сережки-відерця, наповнені коштовними* ***ароматами*** (Агеєва 2023: 216); *Найкращі* ***аромати*** *2024. 50 номінантів* (Youtube, 31.12.2024); *Світ парфумерії змінюється неймовірно швидко – щороку провідні бренди презентують нові* ***аромати****, які обіцяють підкорити серця мільйонів* (ФБ, 16.12.2024). Нове значення утворилося на основі транспозиції «властивість – об'єкт», за якої характеристика об'єкта (*аромат*) заміщає назву речовини, що виділяє аромат (*парфуми*).

До актуалізованих лексем та неосемантизмів В.І. Критська уналежнює іменник *екологія*, що в СУМ-11 поданий зі значеннями «1. Взаємовідносини між організмом і оточуючим середовищем. 2. Розділ біології, що займається взаємовідносинами між організмом і оточуючим середовищем» (СУМ-11

II: 458). Нині цей іменник засвідчує й іншу семантику: «*розм*. Довкілля в належному стані, як збалансована система; стан навколишнього середовища. У більш широкому розумінні – стан будь-якого об'єкта чи системи» (АРСУН: 102). Звідси – нові контексти реалізації слова *екологія* в такому значенні: *Основною нашою метою було змусити людей навколо нас і нас самих звернути увагу на те, що кожен може зробити, щоб наша* ***екологія*** *і життя на планеті стали кращими і чистішими* (День, 01.10.2014); *«Ми розуміємо* ***екологію*** *як любов до своєї домівки», – говорить один із головних організаторів Ілля Павлов* (Там само, 17.04.2015); *Під час опитування українці сказали, що однозначно підтримують впровадження такої системи, адже від цього виграє і* ***екологія****, і економіка країни* (УНН, 19.04.2017); *Підприємливі громадяни вже почали обігрівати житла дровами, але від цього потерпає* ***екологія****, – зелені насадження в Україні тануть на очах...* (ДТ, 11.05.2018). Спостерігаємо перенесення найменування на підставі понятєвої суміжності між системою взаємовідношень організму й середовища та результатом їхньої взаємодії. Окрім того, сучасні тексти різних стилів, зокрема й наукового, ілюструють метафоричні вживання іменника в сполуках *екологія мови, екологія культури, інформаційна екологія,* уживаючи його для підкреслення відповідального, дбайливого ставлення до життя, уважності до різних його явищ. Мовознавці обґрунтовують науковий апарат нової лінгвістичної дисципліни – лінгвоекології (лінгвістичної екології)[10] тощо.

З новим значенням мовці нині вживають у функції атрибутива й лексикалізовану основу складного слова **еко**. Загальне значення цієї основи, співвідносної з прикметником *екологічний*, у групі слів, що стосуються навколишнього середовища, тепер доповнилося позитивною оцінкою його стану й всього

[10] Детал. у статті: Жуковська, В.В., Деркач, Н.О. (2011) Еколінгвістика: становлення та основні напрями досліджень. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Ч.1. (2).* С. 66–70.

наявного довкола людини, пов'язаного з її життєдіяльністю (АРСУН: 88, 102). Про це свідчать такі приклади її уживання самостійно й у складі композитів: *М. П'ятков розповів, що головним міжнародним трендом на сьогодні є розвиток* ***еко****, безглютенових продуктів і healthy* [здорових – *Ю.Ц.*] *товарів* (УНН, 01.09.2017); *Адже навіть платоспроможні громадяни можуть, довірившись недобросовісній рекламі, під виглядом «біо», «****еко****», «органічна» придбати продукцію, яка далеко не завжди відповідає стандартам зазначених категорій* (ДТ, 19.07.2019); *Серед призів маємо* ***еко-ручки****, блокноти, LED-лампочки,* ***еко-сумки*** *та аератор, який кріпиться на кран, що дозволяє зменшує використання води на 50 %* (День, 24.03.2018) та ін.

Метонімію на основі просторової суміжності ілюструє іменник *майдан (Майдан)*. Нове значення лексеми зафіксовано в словниках нових слів як «акція протесту, виступ проти влади, режиму (від назви *Майдан Незалежності* в Києві як символу подій Помаранчевої революції в листопаді 2004 р., пов'язаних з нею ідеалів демократії, громадянських свобод, прогресивних суспільних перетворень)» (АРСУН: 172), «2. Масові національно-патріотичні протестні акції в Україні (за назвою Майдану Незалежності в Києві; // Масові акції проти влади в інших країнах; // Протестні акції, які зумовлені конкретними соціально-економічними причинами і в яких бере участь значна кількість людей. *Мовний майдан; Податковий майдан; Тарифний майдан;* // Будь-яке місце, де відбуваються протестні акції; // *перен*. Учасники таких акцій» (СУМД ІІ: 8). У семантичній структурі іменника спостерігаємо різні типи переходів: місце – дія в ньому, дія – учасники дії, що відповідає ланцюговому типу багатозначності за класифікацією Ю.Д. Апресяна [Апресян 1995: 182]. Сучасний мовний матеріал переконливо ілюструє ці значення поряд зі старим значенням місця: ***Майдан*** *був багатомовним, полікультурним, проєвропейським і навіть космополі-*

тичним (ДТ, 19.06.2017); *В Україні відбулося* ***три майдани****. А що зараз? В річницю* ***початку Майдана*** *прийнято говорити про минуле, співставляти свої сподівання тоді та реальність зараз* (День, 21.11.2019); ***На Майдані*** *щодня розпинають Твоїх Синів, / забуваючи гнів Твій, Господи, / забуваючи Божий Суд… / І щоденно Пилат омиває руки в крові, / фарисеї «терором» зовуть науку Христа…* (Подільські Божичі: 131). Новизну значення увиразнює й велика літера як засіб розмежування загальної і власної назви. Функціональний потенціал іменника в переносному значенні доводять похідні – дієслова *майданити* (*Хтось скаже: легко критикувати, а що робити? З цією зграєю карманичів – уже нічого. Хіба що поберегтися, щоб не обікрали до голої душі. Всіх. Не знаю, чи треба* ***майданити****. На жаль, мудрість і майстерність на революційних трибунах не ростуть* (Країна, 29.01.2019); - *Розлучусь з тобою, якщо підеш на Майдан без мене, казала Ґлібу в листопаді 2004. ..Ясно, що далі ми* ***майданили удвох*** (ФБ, 31.05.2024)), *промайданити (Ініціативна група «Першого грудня» закликає не «****промайданити****» Україну* (Країна, 22.03.2018)), іменник *майданівець* (*Анастасія Дан (Занузданова), як більшість романтичних дівчат XXI століття, то претензійно, то істерійно, то благально звертається до українського солдата,* ***майданівця****, активіста* (Подільські Божичі: 97); *У процесі створення нової української армії поява на фронті* ***майданівців*** *стала переломною подією* (Країна, 04.12.2023)); прикметник *майданівський* (*Серед жіночих, материнських голосів Поділля про війну цікаво пише Ірина Федорчук. Темі* ***майданівської*** *боротьби й війни присвячені численні вірші подолянки* (Подільські Божичі: 96)). Словотворчу активність також унаявнюють композити *Євромайдан* (національно-патріотичні протестні акції в Україні проти корупції, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України, що тривали упродовж листопада 2013 – лютого

2014 рр.), *Автомайдан* (мобільний підрозділ Євромайдану) та префіксальний дериват «*антимайдан*» (провладний рух та серія мітингів в Україні, які відбувалися протягом 2013–2014 рр. під час подій Євромайдану) з низкою похідних, напр.: *В країні, де пристрасті наближають її до громадянської війни, необхідно мати не тільки великий* ***Євромайдан****, вимоги якого ми повністю підтримуємо, а й місце для діалогу* (Щербак: 79); *Обмін ексберкутівців, яких обвинувачуються у вбивстві* ***євромайданівці****, ставить під загрозу ключову кримінальну справу Майдану – розстріл 47 героїв Небесної Сотні* (Країна, 29.12.2019); ***Автомайдан*** *їхав шляхами-дорогами, що кружляли і вели дещо іншими маршрутами до резиденції новоспеченого феодала-диктатора, який і на цій посаді послуговувався поняттями зони: відібрати волю, відібрати долю, поневолити і розчавити душу та, якщо йому заманеться, – і життя* (Мотрич: 166); *Ще за тиждень до початку повномасштабної війни черкаські* ***автомайданівці*** *пішли до військкомату та написали заяви, ну а 24 лютого стали в стрій для захисту нашої країни* (ФБ, 28.05.2022); *Вихід на свободу лідерів харківського* ***антимайдану*** *на ситуацію в регіоні не вплине* (ТСН, 14.10.2016); *У Києві невідомі молодики побили* ***антимайданівця*** *«Топаза»* (ТСН, 30.06.2021) тощо. Історію функціонування, розвиток семантики та словотвірний потенціал лексеми *майдан* у суспільно-політичному дискурсі детально описала Т.М. Полякова в розділі колективної монографії «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» [Ажнюк 2024: 509–564].

Перенесення найменування на підставі суміжності у відношеннях «соціальна подія / явище – її учасники» спостерігаємо у семантиці субстантивованих прикметників *зелені, помаранчеві (оранжеві), біло-голубі / біло-сині*. У сучасних контекстах ці колоративи вживають на позначення учасників або симпатиків певної політичної партії, спортивного клубу тощо. Аналізовані тексти унаявнюють таку нову оцінну семан-

тику цих лексем: *Якось на одному з газетних форумів я посперечався з класичним донбасянином – прихильником* ***біло-синіх*** *і мешканцем Донецька. Невже ви не бачите, що і* ***біло-голубі політики*** *і* ***помаранчеві****, за великим рахунком, мало відрізняються одні від одних? – написав я йому* (УП, 113.01.2010); *Цього разу «****помаранчеві****» формують коаліцію, але віддають частину міністерських портфелів, а також комітети і посади парламенту представникам опозиції* (УНІАН, 06.10.2017); ***Зелені*** *по всій Європі стабільно набирають високі відсотки* (День, 11.11.2019). Наприклад, в українських реаліях прикметник *зелений*, а також субстантивована його форма функціонує зі значеннями «борець за збереження екологічної рівноваги на планеті, проти знищення природи» і «член або симпатик екологічної (зеленої) партії» (***«Зелені»*** *та соціал-демократи не можуть думати про інше, крім підвищення податків* (Країна, 17.12.2024)). Однак віднедавна у мовній практиці з'явилося ще одне розмовне значення «член команди Володимира Зеленського або прихильник його політики», пор.: *Це* ***зелені*** *знахабніли до краю. Зараз влада повинна працювати в підвищеному режимі* (ФБ, 30.06.2023). Це підтверджують і словосполуки *зелена влада*, напр.: *Наша історія розвивалася вже після того, як* ***«зелена» влада*** *почала гучно задекларовану на виборах боротьбу з корупцією та «баригами»* (Країна, 15.11.2024); *зелений кабмін*, напр.: *До речі, петиція не була взята до уваги* ***зеленим кабміном*** (ФБ, 04.01.2025); *зелена більшість*, напр.: *Головним своїм здобутком вважаю не підготовлені законопроекти (таких чимало) чи ухвалені закони (****«зелена» більшість*** *не дуже готова підтримувати мої ініціативи:), хоч і це трапляється, як із законом на підтримку культури в час пандемії), а недопущення ухвалення рішень, які сприяють російському реваншу* (В. В'ятрович, ФБ, 17.07.2020) та ін. У цьому випадку перенесення значення відбувається на основі транспозиції «колір – ім'я – група, пов'язана з особою з таким іменем». Прикметник *зелений*

через прізвище *Зеленський* та політичну символіку його партії починає асоціюватися з політичною діяльністю самого Володимира Зеленського та політичною програмою, діями й стилем роботи всієї його команди, його політичним оточенням.

Субстантивація на основі суміжності національного символу та назви національності відбулася в семантиці прикметників *синьо-жовті, триколірні*. Наприклад: *Нападник збірної Франції Карім Бензема відзначився у матчі з Казахстаном дублем і нині на його рахунку 35 голів у складі* ***триколірних*** (Ch, 14.11.2021); *Цього разу* ***«синьо-жовті»*** *порушили неприємну традицію програвати першу партію (саме так розгорталися події у двох попередніх зустрічах проти Франції та Болгарії)* (УНІАН, 20.05.2017). СУМ-11 лексеми *синьо-жовтий* не фіксує, а щодо прикметника *триколірний* зазначає: 1. Який має у своєму забарвленні три кольори; який складається з трьох частин різного кольору. 2. *спец*. Який відтворює зображення за допомогою трьох кольорів (СУМ-11 X: 258). Натомість обидва прикметники у сфері спорту нині позначають національності: *синьо-жовті* – українці, *триколірні* – французи за державним прапором, так званим триколором (з фр. *tricolore*). Триколори досить поширені на прапорах різних держав: Франції, Румунії, Бельгії, Італії, Нідерландів, Німеччини, однак нове значення спортивного професіоналізма *триколірний* закріпилося саме за французами. У контексті повномасштабного вторгнення Росії в Україну заслуговує на увагу композит *триколор*, який зазнав переосмислення. Символіка білого, синього та червоного кольорів російського прапора, що раніше могла сприйматися як нейтральна, нині асоціюється з агресією, імперськими амбіціями та воєнними злочинами. У багатьох країнах *триколор* стає маркером російської експансії, а в українському суспільстві – знаком окупації та руйнування, пор.: *Поруч стояв молодик із плакатом «Донбас – це Україна». Але було немало тих, що вимахували* ***триколорами*** *і тримали плакати «Путін, прийди, по-*

рядок навєді», «Росія! Возьмі нас к сєбє» (Мотрич: 327); *Щоб не повторювати помилок минулого, важливо знати та розповідати повну інформацію про російську анексію Криму та її наслідки, а не лише її «фасадну» частину зі світлинами щасливих активістів на фоні* ***триколорів*** (Люди «сірої» зони: 8); *Російські* ***триколори*** *біля кордону знищено* (Країна, 16.11.2024). До лексеми в такому значенні українські мовці нерідко добирають синонімічний негативно-оцінний іменник *ганчірка* (*Росіяни підняли свою* ***«ганчірку»*** *в Янтарному* (Там само, 12.01.2025).

Послідовність із двох перенесень – метонімічного (зробити гострим → підлаштувати інструмент під свої потреби, загострivши його, у такий спосіб підготувавши для роботи) й метафоричного (підлаштувати інструмент → підлаштувати об'єкт іншої сфери під свої потреби, вияскравивши в ньому найголовніше для певної дії, ситуації) – спостерігаємо в новому значенні дієслова *заточити*. Лексема, що зафіксована в СУМ-11 з технічним значенням «робити гострим» (СУМ-11 III: 357–358), унаслідок переосмислення дієслівної семи «звузити, витягнути на кінці» стала використовуватися мовцями з новим значенням «спрямувати, націлити на когось або щось, підготувати, приготувати для кого-, чого-небудь». Наприклад: *Не хотілося їхати до Києва чи Львова, тому вирішили* ***«заточити»*** *місто під себе – зробити проєкт, який дав би змогу в йому працювати* (Галичина, 15.07.2014); *Завдання SEO просування –* ***«заточити»*** *сайт під певну кількість релевантних запитів, щоб у той момент, коли користувач, він же потенційний клієнт, буде вводити їх на сторінці пошуку, у виданих результатах з'явився саме просувний сайт* (Країна, 05.09.2017); *Перший – вибрати ось таку юну дівчину, якою на той момент була я, і* ***«заточити»*** *(саме так він висловився) її під себе, тобто стати своєрідним вихователем майбутньої дружини* (ДТ, 09.02.2018). Високу функціональну активність виявляє й дієприкметник *заточений* у новому значенні. На порталі «Mova.info» подано близько двох

десятків уживань аналізованого дієслова та його форм з новим значенням, напр.: *заточений під великий бізнес, «заточений» під посадки, заточений на відкриття ринку земель, заточений під політику, заточений на атаку, заточений на першу леді, заточений на конфлікт, заточений під «реіндустріалізацію», заточений на обслуговування* (Mova.info) тощо. Досліджувані тексти також засвідчують нове значення дієприкметника *заточений*, пор.: *Приправлене, за висловом А. Митрофанової, лівою риторикою, неоєвразійство перетворюється на «православний комунізм», ідеологічно* ***заточений*** *на відродження імперії* (Якубова: 108); І *хто був, так би мовити,* ***«заточений»*** *на «русский мір», той і далі їх* [російські телеканали – *Ю.Ц.*] *дивитиметься* (Галичина, 16.01.2020); *Не кожному бойовому медику легко вбити противника, бо* ***заточений*** *на збереження життя* (Країна, 18.07.2024). Образність у семантиці лексеми мовці підкреслюють за допомогою написання її в лапках. Однак у текстах останніх 5 років більше прикладів трапляється без додаткових позначок, що є ознакою усталеності дієслова та його форм і похідних у такому новому значенні в сучасній українській мові.

Матеріал дослідження дає змогу виокремити чотири типи метонімічного перенесення в семантиці іменників: а) метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія» (*Чорнобиль*), «місце – подія – люди» (*Майдан/майдан*); б) метонімія атрибутивного характеру, зумовлена асоціацією понять ознаки й суб'єкта з такою ознакою (субстантивовані іменники *зелені, помаранчеві, біло-сині, триколірні, синьо-жовті*); в) кількісне перенесення «частина – ціле» (*аромат, вата, ватник*); г) причиново-наслідкове перенесення типу «наука – об'єкт, результат» (*екологія*) тощо.

Метонімію розглядаємо як самостійний спосіб творення семантичних дериватів, хоча деякі приклади з попередніх підрозділів цього розділу засвідчують, що вона може поєднуватися з іншими способами семантичної деривації.

2.2.5 Неосемантизми – наслідки семантичного зсуву

Сьогодні не достатньо з'ясованими залишаються статус і природа семантичного зсуву в плані змісту лексичних одиниць. Деякі лінгвісти трактують його як самостійний спосіб лексико-семантичного словотворення, інші називають семантичними переходами різні типи семантичної деривації. Г.А. Залізняк семантичним зсувом (семантичними переходами) вважає зразки регулярної семантичної деривації, незалежно відтворюваної в різних словах та мовах [Зализняк 2001: 14]. В основі таких переходів найчастіше лежать відношення «вид – рід», «істота – особа», «істота – предмет» тощо (*ведмідь, осел, яструб, ластівка* – про людину; *винищувач* – про літак).

Н.В. Сніжко за наслідками автоматизованого моделювання синоптичної схеми семантики іменників сучасної української мови встановила, що дві третини багатозначних іменників в українській мові побудовані за двокомпонентними моделями семантики: 1) «дія – наслідок дії» (*запис, нарізка*); 2) «дія – об'єкт дії» (*доплата, доповнення, робота*); 3) «дія – стан» (*вагання, пригнічення*); 4) «людина – тварина» (*вухань, сторож, шкідник, мавпа*); 5) «предмет – людина» (*брязкало, пугало, шпінгалет*); 6) «людина – знаряддя» (*вантажник, автомат, універсал*); 7) «предмет – форма» (*вінок, вузол, корона*); 8) «людина – їжа» (*кисляк, сухар*); 9) «дія – місце» (*будівництво, наділ, перехід*); 10) «рослина – місце» (*любисток, лопушняк*); 11) «рослина – людина» (*чортополох, мімоза, невістка*); 12) «людина – транспорт» (*візник, парусник*) та ін. [Сніжко 2010: 86–87]. Дослідниця також вперше сформувала багатокомпонентні моделі розвитку базового значення слова. Трикомпонентні відображають такі семантичні відношення: 1) «предмет – форма – частина» (*гребінь, кільце, клин, пояс*); 2) «дія – наслідок дії – стан» (*злам, поєднання, роздум, руїна*); 3) «дія – місце – час» (*оранка, сінокіс*); 4) «дія – місце – споруда» (*будова, укриття, зруб*); 5) «людина – рослина – тварина»

(*бородач, залізняк, первістка, степняк*); 6) «тварина – людина – абстрактне» (*птах, покруч, нечисть*); 7) «дія – об'єкт дії – наслідок дії» (*заробіток, знахідка*); 8) «дія – об'єкт дії – абстрактне» (*припарка, застава*); 9) «місце – явище – абстрактне» (*болото, річище, тьма*); 10) «тварина – предмет – людина» (*змій, півень*) та ін. [Там само: 87–88] Багатозначні комплекси із чотирьох і більше архісем, за Н.В. Сніжко, є малопродуктивними, часто реалізовані одиничними прикладами, як-от: 1) «тварина – людина – відчуття – стан – пристосування» (*черв'як*); 2) «заклад – гроші – місце – приміщення – абстрактне» (*скарбниця*); 3) «міфічна істота – людина – тварина – абстрактне» (*страхіття, сфінкс*); 4) «рух – переміщення – відстань – швидкість руху – місце – споруда – частина – дія – спосіб дії – зміна – процес» (*хід*); 5) «знаряддя – абстрактне – предмет – форма – сукупність – одяг – знак – система – частина» (*сітка*) [Там само: 88].

Семантичний зсув як спосіб деривації виокремлюють не всі дослідники. Здебільшого його аналізують у контексті семантичних переходів на прикладі інших чотирьох типів, про які йшлося в попередніх підрозділах монографії, беручи до уваги також результати енантіосемії, народної етимології тощо. Пропонуємо розглянути цей спосіб як самостійний, до чого спонукає матеріал нашого дослідження.

Аналізовані тексти дають змогу виокремити кілька типів семантичного зсуву. Його різновидом є транскатегоризація, тобто зміна категорійного значення слова. Цей різновид ілюструє оновлене значення лексеми *структура*. Іменник *структура* зафіксований зі значенням «Взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого; будова. 2. Устрій, організація чого-небудь» (СУМ-11 IX: 789), а в новіших лексикографічних джерелах – «те, що має певний устрій, організацію» (РУСІС: 285), «підприємство, установа, що має певну організацію» (СУМЖ: 1115), «об'єкт з певною організацією, будовою» (АРСУН: 330). СУМД реєструє іменник зі значен-

ням «сукупність органів, організована мережа певного рангу» (СУМД II: 427).

Спостерігаємо семантичний перехід категорійного значення «властивість об'єкта» в нове значення «об'єкт з такою властивістю». Це підтверджують досліджувані тексти: *Міністри оборони країн-членів НАТО 14 лютого затвердили рішення про створення двох нових* ***командних структур*** (День, 14.02.2018); *Укроборонпром –* ***штучна структура*** *для розкрадання оборонного бюджету* (Там само, 11.03.2019); *В Україні обезголовлені усі* ***структури****, які відповідають за завершення навчального року і ЗНО* (ДТ, 17.06.2020); *Вказано, що у представленні керівника області також взяли участь … керівники* ***силових структур*** *та територіальних органів Міністерств і відомств* (УНН, 19.06.2020); *Підрозділи апарату Верховної Ради працюють над швидким усуненням наслідків атаки, щоб забезпечити безперебійну діяльність парламенту та його* ***структур*** (Країна, 02.01.2025).

Розглядуваний іменник виявляє високу синтагматичну активність. Він, окрім уже зазначених контекстів, часто функціонує в сполуках з прикметниками *державний, економічний, злочинний, інформаційний, материнський, мережевий, місцевий, корпоративний, охоронний, політичний, самокерований, самоорганізований, церковний;* іменниками *безпека, влада*; абревіатурами *ГРУ, ФСБ* тощо.

Транскатегоризацію значення, тобто зміну належності слова з ним до певної семантичної категорії «об'єкт – суб'єкт» репрезентує в оновленому значенні лексема *симпатик*. Раніше аналізована одиниця вживалася зі значенням «*рідко*. Людина, якій симпатизує хто-небудь» (СУМ-11 IX: 176). Та вже в словнику Д.В. Мазурик лексему подано так: «Людина, яка симпатизує кому-небудь або чому-небудь. Прихильник чого-небудь. Фанат» (СМ: 109). СУМД фіксує схожу дефініцію – «Той, хто підтримує кого-, що-н., поділяє чиїсь думки, переконання

тощо» (СУМД ІІ: 390–391). Тексти ілюструють широкий діапазон використання цього іменника в такому його новому значенні: *Нестор Іванович міняє образ: він вже не той заклятий «регіонал», а* ***симпатик кумира молоді****, більш того, готовий допомогти йому прийти до влади* (D, 31.07.2017); *Ультраправі істотно поліпшили свій результат лише в одній країні – Італії, віце-прем'єр якої,* ***відкритий симпатик Путіна*** *Маттео Сальвіні, впевнено перебрав у Ле Пен лідерство на цьому фланзі європейської політики* (ДТ, 29.05.2019); *У цій ролі російський актор і* ***великий симпатик України*** *Олексій Девотченко, який загинув у Москві за загадкових обставин* (День, 08.12.2016); ***Симпатики партій*** *«Європейська солідарність» та «Голос» дещо менше довіряють Лукашенку, більше – прихильники партії «Опозиційна платформа – За життя»* (УНН, 19.12.2019). У матеріалі дослідження натрапляємо на такі сполуки з аналізованою лексемою: *симпатик України, симпатики держави, симпатик партії, симпатики В. Зеленського, симпатик Путіна, симпатики Кремля, симпатики Росії, наш симпатик, сьогоднішні симпатики, симпатики радикального руху, симпатик проєкту, симпатик газети, симпатики видання* тощо. Сьогодні іменник використовують як синонім до слів *прихильник, прибічник, послідовник, шанувальник* та як антонімічний до лексеми *критик*.

У сучасній мовній практиці зазнала змін семантична структура іменника *амбіція*, що в СУМ-11 зареєстрований як «самолюбство; гордість; честолюбство» (СУМ-11 І: 38), однак нині вживаний зі ще одним значенням – «мотивація на досягнення успіху в чомусь, прагнення самореалізації». Наприклад: ***Амбіція*** *ця тим більше важлива, шо портретована доба за всяку ціну прагне ствердитися в пам'яті українців як драстично, войовниче антиінтелектуальна… Мій обов'язок – засвідчити, що було й інше, «хоч би що там говорилося»* (Забужко 2009: 18); *Наша кооперація є чудовим майданчиком для спільної роботи, для того, щоб побачити рівень кваліфікації вашої команди, від-*

чути дух вашої команди та ***амбіції*** (День, 21.01.2024); *Кожен вік має свої переваги для кар'єри та стосунків. У молодості багато енергії та* ***амбіцій*** *для розвитку в роботі, а зрілість приносить досвід і краще розуміння себе в особистому житті* (Країна, 22.12.2024); *Науковці з корпорації Intel мають значно більші* ***амбіції****. Вони сподіваються, що за допомогою програмованої матерії справді змінюватимуть форму твердого об'єкта – точнісінько як у науковій фантастиці* (Кайку: 228). Такі семантичні зміни пов'язані з актуалізацією первісного значення лексеми, адже латинське *ambitio* означає «прагнення, честолюбство, бажання досягнути чогось» та має загалом нейтральний або позитивний відтінок. В українську мову лексема проникла через польську мову (*ambicja*) з негативним значенням «надмірне честолюбство, інколи поєднане з егоїзмом чи відсутністю уваги до потреб інших». У сучасній українській мові відбулося покращення значення завдяки поверненню до первинної семантики слова, заданої його латинським етимоном. Цей семантичний зсув посприяв уживанню слова в множині. Відповідних змін зазнали й похідні слова: прикметники *амбіційний* (***Амбіційніше*** *завдання Чехов зрештою й вибрав* (Забужко 2023: 28)) та *амбітний* (*Від середини XIX століття вітчизняні будителі успішно втілюють кілька* ***амбітних*** *проєктів* (Агеєва 2023: 19)), іменник *амбітність* (*Вебсайт у фірмовому трендовому стилі, – це імідж компанії, свідчення стабільності, успішності,* ***амбітності*** (Країна, 05.11.2022)), прислівники *амбіційно* (*«Наш план – стати №1 у Центральній і Східній Європі», –* ***амбіційно*** *заявляє співзасновник Pleso Олександр Бондарєв* (Forbes Ukraine, ФБ, 25.12.2024)) та *амбітно* (*«В Україні на той момент використовували китайський імпорт. Ми вирішили замістити його на свій, можна сказати, національний продукт. Так,* ***амбітно****, але без амбіцій успішний бізнес не збудувати», – каже підприємиця* (Країна, 01.11.2024)). Тепер аналізований іменник може функціонувати з нейтральним («прагнення до

чогось»), позитивним («високі прагнення, мотивація») чи негативним («егоїзм, пихатість, завищені очікування») значеннями, які успадковують його похідні.

Якщо розглядати семантичний зсув як механізм перенесення значення, то його ілюструють різні види метонімії, проаналізовані в підрозділі 2.2.4 цього розділу.

2.3. Неосемантизація та актуалізація лексики: збіги й відмінності

Серед процесів, що характеризують розвиток лексикону, особливе місце посідає актуалізація. Її розуміють як «реалізацію потенційних властивостей елементів мови в мовленні, використання їх відповідно до мети висловлення і вимог певної мовленнєвої ситуації» [Ганич, Олійник 1985: 11–12]. Говорячи про актуалізацію, здебільшого мають на увазі процеси «зміни негативного оцінного потенціалу лексеми на позитивний», що його «засвідчує лексика на позначення реалій капіталістичного, буржуазного суспільства або лексика на позначення понять, що їх радянська ідеологія та пропаганда оцінювали як чужі й ворожі соціалістичному ладу» [Карпіловська 2008: 77], процеси переходу лексичних одиниць із периферії до ядра словникового складу завдяки функціональній активності [Стишов 2019: 134], «зміни лише у складі конотативних, а не денотативно-сигніфікативних сем» одиниць [Ковтунець 2010: 34], повернення слів з пасиву [Тищенко 2011: 234].

Для окреслення групи слів, що повертаються після тривалої перерви до активного вжитку, лінгвісти послуговуються різними термінами, називаючи їх відродженими, реактивованими, повернутими словами, внутрішніми входженнями, внутрішніми неологізмами, репресованою лексикою, актуалізованими словами тощо. Причинами актуалізації лексики вважають повернення слів разом із реаліями, які ними називано, естетичні уподобання суспільства, пуристичні тенденції як намагання

усунути наслідки багаторічного російщення і збагатити лексичний фонд мови питомими українськими чи давно запозиченими й знайомими мовцям одиницями та ін.

Серед актуалізованих слів виокремлюють кілька типів:

1) повернені (лексикографічно оновлені) лексико-семантичні одиниці – слова та значення, зафіксовані в лексикографічних працях кін. XIX – поч. XX століття, яких немає в словниках радянської доби та які тепер знову активно функціонують у мовленні, літературі, ЗМІ, їх фіксують новітні лексикони (*атестування, бджолярство, довкілля, небувалість* та ін.);

2) стилістично трансформовані (стилістично оновлені) номінації – лексико-семантичні одиниці, що змінили статус стилістично маркованих у радянський період на стилістично нейтральні в наш час (*анафема, вишиванка, європеїзувати, фундація* та ін.);

3) переорієнтовану (семантично оновлену) лексику – слова на позначення релігійних понять і реалій «капіталістичного, буржуазного суспільства» (*акціонер, банкір, бізнес, гімназист, комерсант* та ін.);

4) проскрибовані (функціонально оновлені) лексеми – слова, фіксовані радянськими словниками, зокрема СУМ-11, як нормативні, але які негласно перебували під забороною на вживання (*валіза, гуртовий, завідувач, підсоння* та ін.) [Ковтунець 2017: 42–43].

Вважаємо, що подана вище дефініція терміна «актуалізація» дає змогу зараховувати до актуалізованих не тільки одиниці, які в нових умовах функціонування української мови повернули до активного вжитку, а й ті, які набули нового значення під впливом різних чинників – семантичної деривації, повторного запозичування з інших мов тощо. Отже, варто виокремлювати актуалізовані одиниці – ширше поняття, яке включає різні групи лексики, що їх детально проаналізувала у дисертації О.С. Ковтунець, та актуалізовані значення – поняття вужче.

Причому актуалізацію значення теж можна трактувати по-різному – як 1) значення, що існувало раніше і було зафіксоване в словниках, зникло на певний час із активного вжитку та/або зі словників, а тепер знову ввійшло до активного запасу мови (актуалізоване); 2) значення, яке потенційно могло виникнути на основі внутрішньої форми слова й з'явилося (нове).

Прикладом актуалізації значення першого типу є іменник *фундація*, що в нових словниках не лише втратив стилістичну маркованість «застаріле», а й повернув втрачене значення «установа, організація», яке, до речі, у СГр було першим: «1) Основаніе, учрежденіе. 2) Пожертвованіе капитала на основаніе чего» (СГр IV: 380). Натомість СУМ-11 подає тільки одне значення цього іменника «пожертвування коштів на заснування чого-небудь» (СУМ-11 X: 651).

Сучасні тлумачні словники фіксують обидва значення: «1. Заснування, створення. 2. Пожертвування коштів на заснування чого-небудь» (ВТССУМ: 1552); «Організація, яка займається благочинною діяльністю за рахунок пожертвуваних коштів. // Саме таке пожертвування на заснування чого-н.» (СУМЖ: 1231). Словникова стаття із «Практичного словника синонімів української мови» С.Й. Караванського (далі – ПССУМ) обмежує вживання слова західним (галицьким) варіантом української літературної мови, але подає як синонім до нього не тільки віддієслівний іменник *заснування*, але й лексему *фонд*: «ФУНДАЦІЯ, г (дія) заснування; (грошова) фонд» (ПССУМ: 483).

Матеріали ГРАКу засвідчують вживання лексеми в обох значеннях, однак приклади речень із втраченим у СУМ-11 значенням датовані переважно кінцем XIX – першою половиною XX століття, а пізніші вживання підтверджені лише текстами діаспорних українськомовних часописів («Вісті комбатанта», «Краківські вісті», «Сучасність» тощо).

Нині видається цілком слушним те, що сема «закладаю, засновую», властива давній латинській основі fundo (ЕСУМ VI:

138), актуалізована, оскільки в українській мові є активними похідні слова *фундатор, фундаторський,* а також спільнокореневі *фундамент і фонд*. У сучасних текстах слово *фундація* стосується не тільки фінансової сфери, напр.: *У Канадському інституті українських студій (КІУС) при Альбертському університеті є* ***Фундація*** *імені Івана Коляски* (Слабошпицький-17: 229); *Проєкт реалізує ГО Волинська* ***Фундація*** *у партнерстві з Українська Природоохоронна Група – UNCG як проєкт, що був підтриманий в рамках конкурсної програми «Культура+» Український культурний фонд* (День, 16.07.2021); *Національна* ***фундація****, що досліджує сон у США, рекомендує дорослим спати 7–9 годин на добу* (Маслова, Бєльська: 121); *Тим часом* ***фундація*** *Джона Д. та Кетрін Т. МакАртур нещодавно виділила грант сумою 10 мільйонів доларів США для проекту* [проєкту – *Ю.Ц.*] *«Право і неврологія», який має на меті з'ясувати, як неврологія вплине на законодавство* (Кайку: 79). До того ж активнішим є вживання лексеми зі значенням «організація, фонд, установа», аніж «пожертва».

Семантичні зрушення відбулися з актуалізованою нині лексемою *волонтер*. СУМ-11 реєструє іменник із ремаркою «застаріле» та тлумаченням «Той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець» (СУМ-11 І: 730). ВТССУМ за редакцією В. Т. Бусела тлумачить його схоже: «*заст*. Той, хто став на військову чи іншу державну службу за власним бажанням; доброволець» (ВТССУМ: 201). Натомість у сучасній мовній практиці в такому значенні радше вживають лексему *доброволець*, а іменник *волонтер* функціонує зі значенням «Той, хто добровільно бере участь у якій-н. справі» (СУМД І: 184), напр.: *До війни Віталій Дейнега був рядовим айтішником* [айтівцем – *Ю.Ц.*]. *Влітку 2014 року він став* ***волонтером****, щоб допомагати українській армії* (Кулеба: 237); *Один із* ***волонтерів****, які брали участь у пошуках в Карпатах зниклого туриста зі Львова, показав наслідки майже добового перебування на*

15-градусному морозі (ВЗ, 16.01.2021); *За весь час війни ворог не доправив до наших лікарень жодної коробки медикаментів, жодної коробки засобів першої необхідності, а все це покривали наші* ***волонтери****, які щодня відправляли до наших лікарень 1–2 машини з тим, що в першу чергу необхідно* (Країна, 04.09.2022).

Аналізоване слово з таким значенням було зафіксоване в російсько-українському словнику М. Уманця та А. Спілки 1893–1898 рр. (далі – РУСУС): «**Волонте́ръ** = охо́чий, охо́тник, добровóлець» (РУСУС). Актуалізоване значення твірного слова *волонтер* лягло в основу похідних лексем – іменників *волонтерство*, напр.: *Я знаю: «Слово Просвіти» – це було Голотине* ***волонтерство*** (Слабошпицький-20: 596); *волонтерка*, напр.: *5-річну Марію Макєєву визнали наймолодшою* ***волонтеркою*** *України* (Країна, 24.12.2020); прикметника *волонтерський*, напр.: *Цього разу сказати незалежності «так» треба було не в бюлетені, а в душі й совісті. Йти не на дільниці, а у військкомати, територону,* ***волонтерський*** *рух, інформаційні війська або ж просто стійко й сумлінно працювати на своєму місці, на повну силу, на спільну мету* (ДТ, 24.08.2022); прислівника *по-волонтерському (по-волонтерськи)*, напр.: *«Різдво* ***по-волонтерськи»*** *– спеціальний проєкт «Еспресо» та Софії Федини* (Youtube, 24.12.2022); дієслів *волонтерити, поволонтерити*, напр.: *Мої друзі у Дніпрі почали* ***волонтерити****, і я подумав, що теж зможу цим займатись і приносити користь* (Країна, 19.01.2023); *Друзі, готова* ***поволонтерити*** *з перекладом (англійська, польська, іспанська)* (ФБ, 27.02.2022); а також сталої сполуки *на волонтерських засадах* (безкоштовно, за власним бажанням), напр.: *Впродовж понад двох десятиліть Куценко мав для своєї літературознавчої роботи, в якій домінувала тема Маланюка, тільки скромні пожертви від української діаспори. Не певен, чи мав він із усієї тієї роботи бодай символічні гонорари. Бо ж усе те він робив, як мовиться,* ***на волонтерській основі*** (Слабошпицький-20: 165); *Маємо 168 учасників із 56 країн, які* ***на волонтерських за-***

садах *моніторять медіа 42 мовами, починаючи з 4 червня 2021 року* (Країна, 16.09.2022) тощо.

До актуалізованих одиниць укладачі АРСУН зараховують іменник *вертикаль*. Справді, основне його значення, зафіксоване в СУМ-11 – «прямовисна лінія, що збігається з напрямом виска (див. висок 2); протилежне **горизонталь**» (СУМ-11 І: 332). Нові ж словники, зокрема АРСУН та СУМД, реєструють нове значення «підпорядкування чогось чомусь, ієрархічний устрій чогось» (АРСУН: 72), «ієрархія органів влади, управління» (СУМД І: 116). Однак укладачі ідеографічного словника нової лексики АРСУН відсилають читача до «Словника термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» П. Горецького (1928 р.), де, виявляється, зафіксована сполука *профшколи різних вертикалей*, що вказує на давність цього значення лексеми *вертикаль* (СТППША: 6). Уживання математичного терміна *вертикаль* у такому значенні ілюструють і сучасні тексти: *Впродовж 2010-2012 рр. у Криму команда В. Януковича сформувала жорстку* ***управлінську вертикаль*** (Якубова: 201); *Росія і коронавірус: чи обвалиться* ***вертикаль влади*** (День, 31.03.2020); *Хоча це голосування, по суті, було декоративним, а прізвище Порошенка в тексті звернення не фігурувало,* ***президентська вертикаль*** *відреагувала на нього дуже чутливо* (Цензор, 28.09.2017).

Досліджувані публіцистичні та наукові тексти унаявнюють і нову семантику лексеми *сегмент*, що в прямому значенні – «У математиці – частина круга, обмежена дугою та хордою, а також частина кулі, відокремлена січною площиною; // Фігура, предмет або частина площі такої форми; // *техн*. Назва деяких деталей такої форми. 2. *зоол*. Один із поздовжньо розташованих члеників тіла, з яких складається організм деяких тварин. 3. *анат*. Одна з однорідних ділянок, із яких складаються деякі органи, частини тіла» (СУМ-11 ІХ: 109). Однак розмовна практика та наукові розвідки засвідчили вживання цього іменника, давно засвоєного

українською мовою з латини, у функції гіпоніма лексеми *простір*. Видовими до гіпероніма *простір* виступають і інші іменники: *поле, коридор, сектор, зона* тощо. ВТССУМ поряд із проаналізованими значеннями іменника *сегмент* реєструє сполуку *сегмент ринку* як «сукупність споживачів, однаково реагуючих на одні й ті самі товари та на їх купівлю; зона ринкового попиту на товар», а також нові значення: «5. У програмуванні – частина програми, що може бути виконана без введення усієї програми і є резидентною в оперативній пам'яті; 6. У комп'ютерній графіці – сукупність примітивів виведення, якою можна маніпулювати як єдиним цілим» (ВТССУМ: 1302) Нині ця лексема все частіше вживається з новими значеннями: «частина чого-небудь»: *ЗМІ є трансляторами партійних платформ в обгортці «інформації», однак насправді поширюють не інформацію – а лише її* ***сегмент****, окремі ж, взагалі, займаються не інформуванням, а кодуванням електорату* (Якубова: 150); «сукупність певних однорідних об'єктів»: *Під чиїм контролем перебуває український* ***сегмент «Фейсбуку»****?* (День, 23.06.2017); *Всі* ***сегменти*** *українського* ***суспільства*** *мали повноцінні можливості артикулювати свої претензії та своє бачення майбутнього* (Якубова: 150); *Вони…, на відміну від* ***політичного сегмента*** *суспільного життя, законсервувалися і складають сьогодні основну проблему в розвитку релігійного середовища в Україні* (Там само: 160). Пошук у ГРАК за лемою *сегмент* разом із сортуванням результатів за датою публікації тексту показує, що в такому ширшому значенні це слово в корпусі вперше фіксується з кінця XIX століття: *сегмент світлиці* (Михайло Старицький, Облога Буші, 1894); *сегмент життя* (Михайло Грушевський, Історія української літератури, 1923). Є й пізніші вживання, хоча після 1920-х років у корпусі фактично немає фіксацій слова *сегмент* у такому значенні аж до 1970-х років. Тож маємо ситуацію, коли словникова стаття в СУМ-11 не повністю охоплює значення слова, обмежуючи його сферою галузевої термінології. Якщо

орієнтуватися на дані ГРАКу, нинішній вжиток слова *сегмент* можна кваліфікувати як актуалізацію його семантики. Такий висновок спирається на спостереження, що протягом пів століття іменник *сегмент* в значенні «частина чогось» не зафіксовано ні в текстах, ні у словниках.

Науковий дискурс також ілюструє вживання з новим значенням похідних слів, зокрема віддієприкметникового іменника *сегментованість* (соціуму) у значенні «розподіленість, розмежованість, неоднорідність, структурованість, диференційованість», напр.: *Соціологи і конфліктологи з різною мірою драматизації вказують на кризу національної самоідентифікації населення України, слабкість колективного «Я», на* ***сегментованість*** *соціуму, яка дістає відображення у відмінностях «культурних кодів», у відмінних версіях віртуального минулого, у різному баченні майбутніх перспектив* (Якубова: 168). СУМ-11 не подає ні такого іменника, ні дієслова *сегментувати*, ні дієприкметника *сегментований*. Натомість цей словник фіксує іменник *сегментація*, але лише зі спеціальними значеннями «поділ тіла або окремих органів деяких тварин на ряд ділянок-сегментів», «дроблення яйця на клітини під час розвитку зародка» (СУМ-11 IX: 109). Утім, ВТССУМ реєструє й нове значення в змістовій структурі аналізованого іменника – «поділ, розчленування чого-небудь складного на окремі частини» (ВТССУМ: 1302). Воно поширене в сучасних публіцистичних та наукових текстах: *Така штучна* ***сегментація наукової сфери*** *обмежує не лише наукову конкуренцію, але й можливості міжвідомчої кооперації* (День, 05.07.2018); *І всі болісні процеси з цим пов'язані – боротьба з монополіями, їх* ***сегментація****, зміни податкових політик* (ДТ, 26.10.2018). СУМД реєструє дієслово *сегментувати* зі спеціальним значенням «ділити що-н. на сегменти, виконувати сегментацію» (СУМД II: 381), а ГРАК подає 33 вживання дієслова *сегментувати*, вісім вживань дієслівної форми на **-но** та одне вживання прислівника *сегментовано* в новому де-

термінованому значенні. Уживання таких похідних ілюструють сполуки *сегментувати аудиторію, сегментувати відповідальність, сегментувати владу, сегментувати державу, сегментувати електорат, сегментувати міністерство, сегментувати ринок, сегментувати територію; сегментувати на серії; діяти сегментовано,* зафіксовані в публіцистичних та офіційно-ділових текстах, починаючи з 1994 року (ГРАК).

Актуалізацію значення унаочнюють і сучасні вживання дієслів. Так, лексема *гармонізувати* трапляється в художній прозі, пор.: *Вже й згодом, ставши підлітком, вона не розставалася з калейдоскопом, – здається, ті восьмикутники* ***гармонізували*** *її мінливий* ***настрій*** *…* (Голота: 72), публіцистиці: *«Гамлет» – це не шедевр, а невпорядкована трагедія, де не вдалося* ***гармонізувати*** *різні джерела. З цієї причини вона стала загадковою, і всі продовжують себе запитувати про її сюжет* (Еко, Кар'єр: 125), текстах ЗМІ: *«…Україна має* ***гармонізувати*** *своє* ***законодавство*** *з законодавством Європи», – зазначив посол ЄС Мааті Маасікас* (День, 28.05.2020). У СУМ-11 вона зафіксована зі значенням «1. *перех*. Піддавати гармонізації, створювати акордове супроводження до якої-небудь мелодії. 2. *неперех., рідко*. Те саме, що **гармоніювати 1**», де *гармоніювати 1* – «бути у відповідності з ким-, чим-небудь» (СУМ-11 II: 32). Натомість мовна практика засвідчує значення «приводити у відповідність, узгоджувати, надавати гармонійності чому-небудь». Значення вважаємо актуалізованим, адже перший том РУСУСа М. Уманця і А. Спілки зареєстрував лексему *гармони́ровать* з українськими відповідниками *ладнува́ти, го́дитись, гармонізува́ти* (РУСУС: 143). Як синоніми ці лексеми фіксують також інші словники, видані до 1930-х років, зокрема РУС, де «**гармони́ровать** – гармоніюва́ти (з чим *и* до чо́го), ладна́ти з чим; (*подходить*) пасува́ти до чо́го, лицюва́ти до ко́го, до чо́го» (РУС I: 162). Отже, розширення значення тут відбулося раніше на основі активізації внутрішньої форми слова, що походить з

грецької εναρμόνιση та означає «злагоджений, розмірний».

Сучасні словники не реєструють нового значення дієслова, але фіксують нове значення іменника *гармонізація*, від якого й утворено дієслово за допомогою питомого суфікса **-ува**, як «приведення у відповідність, надання гармонійності чому-н.» (СУМД І: 208). У СУМ-11 іменник *гармонізація* був зафіксований лише зі значеннями музикознавчого терміна «створення акордового супроводу до якої-небудь мелодії» та «музичний твір, створений на основі запозиченої мелодії» (СУМ-11 ІІ: 32). Приклади з корпусу текстів на порталі «Mova.info» свідчать про те, що нині відбувається *гармонізація стратегічної мети, вітчизняних правових приписів з нормами європейського й міжнародного права, систем освіти, систем конкуренції та держзакупівель, законодавства і виконання зобов'язань, середовища, психологічного стану людини, поглядів, цілей, принципів, виборчих процедур та правил, відносин між гілками української влади, податкового законодавства, державних стандартів, тем і дат ключових заходів, нормативно-правової бази, термінології, кримінальної, адміністративної та фінансової відповідальності, європейського досвіду* та ін. (Mova.info). Таке розширене значення цього слова синонімічне значенням слів *узгодження, злагодження, врівноваження, оптимізація,* унаявнює внутрішню форму його грецького етимона ἁρμονία – «скріплення, злагодженість» і безпосереднього англійського етимона harmonization «гармонізація, узгодження, координація».

Дієслово *бомбардувати* відоме зі значенням «обстрілювати з гармат; атакуючи з повітря, скидати бомби на кого-, що-небудь» (СУМ-11 І: 216). Перенесення найменування за подібністю дії та утворення нового метафоричного значення ілюструє широкий спектр контекстів уживання розглядуваної лексеми: *Потім Пучдемон почав* ***бомбардувати*** *Мадрид листами й заявами з проханнями почати переговори, які враховують результати регіонального референдуму й вимоги ча-*

стини каталонців одержати незалежність (ДТ, 27.10.2017); *Наразі найефективніше – **«бомбардувати»** цими **повідомленнями** чоловіків та жінок із різних джерел* (День, 26.11.2015); *Не втомлюється **бомбардувати** світове зло публіцистичними інвективами… Так, Святослав Караванський (нар. 1920) залишився ідеалістом – і попри свій гіркущий життєвий досвід, і попри вельми поважний вік* (Хворост: 10); *Тоді київські вулиці просто **бомбардували** каштани. Лискучі, коричнево-шоколадні каштани, що засипали всі хідники* (Логвин: 237). Прикметно, що дієслово *бомбардувати* як «осаждать, не давать покоя» фіксує СГр (СГр I: 100). Отже, значення «активно, нав'язливо діяти в якомусь напрямку» можна вважати актуалізацією призабутої семантики цього дієслова. Схоже нове значення – «атакувати м'ячем» – виявляє лексема в текстах спортивної тематики: *Мішула вийшов у стартовому складі свого колективу і **бомбардував кільце опонентів**[11] двічі влучно з-за дуги, одного разу з проходу та реалізував два штрафні* (УНН, 18.03.2020). І, відповідно, лексема *бомбардир* сприймається мовцями не лише як «*заст*. У дореволюційній армії – звання солдатів артилерії» (СУМ-11 I: 216), а і як «*спорт. розм*. Найкращий гравець нападу в спортивних командних іграх» (СУМД II: 86). Дієслово-неосемантизм мотивує віддієслівний іменник *бомбардування* в новому метафоричному значенні «нав'язливі дії щодо когось чи чогось»: *Наприклад, вчений, що сидить перед комп'ютером у Нью-Йорку й користується мережевою сторінкою академічного «Словника української мови» зазнає постійного **бомбардування** російськомовною **рекламою*** (Шевчук: 43); *Килимове **«бомбардування мізків»**. Чому російські пропагандистські ресурси відкрито працюють у всьому світі* (День, 02.06.2017); *Коли я використовую слово комунікація, маю на увазі побудову й розвиток відносин із клієнтами. Тому що це єдине здорове*

[11] У цьому реченні слово *опоне́нт* також виявляє нову семантику як «супротивник у спортивній грі», порівняно з тією, яка зафіксована в СУМ-11 V: 722. Можемо констатувати спеціалізацію значення у спортивній терміносфері.

завдання email-маркетингу. Не ***бомбардування рекламними гранатами****, не засмічення скриньки спам-какофонією, а реальні стосунки з читачами за допомогою листів* (Каплунов: 128).

Щодо другого типу актуалізації значення – виникнення його на основі внутрішнього форми чи під впливом інших чинників у знайомій мовцям формі унаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне, то вважаємо такі одиниці власне неосемантизмами, які описані в попередніх та наступних підрозділах монографії. Підкреслимо, що актуалізація стосується не самого процесу формування нового значення слова – неосемантизації, а ступеня вживаності, активності лексеми з певним значенням.

Аналізовані слова – це лише незначний зріз сучасних інноваційних процесів, що відбуваються на лексико-семантичному рівні системи мови, але вони засвідчують те, що з-поміж актуалізованих одиниць – значного пласту української лексики – варто вирізняти та досліджувати слова з актуалізованими окремими значеннями. Зрозуміло, що інколи важко однозначно розмежувати актуалізовані одиниці в широкому розумінні та актуалізовані значення слів як такі. Наприклад, труднощі можуть виникнути зі стилістично трансформованими (оновленими) номінаціями, які існували з обмежувальними ремарками, а тепер стали загальновживаними в мові та словнику: уважати це зовнішньою зміною на рівні маркування слова чи результатом якісних семантичних трансформацій? Гадаємо, що послідовна й скрупульозна робота з текстами, опертя на словники української мови та мов, з яких вона запозичує нові номінації, а також застосування даних корпусів текстів дасть змогу чіткіше розмежувати ці типи неосемантизації лексики. Наразі аналіз матеріалу уможливлює висновок про те, що актуалізація значення – це і відновлення семи, яка вже існувала в семантичній структурі слова раніше, і поява нової семи, потенційно можливої, виходячи з внутрішньої форми лексеми. Результатом першого процесу є один із типів

актуалізованих одиниць – власне актуалізоване значення, а результатом другого – неосемантизм у трьох його виявах: семантичний дериват, приховане повторне запозичення чи омонім.

Нові та актуалізовані значення слів виникають із конкретної комунікативної потреби, підтверджують не тільки мовотворчість українців, а й їхню здатність «генерувати смисли» (за Р.Я. Кісем), опираючись насамперед на внутрішні ресурси української мови.

Отже, на підставі аналізу зібраного матеріалу встановлено, що продуктивним типом неосемантизації сучасної української лексики є семантична деривація. У широкому розумінні семантичну (лексико-семантичну) деривацію трактують як сукупність усіх способів вторинної номінації, а у вузькому – як здатність слів набувати нових значень, що зумовлює формування їхньої багатозначності. Основою для семантичних змін слугують відношення між поняттями, позначеними такими словами, та здатність мовця по-іншому перегруповувати явища, змінювати межі понять, виділяючи нові їхні ознаки. Нові явища позамовної дійсності сприяли оновленню семантики та розширенню лексичної сполучуваності слів різних частин мови, лексико-граматичних категорій і тематичних груп, загальновживаних номінацій і термінів.

Найвищу словотворчу активність закономірно виявляють лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник. Неосемантизми серед прислівників здебільшого виникають як відображені, успадковані від твірних прикметників.

Здійснений аналіз змін у семантичній структурі слів показав, що продуктивними є такі види семантичної деривації як генералізація значення, спеціалізація значення, переосмислення значення (метонімізація, метафоризація, семантичний зсув), що приводять до розширення чи звуження семантики лексеми, поліпшення чи погіршення значення, стають причинами термі-

нування, транстермінування, ретермінування, детермінування слів у певних нових значеннях тощо.

За нашими спостереженнями, детермінування найчастіше відбувається в медичній, економічній, фінансовій, технічній, фізичній, математичній сферах. Цей різновид семантичних змін демонструють і питомі, і запозичені лексеми, лексеми з різною формальною будовою – непохідні й похідні з різними категорійними словотвірними значеннями. Найрізноманітнішу за своїм складом групу оновлених слів становлять іменники назви суспільних явищ, характеристик діяльності його членів або його станів, частин ментального (абстрактного, уявного) простору, способів організації систем, керування системами та взаємодіяння з ними, напрямків розвитку чогось, шляхів, інструментів сприйняття, аналізу та інтерпретації дійсності, осіб, групи осіб чи юридичних суб'єктів. Неосемантизацію внаслідок узагальнення чи розширення своїх базових значень демонструють дієслова на позначення дій, спрямованих на створення, зміну чи перетворення чого-небудь, пов'язаних з передачею знань, інформації, досвіду, ідей, впливом на когось, спрямованих на аналіз, оцінку дійсності тощо. Іменники та дієслова з новим розширеним значеннями виявляють словотворчу активність, а їхні похідні успадковують і розвивають значення базового слова, мотивовані його новою семантикою. Досліджувані тексти підтверджують, що прикметники зазнають детермінування в основному відображаючи нову семантику твірних слів.

Докладний аналіз іменників та їхніх похідних підтвердив, що за умови спеціалізації значення нове набуте таким чином значення розширює семантичну структуру лексеми, функціонує в мовній практиці разом з уже відомим, уточнює його.

Особливо активним механізмом неосемантизації засвідчено метафоризацію значень іменників та дієслів за зовнішньою подібністю, формою об'єктів номінації. Переосмислення статичної ознаки предмета з'ясовано й на прикладі нових значень

якісних прикметників, а також відносних, що перейшли в якісні. Аналізований матеріал довів, що метафоризація може бути самостійним механізмом зміни значення, а може поєднуватися з іншими семантичними процесами, зокрема з генералізацією та метонімізацією, зумовлюючи звуження чи розширення семантичного обсягу лексеми.

Дослідження дало змогу виявити чотири типи метонімічного перенесення в семантиці іменників: метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія» і «місце – подія – люди», метонімію атрибутивного характеру, зумовлену асоціацією понять ознаки й суб'єкта з такою ознакою (субстантивовані іменники), кількісне перенесення «частина – ціле» і причиново-наслідкове перенесення типу «наука – об'єкт, результат її вивчення». Аналіз явища транскатегоризації показав доцільність його розуміння як вияву різних видів метонімії, в основі якої також лежать різні типи семантичних переходів.

Поряд із неосемантизмами зафіксовані й актуалізовані одиниці – зі значенням, що існувало раніше і було зафіксоване в словниках, зникло на певний час із активного вжитку та/або зі словників, а тепер знову ввійшло до активу українського лексикону.

Зібраний матеріал підтвердив, що формування нового значення лексеми безпосередньо пов'язане з розвитком нової сполучуваності і назв абстрактних понять, і номінацій конкретних реалій, фізичних дій, явищ або станів, розширенням парадигматичних відношень слів, деривaційною активністю. Аналіз механізмів неосемантизації лексики уможливив висновок про комплексність дії різних типів семантичної деривації, складність та неоднозначність досліджуваних явищ. Опрацьовані тексти засвідчили ініціативність сучасних мовців у процесі словотворення, унаявнили їхню здатність надавати відомій формі слова нового значення, актуалізуючи психолінгвальні механізми перенесення, розширення та звуження значення.

3 ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОВТОРНИХ ПРИХОВАНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛЕКСИЦІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

3.1. Повторні приховані запозичення серед інших новозапозичень

Глобалізація процесів у різних сферах сучасного суспільного життя істотно впливає на словниковий склад мови, сприяє формуванню нових понять та їхніх позначень. Як наслідок, не лише збільшується кількість новозапозичень, а й активно з'являються в українській мові одиниці, які стають результатом повторного прихованого запозичування. Такий спосіб оновлення семантики слова виділяємо за умови, коли слово є новим за змістом, але звичним для мовців за формою, яка може бути й питомою.

Питання про запозичення свого часу цікавили видатних закордонних дослідників мови. Ш. Баллі, наприклад, уважав запозичення нормальним явищем мовного життя, «символами і показниками культурного обміну між народами», які, «укоренившись на новому ґрунті, поривають свої старі зв'язки з рідною мовою і, як всі інші слова, починають жити своїм власним життям, розвиваються, зазнають різних семантичних змін, причому останні зазвичай не збігаються з тими, яких ті ж слова зазнають в мові, з якої вони взяті» [Балли 2001: 68, 73].

В українському мовознавстві й суспільній думці завжди існували два погляди на запозичення. Одні вчені вважали їх природним процесом збагачення мови (В.І. Самійленко, О.Н. Си-

нявський, А.О. Білецький, Ю.В. Шевельов, Л.А. Булаховський, Ю.О. Жлуктенко, С.В. Семчинський, Н.Ф. Клименко), а інші висловлювали протилежну думку, виступали за чистоту мови, здебільшого кваліфікуючи іншомовні лексеми (новітні запозичення) як такі, що порушують стабільність та самобутність української мови (І.С. Нечуй-Левицький, А.Ю. Кримський, Б.Д. Грінченко, І.І. Огієнко та ін.). Вважаємо слушними міркування з цього приводу Ю.О. Жлуктенка, який зауважував, що «лексика ж будь-якої мови… ніколи не може в існуючому складі вичерпно відбити всю безмежність людського досвіду і навколишнього світу, через те переважна більшість лексико-семантичних рядів і мікросистем кожної мови перебуває завжди у відкритому стані, тобто настроєною на появу все нових і нових інновацій» [Жлуктенко 1966: 107]. Дослідник доводив, що запозичені з іншої мови одиниці вже випробувані в практиці спілкування, засвоєні через цю практику, а також «мають суспільно закріплений зв'язок з тими явищами, які потребують позначення» [Там само: 108], що й робить їх цінним ресурсом поповнення своєї мови інноваціями, адже не вимагає від мовців додаткових зусиль. А.О. Білецький щодо цього зазначав, що сила мови полягає в створенні вдалих кальок, засвоєнні іншомовної лексики [Білецький 2012]. Критикуючи вживання неосвоєних та невмотивованих англізмів у сучасному україномовному просторі, ми поділяємо думку лінгвістів про те, що засвоювання нових слів, зокрема й іншомовних – це неодмінна ознака розвитку будь-якої мови, носії якої перебувають у вирі міжнаціональних зв'язків. Дослідники, наприклад, довели, що навіть така ізольована від мовних контактів мова, як тибетська, не позбавлена запозичень, адже разом із новим поняттям, явищем, річчю приходить і їхня назва. У самому слові «засвоєння» є вказівка на життєву силу мови, яка може чуже слово зробити своїм, знайти йому належне місце. Це доводять такі давні запозичення, як *хліб* (з готської), *цибуля* (з латини), *козак, баш-*

тан, кавун (з турецької), *левада, лиман, кутя* (з грецької) тощо. Збагачення словникового запасу літературних мов через запозичування та калькування є одним із важливих аспектів їхнього розвитку, адже процес еволюції мов значною мірою пов'язаний із міжнародним обміном, що приносить нові ідеї, наукові й технічні відкриття, культурні традиції та інші надбання.

На позначення непитомих одиниць дослідники використовують кілька найменувань: *запозичення, іншомовний елемент, чужомовізм, етранжизм* тощо. До *запозичених* зазвичай зараховують ті слова, які «вже так унатурилися в мові, що їх ніхто й не відчує як чужі» [Синявський 2018: 154], тобто цілком засвоєні мовою, що їх запозичила, не сприймаються чужорідними й не потребують пояснення щодо форми й значення (подаються в загальномовних словниках). *Іншомовні слова* – це лексеми з інших мов, які не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлюються мовцями як чужорідні й зберігають ознаки свого походження (подаються в словниках іншомовних слів) [Ткаченко 2007: 202, 238–239]. У роботі вживатимемо термін *запозичення*, а також *новозапозичення* – для називання нових лексичних входжень. Серед різновидів запозичень виокремлюють *кальки* (спосіб адаптування запозичень шляхом їх покомпонентного перекладу), *дублети* (статус запозичень або питомих слів стосовно інших з тим же значенням у системі мови), *інтернаціоналізми* (слова, що виражають поняття міжнародного значення та поширені не менше ніж у трьох різноструктурних мовах). Окрім того, виокремлюють *повторні запозичення*, коли засвоєння слова відбувається в іншій формі, та *повторні приховані запозичення* – ті одиниці, що мають уже наявну в мові форму, які і є об'єктом нашого дослідження в цьому розділі. А.О. Білецький пов'язував їх появу з процесами калькування слів [Білецький 2012: 201–202]. Н.Ф. Клименко у своїх працях зауважувала, що без кальок (перелицьованих слів) не обходиться жодна мова у світі. Калькою може бути слово

або зворот, вислів, повністю перекладений з іншої мови. При калькуванні переймається лише значення іншомовної одиниці та модель формальної організації її семантичних компонентів. Отже, робиться копія чужомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу [Клименко 2017а: 24]. На думку дослідниці, калькування виступає широковживаним засобом обмеження ксенізації лексикону, саме за допомогою кальок «розвинуті мови зберігають свій власний почерк засвоєння матеріалу і намагаються відстояти мовну неповторність та тотожність» [Клименко 2017: 196].

Розвиток нових значень на базі відомих, запозичених раніше, мовних форм в українській мові досліджували А.О. Білецький, Н.Ф. Клименко, О.А. Стишов, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, сучасній білоруській мові – О.О. Лукашанець, російській – Л.П. Крисін, О.П. Єрмакова, О.А. Земська, польській – Д. Бутлер, К. Вашакова, А. Марковський, Т. Смулкова, чеській – О. Мартінцова, А. Раґелова та ін.

Мовознавці довели, що семантика запозичених слів часто не збігається із семантикою їх прототипів у мові-джерелі. По-перше, слово може бути запозичене лише з одним чи кількома значеннями, хоча в іноземній мові воно має ширшу семантичну структуру. По-друге, є імовірність різних семантичних змін: запозичене слово може зазнати спеціалізації чи узагальнення значення, набути нових відтінків або збагатитися новими переносними значеннями в мові-реципієнті. На основі опрацьованих прикладів ми визначаємо два способи засвоєння повторних прихованих запозичень у сучасній мовній практиці: 1) калькування форми та семантики: *контекст* (англ. *context*), *пакет* (нім. *paket*), *тендер* (англ. *tender*) та 2) калькування лише семантики (семантична калька): *вікно* (англ. *window*), *зелений* (англ.*green*), *розумний дім* (англ. *smart home*), *купе (шафа-купе)* (англ. *wardrobe-compartment*) тощо.

Польський дослідник А. Марковський виокремлює нові

значення слів, що з'явилися внаслідок запозичування у лексемах з уже відомою формою, і називає їх *прихованими запозиченнями* (пол. *ukryte zapożyczenie*) – *чужосемантизмами* (пол. *obcysemantyzm*). Оскільки джерелом цих інновацій у слов'янських мовах є здебільшого англійська, то дослідник пропонує кваліфікувати такі запозичення як *англосемантизми* (пол. *anglosemantyzm*) [Markowski 2000: 102]. На думку мовознавця, якщо певне значення лексичної одиниці наявне в англійській мові (що зафіксовано у відповідних лексикографічних джерелах), а у вітчизняній лексикографії зафіксоване пізніше, таку одиницю можна вважати англосемантизмом.

Є.А. Карпіловська зауважує, що «сигналом до пошуку джерела появи неосемантизма за межами системи української мови є іншомовна форма слова» або «його використання для позначення реалії, раніше відсутньої в житті української спільноти» [Карпіловська 2017: 23, 82]. Проте неосемантизація питомих слів на зразок *мережа* стимулює пошук бази творення нового значення в системі української мови. Отже, закономірним є процес повторного прихованого запозичування, особливо за посередництва англійської мови. Функціонування таких одиниць відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення і переструктурування парадигми значень у різних галузях, особливо в таких динамічних (постійно поповнюваних новими явищами і поняттями), як інформаційні технології, культура, мистецтво, економіка, соціальна сфера, індустрія моди та краси тощо.

За словами Л.П. Кислюк, «у лексичній системі нова одиниця вступає в синтагматичні й парадигматичні зв'язки, що виявляється на рівні контексту. Набуваючи словотвірного потенціалу, приховане запозичення має відмінності в реалізації словотвірних моделей та наповненні словотвірних гнізд» [Кислюк 2013: 112].

Більшість прихованих запозичень належить до інтернаціо-

нальної лексики, яку спостерігаємо в сучасних лексиконах різних мов. Засвоєння таких одиниць відбувається разом із засвоєнням нових реалій суспільного життя та сприяє розширенню номінаційних ресурсів сучасної української мови.

3.2. Терміносистема інформатики як сфера творення неосемантизмів

Розвиток сучасних засобів масової комунікації, зокрема Інтернету, зумовив входження в систему української мови низки нових слів, які демонструють високу словотворчу та комунікативну активність. Н.Ф. Клименко наголошувала, що в добу глобалізації у різних мовах створюється подібний семантичний простір в інформатиці, який заповнюють семантичні кальки до одиниць англійської як мови-донора. Вони здебільшого зберігають її метафоричну основу. До таких належать лексеми *гра, мости, мережа, пам'ять, вікно, сітка*. Пор.: укр. *миша*, білорус. *мыш*, рос. *мышь*, новогр. *το ποντίκι* «пристрій для введення інформації в комп'ютер» [Клименко та ін. 2019: 240].

Опрацювання сучасних текстів дало змогу додати до цього списку ще кілька десятків неосемантизмів – наслідків прихованого запозичування. Наприклад, це такі іменники: *адміністратор* «фахівець, який здійснює контроль за використанням комп'ютерної бази даних, мережі – правильністю введення і своєчасністю поповнення даних, відповідає за їхнє збереження», *адреса* «паспорт пристрою чи об'єкта в мережі для операцій з ним», *архів* «комп'ютерний файл, що містить у собі один або декілька файлів та метадані», *бібліотека* «набір процедур або функцій, збережених у спеціальному файлі», *вузол* «точка приєднання до мережі або пристрій, підключений до мережі», *документ* «сукупність даних в пам'яті комп'ютера, призначена для сприйняття за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів», *іконка* «графічний образ на екрані, яким може

маніпулювати користувач», *каталог* «пойменована сукупність байтів на носії інформації, що містить назву підкаталогів і файлів», *користувач* «фізична особа, що взаємодіє з інформаційним простором», *меню* «елемент інтерфейсу користувача, що дозволяє вибрати одну (у найпростішому випадку) з декількох перерахованих опцій», *папка* «частина системи персонального комп'ютера, ділянка пам'яті, яка містить файли», *пошта* «мережна служба, яка дає можливість користувачам посилати та приймати повідомлення», *статус* «текстовий запис, за допомогою якого співрозмовники позначають свій стан у соцмережі», *сторінка* «окремий персоналізований фрагмент соціальної мережі», *хмара* «модель зберігання даних на віртуальних серверах», *ярлик* «файл, що містить вказівник (посилання) на деякий об'єкт, розташований у дереві ресурсів MS Windows – папку, застосування, файл або принтер» та ін. й похідні від них прикметники.

Оновлення семантики засвідчують і дієслова: *завантажувати* – «пересилати дані в основну пам'ять комп'ютера для безпосереднього використання», «використовувати операційну систему під час увімкнення (про комп'ютер)», «умикати цифровий пристрій», «розміщувати інформацію на сайті чи сторінці соціальної мережі», *викладати, вивішувати* і *розміщувати* «поширювати допис на сторінці соцмережі», *форматувати* «обробляти електронний документ або його вміст, змінювати вид вибраного матеріалу» і «підготувати для використання, повернути функції за замовчуванням», *пакувати* «розміщувати інформацію в більш компактній формі» тощо з похідними одиницями.

Насамперед цей спосіб оновлення семантики наявних в українській мові лексем ілюструє питомий іменник *мережа*. У СУМ-11 до цієї лексеми подано таке тлумачення: **мережа** – 1. Риболовна сіть з великими вічками. 2. чого, *перен*. Те, що нагадує своїм виглядом багато схрещених, переплетених ліній.

3. яка, чого. Сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів і т. ін., розташованих на певній території. 4. яка, чого. Сукупність однорідних закладів, підприємств і т. ін., розташованих на певній території (СУМ-11 IV: 674). Нині слово *мережа* активно уживане як синонім до лексеми *Інтернет*, часто в написанні з великої літери: ***Мережа*** *наближається до кожного. Якісні зміни у вітчизняному Інтернеті* (День, 17.08.2020); *В умовах кризи українці все частіше вважають за краще заробляти в* ***мережі*** (Сьогодні, 09.05.2017); *Встановлювати і самостійно контролювати час перебування в* ***Мережі****, створюючи рамки, за яких унеможливиться інтернет-залежність, уже давно визнана хворобою* (ДТ, 03.03.2017); *Невгамовна Сюзанка і дня прожити не може без пригод. А відтепер пригоди чекають на неї не тільки в житті... а й у* ***мережі*** (Школа, 12.09.2020); *Прикметно, що з початком війни в* ***мережі*** *вперше з'явився й доти цнотливо приховуваний шанувальниками Йосифа Бродського відеозапис виступу 1992 р.* (Забужко: 211).

Нове значення аналізованого іменника як відповідник англ. *network* фіксують уже перші словники з інформатики, зокрема «Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки» О.М. Коссака та С.Л. Маньковського (далі – АУРСІОТ). Широку сполучуваність іменника з термінологічним значенням фіксує «Англо-український словник сучасних термінів з ІТ (2001–2011 рр.)» (далі – АУССТІТ), розміщений на сайті «Англо-українські словники» (www.e2u.org.ua). Згодом нове значення засвідчив ВТССУМ з таким тлумаченням: «3. Сукупність яких небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів і т. ін., розташованих на певній території. 5. Сукупність пристроїв, розташованих на якій-небудь території та пов'язаних однією системою» (ВТССУМ: 659). ВТССУМ зафіксував сполуки *інформаційна мережа* – сукупність джерела та користувача інформації, поєднаних в єдину мережу за допомогою засобів передачі даних; *кільцева локальна комп'ютерна мережа* – ло-

кальна комп'ютерна мережа, в якій до кожного вузла мережі підключені тільки дві гілки; *комп'ютерна мережа* – мережа передачі даних, в одному або декількох вузлах якої розташовані ЕОМ (ВТССУМ: 659). Близько ста словосполучень із термінологічним значенням подають укладачі «Англійсько-українського словника з математики та інформатики» (далі –АУСМІ). Пізніше іменник *мережа* з новим значенням «сукупність взаємопов'язаних комп'ютерів» зафіксував АРСУН (АРСУН: 192). Як синонім до лексеми *Інтернет* зареєстрована досліджувана лексема в СУМД (СУМД ІІ: 42). Цей іменник сьогодні виконує функцію гіпероніма стосовно низки сполук, які виходять за межі комп'ютерних технологій, наприклад: *бізнес-мережа, екомережа, соціальна мережа, мережа комунікацій* та ін.

Активність досліджуваної лексеми в системі мови доводить поява похідних слів: іменників *мережанин* (*У Facebook виникла дискусія про те, як виразити ідею «пост-правди» українською. «Післяправді» не вдалось зайняти цю нішу, тому* ***мережани*** *лишили собі оксфордський варіант* (УП, 15.12.2016)) і *мережник* (***Мережник*** *знає все про комп'ютерні системи, мови програмування й про те, як написати чи модифікувати смертоносний вірус* (Cyberpunk)); калькованої сполуки *житель* або *громадянин мережі* (***Жителі мережі*** *із захопленням діляться роликом про рибку, яка уявила себе чотирилапим* (ТСН, 25.06.2015)); прикметників *мережевий* (*Було знищено* ***мережеві*** *файлові сховища об'ємом 50 терабайтів, більшу частину проєктної документації та креслень дослідно-конструкторських робіт* (Країна, 23.01.2024); *Висловлювання про ялинку на крові з'явилося одночасно в віршах поетеси і в* ***мережевих*** *одкровеннях Святослава Вакарчука – мистці на паралелі з подіями публічно висловилися про те, що було на рівні розмовно-побутових реплік пересічних громадян* (Подільські Божичі: 94)) і *мережний* (*ІТ-юрист – це спеціаліст у галузі права, який супроводжує клієнтів з питань нормативного забезпечення у*

мережному *середовищі* (Країна, 16.11.2021)); дієслова *мережитися* (*Завдяки стабільному з'єднанню та високій швидкості ви зможете без перебоїв переглядати відео, працювати,* ***мережитися*** *у соціальних мережах, завантажувати файли та переглядати улюблені серіали і фільми* (ФБ, 18.08.2023)). Є.А. Карпіловська описала, як неосемантизація посприяла деривaційній активності лексеми *мережа* та проаналізувала низку похідних одиниць, схарактеризувала нову сполучуваність цього іменника з новим значенням [Карпіловська 2017b: 66–68], а також за даними словників і текстів встановила, що «на позначення глобального об'єднання регіональних і локальних комп'ютерних мереж в українській мові конкурують такі номінації, як *світова мережа, Всесвітня мережа, глобальна мережа, всесвітня електронна мережа, всесвітня сітка, мережа Інтернет, інтернетна мережа, інтернет / Інтернет, інтернет-мережа, мережа / Мережа, Міжмережжя / міжмережжя / МіжМережжя, Всемережжя, мереживо / Мереживо, мережжя»* [Карпіловська 2017b: 52].

Сучасний публіцистичний, художній та побутовий дискурс засвідчують вживання іменника *павутина* та його синонімів *тенета, павутиння* і розмовних варіантів, наприклад *нетрі* (*інтернетрі*) на позначення системи організації обміну інформацією в комп'ютерному середовищі, самої інформації в Інтернеті. СУМ-11 фіксує такі значення лексеми *павутина*: 1. Легка сітка з тонких волокон, утворених з клейкої рідини, яку виділяють павуки та деякі інші членистоногі тварини, а також окрема нитка такої сітки; // *перен*. Те, що своїм виглядом нагадує таку сітку або нитки. 2. *перен*. Те, що заважає кому-небудь вільно жити, діяти) (СУМ-11 VI: 8-9). Перекладні ж термінологічні словники, зокрема АУСМІ, АУАНМ, «Англійсько-український глосарій виробів Microsoft» за ред. Б. Рицаря (далі – АУГ), подають англійський іменник *web* зі значеннями «1. тканина; 2. павутиння; 3. плетиво, мереживо; сітка; 4. мережа; 5. веб (зо-

рієнтований граф із символами на вершинах)» (АУСМІ 2010); словосполучення World Wide Web [www] – світове павутиння (АУАНМ 2010); всесвітня павутина = веб, світова мережа (АУГ 2006: 171). Зважаючи на мовну практику, СУМЖ уже фіксує іменник *павутина* в складі сполуки *світова павутина*. Тут бачимо деталізацію переносних значень: «те, що нагадує зовнішнім виглядом таку сітку», «те, що обплутує, повністю підпорядковує собі» (СУМЖ: 709). На нове значення цього слова як терміна інформатики також вказує написання з великої літери й у сполученні з означеннями *світова, всесвітня, глобальна*, напр.: *Пан Ярослав, добрий тихий пан Ярослав, що картографував перервами* ***світову павутину****, зліг з пневмонією* (Дереш: 127); *Із* ***павутиння Інтернету*** *в життя ввірвалася моє* (КП, 12.03.2016); ***Всесвітній павутині*** *сьогодні виповнюється 30 років* (Uatv, 12.03.2019). У спеціальних текстах семантичний обсяг іменників *мережа* та *павутина* не ідентичний, корелює як зв'язок об'єкта і його вмісту, а поза ними все частіше натрапляємо на вживання лексем *мереживо, павутина, павутиння, тенета, сітка, плетиво* та ін., які утворюють синонімічний ряд з домінантою-неосемантизмом *мережа*. Таким чином, спостерігаємо активність уже відомих форм для «ословлення» нового значення, що свідчить про намагання мовців надати таким позначенням самобутності, спиратися у своїй словотворчості на питомі мовні ресурси. І це властиве всім слов'янським мовам, адже у них відповідники чи синоніми лексеми *мережа* теж набули значення терміна інформатики.

Латинізм *монітор* у СІС-74 подано з чотирма значеннями: «1) Мілкосидячий бойовий корабель з бронею і потужною артилерією. 2) Те саме, що й *гідромонітор*. 3) Прилад для контролю за параметрами, які мають залишатися в заданих межах. 4) Частина керуючої програми операційної системи цифрової обчислювальної машини, яка здійснює керування однією з фаз обчислювального процесу» (СІС-74: 445). Друге видання СІС

1985 року додає нові значення цієї лексеми: 2) пристрій для візуального контролю якості телевізійного зображення. Інша назва – відеоконтрольний пристрій. 5) допоміжний (обслуговуючий) пристрій ЦОМ, напр. пульт з писальною машиною (СІС-85: 556). Сучасна мовна практика засвідчує нові значення лексеми *монітор*. Наприклад, *На порозі вклякла: Роман сливе у стані афекту однією рукою вхопився за голову, а другою тряс перед* ***монітором****: – Дивись!.. Глянь!!.. Бачиш?!..* (Рибенко: 117); *Причому це світіння можна побачити, якщо опустити* ***монітор*** *ноутбука під певним кутом* (ДТ, 01.04.2016); *Як пише видання, чоловік в навушниках сидів у студії телеканалу за комп'ютером за спиною ведучої новин так, що глядачам було видно його* ***монітор*** (УНІАН, 09.08.2017).

У сучасній англійській мові лексема *monitor* вживається у функції дієслова та іменника. АУАНМ фіксує англ. *monitor* як 1. «(відео)монітор || (відео)моніто́ровий 2. контро́льний апарат [при́стрій] 3. контро́льно-мірчий [контро́льно-вимі́рювальний] пристрій 4. реєструва́льний при́стрій, реєстратор 5. лічи́льник [вимірювач] (рі́вня) радіоакти́вности, дози́мет(е)р 6. керівна́ програма 7. моніто́рити // промоніто́рити, реєструва́ти // зареєструва́ти, контролюва́ти // проконтролюва́ти, прова́дити // провести [здійснювати // здійсни́ти] (пото́чний) контроль (АУАСНМ). В українській мові, яка граматично розрізняє іменники та дієслова, значення «відеомонітор» повторно засвоєно іменником зі знайомою формою. Слово *монітор* у таких нових значеннях активно функціонує в українській мові, напр.: *Подумавши, що потерпілий помер, нападники забрали з будинку* ***монітор****, системний блок, інші комплектуючі, і залишили місце злочину* (УНІАН, 06.04.2017); *Інфернальні символи несуть у собі небезпеку і це відчуваєш навіть через* ***монітор*** *комп'ютера* (ФБ, 07.07.2018). Нове значення іменника *монітор*, зокрема, як терміна інформатики, реєструє СУМД: 4. *інформ*. Пристрій відображення текстової і графічної інформації, що ґрунтуєть-

ся на використанні електронно-променевої трубки або рідких кристалів; дисплей (СУМД ІІ: 70–71). Досліджуваний матеріал засвідчує парадигматичний потенціал лексеми *монітор*, її гіпо-гіперонічні відношення з іменниками *дисплей* та *екран*, напр.: *Численні* ***монітори, дисплеї,*** *великі й малі переглядові* ***екрани*** *створювали майже замкнутий простір* (Мусієнко: 13); *Лінійку відрізняє алюмінієвий корпус, топові процесори, швидка пам'ять на SSD-дисках, продуктивний відеочіп, професійний* ***дисплей****. ... Один з кращих* ***моніторів*** *з неймовірно високою роздільною здатністю* (День, 25.11.2020); *Образно кажучи, реальний контакт – це люксовий ресторан,* ***екран*** *монітора – фастфуд* (ДТ, 29.08.2020); *Далі академік нагадує, що мозок формує світ, який навколо нас, і його не можуть формувати тільки* ***екрани телевізорів, комп'ютерів****...* (Дячишин: 30). Ці іменники семантично не сумірні: *екран* – область відображення візуальної інформації, *дисплей* – пристрій для відображення візуальної інформації, а *монітор* – обладнання для відображення інформації, до якого, зокрема, входить і дисплей. Однак обсягом свого змісту всі вони стосуються гіпероніма *пристрій*.

Англ. *to monitor* «контролювати» в українській мові граматично оформлене дієсловом *моніторити*, яке нині вживають зі значенням «контролювати, наглядати, стежити, спостерігати» тощо, напр.: *Ось так інспектори, які приїжджають* ***моніторити*** *чиюсь роботу, складають свої звіти для галочки посеред ночі у вагоні-туалеті, з солоним запахом салямі навколо* (Дроздов: 71); *«Будемо* ***моніторити*** *ситуацію щохвилини», - сказав Гройсман* (УНІАН, 30.01.2017). Через це *монітором* українські мовці нині називають не лише пристрій, а й особу, котра контролює що-небудь, пор.: *На основі отриманих даних* ***монітори*** *НІІМ склали перелік потреб людей і передали його до Всесвітньої організації охорони здоров'я* (День, 31.03.2015); *«Цей майданчик 1000 грн – 1200 грн, залежить від динаміки», – розповів* ***громадський монітор*** *Павло Кучапін* (УНІАН, 05.08.2017). А

на позначення «спостереження за певними явищами і процесами з метою вивчення їх динаміки й порівняння з очікуваними результатами» (СНА: 174) вживають іншу запозичену лексему – *моніторинг* – від анг. *monitoring* «контролювання» (АУСМІ).

Спортивну сферу на галузь інформаційних технологій змінив іменник *сервер* (від англ. *server* – слуга, служник). Лексема, що раніше побутувала зі значенням «у тенісі та інших спортивних іграх гравець, який вводить м'яч у гру» (СІС-74: 608), нині відома мовцям насамперед як термін інформатики: «**сервер** – *інформ*. 1. Програма, що забезпечує доступ до ресурсів у мережі Інтернет. 2. Комп'ютер, який виконує функції обслуговування користувачів, а також розподілу ресурсів у мережі Інтернет» (СУМД ІІ: 387). Одиниці з таким значенням функціонують в аналізованих текстах, напр.: *У режимі хроноферезу він вилучав часовий запас організму, акумулюючи його в своєму* ***сервері****, а в режимі інжектора навпаки – віддавав біологічний час тілу* (Антипович: 18); *Зібрані фінансові дані зберігалися на двох* ***серверах****, і відсутність міжнародної співпраці означала, що правоохоронні органи не змогли дістатися до суті проблеми* (ДТ, 08.06.2021); *Демократична партія для проведення розслідування щодо хакерських атак на її* ***сервери*** *електронної пошти в 2016 році, була пов'язана з Україною* (ВЗ, 22.10.2019). Розширення парадигматичного потенціалу лексеми засвідчує низка гіпонімів, як-от: *вебсервер, сервер автоматизації, сервер баз даних, сервер застосувань, файл-сервер, http-сервер, e-mail-сервер / сервер електронної пошти* тощо. Корпус текстів на порталі «Mova.info» демонструє широку сполучуваність іменника *сервер* у цьому новому значенні з прикметниками *віддалений, головний, поштовий, приватний, сучасний, телемедичний, центральний, фіксальний* тощо; з дієсловами, напр.: *вилучити сервер, заарештувати сервер, завантажити на сервер, зламати / знищити сервер, обслуговувати сервер;* з іншими іменниками, напр.: *сервер ЄДЕБО, комітету, партії,*

податкової, пункту, штабу; з прийменниково-іменниковими конструкціями, напр.: *сервер для отримання, зберігання, передавання даних, сервер із відео, сервер для ситуаційної кімнати* та ін. (Mova.info), а отже, розширення й спектру його синтагматичних властивостей. Тенденцію до усталення цього прихованого новозапозичення в сучасній українській мові підтверджує й функціональний потенціал похідного від нього прикметника *серверний*, зокрема такі сполуки з ним, як *серверний пристрій, серверне програмне забезпечення, серверний скрипт, серверна сторона, серверний сценарій* (ТСІ: 30). Іменник *сервер* і прикметник *серверний* уживають у науковому, художньому, публіцистичному, офіційно-діловому та розмовному стилях. До прикладу: *За місяць до проведення Акту Возз'єднання були створені й випробувані автономні локальні комп'ютерні мережі, не з'єднані з основними* ***серверами*** *національних агентств* (Щербак 2014: 377); *Сторінки сайта, малюнки, інші елементи повинні зберігатись на комп'ютері, що називається* ***веб-сервером*** [вебсервером – *Ю.Ц.*]*, з постійним та швидким доступом до мережі Інтернет* (ВО, 18.05.2020); *…Установлено розмір плати за ліцензію на проведення діяльності з організації і проведення азартних ігор … вартістю 30000 євро … на кожний* ***електронний сервер*** (ЗР, 22.06.2018); *Український хакер, відомий під псевдонімом Profexer, став свідком ФБР у справі про* ***злам серверів*** *Національного комітету Демократичної партії США* (УП, 17.09.2017); *Інформація про сенсаційну знахідку шириться Інтернетом із* ***сервера*** *на сервер* (Books, 06.09.2020); *Що можна робити на* ***сервері*** *Minecraft?* (ФБ, 25.09.2020).

Наслідком повторного прихованого запозичування є грецизм *диск* (грец. *δίσκος*) у новому значенні. У словниках кінця ХХ ст. його зафіксували з такою семантичною парадигмою: «1) Плоский круг, кругла пластина. 2) Снаряд для кидання у легкій атлетиці, що має сочевицеподібну форму; буває дерев'яний з металевим ободом, суцільнометалевий або гумовий.

3) *Д. сигнальний* – встановлений на щоглі біля залізниці сигнал у вигляді круглого щита, пофарбованого з одного боку у жовтий, з другого – у зелений колір» (СІС-74: 214). У другій половині ХХ століття слово *диск* прийшло повторно в українську мову з англійської разом з іншими поняттями інформатики з новим значенням: «диск – 5. *інформ*. Носій цифрової інформації у вигляді невеличкої платівки» (СУМД І: 284). Наприклад: *Солдатик знову марив і тепер замість настояного на любові «Леся» він повторяв «Вуглегірськ, Вуглегірськ», наче хтось крутив у його голові касету чи* ***диск*** *і попередній запис відійшов, а наступний нагадував про щось таке, що врізалося в свідомість цього молодого вояка* (Мотрич: 453); – *Мені пригадується вечір поезії Василя Стуса: доповідь про нього читав молодий літературознавець Григорій Савчук. Він приніс* ***диск*** *зі слайдами, з авдіозаписами* (Хворост: 46); *Як тільки відпустите маніпулятор, виділений фрагмент потрапить у вікно «Ножиць». Далі його можна зберегти на* ***диск*** *або відправити електронною поштою* (Країна, 05.09.2024). Іменник *диск* із новим значенням вступає в різноманітні не лише синтагматичні, а й епідигматичні відношення, активно творячи прості та складні похідні іменники та прикметники. Нині їх стабільно вживають у таких сполуках – терміноодиницях інформатики: *оптичний (гнучкий, жорсткий, твердий) флопі-диск; дисковий механізм (драйвер, пристрій), дискова операційна система, дисковод, дисководний*. Наприклад: ***Дисководу*** *немає,* ***зовнішній дисковод*** *міг бути підключений через док-станцію* (UKR, 08.05.2021); *Щоб вставити* ***дискету*** *вам знадобиться* ***дисковод***, ***дисководний шлейф***, *викрутка* (Там само, 08.05.2021). Донедавна в українській мові активно функціонувало й паралельне запозичення *дискета* з цим же коренем, напр.: *Погано про свій вік починаєш думати лише тоді, коли твої молоді залицяльники повідомляють, що ніколи в житті не тримали в руках не лише касет, а й* ***дискет*** (ФБ, 12.10.2016). Нині цей імен-

ник маловживаний, оскільки змінилися самі носії інформації, а лексема *диск* активніше функціонує з оновленим метонімічним значенням – «хмарне сховище, на якому можна зберігати великі обсяги інформації без фізичного носія». Це значення здебільшого реалізується композитом *гугл-диск* (*Для можливості користування сховищем (**гугл-диском** кафедри) необхідно виконати вхід з корпоративних акаунтів* (ВНМУ); ***Гугл-диск** виявився неготовим до спілкування з тисячами освітян, які підвищили свою кваліфікацію* (ФБ, 30.04.2020); *Створити папку та документ на **гугл-диску** з телефону* (Youtube, 13.10.2023)) та похідним прикметником *дисковий*, який уже відомий мовцям, пор.: *Тепер же користувачам буде доступний тільки той **дисковий простір**, який вони куплять* (ДТ, 01.10.2012); *Якщо ви не використовуєте якусь програму, вона просто забирає цінний **дисковий простір**, а можливо, ще й витрачає інші ресурси гаджета* (Країна, 18.09.2023). Велика кількість похідних свідчить про функціональний потенціал повторно запозиченої лексеми *диск* з новим термінологічним значенням.

Іменник *порт* омонімічний, оскільки був запозичений із двох джерел з двома відмінними значеннями: *порт*[1] (франц. *port*, від лат. *portus* – гавань, пристань) – 1) Ділянка берега з прилеглим водним простором (акваторією), обладнана для стоянки, навантаження, розвантаження й ремонту суден. 2) Портове місто та *порт*[2] (англ. *port, port-hole*) – отвір в борту судна для гарматних стволів (у старовинних військових суднах) або навантаження й розвантаження з нижньої палуби (у транспортних суднах) (СІС-74: 539). Сьогодні аналізовану лексему вживають і в такому контексті: ***Порти** існують для того, щоб між комп'ютерами могли встановлювати власні з'єднання різні прикладні процеси в достатній кількості* (Wiki, 05.11.2019); *Бездротова конструкція забезпечує свободу пересування, у неї декілька переваг… Спрощене підключення. Не потрібно шукати слушні **порти**, достатньо увімкнути бездротовий модуль*

(Країна, 24.01.2024). Нове значення цього давно засвоєного українською мовою запозичення засвідчують не лише спеціальні тексти з галузі комп'ютерних технологій, інформатики, а й загальномовні словники. Воно функціонує як адаптування англійської лексеми з новим спеціальним значенням «пристрій для підключення зовнішнього обладнання комп'ютера, а також інтерфейс для взаємодії процесора і периферійного обладнання. *Послідовний порт; Порт введення=виведення*» (СУМД II: 271). Таке переосмислення відбулося в англійській мові. Наприклад, АУРСІОТ засвідчив лексему *port* у значенні «багаторозрізний вхід, порт» із такими сполуками на позначення різновидів порту – *комунікаційний порт, базовий порт* як відповідниками англійських термінів *communicatone port* та *generic port* (АУРСІОТ: 173). Через 15 років, у 2006 р., АУТС подав українські відповідники до чотирьох значень англійського терміна *port*: «1. порт # пристрій, за допомогою якого комп'ютер з'єднано з периферією (наприклад, *послідовний порт, паралельний порт*); 2. порт, номер порту # унікальний номер, призначений для ідентифікації пристрою вводу виводу або його регістрів; 3. див. *port number* (номер порту «логічний номер, який ідентифікує процес усередині хоста для кожного типу з'єднання, запитуваного віддаленим комп'ютером в Інтернеті»); 4. *дієсл*. переносити # адаптувати програми з комп'ютерів одного виду (платформи) для роботи на іншому (див. також *code, program*) (АУТС: 402). Отже, є підстави розглядати цей термін інформатики в українській мові як повторне приховане запозичення. У професійній мові іменник функціонує в низці сполук, як-от: *порт доступу, порт введення/виведення, порт зв'язку, комунікаційний порт (рознім), порт даних, порт для приєднання дисковода, ігровий порт, порт вводження/виводження, клавіатурний порт, порт мишки, порт мережі, порт індивідуального користування, паралельний порт, послідовний порт, порт спільного користування* (УАСМІ) та ін.

Германізм *панель* давно вживаний в українській мові із загальними та спеціальними значеннями: «1) Нижня частина стіни, виділена оздобленням або фарбуванням. 2) Великорозмірний елемент будівельної конструкції у вигляді плити. 3) Проліт між суміжними вузлами *ферми*[1]. 4) Пішохідна доріжка по краях вулиці; тротуар. 5) Ділянка шахтного поля між штреками. 6) Частина обшивки літака або планера. 7) Дошка з приладами» (СІС-74: 496). Нині він повторно запозичений з англійської мови, де **panel** – «1. панель [керування], пульт # конструктивно об'єднана група керівних або тестових елементів пристрою (перемикачі, тумблери, кнопки, індикатори тощо); 2. табло; 3. панель # зовнішні частини корпусу пристрою» (АУТС: 382). Наприклад: *Кнопки* ***панелей інструментів*** *дозволяють швидше вибрати команду, оскільки для їх використання не треба відкривати багатоступінчасті меню* (Microsoft, 26.09.2020); *Додана нова* ***панель вкладок****, яка міститься внизу екрана, так що користувач може перемикатися між вкладками жестом змахування* (ДТ, 08.06.2021); *Браузер висвітлив* ***панель*** *недавніх вкладок: Yahoo! Google, Facebook...* (Кононенко: 5). Похідний прикметник *панельний* у новому значенні також трапляється в досліджуваних текстах, напр.: *Але перше, що вам, напевно, кинеться в очі – це новий* ***панельний інтерфейс*** *Metro, який ви можете побачити на представленому нижче скріншоті* (Komp, 03.02.2012). *Tux Commander – файловий менеджер для Linux-систем. Можливості: графічний застосунок, що використовує віконний інструментарій GTK2,* ***двопанельний інтерфейс*** (Wiki, 24.09.2020). Поки що прикметник реалізує свою нову семантику лише в сполуці з іменником *інтерфейс*.

У сучасній мовній практиці іменник *панель* функціонує і як відповідник до сполуки *панельна дискусія* «обговорення важливого питання групою спеціалістів» (АУТС: 382), синонімічної питомим номінаціям *тематичний блок, колоквіум, публічна дискусія, семінар, обговорення* тощо. А прикметник *панельний*,

відповідно, вживаний із новозапозиченим з англійської мови значенням «колегіальний, публічний». Про цей семантичний аспект аналізованих одиниць детальніше йтиметься в наступному підрозділі.

Ще один неосемантизм, утворений унаслідок повторного прихованого запозичування, – іменник *меню*, який прийшов в українську мову з французької (*menu* – малий, дрібний) із семантикою «1. Набір страв для сніданку, обіду, вечері. 2. Листок з переліком страв і напоїв (у закладах громадського харчування)» (СУМ-11 IV: 673), а нині повторно запозичений з англійської мови як термін комп'ютерних наук. Сучасні словники обчислювальної техніки та інформатики фіксують досліджувану лексему з новими значеннями «елемент інтерфейсу користувача, що дозволяє вибрати одну (у найпростішому випадку) з декількох перерахованих опцій», «представлення (зображення) на відеоекрані списку команд, їх параметрів та інших можливостей (опцій) для вибору користувачем наступної дії системи шляхом вказівки їй вибраної опції засобами керування ПК» (ТСІ: 411). Це підтверджують різностильові тексти: *З його допомогою розробники змогли запустити фільми з бібліотеки Netflix і прокрутити* ***меню сервісу*** (УНІАН, 31.01.2017); *Цей код … показує наступні 4* ***меню на екрані*** (ФБ, 11.04.2016); *У банкоматах в Польщі з'явилось українське* ***меню*** (ВЗ, 06.03.2019); *Досі ці посилання «живуть» у вигляді пунктів та підпунктів* ***навігаційного меню*** (ЗР, 19.06.2020). Матеріал дослідження засвідчує функціонування в сучасній українській мові значної кількості сполук з аналізованим іменником та іншими іменниками, напр.: *вікно меню, комбінації меню, розділ меню, меню команди, меню програми, меню сайту, меню сервісу, меню телефона, опції в меню*, прикметниками, напр.: *відповідне меню, головне меню, діалогове меню, навігаційне меню, нерухливе меню, оперативне, українське меню*, дієсловами, напр.: *вибирати меню, викликати меню, відкрити меню* та ін. У новому значенні лексема

перебуває в синонімічних зв'язках зі словами *перелік, регістр, список, набір, індекс*.

Різні способи неосемантизації в українській мові демонструє лексема *вірус*. Науковці розглядають цей термін інформатики здебільшого як наслідок семантичної деривації (див. розділ 2). Оскільки ми розрізняємо семантичну деривацію (у вузькому значенні) та повторне приховане запозичування як два різних способи неосемантизації слова, то, на нашу думку, цей іменник варто розглядати як результат саме повторного прихованого запозичування. Первинне значення лексеми *вірус* (від лат. virus – отрута) СІС-74 реєструє в множині: **віруси** – «збудники інфекційних захворювань рослин, тварин і людини, які розвиваються лише в живих клітинах і мають надзвичайно дрібні розміри, проходять через бактеріальні фільтри» (СІС-74: 129) До такого біологічного терміна цей словник подав назви різновидів вірусів *ультравіруси, фільтрівні віруси*. Однак укладачі термінологічних словників, наприклад «Тлумачного словника з інформатики», зафіксували сполуку *комп'ютерний вірус* (англ. *computer virus*) як «тип програм, що характеризуються здатністю прихованого від користувача саморозмноження для ураження інших програм, комп'ютерів або мереж» (ТСІ: 295). Нове значення аналізованого іменника реєструє і загальномовний тлумачний словник: **вірус** – 2. *інформ*. Спеціально створена комп'ютерна програма, здатна самостійно приєднуватися до інших програм і викликати збої в роботі комп'ютера (СУМД І: 170). Високі функціональні можливості цього повторного прихованого запозичення ілюструє широкий стильовий спектр його вживання: *У Нікополі кіберполіція затримала хакера, який створив «розплідник»* ***вірусу Petya*** (УТ, 07.08.2017); *...У кого яблука щороку червиві, а в кого* ***віруси*** *комп'ютер доїдають* (Теревені: 39); ***Вірусом*** *було вражено 60 тисяч комп'ютерів* (Щербак 2019: 249); *... А також розповсюдження* ***комп'ютерного вірусу*** *... карають штрафом до сімдесяти неоподатковуваних*

мінімумів доходів громадян (Ліга, 12.09.2020). Активно використовують сучасні мовці й похідний від цього новозапозичення прикметник *вірусний*: Прикм. до **вірус 2, 3.** *Вірусна програма* (СУМД І: 171). Наприклад, *Антивірус Dr.Web попередив про поширення* ***банківської вірусної програми*** *BankBot, яку підчепили смартфони на Android в десятках країн, в тому числі в Україні* (ДМ, 25.07.2017); *Кіберполіція радить користувачам вимкнути комп'ютери через* ***вірусну атаку*** (УНІАН, 27.06.2017) тощо. Від прикметника *вірусний* із новим значенням утворився прикметник-антонім *антивірусний (Словацьку* ***антивірусну компанію*** *ESET викрили у співпраці з терористами Донбасу* (ВЗ, 01.06.2016); *Розповідав про презентацію* ***антивірусної програми****, яку розробила українська компанія Ромад* (ФБ, 13.04.2018)). У текстах розмовного стилю вживаний також універб *антивірусник*, результат семантичної конденсації сполуки *антивірусна програма*, напр.: *Для нього це предмет великої гордості, що наш* ***український антивірусник*** *визнаний одним з найкращих у світі* (Там само). ГРАК фіксує 24 приклади вживання новотвору *віруситися* зі значенням «масово поширюватися, швидко набувати популярності» та 87 прикладів з дієсловом доконаного виду *завіруситися*, аналізовані тексти це підтверджують, напр.: *У TikTok* ***вірусився*** *момент, де Біллі Айліш критикувала тих, хто питав, як вона в такому юному віці може писати про такі сильні емоції* (Суспільне Культура, 13.11.2024); *Як Педро Паскалю вдалося так* ***завіруситися****?* (Youtube, 15.05.2023); *У мережі "****завірусилася****" нейромережа, яка робить із тексту одразу готову пісню* (УНІАН, 12.05.2024) та ін.

Галіцизм *версія* (франц. *version*, від лат. *verso* – тлумачу, зважую) функціонує в українській мові в кількох значеннях: «1) Один з кількох, відмінних один від одного викладів або пояснень якого-небудь факту, події. 2) В слідчій і судовій діяльності – припущення з приводу вчиненого злочину, що підлягає перевірці процесуальним порядком. 3) У кавказьких, семітсь-

ких та деяких інших мовах – граматична категорія дієслова, що визначає відношення дії до її суб'єкта або опосередкованого об'єкта» (СІС-74: 125). Сучасні тексти, пов'язані з інформаційними технологіями, використовують його в інакшому значенні – «одна з копій (редакцій) програми, випущена після усунення в ній помилок і/або додавання нових функцій» (АУТС: 534), що походить від англ. *version* (варіант), пор.: *Часто буває важливо знати, яку* ***версію*** *Firefox ви використовуєте, щоби легше отримати допомогу у вирішенні проблеми або просто для впевненості у тому, що Firefox оновлений* (Support, 13.06.2020); *Оновлюйте Дію до* ***версії 1.9****: Ми виправили помилки, а також додали сканер QR-кодів у застосунок* (МЦТ, 02.06.2020); ***Перша версія продукту*** [онлайн-сервісу – *Ю.Ц.*] *була створена в Києві* (УП, 10.10.2019). Цей іменник з новим значенням засвідчує широку синтагматику, пор.: *бета-версія, наступна версія, оновлена версія, остання версія, перша версія, попередня версія, стара версія; версія 2.0, версія мережі, версія продукту, версія Firefox*, що підтверджує його високий функціональний потенціал.

Оновлення семантики демонструють не лише іменники, а й дієслова, наприклад, дієслово *завантажувати*, що в СУМ-11 подано з такими значеннями: 1. Наповнювати що-небудь вантажем. 2. *перен*. Забезпечувати роботою в належному обсязі. 3. *спец*. Заповнювати рудою, паливом і т. ін. (домну, піч тощо) (СУМ-11 ІІІ: 38). С.Г. Чемеркін наголошує, що «слова групи *вантажити* в українському сегменті Інтернету належать до найчастотніших слів, лексичне значення яких зазнало значних змін» і вирізняє лексеми з питомою українською основою, запозичені та скальковані номінації [Чемеркін 2009: 175]. Ми уналежнюємо це дієслово все-таки до прихованих запозичень-семантичних кальок, тобто скалькованих одиниць, спираючись на дефініцію АУГ: *download – завантажити, стягнути* – «перемістити файли з одного комп'ютера на інший через Інтернет» (АУГ 2006: 68). Нині цю лексему

активно використовують у такому новому значенні: **завантажувати** / **завантажити** «4. *інформ*. Пересилати дані в основну пам'ять комп'ютера для безпосереднього використання» (СУМД І: 351). Оскільки українська мова вже мала дієслово *завантажувати*, то не довелося для позначення цього нового явища вигадувати слова з іншою формою чи адаптувати його англійську номінацію: *Хоча ми й зможемо* ***завантажувати з інтернету*** *реалістичні зображення своїх улюблених вистав чи знаменитостей, ніщо не зрівняється з реальним переглядом вистави на сцені або з присутністю на живому концерті* (Кайку: 32); *Люди, оснащені читалками і смартфонами,* ***завантажують електронні копії книг*** *усе частіше…* (УП, 26.04.2017); *Творці «Шерлока» закликали глядачів не* ***завантажувати*** *і не поширювати* ***нелегальну версію останньої серії*** (УНІАН, 15.01.2017); *Нова функція передбачає, що інші користувачі не зможуть* ***завантажувати фотографію профілю*** *або поділитися нею з іншими користувачами* (Громадське, 23.06.2017). Також дієслово функціонує нині зі значенням «*інформ*. Використовувати операційну систему під час увімкнення (про комп'ютер)» (СУМД І: 351), а ще – «увімкнути цифровий пристрій» [Чемеркін 2009: 153]. Наприклад: *Що робити, якщо комп'ютер не вмикається або* ***не завантажується****?* (VOLL, доступ 26.09.2020); *Якщо комп'ютер* ***довго завантажується****, найімовірніше, що у вас занадто багато програм, які уповільнюють процес запуску* (Imena, 23.07.2020). Сучасні тексти дають підстави виокремлювати ще одне значення, з яким функціонує аналізоване дієслово, – «розміщувати інформацію з комп'ютера чи іншого пристрою на сайті, сторінці соціальної мережі, в електронній пошті тощо», пор.: *Хочете, я зроблю сайт Світлинського?* ***Завантажимо*** *вірші, статті, інтерв'ю в перекладах англійською…* (Голота: 390). У такому разі спостерігаємо поляризацію значень «завантажувати на носій» та «завантажувати з носія».

Неологічні словники, лінгвістичні студії та мовна практика засвідчують розмаїття інших спільнокореневих дієслів, уживаних нині у сфері інформатики: *вантажити, вивантажити, перевантажити, перезавантажити, довантажити, підвантажити, підзавантажити, звантажити / звантажувати*, а також віддієслівних іменників та інших похідних форм. Наприклад, *Далі винятково через письмове прохання до Апарату Верховної Ради* ***звіти*** *можуть* ***підвантажити*** *до їхніх особистих профілів* (УП, 26.04.2017); *Звіт призначений для організації* ***групового вивантаження податкових накладних*** *в формат XML з метою подальшого* ***завантаження в «Систему електронного документообігу «Медок»*** (NCT, 26.09.2020); *Якщо пригадати, то Джура з'явилася після того, як наші воїни почали активно* ***вантажити російські додатки****, в яких збиралася сила-силенна інфи про армію* (ФБ, 19.09.2020); *Порядок заміни звітних файлів у разі виявлення помилок передбачає можливість* ***перезавантажити звітний файл*** *декілька разів протягом звітного періоду* (ФБ, 17.07.2020); *Необхідно буде лише вписати потрібні дані та* ***підвантажити підтверджувальний документ*** *щодо зазначеної адреси у форматі JPG або PDF вагою до 5 Мб* (ФБ, 01.07.2020); *Викликання помилки ненадовго призведе до збою застосунку, що відповідає за головний екран Apple iOS, після чого пристрій* ***перезавантажиться*** *і відкриє екран блокування або ж блиматиме чорний екран* (Країна, 09.09.2024); *Якщо* ***перезавантаження*** *відбувається через три дні, комп'ютер відображає відлік 15 хвилин і автоматично* ***перезавантажується*** (Microsoft, 22.09.2021). Розмаїття виділених сполук доводить формування нового значення в таких дієсловах та їхніх похідних.

Явище прихованого запозичування ілюструють й інші дієслова, вживані нині в сфері комп'ютерних технологій: *викладати / викласти, поширити/поширювати* (з англ. *to share*):

Хтось щодня ***викладає*** *по декілька* ***фото****, дехто використовує цю платформу для бізнесу, а майже четвертина з усіх зареєстрованих користувачів так і не завантажили жодного фото* (Lviv, 10.01.2018); *вивішувати / вивісити* (з англ. *to post*): *Як правило, відсутність плану постів на тиждень призводить до того, що доводиться* ***вивішувати будь-що*** (Рівняни, 16.05.2017); *розмістити/ розміщувати* (з англ. *to post, to place*): *Аналогічний* ***допис*** *Трамп* ***розмістив*** *у Twitter, після чого соцмережа заблокувала його сторінку* (Zaxid, 06.08.2020).

Отже, сучасна українська мова має багату палітру лексем з уже відомою формою, що набули нових значень як терміни інформатики та слугують прикладами повторного прихованого запозичування понять і їхніх позначень із сучасної англійської мови. Поле функціонування таких одиниць значно ширше за професійне: чимало з них вийшли за межі інформаційно-комунікаційних технологій, стали складниками суспільно-політичної, економічної лексики, набули образних значень у художньому та публіцистичному стилях, розмовній практиці.

3.3. Функціональні можливості повторних прихованих запозичень у соціальній сфері

Результати повторного прихованого запозичування, як і семантичні деривати, відображають оновлену мовну картину світу українців. Вони можуть виникати в різних терміносферах, але багато з них уже вийшли за межі якоїсь однієї галузі та стосуються різних аспектів суспільного життя. Повторні приховані запозичення в соціальній сфері є дзеркалом глобалізаційних процесів і водночас інструментом адаптації наслідків цих процесів до системи української мови і потреб українських мовців. Лексика соціальної сфери стосується життя суспільства загалом та охоплює державне управління, соціальні комунікації, освіту, охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство, транспорт і зв'язок, культуру, побутове

обслуговування тощо. Оновлення традиційно зазнають іменники, дієслова та прикметники.

Семантичні зміни, наприклад, спостерігаємо в обсязі змісту іменника *альтернатива* (з франц. alternative – вибір, альтернатива від лат. alternatio – зміна, альтернатива), пор.: *Кинути виклик уявленню про Донеччину (принаймні літературну Донеччину) як заповідник совєтщини і «совковості»:* ***показати альтернативу****, змістову й естетичну, підкреслити її* (Дзюба: 93); *Аби не сплачувати тисячі гривень на місяць за газ, усе більше українців переходять на так звану* ***тверду альтернативу****: дрова, а також сучасне біопаливо – пелети та брикети* (День, 04.02.2019); *Ще однією* ***альтернативою*** *є можливе членство України в ЄС* (Країна, 26.12.2024). Аналізований іменник СУМ-11 подає зі значенням «Необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну; // Кожна з цих можливостей» (СУМ-11 І: 37). Таке саме значення фіксує і СІС 1974 року за ред. О.С. Мельничука (СІС-74: 40). Сучасні наукові та публіцистичні тексти підтверджують існування нового значення, яке зафіксоване в АРСУНі як «можливість, наявність, багатоваріантність, неоднозначність вибору між кількома пропозиціями; паралельність, співіснування цих пропозицій», «позначення кардинально нового, «іншого» напряму, стилю, підходу в мистецтві та літературі» (АРСУН: 22). Приклади на порталі «Mova.info» свідчать, що іменник *альтернатива* найчастіше сполучається з прикметником (альтернатива яка?: *радикальна, помаранчева, найкраща, можлива, історична, мистецька альтернатива*) або іншим іменником у родовому чи давальному відмінку на позначення об'єкта зіставлення (альтернатива чого? або чому?): *альтернатива фаталізму, незалежності, християнству, інтерпретації* тощо. Зміна значення в семантичній структурі іменника *альтернатива* відбулася від «вибір між кількома можливостями» до «можливість, протиставлена наявній». Нове значення повторно запозичене з

англійської мови, де *alternative* також функціонує як синонім до іменника *багатоваріантність* та словосполучення *неоднозначність вибору* (напр. *multiple-choice alternative* буквально – можливість множинного вибору), а також кардинально нового, інакшого напряму, стилю, підходу в мистецтві, протиставленого традиційному, панівному. Це слово вживають з означенням і без нього, пор.: ***Музична альтернатива**: співачка INGRET розповіла про новий альбом* (UATV, 13.08.2019); *Sundara Karma – гурт із Редінга в Англії, грає **альтернативу** та інді-рок* (Platfor, 15.05.2019). Нове значення іменника *альтернатива* сприяло активізації його вживання у формі множини, напр.: *Добре, що капітали Ординського дозволяють знайти більш **привабливі альтернативи** Русланиним забаганкам* (Дашвар: 5); *Після першого Глобального саміту миру виникла пауза, котру заповнили численні «плани». Можливо, їх треба було б озвучити для виявлення **всіх альтернатив*** (Країна, 01.08.2024). У сучасних текстах неосемантизм *альтернатива* вживають синонімічно до лексем *вибір, шлях, рішення, можливість*. СУМД фіксує антонім до слова *альтернатива – безальтернативність* (відсутність вибору) (СУМД I: 49): *Як повідомляє прессекретар Кучми Дарина Оліфер, під час розмови йшлося про **безальтернативність** «нормандського формату»* (Цензор, 11.07.2017).

У мовній практиці спостерігаємо семантичні зміни й прикметника *альтернативний*, який функціонує з новим значенням, успадкованим від твірного іменника *альтернатива*, – «той, що допускає одночасно кілька можливостей; той, що співіснує з іншим, подібним», «інший, новий, нетрадиційний, протилежний, паралельний» (АРСУН: 24) (порівняно зі старим значенням «який містить у собі альтернативу» (СУМ-11 I: 37); «той, що допускає одну з двох або кількох можливостей» (СІС-74: 40), напр.: *Відкрийте книжку – у добрих книжках існують цілі світи, в яких ми можемо певний час мешкати, прожити **купу альтернативних життів**, закохатися, загинути,*

а потім повернутися знову й перемогти, а надто – перемогти хандру й нудоту повсякдення (Семків 2016: 11). СУМД фіксує словосполучення *альтернативна вартість, альтернативна служба, альтернативне навчання* (СУМД І: 16). Можемо додати сюди ще й *альтернативну історію* (новітній напрям в історичній науці, який репрезентує багатоваріантність історичних подій), *альтернативне мистецтво* (яке виходить за межі тієї чи тієї традиції), *альтернативне паливо, транспорт* (новий, нетрадиційний) тощо, напр.: *У програмі – лекції про міську велокультуру, дослідження економічного ефекту від розвитку велотранспорту, дискусії про тренди міської мобільності та* ***альтернативний транспорт****…* (День, 04.10.2020); *Зі своєї нічної мандрівки герой Андруховича повертається в акурат у* ***альтернативну*** *історичну* ***реальність*** (Агеєва: 333); *Європейська інфраструктура достатньо адаптована для отримання газу з* ***альтернативних джерел*** (Країна, 31.12.2024); *Натомість стане більше таких проєктів, як «Непідвладне» за кураторства Нікіти Кадана в PinchukArtCentre, присвячений одеським* ***альтернативним мистецьким осередкам*** *на межі 2010–2020-х* (Там само, 26.12.2024). Мовці також активно вживають прикметник *безальтернативний* в значенні «який не має альтернативи» (СУМД І: 49), а також похідний від нього прислівник *безальтернативно* (СУМД І: 49), напр.: *Все це для того, щоб зобразити приховане насильство над мільйонами, як* ***безальтернативну ситуацію*** *й навіть далекоглядну політику державного будівництва, як «вільний вибір» там, де вибору насправді немає* (Шевчук: 15); *По-друге, політичне меню з демократичних цінностей, фактично* ***безальтернативно*** *пропоноване нам Заходом, складається переважно зі слабкостей демократії* (ДТ, 19.10.2018). Поява цих похідних є виявом словотворчого потенціалу неосемантизму *альтернатива*. У цьому випадку маємо справу із розширенням змістового обсягу того самого значення, завдяки унаявненню в нових контекстах ужи-

вання семи «інший», закладеної в його етимоні. Лат. **alter**, що лежить в основі безпосереднього джерела цього запозичення франц. **alternative**, означає «один із двох, інший, протилежний».

Латинізм *артикуляція* (від *articulatio* – розчленування) вживався в українській мові зі значеннями «1) Дія мовного апарата, внаслідок якої утворюються членороздільні звуки; виразність вимови. 2) Зчленування кісток, суглоб. 3) Спосіб виконання послідовного ряду звуків на інструменті чи голосом. 4) *тех*. Міра якості систем зв'язку, призначена для передачі мовних повідомлень» (СІС-74: 69). Сучасні тексти ілюструють розширення сфери функціонування цього іменника, пор.: *Збірка «Вірші з війни» – це виразно нова* ***поетична артикуляція*** *в нашому літпроцесі, яка відкриває своїм голосом інший кут зору на війну, що триває в нашій країні* (Zbruc, 06.05.2016); ***Артикуляція*** *сакрального* ***ставлення*** *до природи* (Лазоревич, 31.08.2021); *Учасники воркшопу розглянуть способи формування правових понять і практик у* ***артикуляції прав і правосуддя****, проаналізують те, як вони з'являлися і втілювалися на практиці у східній Європі у XX столітті* (Lvivcenter, 10.11.2017). Лексема *артикуляція* починає означати «*перен*. Надання словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо» (СУМД І: 26). Таке метафоричне значення запозичене із сучасної англійської мови, у якій *articulation* тлумачать і як «словесне вираження, формулювання» (ВАУС). З такою семантикою іменник функціонує і в інших європейських мовах. Нове значення твірного слова успадковують і похідні від нього дієслово *артикулювати*, іменник *артикулятор* та дієприкметник *артикульований*, які раніше український мовець співвідносив лише з вимовлянням звуків. Нові тлумачення цих слів подають сучасні словники, напр., **артикулювати** – «чітко визначити, окреслити що-небудь, висловити свою позицію щодо чогось» (АРСУН: 41–42); **артикулятор** – «*перен*. Той, хто надає словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо» (СУМД І: 26). Такі семантичні змі-

ни ілюструють тексти різних стилів: *Складовими частинами її мають стати чітке* ***бачення*** *позиції України, його* ***артикуляція*** *та політико-правове обґрунтування* (УП, 29.10.2020); *Але, вважаю, для України на сьогодні важливіше інше. Президент Порошенко це знає, адміністрація наша знає, але не дуже* ***артикулюють****, як, на мій погляд, треба було би* (Щербак: 295); *Якщо реформа проводиться для бізнесу, вона має бути йому зрозуміла, і бізнес повинен цю* ***довіру*** *якось* ***артикулювати*** (ДТ, 10.02.2012); *Навіть у ДСНС вважають, що важливо* ***артикулювати жінок*** *у всіх суспільних процесах та легалізувати фемінітиви, а ви досі смієтеся над «снайперкою», «генералкою» та «захисницею»* (ФБ, 20.09.2018); *Одним із пріоритетів робіт УІНП буде протидія російській гібридній агресії, зокрема боротьба з дезінформацією та міфами, які* ***артикулює Росія*** (День, 23.12.2019); *Мене завжди цікавили ті люди, які були так званими* ***артикуляторами****: поборниками міжетнічної толерантності, поетики діалогу, як сказали б мої колеги історики й політологи* (Zbruc, 08.03.2016); *Не* ***артикульованим*** *чітко, але вирішальним у змаганні претендентів за прихильність Війська Запорозького був постулат, що «добрий» гетьман – це той, «кого все військо любить»* (Яковенко: 423). Українські мовці нині *артикулюють довіру, погляди, проблеми, послання, плани, меседжі, принципи державної політики, потреби, інтереси суспільства, наміри, пріоритети, національні прагнення* та ін.[12] У такому новому значенні дієслово *артикулювати* часто вживають з кваліфікаторами *виразно, чітко, ясно* воно виступає синонімом до слів *висловлювати, виявляти, виражати, формулювати, демонструвати, стверджувати, озвучувати, ословлювати* (думку).

Іменник *виклик* у СУМ-11 поданий з кількома значеннями: «1. Прохання або вимога з'явитися куди-небудь; // Опле-

[12] Більше прикладів див. у Корпусі текстів української мови на лінгвістичному порталі «Mova.info».

ски, вигуки глядачів як прохання, вимога до артиста (артистів) вийти на сцену (для схвалення виступу або повторення його); // Знак, сигнал (телефонний, радіо і т. ін.), за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмов. 2. Заклик до змагання, до участі в чому-небудь; // Категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок або дія, спрямована на те, щоб втягнути у поєдинок» (СУМ-11 І: 408). Сучасні тексти ілюструють не лише ці значення, пор.: *Жорсткість моральних імперативів у кожного зі згаданих тут авторів (і в багатьох не згаданих) була відповіддю на* ***виклики*** *далекої від гармонії* ***дійсності*** (Панченко: 429); *З іншого, політизовані етноси повсякчас нагадують про себе як справедливими вимогами захисту культурної специфічності, так і руйнівними акціями, які формують* ***виклики для розвитку*** *нашої держави* (Кривицька: 7); *Отже,* ***головний виклик*** *таки в регулярності та постійності праці* (Семків 2016: 107); *Ця поїздка стосується усвідомлення нової відданості Америки нашим союзникам і партнерам, а також демонстрації здатності демократій одночасно* ***відповідати на виклики*** *та стримувати загрози нового часу»* (ДТ, 09.06.2021); *Від цих* ***екзистенційних викликів*** *нікуди не подітися* (Агеєва 2023: 299); *Сьогодні Церква вчиться відповідати на запити та* ***виклики суспільства****, яке динамічно розвивається* (Церква і суспільство: 4). *Попереду – нові* ***виклики****, однак робота, проведена у 2024 році, заклала надійний фундамент для подальших успіхів* (Країна, 08.01.2025). Якщо порівняти іменник *виклик* з англ. відповідником *challenge*, то стане зрозумілою джерело його нової семантики «сумнів, задача, складна проблема, справа, що вимагає великих зусиль» (ЗНАУС). Приклади з Корпусу текстів української мови на лінгвістичному порталі MOVA.info свідчать про потужні функціональні можливості неосемантизму *виклик*, що виявляє низка сполук, напр.: *виклик Богу, виклик для влади, виклик для дипломатів, виклик світу, виклик дійсності/реальності, виклик природі, ви-*

клик людській ідентичності, виклик собі, головний виклик, глобалізаційний виклик; відповідати на виклик та ін.

З 80-х років XX століття неосемантизується, наприклад, грецизм *клімат* (від *κλίμα (κλίματος)* – нахил), який словники тлумачили як «багаторічний режим погоди в даній місцевості, що визначається географічними умовами» (СІС-74: 332). Сучасні тексти все частіше демонструють метафоричне його вживання, пор.: *Листи членів родинного «клану» як цілісне багатозначне явище, своєрідний замкнений світ зі своєю мовою, своїми святощами, своїм* ***духовним кліматом*** (Коцюбинська: 93); *34% підприємців стверджують, що* ***інвестиційний клімат*** *у найближчі 6 місяців покращиться* (День, 12.07.2018); ***Політичний клімат*** *в Україні стає таким же непередбачуваним, як і погода* (ФБ, 16.07.2020). У такому значенні аналізований іменник був запозичений із сучасної англійської мови, де, окрім режиму погоди, *climate* функціонує з переносним значенням «обстановка, стан, що склалися де-небудь» (СІС-2006: 292). «Українсько-англійський словник ділової людини» (далі – УАСДЛ) Є.І. Гороть, О.В. Василенко, Н.В. Єфремової та ін. фіксує широкий спектр уживання цього іменника з новим значенням у таких сполуках: *клімат ворожий, клімат діловий, клімат інвестиційний, клімат міжнародний, клімат моральний, клімат сприятливий/несприятливий, а також відновити клімат, оздоровити клімат, створити клімат* (УАСДЛ). Про активність цього неосемантизму – повторного прихованого запозичення свідчить те, що його зафіксував СУМД із таким тлумаченням «2. *перен*. Міжнародна або суспільна обстановка; || Стосунки між людьми; культура соціального спілкування» (СУМД І: 462).

Нове значення твірного слова *клімат* успадкував і похідний від нього композит *мікроклімат*. У СУМ-11 його подано з тлумаченнями прямих значень «клімат невеликої ділянки земної поверхні, обумовлений специфікою місцевості», «повітря-

ний режим закритого приміщення, штучний або природний» (СУМ-11 IV: 733). У сучасних словниках та текстах цей складний іменник уживають з переносним значенням «характер взаємовідносин між ким-н., чим-н., ставлення до кого-н., чого-н. у тому чи іншому (порівняно невеликому) колективі, суспільстві, сім'ї» (СУМД II: 56). У текстах натрапляємо на такі приклади вживання іменника *мікроклімат* в цьому новому переносному значенні: *Але головне, тут було створено* ***особливий мікроклімат*** *для душевного комфорту та затишного відпочинку* (ДТ, 26.02.2016); *Підтримуйте* ***гармонійний мікроклімат*** *в службовому колективі* (ЗК, 30.07.2017); *У зворушливій новелі «Писані ложки» поет розповів про отой* ***мікроклімат дитинства*** *сорокових років* (Слабошпицький-19: 232). Розширений функціональний потенціал неосемантизму доводить використання сучасними мовцями низки сполук із ним у новому значенні: *мікроклімат колективу (у колективі), мікроклімат для гостей, мікроклімат у сім'ї, мікроклімат для бізнесу, мікроклімат у команді, гармонійний мікроклімат, політичний мікроклімат, робочий мікроклімат, чудовий мікроклімат* тощо.

Оновлення спеціального значення «уривок тексту із закінченою думкою, який дає змогу точно визначити смисл окремого слова або виразу, що входять до цього лінгвістичного оточення» (СІС-74: 356) характерне для іменника *контекст*. Лексема походить від лат. *contextus* (тісний зв'язок, з'єднання), однак нині повторно запозичена з англійської мови (пор. англ. *context*) й уживається на позначення «ділянки фізичного чи ментального простору, якій властиві певні ознаки, явища або в якій відбуваються певні процеси» (АРСУН: 164). У цьому випадку спостерігаємо розширення, узагальнення, або генералізацію значення, пор.: *Генеральний секретар під час заходу «НАТО залучає» представив* ***контекст зустрічі*** *лідерів* (NATO, 03.12.2019); *«Жінки-лідерки: глобальні виклики,* ***локальний контекст****»* (LVBS, 04.01.2020); *Розпочалася практична частина зустрічі*

з учасниками Всеукраїнської науково-практичної конференції «Творчість М. Вінграновського: доба, ***контекст****»* (Pervomaisk, 20.12.2006); *Коли замислитися над подієвим перебігом біографії того чи того індивіда, вписати його в* ***історико-соціальний контекст****, то там постане навіть ціла епоха з безладним рухом мас, кипінням конфліктів і маленькою людською постаттю на передньому плані* (Слабошпицький-17: 503); *Знайдений фрейм вдало підсвітив* ***контекст****, допоміг достукатися до людей, зробив нашу комунікацію ефективнішою* (Кулеба: 107); *В сучасних умовах* ***соціальний*** *і* ***культурний контекст*** *юліанського календаря і його сприйняття докорінно змінилися* (Церква і суспільство: 7). Окрім того, лексема функціонує в значенні вторинного прийменника або прислівника способу дії, місця у формі *у(в) контексті*, напр.: *Вища освіта України* ***у контексті*** *інтеграції до європейського освітнього простору* (НУОЗУ, 09.07.2021); ***У контексті*** *підготовки до чергової спроби мирних переговорів різкість Алієва набуває особливого значення* (Країна, 09.01.2025). Таке вживання поповнює синонімічний ряд кваліфікаторів дії *у площині, у полі, у розрізі, в аспекті, у плані*.

Латинізм *модератор* функціонував в українській мові, принаймні, з початку ХХ ст. зі значеннями «прилад у машині, що регулює її хід» (СЧС: 266), «пристрій у музичних інструментах для приглушення звука», «ведучий у кадрі телепередачі, який виконує функції коментатора, диктора та інтерв'юера» (ССІС: 461). Сучасні словники фіксують нове значення цього слова, запозичене із сучасної англійської мови: «2. Людина, яка стежить за порядком на переговорах, веде дискусію, а в разі потреби «приглушує» дебати» (СУМД ІІ: 68): *Я піднімала руку, аби запитати щось, але* ***модератор*** *із мікрофоном уперто робила вигляд, що дивиться крізь мене, неначе прозору…* (Теревені: 72); *Наголосимо, що* ***модератори*** *обох дискусій, проведених у Києві, розмовляли лише українською* (Матвеєва: 78); *Конференція «Перспективи викладання та вивчення української мови*

як іноземної», яку організовують Український інститут та Національна комісія зі стандартів державної мови. ***Модератор:*** *Юрій Макаров, журналіст* (ФБ, 30.09.2020); *Цікаво те, що в цій концепції вчитель також є центральною фігурою, але відіграє абсолютно іншу роль. Він уже не джерело знань. Він – провідник до них. Він –* ***модератор*** (ДТ, 20.12.2024). Цей неосемантизм функціонує також у соціології й позначає особу, що проводить соціологічні дослідження; ведучого фокус-груп: *На відміну від класичних інтерв'ю, комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а* ***модератор*** *лише направляє розмову в потрібне русло* (Wiki, 03.07.2021). Аналізовані матеріали засвідчують ще й значення «особа, що відповідає за дотримання встановлених норм поводження на інтернет-ресурсах, частіше форумах, сторінках соціальних мереж та ін.», у якому слово *модератор* уживають в інформаційних технологіях: *Ми відкрита група й кожен член групи може публікуватись без затвердження адміністратором чи* ***модератором*** (ФБ, 15.03.2020); *Після арешту засновника Telegram Павла Дурова у Франції месенджер дозволив користувачам скаржитися* ***модераторам*** *на контент у приватних чатах* (Країна, 23.09.2024). Це значення вживають і в переносному сенсі «той/те, що врівноважує, стримує чи регулює певний процес, ситуацію, настрої», напр.: *У перші роки свого існування ця установа* [Міністерство інформаційної політики] *точно не стала* ***модератором цензури****, як боялися* (Кулеба: 344). В інформаційних джерелах одиниця *модератор* також фігурує зі значенням «ведучий секції чи всього наукового заходу». Активність цієї лексеми відображена в низці новотворів: *модераторка, модераторський, модераторствувати, співмодераторствувати, модераторство, ведучий-модератор, колега-модератор*.

Паралельно з іменником *модератор* у сучасній українській мові вживають спільнокореневе запозичення *модерація* (від лат. moderatio – врівноваження, вирівнювання, правиль-

ність співвідношення) зі значеннями «1. Організація процесу комунікації під час обговорення або розв'язання задач (проблем) у групі, під час конференцій, семінарів і т. ін. для досягнення необхідного результату. 2. *інформ*. Контроль за виконанням вимог, установлених власником інтернет-ресурсу, форуму (*див*. **фо́рум**[2])» (СУМ-20 IX: 40) та похідні *модерувати, модерований, модерування*. Найактивніше з цього переліку використовують дієслово *модерувати*, яке буквально означає «1. Стримувати; приборкувати; 2. Угамовувати; пом'якшувати» (ВАУС). Сучасні тексти ілюструють уживання цього слова в новому загальному значенні «здійснювати модерацію», а також у новому переносному значенні «надмірно контролювати, опікуватися чимось, втручатися в щось»: *...Піарники рекомендують ніколи не видаляти тролінг і не* ***модерувати*** *коментарі, бо це вплине на хіти й хости сайту* (ДТ, 02.02.2012); *Більше півроку тривала епопея зі скасуванням е-декларування для третього сектору, процес намагались* ***модерувати*** *прямо з Банкової* (Там само, 28.01.2018); *Пише вірші, публіцистику, займається літературною критикою,* ***модерує*** *презентації та перформанси* (Подільські Божичі: 279). Віддієслівний іменник *модерування* вживають на позначення процесу, названого основою твірного дієслова: *The Guardian розповіла про правила* ***модерування*** *контенту в Facebook* (УНІАН, 22.05.2017); *...Це не лише зовнішнє тестування, а й* ***зовнішнє модерування****, тобто систематичні перевірки важливого підсумкового оцінювання, проведеного вчителем, компетентною зовнішньою організацією або колегами* (ДТ, 27.05.2017).

Лексему *номінація* (лат. *nominatio*, від *nomino* – називаю), окрім відомого значення «те саме, що називання» (СУМ-11 XI: 699), сьогодні вживають і з новим значенням: «3. Висування на здобуття звання, сану. || Кожна позиція при присудженні почесних звань, призів на фестивалях, конкурсах і т. ін.» (СУМД II: 146). З такою семантикою слово *номінація* становить повторне

приховане запозичення вже з англійської мови, пор. англійське *nomination* з такими значеннями. Сучасні тексти засвідчують уживання цього слова з такою новою семантикою: *Років зо два тому він став володарем титулу «Галицький лицар». Львів'яни надають це почесне звання найпопулярнішим людям свого міста. Кашицькому воно випало в* ***номінації*** *за меценатство* (Слабошпицький-17: 627); *Кращих авторів було визначено у* ***12 номінаціях****, а також у рамках церемонії відбулося вручення нової відзнаки конкурсу – «Золотий письменник України»* (Мінкульт, 16.06.2017); *Голова Європейської народної партії Дональд Туск запропонував* ***номінувати екскандидата*** *в президенти Білорусі Світлану Тихановську на Нобелівську премію миру* (Прямий, 09.09.2020); *38 науковців з Австрії, Італії, Канади, Німеччини, Польщі, Словаччини, України й Чехії визначили трьох* ***номінантів*** *міжнародної* ***премії*** *імені Івана Франка 2020 року, повідомляє Міжнародний фонд Івана Франка* (РС, 07.05.2020). Похідні успадковують від неосемантизму *номінація* таке нове значення і розширюють свою семантичну парадигму: *номінувати* – «висувати на здобуття нагороди», напр.: *Документальний фільм про Донбас «Віддалений гавкіт собак»* ***номінували*** *на премію «Еммі»* (День, 07.08.2020); *Отож, у 1970 р. Микола Бажан (1904–1983) міг* ***номінуватися*** *на Нобелівську премію в галузі літератури?* (Панченко: 222); *номінування* – «висування за здобуття нагороди», напр.: *Комітет Верховної ради підтримав* ***номінування*** *Ліни Костенко на Нобелівську премію у 2022 році* (ФБ, 22.03.2021); *номінант* – «той / те, кого / що висунуто на здобуття нагороди», а також «той, хто претендує на певну посаду», напр. у складних словах-юкстапозитах: ***Фільм-номінант*** *на «Оскар» «Земля кочівників» отримав премію BAFTA* (ДТ, 12.04.2021); *На зустрічі був і кандидат у держсекретарі США Марко Рубіо та* ***номінанти*** *на інші посади* (Країна, 06.01.2025); *номінатор* – «той, хто висуває на здобуття нагороди», напр.: *Цього року в списку*

***номінаторів**, які можуть висувати твори на здобуття премії 52 особи* (Країна, 19.01.2012); *номінований* – «висунутий на здобуття нагороди» та «висунутий на посаду», напр.: *У 2004 році був навіть **номінований** [М. Павич] на Нобелівську премію* (Зарубіжна література: 191); *Тринадцять українських архітектурних проєктів **номіновані** на премію Європейського Союзу 2022 року у сфері сучасної архітектури імені Міс ван дер Рое* (День, 05.02.2021); *Команда Дональда Трампа вивчає можливі шляхи для завершення війни Росії проти України таким чином, щоб вона не відновилася у майбутньому, заявив **номінований** Трампом на посаду радника президента з національної безпеки Майк Волц* (Країна, 02.01.2025).

Латинізм *рецепція* (лат. *receptio* – прийняття) побутує в багатьох мовах. В українській він здавна вживався зі значеннями «запозичення даним суспільством соціологічних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху», «запозичення однією державою більш розвинутого права іншої держави», «здійснюване рецепторами сприйняття і перетворення енергії подразників на нервові збудження» (СІС-74: 589). Сучасні тексти засвідчують ще одне його значення, яке виявляється в таких прикладах: *Але, оглядаючи в своїй пам'яті Павличкові тексти, аналізуючи свою **рецепцію їх**, раптом робиш прикре відкриття: ти знаєш – якщо справді таки знаєш! – Павличка позавчорашнього і вчорашнього дня* (Слабошпицький-2019: 47); *Чи змінилася **рецепція України** впродовж останніх чотирьох-п'яти років?* (ДТ, 15.04.2018); *Це – не традиційна апологетична книжка, а **книжка-рецепція**, книжка-діалог* (Слабошпицький-Д: 47); *Також подібна **рецепція** текстів письменниці продиктована тим, що відбувалося поступове розмежування двох таборів, двох протилежних світоглядних основ у культурі: народників і модерністів* (Бунтарки: 160). Таким чином в мовній практиці актуалізувалася сема етимона, можливо, під впливом контактів із західноєвропейськими мовами. Це нове значення

вже зафіксоване в СУМД: рецепція – «2. *книжн*. Сприйняття (у 1 знач.)» (СУМД ІІ: 330). Лексема зафіксована в сучасних текстах у сполуках *рецепція поезії, рецепція постаті, рецепція творчості, рецепція твору, рецепція тексту, рецепція України; рецепція перекладна, рецепція художня* тощо. Набуває популярності й прикметник *рецептивний*, похідний від цього неосемантизму-повторного прихованого запозичення: *Психоментальні механізми рецепції художнього тексту / твору, прагматичні умови, в яких максимально адекватно читач сприймає цей текст / твір і бере участь у конституюванні його змісту, – чільні проблеми* ***рецептивної естетики*** *й генетично похідної від неї* ***рецептивної поетики*** (Сюта: 47–48); *На рівні окремого тексту* ***рецептивний підхід*** *Яусса та його колег полягав у відстежування читацьких реакцій на кожен з етапів сюжету* (Семків: 243); ***Рецептивна поетика*** *є своєрідною літературознавчою лабораторією, в якій проходять випробовування засади* ***рецептивної естетики*** *та інших споріднених теорій, заснованих на ідеї інтенційного способу існування літературного твору, його поступового виникнення у процесі читання* (ФФ, 23.08.2020); *Українська вузівська практика може приєднатися сьогодні до* ***рецептивних студій*** *зі своїми ідеями, зразками й рішеннями* (КБВ, 23.08.2020). Найактивніше нове значення лексеми виявляється в науковому та публіцистичному стилі.

Активним нині в словотворчому плані є неосемантизм *пакет* в узагальненому значенні «комплект, сукупність, набір чого-н.» (АРСУН: 255). Уперше з таким новим значенням у загальномовному лексиконі цей іменник зареєстрований у «Російсько-українському словнику» за ред. В.В. Жайворонка 2003 р.: «*фин*. контрольний пакет акцій; пакет пропозицій, послуг; *информ*. знімний пакет» (РУСЖ: 729). Зі спеціальним значенням цей іменник зафіксований в АУРСІОТ. СУМ-11 подає його з такою семантичною парадигмою: **пакет** – 1. Конверт з листом, переважно офіційного змісту; // Конверт, обгорт-

ка для упаковки поштових відправлень. 2. Паперовий мішок або обгортка для упаковки речей, продуктів тощо. 3. Те саме, що **пакунок 1. ▲ Індивідуальний (санітарний, перев'язувальний** і т. ін.**) пакет** – особливим чином упакований набір перев'язувального матеріалу для надання першої медичної допомоги. 4. *спец.* Стос. однорідних (перев. будівельних) матеріалів. *Арматурні пакети; Пакети пиломатеріалів* (СУМ-11 VI: 18). Сучасні тексти ілюструють розширення саме спеціального значення слова *пакет*, поданого в цьому словнику, пор.: *Київстар робить можливим самостійне замовлення* ***пакета послуг*** *в тарифах передплати* (Kyivstar, 12.02.2020); *Європейська комісія прийняла* ***пакет пропозицій****, спрямованих на збільшення торгівлі між Європейським Союзом і країнами, які використовують конвенцію Пан-Євро-Мед, серед яких і Україна* (УП, 24.08.2020); *Агентство випускає десятки професійних інформаційних продуктів: стрічки,* ***інформаційні пакети*** *та вісники* (Укрінформ, 23.05.2021).

У СІС-74 зазначено, що іменник *пакет* походить від франц. *paquet*, але прийшов в українську мову за посередництва німецької (*Paket*) (СІС-74: 492). Щодо нового значення, то його можна розглядати як повторне приховане запозичення вже з англійської (*paket*), де, мабуть, воно мало два слова-джерела: *packet* у сфері ІТ та *package* – в інших сферах. Нові значення зафіксував СУМД: «5. Комплекс взаємопов'язаних питань, положень, документів і т. ін. 6. Комплекс послуг, що їх отримують клієнти банків, страхових компаній, абоненти мобільного зв'язку тощо. *Пакет страхових програм; Стартовий пакет; Тарифний пакет*; || Комплект телеканалів супутникового чи кабельного телебачення» (СУМД II: 187–188). Сучасні тексти засвідчують функціонування широкого спектру сполук з іменником *пакет*, напр.: *соціальний пакет, інформаційний пакет, пакет послуг, пакет пропозицій, пакет конкурента, пакет реформ, пакет проєктів, пакет санкцій (санкційний пакет), пакет допомоги,*

пакет рішень, пакет законів, законодавчий пакет. СУМД реєструє і нове значення прикметника *пакетний* – «пов'яз. із вирішенням питань, прийняттям яких-н. рішень тільки цілком» (СУМД II: 188), а досліджувані тексти – низку словосполучень з цим прикметником, напр.: *пакетне голосування, пакетні домовленості, пакетне опрацювання, пакетний підхід, пакетна пропозиція, пакетний тур, пакетна стратегія*, зокрема й зі спеціалізованим значенням, напр.: *пакетні та понадпакетні хвилини (мобільного зв'язку), пакетна мережа*, і з прислівником *пакетно*, напр.: *прийняти пакетно, вирішити пакетно* тощо. Пор.: *Проте* ***пакетний підхід*** *дає можливість для PR-маневру* (ДТ, 25.06.2017); ***Пакетний тур*** *– ідеальне рішення для тих, хто не хоче самостійно займатися підбором оптимального варіанта відпочинку* (ФБ, 05.04.2019); *Після десятка нерегламентних голосувань Рада не погодилася прийняти за основу* ***пакетно*** *два законопроєкти, аби сконструювати щось на кшталт компромісу* (Glavcom, 06.10.2018). Окрім того, у сучасних текстах як синоніми до прикметника *пакетний* та прислівника *пакетно* вживані прислівник *пакетом*, напр.: *«Ми вважаємо, що це прискорить процес обрання керівництва ВР і не будемо заперечувати щодо* ***обрання "пакетом"*** *керівництва ВР – голови Верховної Ради, першого заступника і заступника», – сказав Турчинов* (Країна, 04.12.2007); *Рішення* ***голосувати "пакетом"*** *або "блоками" було погоджено на нараді голів фракцій у віцеспікера Руслана Стефанчука* (Суспільне, 23.09.2021) та сполука *у (в) пакеті*, напр.: *Ще дужче потрібно, аби телеглядачі самі мали змогу* ***обирати в пакеті*** *канали, які бажають дивитися, а не нав'язував їм це який-небудь монополіст-оператор кабельних послуг* (День, 24.06.2023); *Спочатку він* [Джонсон] *виступив з "геніальною" ініціативою: висунути в якості вимоги внесення допомоги для України* ***голосування у пакеті*** *за зміни у законодавстві щодо "закриття" мексиканського кордону* (Укрінформ, 07.02.2024).

Германізм *панель*, засвідчений в українській мові з новим спеціальним значенням, ми аналізували в підрозділі 3.2. Однак семантична структура цього іменника в сучасній українській мові розширюється і за рахунок нової семи нетермінологічної природи, пор.: *СОТ сформувала* ***панель експертів*** *за позовом України проти Росії через обмеження транзиту* (УНІАН, 08.06.2017); *25 червня Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» провів у режимі онлайн* ***дискусійну панель*** *«Українська мова у світі: імпульси з України»* (ФБ, 03.07.2020). Тлумачимо це значення як «сукупність експертів для обговорення певної теми». Прототипом цього неосемантизму в англійській мові як джерелі повторного прихованого запозичування є іменники *panel* – «особовий склад, персонал, фахівці» та сполука *panel discussion* – «дискусія, нарада (консиліум) фахівців» (ВАУС-Г). Схоже, але не ідентичне значення фіксують так: «6. *спец*. Ряд об'єктів (інформаторів), яких ураховують при соціологічному обстеженні за певною програмою. *Панель попиту; Споживацька панель*» (СУМД II: 190).

Під впливом англійської мови нового значення набув й іменник *презентація* та похідне від нього дієслово *презентувати*. СУМ-11 зафіксував цей іменник як термін: **презентація** – *фін*. Пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа (СУМ-11 VII: 532). СІС-74 уточнює таке спеціальне значення: **презентація** (від лат. praesento – передаю, вручаю) – «Подання переказного векселя для його акцепту особі, яка зобов'язана сплатити по ньому трасатові» (СІС-74: 542). У сучасних текстах різноаспектної тематики слово *презентація* та похідні від нього вживають у значенні, співвідносному з англійським *present* «представляти, рекомендувати». За дослідженням Є.А. Карпіловської, «вперше значення слова *презентація* «публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено» зареєстрував «Російсько-

український словник іншомовних слів» Т.П. Мартиняк у 1999 р., хоча й подав його як вторинне значення фінансового терміна. ВТССУМ 2004 р. фіксує це значення вже як основне» [Клименко, Карпіловська та Кислюк 2008: 29]. Таке нове значення слова *презентація* подав СУМД: **презентація** – 2. Публічне представлення чого-н. нового, що недавно з'явилося (було створене) з рекламною метою (СУМД II: 290). Потенціал цього нового англізму – нові сполуки й похідні – у загальномовному вжитку доводять і досліджувані тексти, зокрема медійні, пор.: *16 жовтня 1991 року відбулася* ***презентація*** *незалежного Національного університету «Києво-Могилянська академія»* (Слабошпицький-17: 202); *Apple оголосила дату нової* ***презентації****: мають показати iPhone 12* (УНІАН, 06.10.2020); *АНОНС:* ***Онлайн-презентація*** *книжки С. Плохія «Забуті покидьки східного фронту»* (ІП, 16.06.2020); *Чіткі вимоги до* ***самопрезентації*** *за 5 років освітньої діяльності прямо пропорційно змінять і якість роботи вчителів* (ФБ, 26.02.2023). На базі нового значення цього іменника формується прикметник-новотвір *презентаційний*, напр.: ***Презентаційний ролик*** *– це візитна картка для вашої компанії, тому дуже важливо знати всі інструменти, якими ви будете викликати прихильність до себе аудиторії* (Edpit, 23.10.2019). Цей прикметник у деяких контекстах функціонує як синонім до лексем *презентабельний* («який вигідно відрізняється від інших своїми якостями; показний, видний (у 2 знач.)» (СУМ-11 VII: 532)), *презентативний* («1. Стос. до презентації; презентаційний. 2. Представницький» (СУМД II: 290)), утворених від того самого етимона, які вже були в українській мові. Нове значення успадкувало дієслово *презентувати* «передавати що-небудь у власність як подарунок; дарувати» (СУМ-11 VII: 532), а тепер – «публічно представляти що-небудь, що недавно з'явилося», напр.: *Нині, коли я,* ***презентуючи*** *в Європі переклади своїх романів і повістей, порядком автокоментаря кажу в інтерв'ю» таміешнім*

журналістам про «посттрагічну епоху» і про митцеву «місію Фортінбраса», то вже навіть історично благополучні шведи й швейцарці бачать за цим не внутрішню проблему «всіх цих посткомуністичних країн», як давніше, – а щонайнагальнішу «злобу дня», що тяжить над цілою нашою цивілізацією (Забужко 2009: 6); *Ми дуже раді* ***презентувати*** *це навчання безпосередньо вам, важливим стейкхолдерам, запрошеним на цю подію, обмінятися ідеями та поділитися кращими практиками, які сприятимуть підвищенню інноваційної спроможності країни* (Країна, 24.12.2024). Відображену неосемантизацію засвідчує дієприкметник, напр.: *Урешті-решт книжка дістала назву «Сто історій Визвольної війни» і була* ***презентована*** *в Києві 22 січня 2015 р., у День соборності України* (Хворост: 272); *Зеленський також нагадав про* ***презентований*** *ним План стійкості, спрямований передусім на зміцнення всередині держави* (Країна, 02.12.2024). Зауважмо, що з подібним значенням в українській мові функціонує і група лексем, утворених від іменника *репрезентація* (пор. «представництво кого-, чого-небудь і від когось, чогось (СУМ-11 VIII: 511)) – *репрезентувати, репрезентуватися, репрезентант, репрезентантка, репрезентований, репрезентативний, репрезентативність*, що зафіксовані в СУМ-11, *репрезентаційний, репрезентабельний, репрезентатор*, поданих у СУМД (СУМД II: 327). Оскільки *презентація* і *репрезентація* походять від того самого етимона, мовці часто взаємо замінюють їх та їхні похідні, хоча вони не рівнозначні: лексеми з префіксом **ре-** мають додатковий семантичний компонент «опосередкованість представлення».

Окрім цього, іменник *презентація* функціонує як термін інформатики, що позначає слайд-фільм – сукупність карток-слайдів з текстом, зображенням, ауді- та відеофайлами на певну тему, напр.: *Яким би чудовим оратором ви не були, краще, щоб ваш виступ супроводжувався* ***візуальною презентацією*** *з ілюстраціями, графіками або ключовими теза-*

ми (Happymonday, 19.06.2020); *Мені стало сумно, коли якось я побачив* ***презентацію Служби безпеки України*** *з доказами російської агресії. Це було далеко не на рівні* (Кулеба: 50); *Користувачі iPhone тепер можуть використовувати штучний інтелект для роботи з фотографіями, документами,* ***презентаціями*** (Країна, 11.12.2024). Такого значення загальномовні словники поки що не зафіксували. Як і нового запозичення *презентер* – «пульт дистанційного керування презентацією», пор.: *За цілями застосування лазери діляться на указки, брелоки, з фокусом, модулі, лазерні установки,* ***презентери****, рівні, надпотужні лазери і лазерні прицiли* (Країна, 02.12.2019).

Латинізм *ротація* існував в українській мові як термін у значеннях «1. Те саме, що **Ротаційна машина**. 2. Період часу, протягом якого відбувається повна зміна сільськогосподарських культур на певній земельній ділянці згідно з сівозміною» (СУМ-11 VIII: 888). Нині до семної структури іменника додалися нові уточнювальні компоненти, що розширили його семантику й, відповідно, сферу його вживання: «3. Чергова заміна (перев. кадрів). 4. *військ*. Заміна особового складу в збройних силах країни» (СУМД II: 355), пор.: *Шторми всередині коаліції прогнозувалися ще місяць тому, коли у Партії Зелених відбулася* ***ротація*** *лідерів і керівників через низькі результати на місцевих виборах* (Країна, 05.11.2024); *У Яворові відбулася* ***ротація*** *канадської* ***військової тренувальної місії*** *UNIFIER* (Zbruc, 06.10.2020). У нових уживаннях реалізується первинне значення лексеми – «обертання», запозичене з англійської мови, де сталою є сполука *personnel rotation* – ротація кадрів (НУАС). Аналогічний процес спостерігаємо в музичній сфері, де іменник *ротація* використовують у значенні «розміщення музичної композиції в радіоефірі», напр.: *Реліз композиції «Як плакала вона» відбувся навесні. Трек одразу потрапив у* ***ротацію*** *до всіх головних радіостанцій країни, займав лідерські позиції в iTunes, а лірик-відео на Youtube-каналі набрало понад 3 млн перегля-*

дів (Країна, 20.12.2019); *Радіостанції «Мелодія», «Люкс ФМ», KISS FM і «Хіт FM» внесли зміни до програмної концепції, що передбачають збереження для них квоти українською мовою на рівні 25% за умови* ***ротації*** *60%* ***пісень*** *мовами ЄС* (Укрінформ, 12.12.2017); у медицині – «здійснення обертальних рухів у тому чи іншому суглобі», напр.: *Як бути тим, у кого будова тіла відрізняється від «середньостатистичного» – якщо у людини вузький таз, короткі руки або маленька* ***ротація*** *в суглобі тощо?* (Йога, 10.07.2023); у логістиці – «заміщення одного однотипного товару на інший, який відрізняється виробничою партією, датою та часом виробництва», напр.: *При цьому всі правила* ***ротації товару*** *зводяться до вимоги обов'язкового заповнювання полиць в торговій точці* (Бізнес, 17.11.2020). У сучасній публіцистиці натрапляємо й на нетермінологічні уживання лексеми, пор.: *В іронічній перспективі Еко виходить, що цей талановитий рекламіст придумує та запускає в* ***ротації*** *мало не всі важливі сюжети Середньовіччя* (Семків 2016: 214). Це ілюструє паралелізм процесів термінування, ретермінування й детермінування в мовній практиці українців та засвідчує високий словотвірний потенціал цього й подібних неосемантизмів.

Ще один латинізм *транслятор* (лат. *trānslātio* – перенесення, переміщення) зафіксований зі значеннями «проміжний пристрій для підсилення, перетворення й передавання електричних сигналів зв'язку, радіосигналів, телевізійних тощо», «програма цифрової обчислювальної машини, призначена для перекладу описів алгоритмів з однієї формальної мови на іншу» (СІС-74: 675). Сьогодні він вживається на позначення особи чи групи, що виголошує й доводить певні погляди та ідеї. Лексема в такому значенні є повторним прихованим запозиченням та адаптуванням до системи української мови англ. *translator* – «перекладач, тлумач» (УАС). Наприклад, *Перед самітом «великої двадцятки» з запланованою зустріччю Трампа і Путіна відомий генератор (чи, може,* ***транслятор****) російських зовнішньополітич-*

них ***смислів*** *Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди»* (УАЗП, 07.07.2020); *Викладач – не* ***транслятор знань*** *з книжок* (ФБ, 30.10.2024). Іменник функціонує в сучасних текстах у словосполученнях *транслятор бажань, транслятор гармонії, транслятор знань, транслятор планів, транслятор позиції, транслятор смислів, транслятор цінностей* тощо. Аналізована лексична одиниця може мати не лише нейтральне, а й негативно-оцінне значення «людина, котра говорить чужими словами, озвучує чиїсь думки та погляди некритично», пор.: *Водночас сама Мар'яна Безугла стверджує в коментарях українським ЗМІ, що не є чиїмось "****ротом*** *або* ***транслятором****"* (Країна, 31.10.2024). У таких випадках іменник *транслятор* синонімічний лексемі *рот*, уживаній з новим образним значенням. Оновленням семантики характерне й іменнику *трансляція*, напр..: *Не забуваймо й ще одне: на відміну від питомої мови російського народу, енкратична російська «новомова» призначається до комунікації.., тобто не до продукування думки, а до* ***трансляції*** *вже готових думок* (Забужко 2009: 118); *Можливо, президентові України варто взяти зазначене питання під особистий контроль, аби зберегти це як суспільну й загальнодержавну цінність: повне розуміння, прийняття і* ***трансляція захисту прав*** *людини як надбання найвищого рівня* (ДТ, 09.06.2017). У давніших словниках *трансляція* – це «1. Передавання на далеку відстань програм по радіо або телебаченню безпосередньо з місця дії (з театру, аудиторії, стадіону тощо). 2. Передача радіомовних і телевізійних програм через мережу проводів. 3. Те, що передається в такий спосіб» (СУМ-11 Х: 230), а нині лексемою позначають передавання, поширення, популяризацію певної інформації, світогляду тощо. З таким значенням «передавати, поширювати, популяризувати певну інформацію, світогляд тощо» уживають похідне дієслово *транслювати*, напр.: *Ще більш впізнавану риторику* ***транслювали*** *бойові листки* (Якубова: 156); *Про*

Гризлова можна говорити, що це людина, яка готова завжди ***транслювати*** *будь-яку точку зору, яку йому скажуть, і ніколи не веде самостійної політичної гри* (День, 11.01.2016); *Ці люди повинні мати загострені відчуття, добру реакцію на небезпеку і право* ***транслювати*** *нагору все, що насторожує* (ДТ, 25.04.2019). Дієслово функціонує як синонім до лексем *передавати, поширювати, популяризувати* та вживається в багатьох словосполученнях: *транслювати думку, транслювати культуру, транслювати свою особистість, транслювати правду, транслювати риторику, транслювати старі методи навчання, транслювати точку зору, транслювати цінності; транслювати суспільству, транслювати нагору* тощо.

Детермінування спеціального значення «проміжне приймання сигналів у системі радіомовного чи телевізійного зв'язку для підсилення їх і наступного передавання» (СУМ-11 VIII: 516) засвідчує спільнокореневий іменник *ретрансляція*, напр.: *Для успіху потрібна популяризація,* ***ретрансляція*** *такої ідеї* (Чесно, 13.04.2013). Нове значення іменника *ретрансляція* «передавання, поширення певної інформації, світогляду тощо» мотивує оновлення семантики лексеми *ретранслятор* (раніше – «станція, установка для ретрансляції» (СУМ-11 VIII: 516)), напр.: *«Вітчизняне» ж телебачення України не лише масивно завозить цих* ***ретрансляторів*** *імперських* ***смислів****, байдуже, в які б позірно ультрпатріотичні обгортки вони не ховалися* (Шевчук: 17). Нині він вживається зі значенням «той, хто постійно передає певну ідею». Таке саме нове значення характерне для дієслова *ретранслювати*, напр.: *Власне, мета – посіяти і зневіру, і недовіру, а особливо в середовищі тих, хто може* ***ретранслювати*** *ці настрої* (Укрінформ, 19.09.2017) та його похідних.

Мовці також переосмислюють непроцесову (статичну) ознаку предмета, виражену прикметником. Міцно увійшов у комунікативну практику сталий вираз *жовта преса*, у якому прикметник *жовтий* зазнав семантичних змін і став означати не

лише колір, а й оцінку позначуваного, ставлення до нього мовця: «3. *перен*. Продажний, низькопробний (про засоби масової інформації). *Жовта журналістика*» (СУМД І: 346). Метафоричне перенесення відбулося ще в англійському прикметнику *yellow* «жовтий» і було запозичене іншими мовами, зокрема й українською. У 1959 р. «Російсько-український словник сталих виразів» І.О. Виргана та М.М. Пилинської подав таку статтю: «Жёлтая пресса (перен. пренебр.) – жовта (продажна) преса» (РУССВ: 176). І хоча виданий згодом СУМ-11 не фіксує цього значення в прикметнику *жовтий*, та мовці активно його реалізують, напр.: *Розмовна лексика (cops, subs, grandpa, mum), та подання інформації з елементами каламбуру (гри слів) є неодмінним атрибутом* ***жовтого видання*** (Павленко: 235); *Ставши кумиром киян, Хмелько, чорнявий красень на прізвисько Циган, перетворився на справжнього плейбоя, завсідника нічних клубів, героя* ***жовтої преси*** (Щербак 2014: 368); *Нік мусив визнати, що невідомий журналіст добряче попорпався в маловідомих, інтимних теж, слабкостях шанованої людини. Шанованої настільки, що вже визрівав указ про її призначення на посаду, яка, власне, стає вінцем кар'єри судді. А тут такі наклепи, що витворяє ця* ***жовта преса*** (Мусієнко: 294). Інколи для підсилення ефекту використовують розмовний синонім до сполуки *жовта преса* – створений на її основі іменник-універб *жовтуха*, напр.: *Раніше основною проблемою ЗМІ вважалася «джинса», сьогодні багато хто вважає головним мінусом сучасних ЗМІ засилля «чорнухи» і* ***«жовтухи»*** (СС, 14.10.2012); *Над наповненням каналу працює всього три людини. Команда каже, що секрет успіху у ретельній перевірці інформації, відсутності* ***«жовтухи»*** *і хайпу* (ФБ, 10.09.2022); *Я взагалі не розумію, звідки ці чутки беруться. Розумієш, офіційні ЗМІ цього не писали, тому якось рефлексувати на* ***жовтуху*** *бажання не було* (Країна, 01.06.2023).

Нині в українській мові функціонують дієслова *пожов-*

тіти / *пожовтішати* зі значенням «змістово збіднішати, оперувати скандальною чи неперевіреною інформацією», напр.: *Зрештою перед головними героями постав вибір – чи дотримуватися далі обраних засад та працювати на інтелектуально розвинуту, але не надто широку авдиторію. Чи* ***«пожовтішати»*** (День, 09.06.2020); *Те, що випуск новин ТСН* ***пожовтів****, – факт однозначний* (Детектор, 05.05.2009). Активність такого нового значення дієслів доводять віддієслівні іменники *пожовтішання* та *пожовтіння*, які позначають «змістове здешевлення та збіднiння літератури загалом, оперування неперевіреною інформацією скандального, епатажного змісту та звернення до емоцій, а не до інтелекту читача тощо»: *Характерною прикметою масового історичного дискурсу є його виразне* ***«пожовтішання»****…* (Якубова: 95); *І якщо раніше ми говорили про тренд «таблоїзації» ЗМІ, який характерний не тільки для України, то* ***«пожовтіння»*** *центральних українських телеканалів вочевидь випереджає всі світові тенденції* (Детектор, 29.07.2012); *І те, що в рейтингах преси він опинився мало не на останньому місці, наводить на сумні думки про її тотальне* ***пожовтіння****, зокрема й у Каннах* (ДТ, 28.05.2012); *Дається взнаки значне* ***«пожовтішання»*** *вітчизняних мас-медіа, які переймаються не послідовною інформаційною роботою, вкрай потрібною суспільству, а пропагандою, тиражуванням скандальних заяв, підбурюванням до прямих зіткнень з тяжкими наслідками* (ГУ, 27.05.2017); ***«Пожовтіння»*** *пояснюють вимогами інфотейнменту* (День, 20.05.2016). Ці лексеми поки що не зафіксовані словниками, однак вони мають всі підстави вкоренитися в мовній практиці. У такому ж ключі відбувається неосемантизація іменника *жовтизна*, на яку звертає увагу А.А. Таран, зазначаючи, що «найчастіше неосемантизуються інформаційно багаті слова, що характеризують поняття узагальнено, широко, багатопланово, вказуючи на більшу кількість ознак» [Таран 2011: 37]. У СУМ-11 лексему *жовтизна* подано зі значенням

«Абстракт. ім. до **жовтий**» (СУМ-11 II: 540), тоді як нині він з'являється з новим значенням, похідним від метафоричного значення прикметника *жовтий* – «неправдива, брудна інформація». До прикладу: *Я переконана, що саме від примітивної попси, від **«жовтизни»**, від ганебних смаків відбувається багато потворних явищ в сучасній політиці* (День, 22.12.2015); *Для мене якраз дуже корисно побачити перед собою ті образи, які не пропущені через усі фільтри **«жовтизни»** і «пропаганди»* (Там само, 26.04.2018); *Тому жовта преса виконує насправді важливу соціальну функцію – взаємоінформує різні соціальні верстви. Просто іноді **жовтизна** переростає в чорноту* (СС, 14.10.2012); *Приємно здивувало, що книга делікатна. Автор ні про кого не говорить погано. Уникає **жовтизни*** (Країна, 20.06.2021). Складний процес неосемантизації в цьому випадку полягає в тому, що спочатку відбулася метонімія (перенесення кольору паперу видання (дешевого, який швидко жовтів) або, за іншою версією, кольору одягу персонажа коміксів на саме видання), а потім метафоризація як оцінка цього метонімічного переносу.

Важливими в соціальній лексиці є нові значення прикметників, які слугують для характеристик різних суспільних явищ та процесів. Повторним прихованим запозиченням є співвідносний з англ. *significant* український прикметник *знаковий*, поданий у СУМ-11 тільки у відносному значенні «Стос. до знака (у 3 знач.)» (СУМ-11 III: 640). Нині мовна практика засвідчує метафоричне якісне значення прикметника, яке розвинулося на основі значень англійського відповідника: «1. Знаменний, важливий; показовий; 2. Істотний, значний; 3. Багатозначний; 4. *лінгв., мат.* Значущий» (ВАУС), пор.: *Музичні експерти України відібрали список із 20 **пісень** за 20 років, **знакових** для нашої країни* (УП, 30.01.2020); *Зібров: Серед моїх учнів є **знакові люди** в Україні* (Youtube, 22.04.2020); *Сердечно дякую всім за привітання і добрі побажання в цей **знаковий** для мене **день***

(Митрополит Епіфаній, 25.05.2022); *Після великої популярності 1980-х велліспік усе ще тримався на плаву до 1990-х і подарував такі* ***знакові*** *сьогодні для всіх американців* ***слова****, як like, totally та ін.* (Гаджієв: 284); *Романтики і автори реалістичних прозових полотен усталювали й увиразнювали образ маєстатичного града Кия, нового Єрусалима, золотоверхого, незмінно великого й величного з його закоріненою у віках міфологією,* ***знаковими*** *будівлями, соборами, бібліотеками, академією, місцями хай і захованої в глибинах, але зацілілої колективної пам'яти* (Агеєва 2023: 19) та ін.

Синонімом до прикметника *знаковий* у такому переносному, якісному, значенні дедалі частіше виступає і прикметник *культовий*, пор.: *Звучить дещо дивно, якщо пам'ятати про* ***культових літературних бонз*** *самого Кундери* (Семків 2016: 162); *Мабуть, найпереконливішим є апелювання до імен* ***культових постатей****, звернення до біблійних легенд і притч, поєднаних з історією України* (Подільські Божичі: 134); ***Культовий фільм*** *«Іграшка» з П'єром Рішаром очікує на «перезапуск»* (NP, 14.10.2020); *Цього року гості фестивалю зможуть оцінити на великому екрані* ***культову класику епохи*** *Нового Голлівуду – фільми Френсіса Форда Копполи, Мартіна Скорсезе і Джорджа Лукаса* (КТК, 10.09.2019); ***Культове видавництво, культовий автор*** *і* ***культові покупці*** *(це якщо саме ви купите)* (ФБ, 19.07.2018). Є підстави розглядати цю лексему як неосемантизм-запозичення з англ. *cult, cultic* – «2. *розм*. Винятково популярний» (НУАС). Бо досі прикметник *культовий* подано лише в його вихідному, відносному, значенні «Стос. до культу (у 1 знач.), де **культ** – «1. Релігійне служіння божеству; релігійна обрядовість» (СУМ-11 IV: 393). У новому значенні лексему *культовий* фіксує СУМД: «Знаковий, дуже важливий для певної спільноти, певної епохи. *Культовий письменник; Культовий фільм*» (СУМД I: 511). Прикметники-інтернаціоналізми *знаковий, культовий* засвідчують активний перехід відносних

прикметників у якісні й формування в них нового, часто оцінного значення.

До новозапозичень належить і прикметник *пілотний*, засвоєний з англ. *pilot* у значенні «дослідний, експериментальний, випробувальний»: *Експеримент був закріплений у Постанові Кабміну №1154 «Про залучення до роботи членів малозабезпечених сімей і внутрішньо переміщених осіб» і реалізується у вигляді* ***пілотного проєкту*** [проєкту – *Ю.Ц.*] *«Рука допомоги»* (Економіка: 159); *Уряд запровадив* ***пілотний проєкт*** *«Розвиток соціальних послуг»* (KMU, 03.03.2020); *2019 року пройде* ***пілотна сертифікація*** *вчителів початкової школи* (УЦОЯО, 09.01.2019); *Є й такі країни, що після* ***пілотних випробувань*** *відмовилися від ідеї впровадження інтернет-голосування* (Країна: 10.10.2024). Є.А. Карпіловська зазначає, що хоча прикметник *пілотний* походить від того самого етимона, що й раніше запозичений з французької мови іменник *пілот*, та за лексичним значенням від нього відрізняється, що підкреслює й інша форма вже наявного в українському лексиконі прикметника, утвореного від слова **пілот**, – *пілотський* [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 24]. Про функціональний потенціал цієї лексеми свідчить велика кількість сполук з нею, напр.: *пілотний проєкт, пілотний етап, пілотний варіант, пілотний регіон, пілотний фест, пілотний рівень, пілотний поверх, пілотний сюжет, пілотна серія, пілотна група, пілотна програма, пілотна акція, пілотна модель, пілотне відпрацьовування, пілотне виробництво, пілотне дослідження, пілотне тестування, пілотне обстежування, пілотне оцінювання, пілотна версія* (програми) та ін. СУМД реєструє цей прикметник у значенні «який відкриває новий напрям; новаторський» (СУМД II: 231).

Семантична структура українського прикметника *вірусний* (англ. *viral*) теж зазнала англомовного впливу та збагатилася новим значенням – «який швидко стає популярним, поширюваним, масовим», напр.: *Відео миттєво стало* ***вірусним*** *в Украї-*

ні (Кулеба: 206); *У 2007 року батько дівчинки прийняв* [узяв] *зі знімком участь в конкурсі і виграв, а сама фотографія стала* ***вірусною*** (ДТ, 30.04.2021); *У якій склянці більше соку: мережею шириться* ***вірусна*** *головоломка* (Країна, 02.10.2024); *Дууже* ***вірусне відео****! І потім не кажіть, що не попереджав* (ФБ, 02.03.2023). Це слово у новому значенні термінологізувалося в медійній сфері, як і твірний іменник *вірус*. Термін *медіавірус* (англ. *media virus*), запропонований американським фахівцем у сфері засобів масової комунікації Дугласом Рашкоффом, та синонімічну терміносполуку *вірусна інформація* вживають на позначення інформації, яка не має корисного змісту, але зацікавлює людей, через що набуває миттєвої популярності. Такі ознаки вірусів (мікроорганізмів) як здатність швидко, неконтрольовано та багатоканально поширюватися стали основою метафоризації значення, що зумовило детермінування та появу нової семантики іменника *вірус* і прикметника *вірусний*, пов'язаної з масовістю та самовідтворюваністю інформації.

Подібні процеси відбулися і з прикметником *токсичний*, який тепер вживається не тільки як «*спец*. Який є токсином; отруйний; // Зумовлений діянням токсину» (СУМ-11 Х: 178), а й набуває узагальненого значення «отруйний, шкідливий; який негативно впливає на інших, руйнівний, деструктивний». Наприклад: *Поет стривожений катастрофальністю своїх передчуттів та* ***токсичною*** *загрозою морального звиродніння людства* (Слабошпицький-19: 52); *Земанізована Чехія, орбанізована Угорщина, лепенізована Франція, путінізована Росія і трампізовані Штати – це той* ***токсичний світ****, в якому Україна після Майдану не зможе існувати* (ДТ, 20.08.2016); *Точніше було б сказати, що ворогом Росії є шовінізм, який зріс на* ***токсичних дріжджах режиму****, влади чекістів, цензури та репресій* (Щербак: 123); *За його словами, тепер РФ має в Раді Європи* ***токсичний імідж*** *для співпраці* (Д, 25.04.2017). Таке значення фіксують словники англійської мови: «дуже непри-

ємний, неприйнятний; який завдає багато шкоди та нещастя« (CD) та «Словник новітніх англізмів» Л. Белея, А. Гончаренко, М. Ківу, І. Олександрук (далі – СНА): «2. *жарг*. Дуже неприємний; такий, що приносить багато шкоди та нещастя протягом тривалого часу (про людину, стосунки, ситуацію тощо)» (СНА: 259). Актуальна на сьогодні сполучуваність цього прикметника надзвичайно широка, особливо в публіцистичному стилі, напр.: *токсична дружба, токсичний колектив, токсична людина, токсична політика, токсична ситуація, токсичні стосунки* та ін. ГРАК фіксує такі словосполучення з прикметником *токсичний* у новому значенні, починаючи з джерел 2005 року: *токсичний актив, токсична байдужість, токсичний банк, токсичний бренд, токсичний вплив гостя студії, токсичне дитинство, токсична журналістика, токсичний законопроєкт, токсична інформація, токсичний колега, токсична любов, токсичний настрій, токсична ненависть, токсичне оточення президента, токсичний підпис, токсичний портфель запозичень, токсичне повідомлення, токсичний присмак гасла, токсична проблема, токсична антиукраїнська продукція, токсична пропаганда, токсичний пропагандистський міф, токсичний публічний простір, токсичний регіон, токсичний режим, токсичний ректор, токсичне рішення, токсична Росія, токсичне середовище* [публічне – *Ю.Ц.*], *токсичне слово, токсичний страх, токсичний суд, токсичний тандем, токсична тема, токсична травма українського народу* [про Голодомор – *Ю.Ц.*], *токсична фігура, «токсичний» Філарет, токсичний фідбек, токсична «четверта влада», токсичне хазяйнування, токсичний холостяк*. Така сполучуваність підтверджує популярність прикметника в новому значенні. Нині в медійному просторі, мабуть, не знайдеться жодного слова, яке б журналісти не вважали непоєднуваним із лексемою *токсичний*. Звичайно, частину цих уживань можна й треба замінити синонімами *згубний, негативний, руйнівний, шкідливий* тощо. Про функціональний потенціал прикметника

з новим значенням свідчить і активне використання похідних іменників *токсичність* («комплекс персональних якостей або поведінка людини, яка психологічно псує життя іншим; характеристика ситуації, стосунків тощо, що мають тривалий негативний вплив» (СНА: 259), напр.: *Путін розродився заявами про рейтинг та* ***токсичність Зеленського*** (Країна, 25.02.2025), *токсик/чка* («1. *жарг*. Токсична (у 2 знач.), неприємна людина. 2. *гейм*. Гравець, що стає причиною програшу своєї команди, навмисно псує гру або ставиться агресивно до інших гравців, принижує їх» (Там само), напр.: ***Токсики*** *вийшли з моди? Найсексуальнішим у 2024 році визнано Джона Кразінські* (Антоніна, 14.11.2024).

Отже, повторні приховані запозичення, значення яких відображають різні явища та ознаки соціальної сфери й комунікації, функціонують майже в усіх стилях української мови. Частина таких іменників, наприклад, зазнала розширення значення та детермінування, а прикметники утворилися завдяки метафоризації чи транскатегоризації в граматичній системі мови. Аналізовані одиниці активно входять до загального лексикону сучасної української мови, усталюються в мовній системі.

3.4. Найпродуктивніші повторні приховані запозичення у сфері економіки

У сучасній українській мові активізувався процес уживання в новому значенні лексем, що називають різні економічні, зокрема бізнесові й фінансові, явища. Нині мовцям відоме, наприклад, нове значення іменника *лінійка* «сукупність товарів, об'єднаних спільною концепцією, функціями, авдиторією споживачів або ціновою категорією», пор.: *Apple презентував нову* ***лінійку смартфонів*** *iPhone* (День, 13.09.2017); *У минулому році Україна вивела на ринок 10 нових продуктів, один з яких якраз завершував* ***лінійку*** *двох- і трикомпонентних гіпертензивних* ***ліків*** (ДТ, 27.04.2021); *Сучасні інверторні моделі, такі*

як ***лінійка Aquaviva****, пропонують додаткові можливості для економії енергії до 30% завдяки гнучкій адаптації потужності до реальних потреб у нагріванні* (Країна, 04.11.2024); *Поряд із численними художніми серіями вирішили зробити і* ***лінійку*** *нехудожніх, критичних* ***текстів*** *від українських інтелектуалів, які б відгукувалися нам конкретно тут і зараз* (ФБ, 08.11.2024). З такою семантикою лексема запозичена з англійської мови, де *line*, окрім іншого, – це «6. лінія, ряд, лінійка # сукупність сумісних програмних і/чи апаратних продуктів одного виробника, що різняться продуктивністю, позицією на ринку або іншими властивостями» (АУТС: 300). Тексти рекламного дискурсу засвідчують багату сполучуваність аналізованого іменника саме в цьому значенні: *асортиментна лінійка, дизайнерська лінійка, нова лінійка, повна лінійка, продуктова лінійка; лінійка автомобілів, лінійка БТРЗ, лінійка виробів, лінійка журналів, лінійка книжок, лінійка косметичних засобів, лінійка палив, лінійка препаратів, лінійка продуктів, лінійка револьверів, лінійка смартфонів, лінійка тарифів, лінійка цукерок* та ін.

Семантичних змін зазнав іменник *піраміда*, відомий в українській мові зі значеннями «1. Велика кам'яна споруда з чотирикутною основою і трикутними боковими поверхнями, які утворюють на вершині будівлі гострий кут, що служила гробницею фараонів у стародавньому Єгипті; // Про пам'ятник такої форми, зведений на честь кого-, чого-небудь, на пам'ять про когось, щось. 2. Многогранник, основа якого являє собою многокутник, а бічні грані – трикутники, що мають спільну вершину. 3. Предмет, що має широку основу і конусоподібно звужується догори; // Група предметів, укладених або складених у вигляді купки, що має широку основу і звужується догори. 4. Гімнастична, акробатична фігура, яка складається з групи людей, що стають один одному на плечі. 5. Пристосування для тримання і зберігання гвинтівок та рушниць; // Трикутник, утворений з 16 більярдних куль, складених на

початку гри; вид більярдної гри в 16 куль» (СУМ-11 VI: 538). Нині цю лексему в текстах економічної тематики розуміють як «3. … || *перен*. Схему фінансового шахрайства, яка полягає в залученні якомога більшої кількості вкладників. **Фінансова піраміда** – спосіб наживи, який полягає в тому, що кошти від продажу компанією цінних паперів особам, які формують нижні щаблі «піраміди», використ. на виплату дивідендів особам, що утворюють верхні щаблі «піраміди»; різновид фінансового шахрайства» (СУМД II: 232). Очевидно, аналізований іменник зазнав семантичних змін під впливом англ. сполуки *financial pyramid*. Оновлення його значення засвідчує мовна практика, напр.: *Засторцювавши від невловимого змаху руки Валентина, не менш потужний гевал врізався в лотки під протилежною стіною і обвалив їх, мов* ***фінансову піраміду*** (Мусієнко: 209); *Усі мої аргументи про те, що 400% за вкладом – нереально, що це схоже на* ***фінансову піраміду****, розбивались, немов об лід, об ту примару миттєвого збагачення, яка вже міцно засіла в голові жінки* (Галичина, 23.09.2020); *У Росії «посипалася»* ***фінансова піраміда*** *Finiko – вкладники продавали заради неї квартири* (УНІАН, 26.07.2021); *Нацполіція викрила організаторів шахрайської* ***фінансової піраміди****, які ошукали вкладників на понад 8 мільйонів гривень* (ФБ, 13.08.2020) тощо. Інколи спостерігаємо вживання іменника *піраміда* не в складі сталої сполуки *фінансова піраміда*, а окремо з таким самим значенням, пор.: ***Піраміда*** *«B2B Jewelry»: силовики провели 26 обшуків і закрили магазини* (УП, 26.07.2021). Варто підкреслити, що функціонування іменника *піраміда* самостійно, поза межами стійкої сполуки є ознакою усталення такого нового значення – семантичної конденсації словосполуки в окремій лексемі. Окрім того, сьогодні функціонує і суспільно-політичний термін *піраміда влади (владна піраміда)* «структура апарату державної влади, у якій що вищий ранг, то менша кількість посадових осіб» (СУМД II: 232), напр.: *Нове кадрове перезаванта-*

женння путінської ***владної піраміди*** *цього разу ґрунтується на особистій відданості* (Країна, 05.06.2024). Аналізовані тексти підтверджують ще одне переносне значення іменника *піраміда* – «ієрархія, за якої на кожному рівні наявна менша кількість осіб (більш привілейованих, або організована система», напр.: *У доброму детективі читачі відчувають себе майже на верхівці* ***інтелектуальної піраміди*** (Семків: 141); *Принцип «я начальник, ти дурень», приниження підлеглих (послів перед міністром закордонних справ, міністрів – перед президентом), чванство більшості тих, хто здобув омріяний ранг чи посаду, вся ця візантійська,* ***облудна піраміда****, вбудована в державну споруду, стримує творчу ініціативу, знебарвлює повноцінну картину розмаїття думок, поглядів, нових ідей* (Щербак 2019: 133); *Лише верхівка цієї* ***державної піраміди****, цієї феодальної корумпованої заповідної зони злодійства живе в розкошах, яким би позаздрили й римські патриції* (Мотрич: 23); *Доки він* [Путін] *намагається «розкуркулити» генералітет, захиталися* ***особисті «піраміди»*** *окремих генералів, котрі корінням йдуть у регіони* (Країна, 15.08.2024); *Мир належить до* ***вершини піраміди*** *наших інтересів* (Там само, 01.01.2025). Відображену неосемантизацію засвідчує похідний прикметник *пірамідáльний* – «ієрархічний», на противагу старому фізичному, конкретному значенню «який звужується догори, нагадуючи за формою піраміду (у 1, 2 знач.); // Який має крону, що за формою нагадує піраміду (про рослину)» (СУМ-11 VI: 538), напр.: *Перший віцепрем'єр-міністр України прокоментував активізацію шахрайських схем на фінансовому ринку і плани Уряду з припинення організації* ***«пірамідальних» механізмів ошукування громадян*** (Країна, 14.05.2013); *Треба визнати, що ми маємо* ***пірамідальну структуру суспільства*** (Там само, 28.02.2017). Нове значення прикметника успадковує похідний прислівник *пірамідально*, напр.: *Всі* ***пірамідально*** *підпорядковуються системі* (ФБ, 26.05.2024).

До нових запозичень належить англізм *тендер*, який СІС-74 засвідчив раніше в значеннях «(англ. *tender*, від tend – обслуговувати) – 1) Причіпна частина паровоза, де містяться запаси води, мастила, палива тощо. 2) Невелике допоміжне (з двигуном) або спортивне (з вітрилом) судно. 3) Гвинтова стяжка для натягування тросів або дроту» (СІС-74: 658). Нині воно повторно запозичене з англ. *tender* в значенні «конкурс, заявка на підряд, пропозиція» та сформувало в українській мові таку семантичну парадигму: «*екон., фін.* 1. Конкурсна форма замовлення на закупівлю товарів, надання послуг чи виконання робіт за певними умовами. 2. Бланк із пропозицією визначення вимог, послуг, який розсилають потенційним учасникам торгів» (СУМД ІІ: 446). У новому значенні цей іменник виявляє високу активність у медійних та художніх текстах, текстах реклами та справочинства: *Наша фірма* ***виграла тендер****, а бонусом є можливість навчати дитину за океаном…* (Мусієнко: 360); *У день літнього сонцестояння 1891 року архітектори, нарешті, завершили останні креслення. Щойно надходило креслення, Бьорнем* ***оголошував тендер*** (Ларсон: 163); *Мер Чернігова віддав* ***«дорожній» тендер*** *на 115 мільйонів гривень своєму бізнес-партнеру* (УНН, 06.10.2020); ***Тендер*** *– це обов'язкова процедура для державних органів і підприємств України, призначена для проведення публічних закупівель* (Prozorro, 12.03.2020). Цей неосемантизм формує синонімічні зв'язки з іменниками *аукціон, змагання, конкурс, торги*. Активність функціонування лексеми засвідчує широкий спектр сполук, уживаних не лише в текстах спеціальної тематики, з прикметниками, напр.: *відкритий тендер, дорожній тендер, міжнародний тендер, паливний тендер, формульний тендер*, з дієсловами, напр.: *виграти тендер, заявити на тендер, оголосити тендер, прийти на тендер, провести тендер*, з іменниками та прийменниково-іменниковими конструкціями, напр.: *тендер залізниці, тендер із впровадження, тендер на закупівлю, тен-*

дер на послуги, тендер на придбання, тендер на проведення, тендер на ремонт тощо. Словотвірний потенціал іменник *тендер* реалізує в похідному прикметнику *тендерний*: *тендерна закупівля*, напр.: *Компанія «Укрспецпроєкт» перемогла у восьми* ***тендерних закупівлях*** *на суму понад 216 мільйонів гривень* (УНН, 23.09.2021), *тендерний комітет*, напр.: *Чи має право* ***тендерний комітет*** *або уповноважена особа на помилку?* (ВЗ, 06.07.2018), *тендерний документ*, напр.: *Окрім того, згідно із документом, під час оскарження* ***тендерних документів*** *необхідно надати докази порушення прав та законних інтересів* (ДТ, 03.06.2021), *тендерна процедура*, напр.: *Загалом ці десять* ***тендерних процедур*** *дозволять переплатити від 176 до 189 млн грн* (День, 21.09.2021), *тендерна пропозиція*, напр.: *Вона* [система Prozorro – *Ю.Ц.*] *виконує функцію автоматичної оцінки* ***тендерних пропозицій*** *за тими критеріями, які виставив замовник* (Там само, 16.02.2018) та ін. Прикметник *тендерний* функціонує також як частина складних слів, напр.: ***Тендерно-договірний*** *відділ забезпечує проведення процедур закупівель на розробку проєктно-кошторисної документації* (ФБ, 22.10.2019); *Начальник відділу* ***тендерно-маркетингової*** *роботи та контролю якості ДП «Придніпровський експертно-технічний центр Держпраці» Лариса Іващенко* (Fssu, 08.08.2018) тощо.

Мовна практика засвідчує оновлення семантики прикметників. Наприклад, у сучасних текстах спостерігаємо використання лексеми *бюджетний* з відомим значенням «стос. до бюджету» (СУМ-11 І: 269), з новим, зареєстрованим в СМ («який фінансують із державного бюджету» (СМ: 19)), та новим розмовним «дешевий, недорогий». Останнє значення можна трактувати як таке, що утворилося від попередніх шляхом спеціалізації, виявлення його одного аспекту, адже «стосується до бюджету» цілком може сприйматися і як такий, «який відповідає виділеному бюджету, не виходить за межі кошторису». Однак

більш імовірно, що ця зміна відбулася під впливом англійської мови, де прикметник *budget* має значення «недорогий, дуже дешевий, економний» (CD). Сучасні тексти підтверджують нове значення цієї лексеми: *«**Набір** наших аптечок – **бюджетний**. Наприклад, ми не кладемо до неї голку для пневмотораксу, а замінник – 1-й катетер, замість дороговартісної оклюзійної плівки – звичайний канцелярський файл* (День, 07.06.2017); *Під час цих пошуків і експериментів з метою відтворити в Україні **бюджетний варіянт** того, що масово впроваджено в європейській медпрактиці, на Олену чекало чимало перешкод і прикрих відкриттів* (ДТ, 16.08.2019); *Найбільший європейський **бюджетний авіаперевізник** Ryanair планує у 2020 році на третину збільшити пасажиропотік на українських авіарейсах – до понад 2,1 мільйона пасажирів* (DW, 15.10.2019); *І хоч це доволі **бюджетний варіант**, український виробник гарантує надійність меблів, за якість яких відповідає своєю репутацією* (Lisma, 13.05.2020). Відображену неосемантизацію спостерігаємо й на прикладі нового значення похідного прислівника *бюджетно* «недорого, дешево, економно», напр.: *Тут стильно та **бюджетно*** (Інстаграм, 08.12.2024); *Можна стильно вдягатися **бюджетно** – на секондах і вінтажі – але на це треба витрачати час, сили і мати треноване око* (ФБ, 28.12.2024).

Зі сфери банківських послуг прийшли в загальну мовну практику сполуки *золота картка* (з англ. *gold card*) – «картка для виплат, власники якої мають низку переваг» та *платинова картка* (з англ. *platinum card*) – «кредитна картка компанії «Американ експрес» [тепер будь-якого банку – *Ю.Ц.*] з максимальним розміром кредитного ліміту та численними привілеями для клієнтів». Наприклад: *Безкоштовно три додаткові **платинові картки** Visa Lady Card до кожного з рахунків зі спеціальними знижками для жінок* (Укрсиб, 22.06.2020); *В залежності від кредитної здатності (ліміту), якій (якому) відповідає даний платіжний засіб, розрізняють: звичайні, **«золо-***

ті» *і* ***«платинові» кредитні картки*** (Wiki, 03.09.2021); *Автор «Орла і Решки» сказав, чи дійсно* ***золота картка*** *на шоу використовується безлімітно* (Країна, 20.11.2024). Сучасні медійні тексти вживають сполуку *платинова картка* в переносному значенні, пор.: *В Україні мають чітко розуміти: президентство Байдена – це* ***платинова картка****, яку потрібно не тільки активізувати, її потрібно також наповнити. Не коштами, а відповідними реформами* (ЄП, 09.11.2020). У такому разі йдеться про виняткову можливість, шанс, привілей або ресурс високого рівня, що може надати комусь значних переваг.

У сучасній мовній практиці зазнав семантичних змін і прикметник *тіньовий*, у якого на основі прямого значення «який знаходиться в тіні, не освітлений сонцем», а також фразеологізмів **тіньова сторона**; **тіньовий бік** – зворотний, негативний бік якого-небудь явища (СУМ-11 X: 144) унаслідок метафори за подібністю виникли нові семи «пов'язаний з підпільним виробництвом, кримінальними способами збагачення і нелегальної реалізації чого-н. (звичайно наркотиків, зброї тощо)», «неофіційний, альтернативний» та сполуки *тіньовий лідер, тіньовий уряд* (СУМД II: 453). Таке значення засвідчують англійські прикметники *shadow* та *black*, уживані в сполуках типу *shadow government* (тіньовий уряд), *black economy* (тіньова економіка, буквально – чорна економіка) тощо (ВАУС-Г; НУАС). Отже, семантичний перехід відбувся в англійській мові, а в українську було запозичено це нове значення, напр.: *Річ у тім, що київська Стара Громада, тодішній* ***тіньовий уряд*** *України.., зуміла великою мірою знівелювати зусилля влади* (Агеєва 2023: 111). Сьогодні активно функціонують словосполучення *тіньова економіка* (сфера незаконного виробництва і реалізації товарів, а також фінансових махінацій і т. ін. (СУМД I: 318)): ***Тіньова економіка*** *стала основою, на якій сформувалися кримінальні структури* (День, 26.06.2017); *тіньова галузь економіки*, напр.: *Вони патронували масштабну* ***тіньову галузь еко-***

номіки *та використовували її в своїх інтересах* (Якубова: 177); *тіньовий бізнес* (незаконна підприємницька діяльність (СУМД І: 64): *А чи не можна детальніше про цей* ***тіньовий державний грабіжницький бізнес****?* (ДТ, 13.05.2016); *тіньовий ринок* (підпільна, нелегальна реалізація продукції та пов'язані з нею фінансові махінації і т.ін. (СУМД ІІ: 334): *За даними експертів,* ***тіньовий паливний ринок*** *становить до 30% і він постійно зростає* (УНН, 16.06.2020); *тіньові розрахунки*, напр.: *Він також зазначив, що це «штучно створений конфлікт між перевізниками з Броварів і перевізниками з Вінниці та Києва на ґрунті* ***тіньових розрахунків****, який 29 травня переріс у стрілянину»* (УНН, 05.05.2020); *тіньові схеми*, напр.: *З того часу він контролює діяльність злочинних груп,* ***«тіньові» схеми*** *реального сектору економіки та відповідає за кримінальний «общак», – додається у повідомленні* (Там само, 26.05.2020); *тіньовий сектор*, напр.: *На думку експерта, достовірних методів, здатних чітко відокремити* ***тіньовий сектор*** *від легального, не існує, оскільки значна частина ресурсів все одно потрапляє в «офіційну» економіку* (ДТ, 12.02.2018); *тіньовий правитель*, напр.: *США наклали санкції на олігарха Іванішвілі, якого називають* ***тіньовим правителем*** *Грузії* (Країна, 27.12.2024) та ін. Прикметник уживають як синонім до лексем *темний, негативний, злочинний, підпільний, незаконний, нелегітимний, не дозволений, протизаконний* тощо та антонім до слів *чесний, офіційний, законний, законослухняний, правомочний, легітимний, відкритий, прозорий*. У текстах економічної та суспільно-політичної тематики прикметник *тіньовий* часто вживається поряд із колоративами-неосемантизмами *сірий, чорний,* розвиток оновленої семантики яких став одним із аспектів аналізу Є.А. Карпіловської. Дослідниця виокремлює в таких процесах два шляхи розвитку семантики: «1) оцінка об'єкта дійсності, якому властивий такий колір, часто через усталені сполуки-перифрази з цими прикметниками; 2) оцінне осмислення самого кольору,

його інтенсивності, сприйняття мовцем» [Карпіловська 2017а: 24]. Важливою вважаємо тезу лінгвістки про те, що такі нові повторно запозичені значення прикметників «не запрацювали б так активно в сучасній українській розмовній практиці», якби вони «не мали питомого ґрунту» [Там само: 39]. Саме переосмислення вихідних значень українських лексем *тіньовий, чорний, білий, сірий* та ін. уможливило органічне перенесення нових запозичених значень на український мовний ґрунт.

Із медичної галузі до економічної запозичено прикметник *шоковий*, пор. «Стос. до шоку; викликаний шоком» (СУМ-11 XI: 507–508). Галіцизм *шок* у цьому словнику потлумачено як «загальний тяжкий розлад життєво важливих функцій організму, викликаний порушенням нервово-рефлекторної діяльності внаслідок фізичної чи психічної травм; // *перен*. Стан пригніченості, розгубленості» (Там само: 507–508). СУМД фіксує прикметник *шоковий* у складі словосполуки *шокова терапія* – «*спец*. система надзвичайних заходів, спрямованих на оздоровлення організму людини, економіки тощо» (СУМД II: 448). Мовна практика засвідчує нове значення цього прикметника саме в економічних контекстах: *Поступові реформи або* ***шокова терапія*** *у вигляді швидких, рішучих і комплексних заходів – це давня суперечка між політиками, економістами і політекономістами* (Case, 03.04.2018); *Країни, які рухалися* ***шляхом «шокової терапії»****, зазнали менших соціальних втрат, ніж ті, що рухалися повільніше, як Україна* (УП, 01.04.2015). Сполука *шокова терапія* – це калька англійського метафоричного словосполучення *shock therapy*, де *shock* буквально «удар, стрясання». Потужний функціональний потенціал сполуки та самого прикметника *шоковий* у новому значенні доводять їхні широкі синтагматичні зв'язки: *З початку 90-х у середовищі політиків, економістів і політекономістів розгорнулася епічна битва між градуалістами старої школи, які наполягали на поступовості реформ, і* ***прибічниками шокової терапії****, що агітували*

за швидкі, рішучі та комплексні заходи (ДТ, 02.04.2018); *Було реалізовано різкий* ***шоковий сценарій*** *відв'язування від звичного якоря стабільності (фіксованого курсу) без дотримання елементарних правил монетарної безпеки* (ДТ, 13.03.2015); *І вихід із цієї пастки для Білорусі пролягає лише через болісний, навіть* ***шоковий****, але безальтернативний* ***вихід*** *із російськоорієнтованої моделі розвитку* (УТ, 13.08.2020). Метафоричне вживання прикметника щодо суспільних явищ доводить його функціональний потенціал, напр.: *Україна переживала* ***шоковий період****, спровокований одразу двома чинниками – втратою частини території та конфліктом на Сході* (Інтерв'ю, 27.02.2018); ***Шоковий наступ*** *України на Курськ перевернув наратив війни* (Країна, 23.08.2024). Словотворчу активність одиниць із новим значенням доводять поодинокі похідні, зокрема, метафорична сполука *шоковий терапевт*, що ілюструє граматичну фразеологічну деривацію словосполуки *шокова терапія*, напр.: *Найбільш, напевно, успішний* ***«шоковий терапевт»*** *Лешек Бальцерович назвав його періодом екстраординарної політики* (ДТ, 02.04.2018).

До неосемантизмів у терміносистемі фінансової сфери також уналежнюємо дієслово *відмивати*. У СУМ-11 лексема *відмивати* зареєстрована в прямих значеннях: **відмивати** – 1. Миючи, очищати кого-, що-небудь від бруду і т. ін. 2. *спец*. Промиваючи, відділяти що-небудь від домішок (СУМ-11 І: 605), а *відмивання* потлумачено як «дію за значенням **відмива́ти** й **відмива́тися**» (Там само). Мовна практика доводить переосмислення семантики дієслова, а саме: формування метафоричного значення, пор.: *У цьому ж банку зберігав свої коштовності його тесть, сицилієць Карло, який* ***відмивав*** *у нейтральній Швейцарії італійські* ***гроші****, а також багато інших вихідців із різних країн світу...* (ДТ, 15.05.2009); *Це мафія, яка конкретно* ***відмиває гроші****, конкретно кришує бандитів російських* (Слабошпицький-19: 133). СУМД фіксує таке нове значення роз-

глядуваного дієслова та його похідних: **відмивати** – 3. *перен., розм.* Робити легальним, законним (про власність, гроші); **відмивання** – Дія за знач. **відмива́ти 3** (СУМД І: 155). Англомовне походження нового значення цього дієслова підтверджують словники. Наприклад, «Кембриджський словник англійської мови» (Cambridge Dictionary) серед значень дієслова *launder* (прати) реєструє і таке: «переміщувати гроші, зароблені незаконним шляхом, через банки та інші підприємства, щоб видавати їх за ті, що зароблені законно» (CD). Дослідники цього явища зазначають, що такий процес, найімовірніше, пов'язаний з діяльністю американських гангстерів 1920–1930х рр., коли кримінальні угруповання використовували мережі пральних автоматів та інші підприємства з великим грошовим обігом (ресторани, автозаправки), щоб змішувати нелегальні доходи з легальними, приховуючи їхнє незаконне походження[13]. Варто зауважити, що у багатьох випадках неосемантизм стає органічним складником українського лексикону не тільки завдяки формі слова, а й через логічний розвиток його семантики: нове значення накладається на наявну семантичну парадигму лексеми, підкріплюється національними мовними стереотипами, що свідчить про постійну взаємодію семантичної деривації та запозичування як двох способів неосемантизації. Той факт, що в українськомовних текстах *прати* (буквальний переклад англійського *launder*) вживане рідко й кількісно поступається лексемі *відмивати* може слугувати аргументом на користь такого міркування. Адже саме *відмивати* у першому значенні, як свідчить словникова стаття СУМ-11, на відміну від *прати*, уживають образно, пор.: «* Образно. *Чорну душу милом не відмиєш* (Українські народні прислів'я та приказки, 1955, 160)» (СУМ-11 І: 605). А СУМ-20 зафіксував і нове переносне значення дієслова *відмивати* «знімати провину, виправдовувати»

[13] Детал. про це див. у словниковій статті відмивання грошей в «Енциклопедії сучасної України»: https://esu.com.ua/article-34391

(СУМ-20 II: 687), що підтверджує розвиток його семантики та можливість взаємодії із запозиченням. Сучасні українськомовні тексти підтверджують активність похідного іменника *відмивання*, напр.: *Микола добре знав, що оця надзвичайно громіздка контора, призначена тепер переважно для* ***відмивання*** *та відкату* ***бюджетних грошей****, у дійсному інформаційному полі з гріхом пополам має рейтинг внизу десятка відв'язаних і добре фінансованих, нерідко з півночі, комерційних каналів* (Мусієнко: 162); *На батьківщині правосуддя звинуватило його* [Манафорта] *у* ***відмиванні коштів*** *і несплаті податків* (Кулеба: 125); ***Відмивання грошей*** *практикується передусім у колах наркобізнесу та з боку організованої злочинності* (DW, 23.09.2020); *Основними завданнями Мінфіну є: …2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації* ***(відмиванню) доходів****, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму* (Економіка: 221). Високий функціональний потенціал цих слів у такому новому значенні доводить і вживання форм дієслова *відмивати* – дієприкметника *відмитий* (***Відмиті гроші*** *використовують, наприклад, для придбання цінних паперів, земельних ділянок, цінних металів, але також часток у підприємствах* (DW, 23.09.2020)) та дієприслівника *відмиваючи* (***«Відмиваючи» гроші****, посадові особи привласнили 12 млн грн державних коштів і 800 млн грн – комерційних установ* (News, 02.06.2015)) у нових контекстах.

Отже, аналізовані лексеми – це наслідки глобалізаційних процесів у сфері економіки й бізнесу. Вони повторно запозичені здебільшого з англійської мови й утворені двома способами: калькуванням форми й семантики та калькуванням лише семантики. Мовці активно переосмислюють похідні від таких нових одиниць і часто вживають їх метафорично, з додатковими конотаціями, що свідчить не лише про їхню вагу в сучасній

комунікації, а й підтверджує переплетення власних семантичних моделей із механізмами запозичування та переконує, що шляхи неосемантизації складні й багатоаспектні.

3.5. Повторні приховані запозичення у світі мистецтва, моди та краси

Мова, як живий організм, постійно змінюється. Особливо динамічною є лексика сфери мистецтва, індустрії моди та краси, адже вона відображає дух часу, нові естетичні ідеали, смаки та уявлення. Наприклад, зі спортивної сфери до мистецької перемістився іменник *сингл*. Лексема спочатку запозичена з англійської мови з таким значенням: **сингл** (від англ. *single* – один, єдиний) – гра в теніс, коли кожна сторона представлена одним гравцем (СІС-74: 614). Сьогодні цей іменник уживають на позначення явища музичної сфери, пор.: *Найвідоміший його **сингл** «Faded» зайняв перші місця в чартах кількох країн, а також отримав більше 1,5 млрд переглядів і 10,2 млн лайків на YouTube, зайнявши 29 місце в списку найбільш вподобаних відео* (Економіка: 17). *Його найбільш відомий **сингл** в Британії – пісня «Ти знаєш моє ім'я» (You Know My Name), яка стала саундтреком фільму бондіани «Казино»* (УНІАН, 03.06.2017); *ONUKA випустила пісню «Сеанс», яка є першим **синглом** наступного альбому, який також називатиметься «Сеанс»* (UA, 01.10.2020). Семантичні зміни цього англізму зареєстровані в сучасному загальномовному словнику: **сингл** – «Платівка, диск, звич. з однією піснею» (СУМД ІІ: 391). Стабільно вживають у професійному мовленні прикметник ***сингловий*** *(Rome Wasn» t Built in a Day, Tape Loop, Trigger Hippie, Let Me See та багато інших пісень, що підкорили британський **сингловий чарт** – їх слухають і сьогодні* (ФБ, 23.01.2020); *«True Love» стала четвертим сингловим з треком альбому «Ghost Stories» після презентованих раніше «Magic», «Midnight» і «A Sky Full of Stars»* (Країна, 26.08.2014),

рідше – прислівники *синглово* та *синглом*, напр.: *По-перше, її новий реліз абсолютно не* ***синглово*** *орієнтований, за винятком хіба що пісні «Mistakes», яка й виходила синглом, але вже після виходу альбому* (ФБ, 20.05.2022). Мовна практика засвідчує розширення контекстів вживання прикметника, пор.: *Будуть доступні* ***сингловий*** *та кооперативний* ***режими*** *для проходження* (Funduk, 06.02.2019); *Це буде повністю* ***сингловий проєкт*** *для ПК і консолей нового покоління* (PlayUA, 19.12.2020). У семантичній структурі слова *сингл* та похідних від нього в українській мові актуалізується базове значення англійського прикметника *single* «одиничний, окремий».

Розширення семантичної структури слова внаслідок повторного прихованого запозичування спостерігаємо на прикладі відносного прикметника *живий* у сполуці *живий звук* (англ. *live sound*), напр.: *Тільки* ***живий звук****: Лола знову співає!* (День, 21.09.2021). Раніше прикметник уживали зі значеннями «який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися; протилежне до мертвий», «який є невід'ємною ознакою істоти, що живе, існує», «все, що виявляє ознаки життя, що живе, існує», «те саме, що жвавий», «який існує в дійсності, реальний», «який стосується назв людей, тварин і взагалі істот» (СУМ-11 II: 523). У сучасних текстах цю семантичну кальку найчастіше використовують щодо концертних виступів без фонограми. У ширшому сенсі – до будь-яких дій, що відбуваються в даний момент, у прямому ефірі. Прикметник *живий* реалізує нове значення в сполуках *живий виступ*, напр.: *Утім, потрапити на* ***живий виступ*** *співачки в Україні не так просто, адже вона дає лише два концерти на рік – влітку і взимку* (ДТ, 20.12.2019); *Клавдія Петрівна & Пивоваров.* ***Живий виступ*** *|* *телеверсія* (Youtube, 28.06.2024), *живий оркестр*, напр.: *На сцені гратиме* ***живий оркестр****, виступатимуть дівчата-красуні кордебалету та кумедні клоуни* (День, 21.09.2021), *жива музика*, напр.: *Композиція за ком-*

позицією, старі та знайомі, сучасні та незвичні, але головне, що то ***жива музика*** (ФБ, 08.08.2019), *живе виконання*, напр.: ***Живе виконання*** *це завжди чудово* (ФБ, 01.09.2018). Під впливом нового значення прикметника з новою семантикою почали вживати і прислівник *наживо*. У РУС його фіксують як **на́живо** – «1) (*наскоро*) нашвидку́, на швидку́ ру́ку (руч), швидкома́, (*поспешно*) по́хапцем; 2) (*на живую нитку*) на живу́ ни́тку» (РУС II: 671), у реєстрі СУМ-11 такого слова немає, а СУМД подає його зі значенням «у прямому ефірі (без попереднього запису, без фонограми і т.ін.)» (СУМД II: 91), яке підтверджують приклади з опрацьованих текстів, пор.: *Мінооборони* ***наживо*** *розповість, як проходить мобілізація. Онлайн-трансляція* (ТСН, 29.01.2015); *Саша, яка сидить по другий бік столу, вже виявляє перші ознаки люті, коли ми починаємо обговорювати розташування дванадцятьох великих екранів, які транслюватимуть вечірку* ***наживо*** (Шульман: 225); *«Зорі запалали»* [пісня гурту «Без обмежень» – *Ю.Ц.*] ***наживо*** *у супроводі оркестру* (ФБ, 30.10.2024); *Сто п'ятдесят мільйонів глядачів увімкнули трансляцію ювілейного 50-го пісенного конкурсу Євробачення* ***наживо*** *з Києва* (Країна, 29.01.2025).

Прихованими запозиченнями вважаємо нові метафоризовані значення відносних прикметників *золотий* та *платиновий* у сполуках *золотий / платиновий альбом (диск, платівка), золотий статус*. Це буквальний переклад англ. *gold album, platinum album,* напр.: *Другий сингл з нового альбому – «Amaranth» – вийшов у Фінляндії 22 серпня, приблизно за місяць до альбому і отримав* ***золотий статус*** *менш ніж за два дні продажу* (Wiki, 18.03.2020); *В співавторстві з Томом Фогерті він записав та реалізував дев'ять синглів, які увійшли до десятки найкращих, а у період з 1968 по 1972 записав вісім* ***«золотих» альбомів*** *самостійно* (70/80, 04.10.2019); *Також гурт першим у своєму жанрі випустив* ***платинову платівку*** *(«King of Rock», 1985) та* ***мультиплатинову платівку*** *(«Raising Hell», 1986)* (Wiki,

18.03.2020)[14]. На метафоричний характер цих значень прикметників часто в тексті вказує їхнє написання в лапках. Із сучасної англійської мови українці порівняно давно запозичили нове значення прикметника *платиновий* як нового колоративу у сполуці *платинова блондинка (білявка)*, тобто жінка з волоссям сіровато-білого блискучого кольору платини (від англ. *platinum blond)*.

Світ моди та індустрія краси щосезону оновлюють свій лексикон, однак для звичайного мовця більшість лексем так і залишається незрозумілими, та й не потрібними як компоненти професійного жаргону, фахової мови. Проте деякі слова долають галузеві межі й потрапляють до загальновживаної лексики. Їхня здебільшого іншомовна форма приживається на ґрунті української мови й здатна оновлювати палітру значень під впливом внутрішніх чи зовнішніх чинників. Серед неосемантизмів індустрії моди й краси виокремлюємо слова з новими значеннями (іменники *гламур, кондиціонер, коректор, маска, модель, молочко, туніка* з похідними; дієслово *ламінувати*; прикметник *нішевий* тощо) та слова з раніше не зафіксованими, але відомими мовцям значеннями (*дефіле, платформа, тіні, туш* та ін.).

Наприклад, запозичений з англійської мови іменник *гламур* (англ. *glamour* «чарівність, казковість») у ВТССУМ поданий зі значенням «1. Мистецтво одягатися та правильно і природно носити одяг. 2. Мистецтво шикарно виглядати» (ВТССУМ: 244). Нині він розширив свою семантичну парадигму завдяки його повторному прихованому запозиченню з англійської мови в новому значенні «збірне позначення розкішного стилю життя, всього, що звичайно зображується на обкладинках дорогих

[14] Для кожної країни існує свій кількісний показник обсягу продажів музичного твору для отримання золотого чи платинового рівня сертифікації. Загальним є поділ премій на срібний, золотий, платиновий і діамантовий диск залежно від кількості проданих копій твору (альбому, синглу, DVD, рингтону). Наприклад, в Україні відсутній срібний рівень сертифікації, а для національного артиста 50 000 копій – це золотий, 100 000 – платиновий, 500 000 – діамантовий рівень сертифікації.

модних журналів; близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску» (АРСУН: 76). Саме таке вживання цього неосемантизму англійського походження ілюструє сучасна українська різностильова мовна практика: ***Гламур*** *– це царина моди, кольорових крейдованих журналів, фотосесій, багатого (а радше псевдо-багатого) життя* (К, 26.04.2017); *Саме про все це чаклунство і* ***гламур*** *я і мріяла, коли тільки ще збиралася вирушити в Голлівуд* (Сьогодні, 24.08.2017); *Маскульт,* ***гламур*** *і соцмедіа: з гармат по горобцях чи горобцями по гарматах?* (ДТ, 01.05.2019); *Пропоную відволіктися від коронавірусу й пірнути з головою в уламки американської соціолінгвістики, лагідно виплеканої* ***гламуром*** *під яскравим каліфорнійським сонцем* (Гаджієв: 283). Часто цю лексему вживають із виразно негативними конотаціями: *Ця показуха і* ***гламур*** *не личить Франківську, – головний комунальник про побілку бордюрів і дерев* (Mi100, 8.04.2018). Активно вживають у сучасній українській мові й похідний від цього повторного прихованого запозичення прикметник *гламурний*: *У цій точці біфуркації* ***гламурний мейнстрім*** *і виходить на перший план: психолого-лінгвістична експертиза – це поняття з іншого світу* (УП, 29.12.2010); *Бізнес-леді, кілька депутаток, зірка шоу-бізнесу під заклинання, що мають усмирити антагонізм дійсного й бажаного, гармонізувати розум і душу, викресати високий вогонь самотворення, старанно дослухаються до своїх підтягнутих, підшитих, добре тренованих* ***гламурних тіл*** (Голота: 183); *Ті, хто бажає скрасити дозвілля заможних відпочивальників, повинні були мати привабливу зовнішність і* ***гламурний вигляд*** (УНІАН, 29.06.2017); *- Я вже тільки й думаю, що вдягну, – думки Анни вже літали на якійсь* ***гламурній*** *новорічній* ***вечірці*** (Соломун: 31). Українська мова має низку своїх і давно запозичених синонімів до аналізованого іменника (*розкіш, шик, блиск, клас, євростандарт, глянець*), а також до прикметника: *модний, шикарний, вишуканий, витончений,*

стильний, розкішний, ексклюзивний, фешенебельний, люксовий та ін. Останнім часом у мовленні журналістів та письменників активізувалися дієслово *гламуризувати*, предикативна форма на **-но** *гламуризовано* та віддієслівний іменник *гламуризація* з іронічним відтінком. Наприклад: *Немає в світі нічого такого, чого б в Україні не здатні були* ***гламуризувати*** *і вульгаризувати* (О, 21.08.2017); *Через три покоління після поеми «Василій Тьоркін» Твардовського, де, фактично, було* ***гламуризовано*** *Другу світову війну, з'явилися* ***гламурні*** *«зелені чоловічки» в Криму* (Y, 12.06.2020); *Але як жанр цей напрямок журналістики в усьому світі деградує і фактично* ***гламуризовано*** (Znaimo, 06.09.2020); *Жіночий турнір «Гольф на шпильках», який відбувся в Києві, викликав масу невдоволень через занадто відверту* ***гламуризацію*** *заходу* (О, 21.08.2017).

Іменник *модель* (з франц. *modèle* від лат. modulus – мірка) в українській мові функціонує зі значеннями «1) Зразок, примірник чого-небудь. 2) Зменшене відворення якоїсь споруди, механізму тощо. 3) Тип, марка, зразок конструкції. 4) Натурщик, натурщиця, якийсь предмет, що служить для художнього відображення. 5) *тех*. Зразок, за яким виготовляють ливарну форму. 6) Схема для пояснення якогось явища або процесу» (СІС-74: 443). У зв'язку з розвитком індустрії моди як галузі виробництва з власною розгалуженою інфраструктурою цей іменник був повторно запозичений на позначення особи, що демонструє одяг, взуття та аксесуари на показах заради представлення їхніх переваг та рекламування, позує для ілюстрованих журналів, інших видань, рекламних фільмів, відеокліпів тощо. Сьогодні слово *модель* має нове значення, зафіксоване в загальномовних тлумачних словниках: **модель** – 6. Тс. **манекенник**, **манекенниця** (СУМД ІІ: 67). Це підтверджує й різностильова мовна практика: *Тоді ж задумав зустрітися з* ***моделлю****… ну, тобто з тобою, і почав шукати, хто ти й що ти* (Теревені:10); ***Відома модель*** *вбила зірку турецького кіно і*

наклала на себе руки (Галичина, 30.08.2017); *А фінальним акордом стало демонстрування* ***юними моделями*** *неймовірних образів від фірми «Annette»* (Терен, 19.07.2020). Уточнюючи нове значення цього запозичення, українські мовці створюють гіпоніми: *діти-моделі, дівчата-моделі, юнаки-моделі*, напр.: ***Діти-моделі*** *демонстрували одяг дитячих дизайнерів у Вінниці* (Youtube, 18.11.2019); *Як у спеку на «Буковелі» відпочивають* ***дівчата-моделі*** (VERSII, 19.07.2021); ***Юнаки-моделі*** *вже кинули виклик дівчатам!* (Абзац, 01.09.2017); експресивно-оцінні похідні: *топ-модель* та *супермодель*, напр.: ***Топмодель*** *Валері Кауфман з'явилася у вересневому випуску Harper's Bazaar Чехія у масці з квітами від відомого українського дизайнера головних уборів Руслана Багінського* (Укрінформ, 21.08.2019); *Відома* ***супермодель*** *Белла Хадід опублікувала в Instagram знімки з нового шоу співачки Ріанни* (УНІАН, 04.10.2020) тощо. На базі нового значення слова *модель* розширено й семантичну парадигму прикметника *модельний*, який функціонує в таких словосполуках: *модельна агенція, модельне агентство, модельний бізнес, «модельна» дієта, модельна зовнішність, модельна кар'єра, модельна школа, модельна хода* і т. ін. Функціональний потенціал іменника *модель* підтверджує похідна лексема *моделінг* (англ. *modeling*), зафіксована у СНА зі значенням «сфера діяльності, у якій зовнішність моделі використовують для показу, продажу товарів і послуг» (СНА: 173), напр.: *З півроку опановував* [Роман] *тонкощі* ***моделінгу****, пишучи про модельні агентства Одеси* (Стеблівський 2015: 247); *Крім* ***моделінгу*** *дівчина активно волонтерить* (Країна, 07.08.2024); *Моделінг – це справжнє мистецтво, яке насичене різноманітними стилями та позами* (Інстаграм, 01.02.2024).

Прикметник *нішевий* походить від іменника *ніша*, що, до речі, теж неосемантизувався і тепер вживається з новими переносними значеннями «місце в якійсь структурі, системі, класифікації та ін., яке вивільнилося або лишилося незаповненим;

лакуна» (СУМД II: 144), «вільна, не зайнята або недостатньо освоєна сфера певної діяльності, яка дає можливість для існування й розвитку» (СУМ-20 X: 576). У такому розумінні *нішевий* описує те, що належить або стосується конкретної вузької сфери чи сегмента, «ознаку, пов'язану з нішею» (СНУ: 278), напр.: *Потрібна системна робота: модернізація інфраструктури, державні та приватні інвестиції в науку, створення умов для утримання кадрів та прискорення взаємодії між наукою та бізнесом. Без цього R&D* [Research and Development, тобто сфера наукових досліджень та розвитку – *Ю.Ц.*] *залишатиметься* ***нішевою*** *діяльністю, а потенціал України як країни з потужним аграрним та виробничим сектором буде недовикористаний* (Країна, 16.01.2025); *Розуміємо, що ми начебто* ***нішеве****, таке собі вузькосегментне медіа, від якого ви очікуєте вітань з винними святами, або історій про вино та виноробів* (ФБ, 22.11.2021). У сучасному вжитку прикметник усе частіше має позитивну конотацію, пов'язану з унікальністю, престижем і відмінністю від масового. У такому значенні він, мабуть, повторно запозичений з англійської, а не французької мови, як *ніша (la niche)*. Словом *нішевий* позначають не лише вузькість сегмента побутування, функціонування чогось, а й підкреслюють його ексклюзивні характеристики, специфічність, яка не всім доступна та зрозуміла. Наприклад: *нішеві парфуми (аромати)* – ексклюзивні, унікальні аромати (***Нішеві аромати*** *мають особливий статус у парфумерному світі… Над* ***нішевою парфумерією*** *вручну трудяться провідні парфумери, створюючи унікальні аромати і флакони, використовуючи високоякісну сировину* (Brocard, 28.05.2021)); *нішевий бренд* – марка, що пропонує унікальні товари або послуги, націлені на вибагливу аудиторію (*Флакон парфумованої води* ***нішевого*** *чи елітного* ***бренду*** *– класичний подарунок, який завжди має красивий вигляд* (Країна, 11.03.2024)) тощо.

Розширення семантичної парадигми вже відомого запози-

чення спостерігаємо й у слові *дефіле* (від франц. *défilé* – прохід). СІС-74 зафіксував його в значенні «ущелина, вузький прохід у важкопрохідній місцевості» (СІС-74: 204), а в розмовній практиці воно відоме давно як термін модельного бізнесу зі значенням «показ моделей одягу, під час якого манекенниці ходять по спеціальному подіуму»: *Нагадаємо, 7 травня відбулося* ***традиційне дефіле*** *на червоній доріжці перед офіційним відкриттям Євробачення, де пройшли усі артисти та представники делегацій 42-х країн-учасниць* (УНН, 08.05.2017); *У Калуші діти з оздоровчих таборів взяли участь у* ***дефіле*** *«Україна на хустки багата»* (ВІКНА, 18.06.2018). Хоча жоден із українських загальномовних словників, до 4 тому СУМ-20 за 2013 рік, не подає слова *дефіле* в новому значенні, утім, на можливість його появи вказує фіксоване СУМ-11 значення спільнокореневого дієслова *дефілювати* (і похідного від нього іменника *дефілювання*) «*книж*. Урочисто проходити (на параді, демонстрації і т. ін.» [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 21], а в ПССУМ іменник *дефіляда* поданий як синонім до слів *парад, огляд, показуха* (ПССУМ: 291). Це значення дієслова й віддієслівного іменника ілюструють аналізовані тексти: *На заході були представлені образи, в яких Маргарита Паша буде* ***дефілювати*** *на сцені головного світового конкурсу краси* (День, 18.11.2019); *Каблук не для того, щоб ефектно* ***дефілювати*** *з машини, а для того щоб красуватися ним на навчанні* (ФБ, 16.09.2019); *А поки мама прикрашала казкове вбрання, маленька черкащанка для конкурсу освоїла ази* ***дефілювання*** (Вікка, 31.12.2019). Окрім того, у сучасних текстах іменник *дефіле* часто вживають узагальнено на позначення виставки чи презентації якихось товарів, акцентуючи на їхньому дизайні, функціональності чи новизні, що засвідчує невпинну мовотворчість на основі семи «показ, демонстрація», пор.: *Сценою для* ***дефіле яхт*** *виступила акваторія мальовничих розливів Дніпра, а набережна заміського комплексу Riviera Zoloche Resort & Spa перетворилася в ім-*

провізований партер (Країна, 10.07.2019); *Меблеві сезони моди в розпалі! Презентуємо наше* ***дефіле кухонь****!* (ФБ, 22.09.2020).

До відомих, але не зафіксованих у словниках, належить іменник жіночого роду *туш* з новою семантикою. Його фіксують СУМ-11, СІС-74, ВТССУМ зі значенням «рідка або суха фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яка вживається для креслення, малювання пензлем, пером і т. ін.; виготовляється з спеціальної сажі й клею» (СУМ-11 X: 331), що походить від нім. *Tusche*. Нині в українській мові в такій самій формі вживають *туш* зі спеціалізованим значенням «фарба для вій і брів», що походить від англійського етимона *mascara*, який був запозичений з італійської (*maschera* – захисна маска). Сучасні модні журнали, реклама, художня проза активно використовують слово *туш* саме в такому значенні, напр.: *Вона кинулась навздогін за Кейт та Вільямом і, розмащуючи гіркі сльози й* ***туш*** *по обличчю, гукала* (Теревені: 69); *Повіки вкрила темно-сірими тінями, впевнено підвела очі лайнером, а вії – товстим шаром* ***туші*** (Соломун: 45–46); *Знаковий для CHANEL звук клацання вперше лунає при відкритті* ***туші*** (Brocard, 12.01.2024); *Цю* ***туш*** *обирають тисячі наших клієнтів* (ФБ, 05.02.2025).

Розширення семантичної структури слова внаслідок повторного прихованого запозичення спостерігаємо на прикладі іменника *платформа*, нове значення якого вперше подає ВТССУМ: «7. Потовщена підошва, яка переходить у каблук. *Взуття на платформі*. // Про взуття на такій підошві (*розм.*)» (ВТССУМ: 981). РУС фіксує іменник *платформа* зі значеннями «Платформа на пристані. Політична платформа; *(для перевозки)* пáрка» (РУС: 2017). СІС-74 зареєстрував лексему з такими значеннями: «1) Поміст, майданчик на залізничній станції, пункті зупинки поїзда тощо. 2) Невелика залізнична станція, полустанок. 3) Вантажний вагон з низькими бортами. 4) Велика, відносно стійка ділянка земної кори, що складається з

давніх кристалічних порід, перекритих зверху шаром осадочних та вулканічних порід різної товщини. 5) Політична програма, вимоги, висунуті якоюсь партією, угрупованням, організацією» (СІС-74: 527). Лексема вперше була запозичена з французької мови (*plate-forme*, букв. – плоска форма), а нове значення прийшло від англійського словосполучення *platform shoes*, пор.: *До того ж, якщо вам подобається ефект підйому, який збільшує зріст, майте на увазі, зараз в моді* ***кросівки на платформі****, про які теж піде мова в цій статті* (ВолиньPost, 26.01.2020); *Високі еластичні* ***чоботи на платформі*** (Шафа, 12.01.2024). У такому значенні «потовщена підошва взуття» лексему зафіксував СУМД (СУМД ІІ: 237).

У випадку з іменниками *дефіле, платформа, тіні, туш* тощо вважаємо за доречне вслід за О.М. Тищенко говорити про словникову неосемантизацію, адже принаймні частині суспільства ці нові для словника значення були давно відомі, а слова з новою семантикою функціонували в мовній практиці.

Отже, аналізовані лексеми, пов'язані з мистецькою та модною сферами, косметологією, засвідчують розвиток значення, нові семантичні відтінки, розмаїту синтагматику та значний словотворчий потенціал. Аналіз лексичних змін у цих динамічних сферах сприяє розумінню того, як мова адаптується до нових викликів часу і відображає зміни в сприйнятті краси, творчості, стилю тощо.

Опрацьований у цьому розділі матеріал підтверджує, що засвоєння нових слів – це неодмінна ознака розвитку будь-якої мови, носії якої перебувають у вирі міжнаціональних зв'язків і різномовних контактів. Унаслідок глобалізації не лише збільшується кількість новозапозичень, а й закономірним стає процес повторного прихованого запозичування, особливо за посередництва іншої мови. Такий спосіб оновлення семантики слова виокремлено за умови, коли слово є новим за змістом, але звичним для мовців за формою, яка може бути й питомою.

Функціонування повторних прихованих запозичень відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення і переструктурування парадигми значень у соціальній, економічній, косметологічній, мистецькій сферах, індустрії моди, інформаційно-комунікаційних технологіях. На основі опрацьованих прикладів виокремлено два способи засвоєння повторних прихованих запозичень: калькування форми та семантики й калькування лише семантики.

Більшість аналізованих лексем, нові значення яких відображають різні явища та ознаки соціальної сфери, культури й комунікації, зазнала розширення значення та його детермінування, а новозапозичення у сфері інформатики, моди, навпаки, демонструють спеціалізацію значення.

Найвищу словотворчу та комунікативну активність виявлено в групі назв соціальних явищ та процесів, а найчисленнішу групу нових повторних прихованих запозичень становлять лексеми з терміносистеми інформатики, що відповідає швидким темпам розвитку сучасних засобів масової комунікації.

Аналізовані лексеми повторно запозичені з англійської, яка є мовою сучасної глобалізації. Матеріал дослідження свідчить про те, що синтагматичні та парадигматичні відношення, які формує лексема, унаявнюють процес повторного прихованого запозичування. Семантика нових запозичень часто не збігається із семантикою їх прототипів у мові-джерелі, адже є ймовірність, по-перше, що слово запозичене лише з одним чи кількома значеннями, хоча в іноземній мові воно має ширшу семантичну структуру, а по-друге, що відбулися різні семантичні зміни і запозичене слово зазнало спеціалізації чи узагальнення значення, набуло нових відтінків або збагатилося новими переносними значеннями в мові-реципієнті. Це підтверджує, що в дедалі інтенсивніших і ширших контактах з англійською мовою активізуються внутрішні ресурси української мови.

4 НОВІ СЛОВОТВІРНІ ОМОНІМИ ЯК НАСЛІДКИ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ ЛЕКСИКИ

4.1. Визначення омонімії в слов'янському мовознавстві

Важливим виявом динаміки лексикону й одним із механізмів появи неосемантизмів є повторна реалізація словотвірної моделі, унаслідок якої постають нові омоніми. Науковий інтерес до омонімів у різні періоди розвитку мовознавства можна пояснити неоднозначною природою цього явища, до якого самі лінгвісти ставилися по-різному. З приводу цього О.О. Потебня зазначав, що «омонім є фікція, основана на тому, що за ім'я в розумінні слова береться не справжнє слово, а тільки звук». Учений писав, що «справжнє слово живе не в словнику або граматиці, де воно зберігається тільки у вигляді препарата, а в мовленні, як воно кожний раз вимовляється, причому кожного разу воно складається зі звуків єдиного й одного значення. [..] Відношення між словами однозвучними, якщо однозвучність їхня не є лише випадкова або уявна, завжди буває таке: а) уявлення, яке спочатку зв'язане зі звуком, може в різний час стати засобом усвідомлення різних значень; б) кожне з цих значень може, своєю чергою, стати уявленням інших значень» [Потебня 1985: 77–78].

Думку про закономірність омонімів і характер цих одиниць висловив Л.А. Булаховський. Він вважав, що омонімія – це природне мовне явище, яке не варто розглядати як негативне. Однак зазначав, що мови намагаються позбутися омонімів,

які виникли на основі фонетичних змін, тоді як окремі види омонімічних одиниць, легкі для розуміння, розрізнення, у свідомості мовця викликають віддалені асоціації, а тому не конкурують і не витісняють одна одну із системи мови. Учений наголошував, що виникнення омонімів не є словотворчістю, а швидше виявляється як «зрив» цього процесу, тому будь-яка мовна система має виразну тенденцію позбавлятися омонімічних одиниць, які належать до однієї частини мови. Разом з тим дослідник на матеріалі російської мови виокремлював значну групу омонімів, що вирізняються стійкістю в лексиконі – ті, які з'явилися і з'являються як наслідок «розгалуження значень» (рос. *свет, рукав, худой*). Причиною стійкості цих омонімів він уважав їхню значеннєву спорідненість: «поки одне значення щодо іншого сприймається як … образність, метафора, троп загалом, ніякої тенденції до знищення такого типу омонімів мовна свідомість не виявляє» [Булаховский 1978а: 335]. До того ж виникнення і поширення таких омонімів, на думку вченого, відповідає самій мовній природі та принципу економно використовувати обмежену кількість знаків для усього різноманіття психологічних і логічних можливостей мовців (так зв. закон економії мовних зусиль А. Мартіне).

Щодо розрізнення полісемії та омонімії Л.А. Булаховський зазначав, що «відхилення від первинних значень, які накопичилися в процесі розвитку мови, через певний час сприймають як нові, але споріднені, значення. І поки мовці відчувають зв'язок між такими значеннями, доти в мовній системі нормально функціонують ці одиниці. Якщо ж такий зв'язок втрачається, тоді лінгвісти можуть говорити про утворення власне омонімів, частина з яких приречена зникнути (щоб уникнути неоднозначності в мові), хоча й не обов'язково. Омоніми зберігаються, якщо їхнє значення є вузьким (рос. *точить* і укр. *точити* (воду, вино, зерно, війну тощо)), вони мають неповну систему граматичних форм (рос. *чара* (кубок,) і *чары* (магія)) чи нале-

жать до надто далеких функціональних сфер (рос. *лук* (зброя і цибуля) [Булаховский 1978а: 335–336]. Дослідник уважав, що омоніми, які виникли під час називання нових понять у процесі словотворення, є стійкішими, ніж прості (непохідні). Він ілюстрував це функціонуванням в українській мові, наприклад, таких лексем з антонімічними значеннями, які утворилися внаслідок фонетичного збігу префіксів **з-**: укр. *знімати* – рос. 1) *снимать*, 2) *подымать* [Там само: 340].

М.А. Жовтобрюх зауважував, що «омоніми – це різні слова, які подібні між собою зовнішньою формою, звучанням, але не значенням, саме тому не можна змішувати омонімію з багатозначністю слів» [Жовтобрюх 1965: 28]. Остаточної межі між омонімами й різними значеннями багатозначного слова дослідник не проводив, адже був певний, що омоніми часто виникають внаслідок дальшого розвитку багатозначності слова, коли «окремі значення можуть втрачати зв'язок між собою і усвідомлюватись як самостійні» [Там само: 28]. Учений слушно вважав, що «значення омоніма розкривається тільки у фразі. Зміст його в ізольовано вжитому слові визначити не можна» [Там само: 31]. Л.А. Лисиченко, розмежовуючи омоніми та багатозначні лексеми, зазначала, що в обох випадках ідеться про один звуковий комплекс, «пов'язаний з відмінними значеннями. Але в ЛСВ [лексико-семантичному варіанті – *Ю.Ц.*] багатозначного слова ми знаходимо спільні та відмінні семи, які дозволяють встановити семантичну залежність окремих елементів протиставлення (значень слова). Значення ж слів-омонімів протиставляються як лексеми, у всій сукупності їх ЛСВ» [Лисиченко 2008: 176].

Перехідний тип одиниць між багатозначними словами й омонімами досліджував Ю.О. Карпенко, доводячи, що «в реальному функціонуванні мови поміж полісемією та омонімією існує значна переходова смуга, у якій полісемія вже втрачається, тобто слова перестають бути виразниками семем одного слова, але омонімія ще не реалізується, тобто мотиваційні

відношення твірного й похідного слова ще не втрачаються» [Карпенко 1990: 36]. Він, використовуючи приклади В.В. Левицького, пояснює цей процес так: іменник *лист* у парах *лист паперу* і *лист до матері* є багатозначним, бо обидві пари мають спільну сему «папір», а в парах *лист дерева* і *лист до матері* – іменники не мають спільної семи, отже, є омонімами. А в парах *лист дерева* і *лист паперу* іменники є мезонімами, оскільки в них відчувається семантичний зв'язок: «рівна поверхня» (листа дерева або паперу), однак він є слабким, щоб вважати такі відношення полісемічними [Карпенко 1990: 36].

Спираючись на розвідки українських і російських дослідників, О.О. Тараненко серед внутрішніх чинників омонімії виокремлював: 1) семантичний – розпад багатозначності слова, коли його окремі значення перестають сприйматися як семантично пов'язані: *по́рох* «пил» і *по́рох* «вибухова речовина»; 2) фонетичний – зміни у звуковому складі слів, що спричинюють їхнє формальне ототожнення: напр., збіг давніх *ы* та *і* в сучасний український *и*: *вити* «видавати протяжні звуки» (від *выти*) і *вити* «сплітати, скручувати» (від *вити* < *віті*); 3) словотворчий – утворення омонімів від тих самих або різних коренів чи основ: *стан* «стоянка, табір», *стан* «торс, талія», *стан* «ситуація, обставини» і *стан* – у техніці і т. п. (спільнокореневі зі *ста́ти*) [Тараненко 2007: 454–455]. М.П. Кочерган за походженням виділяв гомогенні та гетерогенні омоніми. До гомогенних зараховував одиниці, що виникли внаслідок розпаду одного слова на два, зумовленого втратою (розривом) зв'язків між окремими значеннями вихідного багатозначного слова (наприклад, *журавель* «птах» і *журавель* «колодязь»). Гетерогенні омоніми, за М.П. Кочерганом, виникли внаслідок збігу етимологічно різних слів (наприклад, *ключ* «знаряддя, яким відмикають двері» (пов'язаний зі словом *клюка* «костур») і *ключ* «джерело» (пов'язаний зі словом *клюкати*) [Кочерган 2004: 199–200].

Природою омонімії цікавилися й закордонні дослідники.

Чеський учений, член Празького лінгвістичного гуртка Б. Трнка вважав, що омонімія виникає внаслідок злиття фонем (відповідно – відпадання), наприклад англ. *so* – так і *sow* – сіяти, або при їх запозиченні, зокрема англ. *fair* – ярмарок і прекрасний як результат запозичення однакових за звучанням іншомовних слів [Трнка 1967: 273]. Він називав омонімію «суттєвим фактором у розвитку фонологічної системи мови», однак зауважував, що в мовній системі, імовірно, «мають існувати профілактичні тенденції, які б стримували процес виникнення надмірної кількості омонімів». На підтвердження такої думки дослідник подавав приклад руху приголосних у германських мовах і «великого руху голосних» у новоанглійській, що виникли, скоріш за все, як реакція системи мови на тенденцію надмірного утворення омонімів [Там само: 275–276]. С. Ульман зазначав, що омонімія, на відміну від полісемії, не належить до абсолютних мовних універсалій, а тому мова була б ефективнішою без омонімів. Проте зауважував, що омонімія є статистичною універсалією з високим ступенем вірогідності, а також доводив, що деякі омоніми виникають у процесі розходження значень, але більшість – унаслідок збігу звуків у процесі розвитку мови [Ульманн 1970: 270–271]. Однак багато науковців не погоджуються з таким поглядом, доводячи абсолютність омонімії як універсалії тим, що «наявність омонімів зумовлена самою природою мови і визначається умовами її функціонування як засобу спілкування» [Солдатова 2007: 22].

Російські дослідники В.В. Виноградов, О.С. Ахманова, Д.М. Шмельов, О.І. Смирницький так само вважали омонімію і полісемію явищами, схожими тільки зовні, але різними за своєю внутрішньою природою. Д.М. Шмельов причинами виникнення омонімів називав: 1) звукові збіги в процесі розвитку мови (рос. *лук* (рослина) і *лук* (рос. для стрельбы); 2) запозичення з різних мов (рос. *брак* (изьян) і *брак* (женитьба); 3) семантичний розрив, розпад багатозначного слова (рос. *брань* (ругань) і *брань* (война, битва); 4) утворення слів від тієї самої

основи (рос. *ветрянка* (мельница) і *ветрянка* (оспа); 5) омонімічність словотворчих афіксів (рос. *бумажник* (для денег) і *бумажник* (работник бумажной промышлености) [Шмелев 1977: 78–79]. О.С. Ахманова пропонувала «розрізняти омонімію, що виникла в результаті суто фонетичних процесів…, та омонімію, що з'явилася внаслідок структурних, морфологічних процесів» і виокремлювала «власне омоніми, тобто такі слова, у яких збігається вся система форм», і омоформи, «що виникають унаслідок збігу звукового складу окремих форм слів» [Ахманова 1957: 111], до випадків часткового збігу звукового складу лексем уналежнювала омографи. Варто зазначити, що в східнослов'янській мовознавчій традиції, окрім власне омонімів, виділяють також омофони (*сонце* і *сон – це*), омографи (*о́бід* і *обі́д*) і омоформи (*три* (числівник) і *три* (форма наказового способу дієслова *терти*)), а в «південнослов'янській лексикології однією з обов'язкових умов омонімії та інших парадигматичних лексичних відношень вважають належність лексем до тієї ж частини мови» [Драгічевич 2023: 16].

Для розмежування омонімів нині використовують різні критерії. Наприклад, Н.Ф. Клименко зазначала: «Коли йдеться взагалі про омонімію, то перш за все мається на увазі, що різні значення мають однакове вираження. Саме тому повинен існувати якийсь додатковий чинник, який би допомагав розрізнювати значення: або контекстний, смисловий, або синтаксичний, функціональний (коли йдеться про частини мови), або, нарешті, словотворчий, тобто різниця в способах поєднання морфем у слові» [Клименко 2014: 160]. Реалізуючи структурний підхід до аналізу мовних одиниць, вона довела, що «у багатьох випадках лексична омонімія ліквідується за допомогою чіткого розрізнення способів поєднання афіксів у словах з різними коренями і коренями-омонімами» [Там само: 165].

Укладаючи «Словник омонімів», О.М. Демська та І.М. Кульчицький виокремили «лексичні (слова однієї мови, од-

ного періоду її існування, що є формально однаковими в усіх або окремих своїх граматичних формах і мають різну семантику) та лексико-граматичні (слова, що при зовнішній тотожності, крім семантичної відмінності або взагалі відсутності певного лексичного значення, характеризуються граматичною різністю) омоніми» [Демська, Кульчицький 1996: 5], які визначали за такими основними принципами: семантичним, що передбачав належність омонімів до різних тематичних груп лексики, різних синонімічних і антонімічних рядів, наявність різної дистрибуції та різних відповідників у чужих мовах; словотвірним, згідно з яким омоніми мали входити до різних деривaційних рядів і/або гнізд та при словотворенні активізувати різні словотвірні ресурси, бути похідними від різних основ; граматико-синтаксичним, який вимагав існування різних синтаксичних зв'язків унаслідок наявності відмінних граматичних характеристик у слів-омонімів [Там само: 6]. О.Я. Дутка узагальнює критерії розмежування омонімів та багатозначних лексем: семантико-граматичний, за якого беруть до уваги семантичні та граматичні розходження між словами; словотворчий – належність омонімічних слів до різних словотворчих рядів; субституційний – обмеженість контекстом під час заміни омонімічних слів; дистрибутивний – урахування різної лексичної сполучуваності тощо [Дутка 2014: 36]. Спираючись на всі ці параметри, зважаємо на те, що ключовим критерієм розрізнення є предметний зміст слова. Наявність семантичного зв'язку між співзвучними словами свідчить про багатозначність, а відсутність внутрішньої взаємозалежності, віддаленість значень однакових за формою слів – про омонімію.

4.2. Види новотворів-омонімів у сучасній українській мові

Українська мова має в своєму арсеналі значну кількість словотворчих засобів і моделей номінації, та це не лише не перешкоджає утворенню омонімів на кожному етапі її розвитку, а й дає змогу значною мірою спрогнозувати їхню

появу, виходячи із семантики таких засобів і моделей. Сьогодні дослідження омонімів залишається перспективним для вивчення вторинної номінації та виникнення інновацій. Прийняте в монографії розширене трактування неосемантизації як загалом появи нового значення в слові з уже відомою формою внаслідок не тільки розвитку його семантики, а й у результаті створення нового слова дало змогу окреслити ті групи лексики, які залучено до оновлення семантики різними способами в українській мові кінця XX – початку XXI ст. При цьому до уваги взято не лише зміни в семантиці вже наявних слів, а й ті модифікації, які приводять до створення нового омоніма.

З-поміж новотворів-омонімів на основі текстів публіцистичного, художнього та розмовного стилів виокремлюємо похідні – наслідки універбації та повторного використання суфіксальної словотвірної моделі.

4.2.1 Нові омоніми – наслідки універбації

Одним зі шляхів появи омонімів є словотворення на основі мовної компресії. Дослідники цей спосіб творення називають *стягненням, семантичною конденсацією, семантичною компресією, еліпсисом, згортанням найменувань*, а найчастіше – *універбацією* або *універбізацією*. Термін *універбація* запропонував О.В. Ісаченко. За його словами, це явище є одним із законів розвитку лексики взагалі та охоплює «процеси, пов'язані зі втратою семантичного членування» [Исаченко 1958: 340], адже зміст, який був поділений між членами сполуки, конденсується в одній лексемі. Він трактував універбацію як різновид словотворення внаслідок згортання атрибутивних аналітичних найменувань на основі ад'єктивних (рос. *сетчатая оболочка – сетчатка*) і генітивних (рос. *аттестат зрелости – атестат*) словосполук. Втрата формального й семантичного членування зумовлює конфлікт між новим змістом і старою формою, що вирішується через виникнення нової форми для нового змі-

сту або переосмислення старої форми [Там само]. Дослідник виокремлював кілька способів універбації: осново- та словоскладання, еліптичний пропуск одного з членів сполуки, зрощення, афіксальне словотворення, усічення, абревіацію тощо.

Н.Ф. Клименко зазначала, що універбація ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом» [Клименко 2007: 776]. Тобто наслідком універбації є похідне слово, яке за формою співвідносне лише з одним словом, а за змістом – зі словосполученням. Дослідниця трактувала універбацію як «різновид суфіксального способу словотворення, при якому словосполучення з допомогою суфіксації згортається в слово» [Клименко 2007: 776]. За словами Є.А. Карпіловської, «розширене трактування універбації як не лише творення суфіксального деривата на основі атрибута базової словосполуки, а й його субстантивації (*величальна пісня – величальна*)» запропонував у своєму дисертаційному дослідженні І.М. Думчак [Карпіловська 2018: 171]. Лінгвістка підтримала таке трактування, підтверджуючи його різними прикладами мовної компресії на основі 1) морфологічного словотворення: а) композиція, або основоскладання (*екологічна тканина – екотканина*), телескопія як її різновид (*інтернет+нетрі – інтернетрі*); б) юкстапозиція, або словоскладання (*добри́день* (з *добрий день*), модальні слова *далебі*, *пробі*, *спасибі*, де **-бі** становить редукований варіант слова *Біг/Бог*), зрощення як його різновид (*панотець, начебто, малодоступний*); в) абревіація (*вища школа – виш, державна автомобільна інспекція – державтоінспекція – ДАІ*); 2) неморфологічного словотворення: г) субстантивація атрибута словосполуки (*відпускні гроші – відпускні, знайомий чоловік – знайомий*); ґ) голофразис (злиття, інтеграція), або стягнення в слово висловлення (образні позначення людини *нерозлийвода* «щирі друзі»); 3) відфраземних дериватів (*теревенити* з *теревені правити*) тощо [Там само: 172]. У монографії дотримуємося

саме такого широкого трактування терміна *універбація*, залучаючи до універбів не тільки прості суфіксальні утворення, а всі зразки мовної конденсації, характерною рисою якої є членованість формальної структури та збереження у слові ознак складників початкового аналітичного найменування.

Науковці зауважують, що слова-універбати або універби функціонують, як правило, у розмовній і професійній мові, мові засобів масової інформації, художній літературі. До них зараховують іменники на зразок *кредитка* (кредитна карта), *маршрутка* (маршрутне таксі), *гречка* (гречана крупа), *читалка* (читальний зал) тощо. Аналізований матеріал підтверджує цю тезу та доводить, що способом універбації утворена значна частина неологізмів: *автономка* (автономне опалення в будинках); *гуманітарка* (гуманітарна допомога), *електронка* (електронна пошта), *флешка* (флеш-карта) та ін. З-поміж них нас цікавлять нові слова, форма яких уже наявна в мові та знайома мовцям, а отже, є підстави такі деривати розглядати як результат неосемантизації лексем. На прикладі цих одиниць детальніше проаналізуємо універбацію як механізм творення лексем із уже відомою формою та новим значенням, що стають новими омонімами до відомих слів.

Серед нових омонімів виокремлюємо кілька тематичних груп: а) назви технічних приладів, знарядь та деталей (*материнка, читалка, плазма, цифра*); б) назви закладів (*гума*); в) назви сукупності предметів (*волонтерка, глянець*); г) назви суспільних явищ, внутрішнього стану людини (*совок, негатив*); ґ) назви явищ фінансової сфери (*комуналка*). Аналізовані універби створені за різними моделями: 1) уподібнення непохідному, безафіксному слову (*глянець, гума, негатив, плазма, совок, цифра*) і 2) уподібнення слову із суфіксом, деривату (*волонтерка, комуналка, материнка, читалка*).

За дослідженням Є.А. Карпіловської, українські словники й тексти XX – початку XXI ст. демонструють регулярність

утворення універбів на основі сполуки іменників з атрибутом-ад'єктивом [Карпіловська 2018: 176]. Цей спосіб семантичної конденсації засвідчує омонім *плазма*. Іменник *плазма* в СУМ-11 зафіксований зі значеннями «1.Рідка частина крові. 2.*заст*. Протоплазма. 3. Речовина в дуже іонізованому стані» (СУМ-11 VI: 557). Нові контексти вживання цього слова доводять формування в нього нового значення: *В цей час на «**плазмах»** показували нашу документалістику – російських військових, історії, від яких не відбрешешся, як це постійно роблять представники РФ на засіданнях Радбезу ООН* (ДТ, 16.06.2016); *Злодії поцупили у дітей **«плазму»*** (ВЗ, 13.11.2017); *Шкіряний диван і **плазма на стіні**: у слідчому ізоляторі Дніпра відкрили платну камеру* (УНІАН, 01.06.2020); *Любителям контрастності сподобається **плазма**, а ті, хто любить зображення помягче – оцінять ЖК* (Best, 22.07.2021); *Вони* [плазмові телевізори] *характеризуються меншою енергоефективністю та більшими габаритами. При цьому **«плазма»** видає зображення відмінної якості та слугує близько 50 років* (Країна, 05.12.2024). Словосполучення *плазмовий телевізор* у мовленні згорнулося до знайомої мовцям форми *плазма*. Нове значення фіксує СУМД: 4. *розм*. Телевізор із газорозрядним екраном (СУМД II: 236).

Іменник *цифра* зафіксований у СУМ-11 зі значеннями «1. Знак, що позначає число; // Кілька знаків, що позначають одне (складне) число. 2. *розм*. Число, кількість чого-небудь; // Показник чого-небудь, виражений у числах; // Сума, певна кількість грошей» (СУМ-11 XI: 222). Сучасні тексти засвідчують два розмовні інакші значення цього давнього запозичення з арабської мови: те саме, що *цифровий фотоапарат*, напр.: *Фотографа Джунку Нисимура з неймовірного міста Токіо рішуче продовжує знімати на плівку та навіть не має наміру переходити на **цифру*** (ФБ, 04.07.2017); *Як правильно фотографувати в нічний час на **«цифру»*** (Zkan, 19.08.2021) та *циф-*

ровий формат, цифрова форма подання, напр.: *На Рівненщині стартує освітній проєкт «**Цифра** в кишені», у межах якого для мешканців громад проводитимуть безкоштовне навчання щодо користування онлайн-послугами* (Укрінформ, 23.07.2021); *Медіа протягом століть до появи **«цифри»** виконували саме цю роль* (Кулеба: 276). Отже, неосемантизм *цифра* виник на основі семантичного стягнення сполук з прикметником-неосемантизмом *цифровий* («який переводить інформацію в цифровий формат за допомогою електронних систем. // Призначений для оброблення, зберігання, передавання і т. ін. такої інформації» (СУМД II: 531)) у складі. Цей прикметник активно вживаний сучасними мовцями, пор.: *Суперускладнення сучасного життя, поява вузького прошарку просунутих ІТ-шниківта* [ІТ-вців] *інших жерців і шаманів **цифрового світу** породили теорію про ймовірний поділ людства на дві раси…* (Щербак: 68); *На жаль і на щастя, ми й мільярди інших людей безперервно протягом цілого життя залишаємо онлайн **цифрові сліди*** (Кулеба: 245); *Віртуальний світ баламутить душу. Її поступово витісняють накопичені та проаналізовані великі дані. Проте вони не можуть запропонувати людству нічого, окрім ц**ифрового просвітництва*** (Там само: 91); *Чи багато є фото з книжкою підлітків з 90-х, коли набули поширення **цифрові технології** й фотографувати стали буквально всі?* (Семків: 21); *Про особливості реалізації та мету проєкту розповіла Суспільному заступниця голови РОДА з питань **цифрового розвитку**, **цифрових трансформацій** і **цифровізації** Іванна Смачило* (Suspilne, 22.09.2021).

Іменник *цифра* засвідчує чималий функціональний потенціал. З першим новим значенням він синонімічний іншому універбу – *цифровик*, створеному раніше також на базі сполуки *цифровий фотоапарат*, напр.: *Встановлення експозиції в усіх **“цифровиках”** повністю автоматизоване* (Молодий буковинець, 30.03.2006). Нині лексему *цифровик* вживають і для іме-

нування чиновника, зайнятого у сфері державного управління інформацією, напр.: *Чим корисний і чому важливий Портал відкритих даних Львівщини: інтерв'ю із головним* ***цифровиком*** *ОВА Кулепіним* (Львів, 11.07.2023); *Мене, як* ***цифровика****, плани цифровізації …приємно здивували, тому з резервів придбали потужну машинку для одного з підрозділів НГУ* [Національної гвардії України – *Ю.Ц.*] (ФБ, 30.05.2023). Складником професійного та розмовного лексикону є ергоніми *«Цифра», «Цифровик»* – назви інтернет-магазинів із продажу техніки й електроніки або ательє, що займаються ремонтом комп'ютерної техніки, телефонів, друком фотографій тощо, напр.: *Поліграф-центр* ***«ЦИФРА»*** *– широкоформатний друк* (Mista); *Шалені знижки та вигідні ціни на всі товари в магазині* ***«Цифровик»*** (ФБ, 25.11.2024). Також у текстах функціонують дієслова *цифрувати, оцифрувати, зацифрувати* – «переводити інформацію в цифровий формат за допомогою електронних систем» (СУМД II: 531), пор.: *Ідея* ***цифрувати*** *історичні* ***видання*** *належить професору із Запоріжжя Олегу Богуславському* (Країна, 21.12.2015); *«1+1»* ***зацифрували*** *всі* ***малюнки*** (УНІАН, 25.09.2019); *Вінниччина відзначає значний прорив у агроінноваціях: вже* ***оцифрували*** *перше* ***поле****. Відтепер фермери зможуть «керувати» полями за допомогою додатку у смартфоні або у комп'ютері* (ФБ, 23.09.2021). Часто вживаним у різних функціональних стилях сучасної української мови є іменник *цифровізація* зі значенням «переведення в цифровий формат», напр.: *Призначити Товстенка Олександра Володимировича заступником Голови Державної казначейської служби України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і* ***цифровізації*** *з дати початку фактичного виконання ним посадових обов'язків на строк не більше 12 місяців з дня припинення чи скасування воєнного стану з оплатою праці відповідно до законодавства, встановивши випробування строком на три місяці* (Рада, 14.12.2023); *Швидка* ***цифровізація***

процесів *дозволила компаніям знизити витрати та підвищити ефективність управління ресурсами* (УНІАН, 04.11.2024); *Законопроєкт про* ***цифровізацію ВЛК*** *ухвалила Верховна Рада 18 грудня* (Країна, 23.12.2024); *Причинами цього* [послаблення прив'язаності до певної території через лінгвістичні індикатори] *є мобільність суспільства, глобалізація, вплив соціокультурного та інформаційного мовного простору, новітні технології, а також комерціалізація та* ***цифровізація мов*** (Мова і війна: 430) та ін.

Явище семантичного стягнення (конденсації) ілюструє й іменник *гума*, що, на відміну від зафіксованого в СУМ-11 значення «1. Еластична речовина, що не пропускає води, повітря і виготовляється шляхом вулканізації каучуку. 2. Предмет, виготовлений з такої речовини» (СУМ-11 II: 193) та в СУМД нового значення «Жувальна гума – просякнутий ароматизаторами, глюкозою тощо шматочок гуми, який використовується для освіження дихання і захисту зубів; жуйка» (СУМД I: 249), функціонує в молодіжному середовищі для називання закладу, де продають уживаний одяг, секондгенд, одяг з Європи (евфемізм, що є також ергонімом), званий *гуманітарною допомогою, гуманітаркою*, а скорочено – *гумою*. Поняття *секондгенд* виникло на основі англійського словосполучення *second hand* (буквально – *друга рука*) на позначення вживаного одягу, який віддавали бідним, одягу з других рук, ношеному. Згодом *секондгенд* став джерелом *гуманітарної допомоги* для бідних країн, яку надавали через релігійні організації заможних країн, благодійництво. Пізніше з'явилися особи, які недорого купували вживаний одяг та продавали його й виник універб *гуманітарка*, а тепер – *гума*. Зазвичай, лексема побутує у формі прийменниково-іменникової сполуки *на гумі* та функціонує в мовленні з дієсловом *купити*, напр.: *Кожна її дія доводить мене до нервового зриву. То вона їсть якісь цукерки і чвакає своєю вставною щелепою або без перестанку чухає руку, ніби в*

неї короста. А це періодичне стукання капців..., які вона нещодавно ***купила на "гумі"*** (ГА, Биндас, 02.09.2008); *Всім привіт,* ***купив на гумі*** *пояс. Допоможіть оцінити* (ФБ, 05.08.2020); ***Купив на гумі*** *куртку в кінці зими за 300. За літо поправився – спродав за 1500 на olx* (Кропива, 03.03.2021) та ін. Іменник, окрім коментарів у соціальних мережах, трапляється лише в сучасних прозових текстах, адже має виразну розмовностильову належність.

Наслідком універбації є іменник *глянець* – розмовний синонім до лексеми *гламур*, проаналізованої у підрозділі 3.5, який нині вживають «стосовно модних журналів, їхньої близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску» (АРСУН: 78). Запозичене з німецької мови (пор. нім. *Glanz* – блиск), слово *глянець* уже функціонує в українській мові зі значеннями «1. Блиск вилощеної, начищеної, відполірованої або покритої лаком поверхні. 2. *перен*. Про блискучий зовнішній вигляд і манери людини» (СУМ-11 II: 91). Однак високі функціональні можливості сьогодні засвідчує ця лексема з новим значенням, пор.: *Він пролізе у кімнатки наших дітей безневинними мультяшками, простенькими серіальчиками, захопливими шоу, яскравими кліпами та барвистими* ***глянцями*** (Журавель: 6); *Побачите, незабаром активних читачів стане ще більше, й у блогах та* ***глянці*** *почнуть радити, яку книжку гарно читати під біле півсолодке, а яку – під глінтвейн* (Семків: 232); *Американський* ***глянець*** *відзняв моделей у Карпатах у гуцульському одязі* (UP, 31.02.2020). Новий омонім утворився на основі семантичної конденсації сполуки *глянцевий журнал (ресурс)*, пор.: *Зате існують десятки популярних, якісних,* ***глянцевих*** *російськомовних* ***ресурсів****, які не мають української версії* (Шевчук: 44); *...А* ***глянцеві журнали*** *б'ються за рекламу і так само проплачені солоденькі приватні історії чи інтерв'ю з обов'язковими світлинами у сукнях від Луї Вітона і Валентино* (Голота: 310) і пов'язаний із виданнями чи сайтами про

розкішне життя.

Прикладом сучасної омонімії є іменник *совок*, який у СУМ-11 поданий зі значенням «Лопатка з загнутими догори бічними краями і перев. короткою ручкою; // Пристрій, що формою нагадує таку лопатку» (СУМ-11 IX: 436). Однак тексти засвідчують інший його зміст, який виникнув на базі семантичної конденсації російськомовних сполук *Советский Союз, советский человек.,* пор.: *Але це не означало, що* ***«совок»*** *пробачив проживання Кавалерідзе у Києві під німецькою окупацією* (Журавель: 77); *Остап Бендер також давав поради, як обходити чинне законодавство. Думаю, що це –* ***«совок»****, який залишився далеко в минулому* (УНІАН, 19.01.2021); *Євген Головаха відповів Лізі Богуцькій, яка* ***обізвала*** *його* ***«совком»*** (ВЗ, 04.02.2020); *Тепер ми бачимо, що в нас поширюється практика західного світу, яка, на противагу* ***«совку»****, не толерує академічній не доброчесності* (ДТ, 14.07.2020). СУМД реєструє нове значення жаргонізма *совок*: Житель, громадянин Радянського Союзу з усіма ідеологічними, політичними і поведінковими вадами, спричиненими умовами життя в Радянському Союзі (СУМД II: 407), напр.: *Вони щось співчутливе чи радісне казали мені. Можливо, вітали з Новим роком. А я –* ***совок*** *безмовний! – тільки мусив угадувати, що ж то має значити* (Слабошпицький-18: 225); *«Малорос,* ***совок****» – Арестовичу відповіли на заяву про «маленьку культуру»* (Країна, 12.06.2022); ***Совок*** *вірить, що «шляхта не працює», й собі мріє про те саме* (Забужко 2023: 56). СМТОУ уточнює значення іменника, ремаркуючи як зневажливе: «1. Типовий представник Радянського Союзу, вихований в його ідеології та культурі. *Він* [житель Радянського Союзу].. *кинувся в іншу крайність: дав демонстративний вихід своєму, раніше прихованому за патріотичною бравадою, почуттю меншовартості і назвав себе* ***«совком»****, уклавши в це слово бруднувату самозневагу* (І. Дзюба, Україна у пошуках.., 2006, 679); *Червоний терор, колективізація,*

війни «польська», «фінська», «німецька» – це не просто явища. За ними стояв тип людини без миру в душі.. Тип ***совка****, де совєтський* [радянський] *спосіб життя й поведінки корелює з недбалістю у ставленні до себе і ближніх* (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014 (2005), 713). 2. Запеклий прибічник комуністичної ідеології, тоталітарного способу життя. *Та найгірше те, що беручким* ***совкам****, які обрали собі широку й непочату релігійну ниву, здавалося, що старого Патріярха* [Патріарха Мстислава] *можна обманювати й використовувати зовсім безкарно* (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014 (1999), 32). 3. Той, у кого сильні звички і навички, що склалися за умов панування комуністичної ідеології (у пострадянський період), хто не може або не хоче позбутися радянської ідеології, прагне повернутися до радянського способу життя. *Метастазами догідливої лжі і фальшу охоплені всі сфери діяльности живучого* ***совка*** *епохи посткомунізму* (Є. Сверстюк, Світлі голоси життя, 2014 (2009), 330)» (СМТОУ: 661). Приклади з опрацьованих текстів дають змогу трактувати лексему і як «світогляд, спричинений умовами життя в СРСР чи симпатіями до цього ладу, що виявляється в ідеологічних, політичних і поведінкових реакціях індивіда», адже ще Л.О. Ставицька в словнику «Український жаргон» визначає лексему як «щось пронизане радянською ідеологією» (УЖ: 306). Іменник уживають у лапках і без, стабільно – з негативною конотацією, зневажливим, презирливим відтінком: *Звичайно, Національна премія України для відзначення нею творів літератури й мистецтва потрібна. Але чи не все, що супроводжує процес висунення, обговорення, й келійність засідань Комітету відгонить замшілим* ***духом совка*** (Слабошпицький-17: 499); ***Тест на «совок»*** *дуже простий – ви співчуваєте загиблим лікарям – чи ні* (День, 12.05.2020); *Якось так склалося, що* ***совок (не)вмирущий****, полюбляв чорно-біле* (ФБ, 06.02.2021); *Дозвіл на зброю: пора* ***викорінити «совок»*** *із системи* (Країна, 24.03.2023) тощо. СМТОУ фіксує й похідний

прикметник *совковий* («зневажл. 1. Стос. до СРСР; радянський. 2. Який у своїх поглядах спирається на життєві принципи, що панували в колишньому Радянському Союзі; сповнений радянською свідомістю, зберігає радянський спосіб мислення» (СМТОУ: 661)) та іменник *совковість* («властивість і стан пересічного громадянина колишнього Радянського Союзу – совка» (Там само: 661)), що постали на основі нового значення твірної лексеми *совок*, напр.: *Так само виглядали подекуди коробки допотопних,* ***совкових*** *ще* ***кондиціонерів****, а подекуди ніші для них просто забили фанерою* (Мусієнко: 162); *Вчитуючись в оригінальну поезію московського, але* ***не совкового поета****, автора опальної «Трикутної груші», більш, аніж несимпатичної Миколі Хрущову, ми розуміємо, що Михайло Каменюк уже замолоду пильно стежив за пером майстра* (Подільські Божичі: 76); *Авторка праці прозоро натякає й, урешті, доводить у цікавих розвідках, що ті покоління зі своїми переживаннями, котрі вона дбайливо досліджує, чинили й чинять спротив усілякій штучності, вульгарису,* ***совковості*** *й заангажованості, знаходяться у фарватері власної європейської самості й, разом із тим, етнічно не знебарвлені, а отже, оригінальні* (Там само: 331); *Він Донбасу не любив, не сприйняв його чужого духу, його убогої природи. Не любив і людей, їхньої покірності,* ***совкової ментальності*** *та якоїсь стадності, що шалено дратувала його – господаря-одноосібника, яким залишався до останніх своїх днів* (Мотрич: 77); *Умєров планує звільнити або вже звільнив близько 20 генералів і високопосадовців. Головною причиною називають «неефективність,* ***совковий підхід*** *та відсутність результатів у роботі за напрямками»* (Країна, 20.09.2024); *Основна маса громадян продовжує жити в радянських реаліях. Стали власниками житла, але як і раніше чекають, що хтось щось зробить за них. Далі ця* ***совковість*** *накладається на наш олігархат, який за 30 років успішно захопив економічні та політичні висоти* (Там само,

25.06.2021). Проаналізовані джерела засвідчують також префіксальний іменник *постсовок*, напр.: *Численні нувориші й вискочки, які з'явилися у нас невідомо звідки, спритно відтісняли всіх можливих суперників за посаду, бо посади – це гроші, це адмінресурс, це всеможна корупція. В цьому совок і* ***постсовок*** *непереможний* (Слабошпицький-18: 320); прикметник *постсовковий*, напр.: *Літературний успіх у нашому совковому (а також, відрижкою,* ***постсовковому****) розумінні – поняття універсальне, що включає все нараз* (Забужко 2009: 253); іменник *постсовковість*, напр.: *Раніше проекти* [проєкти] *не мали українського колориту. Лише* ***постсовковість*** *та універсальність, яка могла би продати продукт на Захід як східноєвропейську екзотику* (Країна, 08.02.2019) та ін.

Активно вживається нині результат усічення прикметника *негативний* – іменник *негатив*. Цей новий омонім використовують у широкому контексті у сферах побутовій: *Нас змушують* ***бачити тільки негатив****, нас програмують на бідність і на відчай* (ФБ, 02.02.2021), професійно-діловій: ***Негатив і політика****. які «ломи»-влогери становлять загрозу* (IMI, 31.08.2020), науковій: *Далі* ***йде негатив****: абсолютно недостатнє фінансування космічної програми, зношеність основних фондів підприємств, неможливість впровадження нових технологій, критичне старіння кадрів* (Nauka, 15.12.2020), медійній: *«Не пишу, коли мене щось тривожить.* ***Негатив*** *ламає зсередини, а творити можу тільки в гармонії»* (ВЗ, 18.09.2018), релігійному дискурсі: *Коли сповіднику відкривається якась внутрішня думка, і він ще не готовий її прийняти, він сприйме це як* ***негатив*** *або як порушення свого особистого «простору»* (Церква і суспільство: 89) тощо. СУМД фіксує його як новий омонім зі збірним значенням «властивості, риси або факти, події, що викликають несхвалення, незадоволення, негативні емоції» (СУМД II:114), адже в академічному тлумачному словнику він зареєстрований тільки як термін фотографії «зображення на світлочутливій плівці

чи пластинці, в якому світлі місця знімка виходять темними, а темні – світлими; // Плівка чи пластинка з таким зображенням» (СУМ-11 V: 276). Часто лексему сполучають з іменником *стан*, напр.: *Заганяють його* [суспільство – *Ю.Ц.*] ***в стан негативу і приреченості»**, – заявив Подоляк* (ДТ, 16.12.2020), прикметниками *політичний, суспільний, найбільший*, напр.: *Весна нівелює* ***політичний негатив*** (День, 29.04.2014); *Яценюк, який більше року тому пішов з посади прем'єр-міністра з рейтингом в межах статистичної похибки,* ***увібравши весь суспільний негатив**, прямо сказав Порошенку, що тепер люди не розрізняють, де БПП, а де «Народний фронт»* (УП, 22.05.2017), дієсловами *заганяти в, нівелювати, вбирати, звучати, сіяти, отримувати* та ін., напр.: *До того ж упродовж останнього десятиліття Довгий, як суха губка,* ***вбирав у себе*** *тільки* ***негатив*** (РПР, 26.06.2017); *...Для них усі однакові, а відповідно й* ***негатив отримують*** *усі* (УП, 22.05.2017). Цей неосемантизм перебуває в антонімічних відношеннях з лексемою *позитив*, утвореною таким же способом: *Якщо взяти людське життя у глобальному масштабі, то можна виділити кілька наріжних моментів, які є однозначно* ***або позитивом, або негативом*** (Zaxid, 10.11.2017); ***Позитив** справді існує, проте він нівелюється, коли зрада-перемога перетворюються на єдину матрицю існування суспільства* (Кулеба:187).

Прикладом універбації є іменник *волонтерка*, який демонструє іншу модель – уподібнення деривату. Сучасні тлумачні словники реєструють цей новотвір зі значеннями «жін. до **волонте́р**» (СУМД І: 184), «1. та, хто добровільно і безоплатно займається якоюсь справою, допомагаючи іншим. 2. та, хто йде на військову службу за власним бажанням» (Вебсловник). Тексти українських електронних медіа й соціальних мереж засвідчують, окрім цього, збірне розмовне значення «натуральна форма волонтерської допомоги (продукти, ліки, речі, прилади й т.ін.)», що постало внаслідок універбації, пор.: *Спершу ін-*

формаційно працювали, допомагали меру збирати кошти, підприємців направляли. Потім у нас багато конфліктів трапилося. Чомусь мер вирішив, що ми крадемо ***волонтерку*** (Країна, 23.04.2022); *Страшні думки, ще страшніші передчуття, треба щось робити, що завгодно, прибирати, збирати* ***волонтерку****, що завгодно* (ФБ, 31.12.2022); *В якийсь момент вона мені телефонує й каже: «Мені тут із Кіпру передали* ***волонтерку****, й серед того є 100 упаковок аналога «L-Тироксину»* (Київ, 11.08.2023). Спостерігаємо явище семантичної конденсації, за якого сполука *волонтерська допомога* згортається в однослівну номінацію *волонтерка*. Лексема має виразний розмовний характер.

Ще один наслідок універбації – іменник *материнка*, у мовленні фахівців з ІТ уживаний як еквівалент до сполуки *материнська плата*, пор.: *Що робити, якщо* ***материнка не запускається****?* (MOYO, 27.06.2019); *Пробував запускати комп'ютер з від'єднаним кабелем монітора від* ***роз'єму материнки*** *– та сама історія – 5 гудків і запуск* (ФБ, 17.02.2021); *Це* ***добре обладнана, привабливa материнка*** *за розумною ціною* (УНІАН, 21.12.2023); *Дуже гарна* ***материнка****, все сподобалось, мабуть найкраща за свою ціну* (Rozetka, 09.12.2024). Однак у СУМ-11 лексема зареєстрована з єдиним значенням «пахуча трав'яниста рослина родини губоцвітих із дрібними бузково-рожевими квітками; використовується в парфюмерній промисловості» (СУМ-11 IV: 645). Функціональний потенціал іменника *материнка* в новому значенні засвідчують сполуки *бюджетна материнка, класична материнка, роз'єм материнки, материнка ноутбука, запускати материнку* та ін. Хоча таке значення поки що не вийшло за межі професійного вживання та розмовного стилю середовища фахівців з ІТ та користувачів комп'ютерів.

Іменник *читалка*, відомий з розмовним значенням «те саме, що читальня» (СУМ-11 XI: 337), нині набув нового змі-

сту – програма, за допомогою якої можна читати електронні книжки в різних форматах, напр.: *Безкоштовні і максимально зручні – найкращі* ***«читалки»*** (Країна, 07.09.2018); *ReadEra –* ***читалка для книг****, дозволяє читати книги безкоштовно, без Інтернету в форматах FB2, PDF, EPUB, Microsoft Word (DOC, DOCX, RTF), DJVU, Kindle (MOBI, AZW3), TXT, ODT та CHM* (GP, 09.01.2021); *Повноцінний паперовий реліз відбудеться 29 листопада, на* ***електронні читалки*** *«Перехрестя воронів» загляне вже 1 грудня* (УНІАН, 22.11.2024), а також пристрій, на якому можна читати електронні книжки, напр.: *Знаменником порозуміння виявляється читання та книжка – у будь-якій її іпостасі, від сувою папірусу до екрана* ***«читалки»*** (Еко, Кар'єр: 249); *За тиждень відпустки можна розправитися з 5-6 книжками з річного списку, тому до такої можливості треба поставитися серйозно: закачати десяток можливих позицій у* ***читалку*** *і, про всяк випадок, прихопити 2–3 фізичні книжки* (Семків: 54); ***Читалка****, смарт або планшет? Що обираєш ти?* (ФБ, 19.02.2021); *На одному заряді ця* ***«читалка»*** *пропрацює не 5 і навіть не 7 годин, а щонайменше 10 годин* (Каплунов: 153); ***«Читалку»*** *Kindle представили у 2007 році, вона мала чорно-білий екран. Новий гаджет має дисплей, кольори на якому не будуть розмитими чи піксельними, навіть коли користувачі збільшують зображення* (Країна, 17.10.2024). Спостерігаємо явище семантичної конденсації, за якого сполуки *пристрій для читання* й *програма для читання* на позначення такої реалії замінила однослівна номінація *читалка*.

Іменник *комуналка*, зафіксований в СУМЖ із розмовним значенням «комунальна квартира; квартира, яка надається міськими господарством для заселення кількома родинами» (СУМЖ-16: 452), сьогодні вживається і як розмовний відповідник до словосполучення *комунальні послуги*, пор.: *Допомоги зі сторони не маємо, виживаєм як можемо, у мене є батьки-пенсіонери, але їх статків ледве вистачає на* ***комуналку****, харчі та*

ліки (ФБ, 15.02.2021). З цим значенням лексему подають укладачі СУМД (СУМД І: 476). Універб функціонує в текстах з іменниками *оплата* (чого? за що?): *Кабмін пообіцяв частково відшкодувати витрати на* ***оплату комуналки*** (День, 19.03.2020); *заборгованість* (за що?): *В Україні* ***заборгованість за комуналку*** *зросла до 73 мільярдів гривень* (ДТ, 30.01.2021); *тариф* (на що?): *Людей обурює зростання* ***тарифів на комуналку****, яке відбулося з січня 2021 року* (ФБ, 20.02.2021); прикметниками *горезвісна, коштовна, дорога*, напр.: ***Горезвісна комуналка*** *вкотре придушила середній клас, за рахунок якого останніми роками в країні затикають усі дірки* (ДТ, 31.03.2017); ***Коштовна комуналка****: через борги в українців починають відбирати квартири* (УНІАН, 05.02.2017); дієсловами *зрости, подорожчати* напр.: *Витратити гроші можна буде на медичні послуги,* ***комуналку****, мобільний зв'язок, донати на ЗСУ, а також інвестувати в ОВДП тощо* (Країна, 17.09.2024).

Отже, лексеми з новими значеннями утворюються внаслідок згортання словосполук (найчастіше – прикметниково-іменникових) в іменник (найчастіше розмовний), який стає омонімом до вже наявної одиниці (непохідного іменника чи універба) (*плазмовий телевізор → плазма, комунальні послуги → комуналка* (комірне)). Аналізовані універби створені за різними моделями: подібно до непохідного слова (*негатив, плазма, цифра*) і подібно до деривата, за допомогою суфікса **-к(а)** (*волонтерка, комуналка, читалка*). Нові омоніми-універби є не тільки засобом компресії мови, а й засобом експресії, адже дають додаткову експресивно-емоційну оцінку явищу чи предмету. Значна частина цих слів притаманна розмовній сфері, а до інших стилів, зокрема медійного та художнього, вони входять як ознака їхнього «орозмовлення» (за Н.Ф. Клименко), вияв тенденції демократизації (колоквіалізації) української мови на противагу її інтелектуалізації («окнижненню»), про що було згадано в першому розділі монографії.

4.2.2 Повторне використання суфіксальної словотвірної моделі як механізм творення нових омонімів

Продуктивним шляхом виникнення нових омонімів є утворення слів від тих самих основ за допомогою однакових афіксів. Російська лінгвістка О.П. Єрмакова щодо цього зауважувала, що в деяких слов'янських мовах спостерігаємо повторну реалізацію словотвірної моделі, яка базується на «використанні наявної в мові семантики похідної основи і твірного афікса», унаслідок чого з'являються, наприклад, такі російські неоомоніми, як *нічник* – «особа, що працює вночі», «нічний ресторан», «тварина, активна вночі» до вже відомого слова зі значенням «лампа слабкої напруги», тощо [Ермакова 1999: 239, 241]. Оскільки між такими одиницями неможливо встановити ієрархічних зв'язків, дослідниця вважала їх близькими до омонімів. А ми розглядаємо такі лексеми як власне нові омоніми.

Завдяки повторній реалізації моделі словотворення утворюється кілька назв із формально тотожними словотвірними структурами. Словотвірна категорія назв осіб, наприклад, представлена такими новими омонімами: *державник, народник, телевізійник*.

Яскраво явище повторення словотвірної моделі демонструє іменник *державник*, поданий у словнику Д.В. Мазурик зі значенням «політик, який послідовно працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету, на зростання міжнародного авторитету» (СМ: 33), а в СУМД – як «прихильник сильної державної влади, збереження єдиної держави» та «людина, яка посідає високий державний пост» (СУМД І: 272). Варто наголосити, що зі значенням «государственный человек» його фіксує ще СГр за ред. Б.Д. Грінченка (СГр ІІ: 23). Однак це значення з цілком зрозумілих ідеологічних причин відсутнє в словниках радянської доби. Розглядуваний іменник нині вживають не тільки в такому значенні. Джерела засвід-

чують як мінімум два інших його нових значення – «студент, який навчається за кошти держави», напр.: *Чи є тут такі* ***студенти-державники****, які пропускали рік інтернатури у зв'язку з декретом?* (ФБ, 10.07.2020); *Не всі* ***державники*** *мають стипендію* (Там само, 05.05.2020); ***Державники*** *можуть поновитися на навчання із можливістю подальшого переведення на бюджетні місця у разі їх наявності* (Країна, 14.10.2023), а також «особа, що працює на державній службі, є чиновником або найманим працівником будь-якої бюджетної установи, що одержує заробітну плату з держбюджету»: *...Станом на кінець 2020 року «приватники» в середньому стягнули в 23 рази більше коштів через реалізацію арештованого майна, ніж* ***«державники»****. Це при тому, що державних виконавців у двадцятеро більше – 5552 проти 255* (ДТ, 05.02.2021); *Чиновникам, депутатам й іншим* ***«державникам»*** *заборонили виїзд за кордон не по роботі* (Телеграф, 24.01.2024). Ці нові омоніми утворилися від прикметника *державний* за допомогою суфікса **-ик**, який активно використовують для побудови назв осіб за різними ознаками. Цих значень поки що не фіксують словники, але слова з ними активно функціонують у текстах розмовного, публіцистичного та художнього стилів.

Від прикметника *народний* за допомогою продуктивного суфікса **-ик** утворено новий омонім *народник* зі значенням «той, хто грає на народних інструментах або виконує народні танці, співає автентичні чи стилізовані під народні пісні». Як професіоналізм цей іменник був вживаний у мовленні хореографів, однак не зафіксований у словниках через належність до розмовного стилю. У СУМ-11 лексема *народник* зареєстрована лише зі значення «прихильник народництва» (СУМ-11 V: 176), тобто як історизм. Сучасні тексти засвідчують активне вживання професіоналізму, стильову обмеженість якого подекуди підтверджує написання в лапках, напр.: *У цьому концерті ви почуєте бандури, що огортають містикою і ностальгією,*

цимбали, що забирають кудись у гори, і кобзи, що створюють унікальний акомпанемент, властивий тільки ***«народникам»*** (Країна, 07.05.2015); *Немає майданчиків для виступів. Якщо ти –* ***народник****, то виступаєш в Академічному палаці* (Weche, 16.09.2021); *По-третє, Ніжинське училище я закінчив як* ***народник****, а в Харківському інституті культури (нині – Харківська держава академія культури) навчався на хоровому факультеті* (КК, 16.09.2021); *Невгамовний батл* ***народників*** *після майстер-класу гуцульських танців* (ФБ, 05.07.2019). У деяких контекстах новий омонім реалізує словотвірний потенціал в композитах, що унаявнюють гіпо-гіперонімічні зв'язки, пор.: *На другому концерті фестивалю «Нитки Шоренкова» виступили знаменитий композитор, піаніст-віртуоз Максим Шоренков та* ***духовик-народник*** *Максим Бережнюк* (ВМР, 26.03.2018); *Творчі успіхи* ***хореографів-народників*** (ФБ, 18.04.2017) тощо.

За схожою моделлю утворено й іменник *телевізійник*, зафіксований у СУМ-11 зі значенням «майстер телеательє» (СУМ-11 Х: 60), та вживаний в нових контекстах сьогодні з іншим значенням, напр.: *Микола механічно глянув на дисплей і побачив незнайомий місцевий номер. Напевне, хтось із обласних* ***телевізійників*** *вирахував, що він тут* (Мусієнко: 96); ***Телевізійники*** *домучили свою передачу й поїхали* (Слабошпицький-18: 110); *У* ***телевізійників*** *забирали плівки в кагебе. Повертали засвічені* (Алексієвич: 236); *Радійник,* ***телевізійник****, мовник вищого ґатунку з прекрасним інтелектуальним бекґраундом* (ФБ, 18.11.2020); ***Журналісти-телевізійники*** *продовжують навчання у «Школі якісних медіа» онлайн* (Детектор, 07.05.2020); *Як зізнаються* ***колеги-телевізійники****, вони не просто підготували якісні сюжети, а й, завітавши на виставку, залюбки ознайомлювалися з понад трьома сотнями найкращих фотографій* (День, 24.10.2014); *Нині до журналістів та працівників сфери радіо долучилися* ***телевізійники****, представники інтернет-ЗМІ* (УНН, 16.11.2019); *Українські медійники починають розходи-*

тися, зала потроху стає порожня. Тільки ***телевізійники*** *залишаються, щоб вийти в прямий ефір свого каналу з підсумками сьогоднішньої розмови з президентом* (Країна, 20.12.2023). Цей новий омонім, утворений за допомогою суфікса **-ик** на позначення особи, подано в СУМД: 2. *розм*. Працівник телебачення (СУМД II: 443). У мові побутує також фемінітив *телевізійниця*, напр.: *У студії зустрічають трійко гарнюніх* ***телевізійниць*** (Країна, 25.08.2013); *Померла відома волинська* ***телевізійниця*** (Волинь24, 02.11.2020); *Я* ***телевізійниця****, яка обожнює Українське Радіо* (ФБ, 18.06.2024).

Повторна реалізація словотвірної моделі можлива й у межах різних словотвірних категорій похідних. Наприклад, новий омонім *мовник* у СУМ-11 поданий з розмовним значенням «1.Те саме, що **мовознавець**. 2. Викладач мови і літератури в школі; викладач мови в інституті» (СУМ-11 IV: 60). Сучасні тексти засвідчують його інакший зміст, пор.: *Локальне радіо планували відкрити до кінця року, але зіткнулися з низкою процедур, які значно уповільнили* ***запуск власного мовника*** (День, 15.06.2018); *«****Колектив громадського мовника*** *приносить щирі співчуття рідним та близьким Миколи Теремка», – йдеться в повідомленні телеканалу* (ДТ, 16.05.2020); *Міністр закордонних справ Угорщини Петер Сійярто сказав про це в ефірі грузинського суспільного* ***мовника*** (Країна, 11.12.2024). Отже, нині лексема набула нового значення «теле- чи радіостанція, яка веде трансляцію, суб'єкт інформаційного (медійного) простору» (СМ: 74). Слово з такою семантикою утворено від дієслова *мовити* за допомогою іменникового суфікса **-ник**, який однаково може вживатися для утворення назв істот та неістот. Це привело до омонімії іменника *мовник*.

Схожу ситуацію спостерігаємо й на прикладі іменника *планувальник*, який у сучасних текстах функціонує як назва щоденника чи застосунку, онлайн-інструмента для чіткого розпорядку дня, керування своїм часом та завданнями, напр.:

Аналітики відзначають зростання використання технологій штучного інтелекту у туристичній індустрії. З'являються спеціальні ***планувальники*** *поїздок* (Країна, 17.06.2024); *Це мотиваційний* ***планувальник****, який придумала і створила Marjana Savka* [Мар'яна Савка], *головна редакторка і співзасновниця «Видавництва Старого Лева», українська поетеса та письменниця* (ФБ, 18.01.2024); *Ми хотіли б подарувати наш календарик –* ***планувальних*** *для мереж, асоціацій, коаліцій та партнерств громадських організацій, благодійних фондів, спілок, волонтерських груп та ініціатив* (Там само, 09.01.2025). Натомість у СУМ-11 іменник зафіксовано зі значенням **планувальник**[1] – «фахівець із планування (див. **планува́ння** 1); той, хто займається плануванням» (СУМ-11 VI: 563) як синонім до лексеми *плановик* («фахівець із складання виробничих планів. // Працівник планового відділу установи, організації» (Там само: 562)) та **планувальник**[2] – «механічне знаряддя для вирівнювання поверхні ґрунту (поливних, зрошуваних ділянок і т. ін.)» (Там само: 563). У новому значення *планувальник* поповнив синонімічний ряд іменників *записник (записна книжка), щоденник, блокнот, нотатник*. До речі, у сучасній мовній практиці функціонує ще один синонім до неосемантизму *планувальник* – також новий омонім *планер*. СУМ-11 подає цю лексему як «безмоторний літальний апарат, який використовує в польоті надану йому початкову швидкість і висхідні потоки повітря» (Там само: 561), а тексти засвідчують нове значення «записна книжка, яка допомагає ефективно організовувати свій день», пор: *«Мій ранок завжди починається з усмішки, турботи про себе, догляду, красивого домашнього одягу, улюбленої кави та смачного сніданку, правильного налаштування на день, настрою, що б не відбувалось навколо. І тільки потім я читаю новини, відкриваю свій* ***планер*** *і починаю займатися справами», – поділилася блогерка* (Країна, 23.10.2023); *Ми створили новенькі* ***планери*** *для всіх щоденних планів* (Orner, 05.03.2024).

Іменник з таким значенням запозичений з англійської мови, де *planner* – це «документ або програма, яка допомагає щось спланувати» (CD).

Збіг форми нового слова-значення з уже наявними одиницями як наслідок повторення суфіксальної словотвірної моделі не є випадковим, адже така форма властива лексемам у межах тієї самої словотвірної категорії похідних (*державник, народник, планер, телевізійник*) і в різних (*мовник, планувальник*), що набули в сучасних текстах нових значень. Це доводить активність такої моделі словотворення і твірної одиниці, яка позначає вагоме, цінне для мовців поняття. Тому ця твірна одиниця стає базою для творення нових омонімів.

Отже, творення нових омонімів є різновидом неосемантизації як процесу оновлення семантики слова з уже відомою формою. З-поміж нових омонімів виокремлюємо наслідки універбації та одиниці, утворені шляхом повторного використання суфіксальної словотвірної моделі, що виникають внаслідок подальшого розвитку багатозначності слова, але усвідомлюються як самостійні (словотвірні омоніми). Аналізовані лексеми спостережено, як правило, у розмовному й професійному мовленні, як ознака «орозмовлення» вони можуть входити до текстів інших стилів. Новотвори-омоніми доводять, що жива мовна практика – це зріз часу, інтелектуального досвіду й оригінальності мислення мовців, які здатні наповнити стару форму слова новим змістом.

ПІСЛЯМОВА

Словотворчість – це усвідомлена діяльність, що виникає з необхідності називання предметів, реалій, явищ, процесів дійсності або висловлення мовцем свого ставлення до них. Для найменування нових понять використовують два типи ресурсів: 1) зовнішні, запозичені або запозичувані нині з інших мов, і 2) внутрішні, випрацьовані в системі української мови на різних етапах її історичного розвитку. Важливою з цього погляду є неосемантизація, або оновлення семантики наявного в мові слова, у широкому її розумінні.

Неосемантизм – це слово з новим значенням, але з уже усталеною в мові формою, що виникло через потребу назвати нове поняття або переосмислити те, що вже існує.

Фактичний матеріал дав змогу виокремити кілька типів неосемантизмів у текстах різних стилів сучасної української мови, розмежувати власне неосемантизми та актуалізовані лексеми, словникові неосемантизми, новотвори-омоніми, належні до різних частин мови та тематичних груп, утворені на основі питомого або запозиченого мовного матеріалу, проаналізувати функціональний потенціал неосемантизмів. У ході дослідження було сформовано корпус неосемантизмів та їхніх похідних, який становить 1001 одиницю в різноманітних контекстах уживання іменників, дієслів та їхніх форм, прикметників і прислівників, відбиває спектр змін у семантиці слів української мови кінця XX – початку XXI ст.

На підставі аналізу зібраного матеріалу з'ясовано, що продуктивним способом збагачення лексики сучасної української мови завдяки її внутрішнім ресурсам є семантична деривація. Здійснений аналіз змін у семантичній структурі слів показав продуктивність таких типів семантичної деривації як розширен-

ня (генералізація) значення, звуження (спеціалізація) значення, переосмислення значення (метонімізація, метафоризація, семантичний зсув), що приводять до розширення чи звуження семантичної структури лексеми, поліпшення чи погіршення значення, стають причинами термінування, транстермінування, ретермінування (вторинного термінування), детермінування тощо. Нові явища позамовної дійсності стимулювали оновлення семантики та розширення лексичної сполучуваності слів різних частин мови, лексико-граматичних категорій і тематичних груп, загальновживаних номінацій і термінів.

Одним із механізмів неосемантизації лексики загалом та семантичної деривації у ній зокрема є детермінування слова, що відбувається через метафоризацію первісного спеціального значення та веде до узагальнення або розширення значення наявного в мові слова, надаючи лексемі можливості позначати ширше коло об'єктів – причому не лише конкретних, фізичних, а й абстрактних, уявних, ментальних. Цей різновид семантичних змін демонструють і питомі, і запозичені лексеми, лексеми з різною формальною будовою – непохідні й похідні з різними категорійними словотвірними значеннями. Найрізноманітнішу за своїм складом групу оновлених таким чином слів становлять іменники – назви суспільних явищ, характеристик діяльності його членів або його станів, частин ментального (абстрактного, уявного) простору, способів організації систем, керування системами та взаємодіяння з ними, напрямків розвитку чогось, шляхів, інструментів сприйняття, аналізу та інтерпретації дійсності, а також номінації осіб, групи осіб чи юридичних суб'єктів та ін. Неосемантизацію внаслідок узагальнення чи розширення своїх базових значень демонструють і дієслова, що називають дії, спрямовані на створення, зміну чи перетворення чого-небудь, пов'язані з передачею знань, інформації, досвіду, ідей, впливом на когось, спрямовані на аналіз, оцінку дійсності тощо. Лексеми з новим розширеним значеннями ви-

являють словотворчу активність, а їхні похідні успадковують і розвивають значення базового слова, мотивовані його новою семантикою.

Вузьке поняття, що лежить в основі семантики слова, може формуватися і закріплюватися вживанням. Серед слів, у семантичній структурі яких відбувся процес спеціалізації базового значення, – іменники та похідні прикметники. Установлено, що нове, набуте таким чином значення може розширювати семантичну структуру лексеми й функціонувати разом із уже відомим, уточнювати його. Деякі з неосемантизмів цієї групи вже зафіксовані в спеціальних чи загальномовних словниках, що свідчить про їхню усталеність у системі мови та активність у текстах.

Аналіз сучасної мовної практики довів особливу активність механізму метафоризації й показав, що нові метафоричні значення іменників утворюються на основі переосмислення об'єкта зіставлення за зовнішньою подібністю, формою або за схожістю функції з іншим об'єктом, а для неосемантизмів-дієслів і відносних прикметників характерне метафоричне перенесення за функцією.

Матеріал дослідження засвідчив, що семантиці іменників властиві чотири основних типи метонімічного перенесення: метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія» та «місце – подія – люди», метонімія атрибутивного характеру, зумовлена асоціацією понять ознаки й суб'єкта, кількісне перенесення «частина – ціле» та причиново-наслідкове перенесення типу «наука – об'єкт, результат її вивчення» тощо.

У контексті механізму перенесення значення також описано семантичний зсув та проаналізовано один із його різновидів – транскатегоризацію, яка полягає в зміні категорійного значення лексеми. Аналіз цього явища показав доцільність його розуміння як вияву регулярної семантичної деривації, що її ілюструють, наприклад, різні види метонімії.

На основі семантичної структури багатьох неосемантизмів спостережено комплексну дію кількох типів семантичної деривації, зокрема метафори й метонімії, розширення чи звуження значення і метафори. Взаємодія різних деривaційних механізмів показує складність процесу творення нового значення, нашарування асоціацій та підтверджує значні функціональні можливості лексем, щодо яких виявляється така активна словотворчість.

З метою повноти дослідження значеннєвої динаміки слів у сучасній мовній практиці ми вважали за необхідне спиратися і на реєстр повернених до активного обігу словників, інтерес до яких спостерігаємо протягом останніх років. Саме тому поряд із неосемантизмами зафіксовані актуалізовані одиниці – зі значеннями, що існували раніше й були подані в словниках, зникли на певний час із активного вжитку та/або зі словників, а тепер знову ввійшли до активу. Це дало змогу виокремлювати власне неосемантизми та словникові неосемантизми, які, на нашу думку, заслуговують на окрему увагу.

Опрацьований матеріал свідчить, що часто ресурсом для неосемантизації стають також мовні одиниці, питомі або раніше запозичені, які в теперішніх умовах вживаються з новим значенням під впливом повторного прихованого запозичування. Функціонування повторних прихованих запозичень відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення та переструктурування парадигми значень у сфері інформаційних технологій, культурі й мистецтві, індустрії моди та краси, економіці, соціальній та суспільно-політичній галузях. На основі проаналізованих прикладів виокремлено два способи засвоєння повторних прихованих запозичень – калькування форми та семантики й калькування лише семантики.

Найвищу словотворчу та комунікативну активність виявлено в групі назв соціальної сфери, що стосуються життя суспільства загалом та охоплюють державне управління, соціаль-

ні комунікації, освіту, охорону здоров'я, житлово-комунальне господарство, транспорт і зв'язок, культуру тощо. Найчисленнішу групу нових повторних прихованих запозичень становлять лексеми з терміносистеми інформатики, що відповідає швидким темпам розвитку сучасних засобів масової комунікації, інформаційно-комунікаційних технологій.

Більшість повторних прихованих запозичень – це іменники, дієслова та прикметники, що належать до інтернаціональної лексики, яку спостерігаємо в сучасних лексиконах різних мов. Засвоєння таких одиниць відбувається разом із засвоєнням нових реалій суспільного життя, нових понять та сприяє розширенню номінаційних ресурсів сучасної української мови. Повторне приховане запозичування є найпродуктивнішим типом неосемантизації, однак значна кількість запозичень органічно ввійшла в українську мову саме завдяки семантичному потенціалу вихідних значень лексем, взаємодії з наявною семантичною парадигмою українських слів, що забезпечило сприятливі умови для їх засвоєння. До того ж аналізовані приклади підтверджують складність, заплутаність процесу неосемантизації, тому нерідко важко однозначно визначити провідний механізм зміни значення слова, а відповідно – тип неосемантизації. Багато запозичених одиниць зазнають переосмислення в мові-реципієнті, що ще раз підкреслює постійне й закономірне спирання мовців на внутрішні ресурси номінації.

Не менш помітним способом неосемантизації є повторне створення вже наявної форми для нового значення, тобто виникнення та функціонування новотворів-омонімів. З-поміж неосемантизмів цього типу на основі текстів публіцистичного, художнього та розмовного стилів виокремлюємо омоніми-наслідки універбації та омоніми-наслідки повторного використання суфіксальної словотвірної моделі. Широке розуміння універбації уможливило залучення до універбів не тільки суфіксальних утворень, а різних зразків мовної конденсації на

прикладі лексем кількох тематичних груп (назв технічних приладів, знарядь та деталей, закладів, сукупності предметів, суспільних явищ, внутрішнього стану людини тощо) та двох моделей творення (уподібнення непохідному слову й уподібнення деривату). Ефективним шляхом виникнення нових омонімів є утворення слів від тих самих твірних одиниць за допомогою моделей з тими ж словотворчими засобами. Аналізовані нові омоніми утворено за допомогою продуктивних в українській мові суфіксів **-ик**, **-ник(-я)** у межах тієї самої і різної словотвірної категорії похідних. Такі лексичні одиниці вживані, як правило, у розмовному й професійному мовленні, рідше з певною стилістичною метою їх уживають у художній літературі, публіцистиці, медійних, наукових і науково-популярних текстах, офіційно-діловій комунікації.

Життєздатність неосемантизмів залежить від того, наскільки вони апробовані суспільною практикою, наскільки важливими та незамінними вони є для позначення відповідних понять. Спостереження над уживанням неосемантизмів у медійних, наукових, навчальних і науково-популярних текстах, художній літературі та публіцистиці, розмовному стилі, офіційно-діловій комунікації, над їхньою фіксацією в словниках засвідчує функціональний потенціал цих лексем, який розуміємо як їхню здатність: 1) творити нові найменування за нормативними словотвірними моделями (словотвірний потенціал, епідигматичний потенціал); 2) перебувати в різних семантичних відношеннях з іншими одиницями в мові (синонімічних, антонімічних, гіперо-гіпонімічних тощо) (парадигматичний потенціал); 3) засвідчувати активність у різних функціональних стилях та дискурсах (функціонально-стилістичний потенціал); 4) входити в нові, зокрема й стійкі, сполуки (синтагматичний потенціал); 5) розвивати семантику, що виявляється у виникненні нових значень та відтінків значень (семантичний потенціал). Адже аналіз саме цих аспектів дає змогу «виміряти» ступінь

входження лексеми в систему мови, її вагу для сучасної комунікації, мовної картини світу українців та з'ясувати перспективи її усталення. Структуру словникової статті створеного під час роботи над монографією «Словника неосемантизмів» ми моделювали, виходячи саме з цього завдання – відобразити в ній функціональний потенціал неосемантизму.

Основними сферами-джерелами неосемантизації є сучасна українська публіцистика, інтернет-комунікація, термінологія та наукова мова, художня література, соціолекти (професіоналізми, сленгізми, жаргонізми) та адаптація запозичень. Якщо брати до уваги терміносфери, то продуктивними виявилися неосемантизаційні процеси в галузі інформаційно-комунікаційних технологій, техніці, медицині, економіці, банківській справі, психології, фізиці, математиці, косметології, спорті, музиці. Російсько-українська війна, а особливо її активна фаза, яка розпочалась у лютому 2022 року, не лише реактуалізувала рідну культуру й мову для частини українців, а й зумовила активне мовне осмислення подій та творення нових слів і висловів, у результаті чого українська мова поповнилася цілою низкою неосемантизмів із військової сфери.

Отже, неосемантизми – це зріз сучасної мінливої мовної картини українського світу. Неосемантизація – ознака постійного якісного розвитку мови, підвищення її номінативної потужності, що, без сумніву, є важливим способом захисту самобутності української номінації в умовах сучасних інтенсивних глобалізаційних процесів.

Розширене трактування неосемантизації відкриває багатовимірну перспективу досліджень, зокрема застосування набутих знань до системного й глибокого вивчення неосемантизації в інших сферах, з'ясування функціонального потенціалу описаних одиниць через певний період, залучення діалектних матеріалів та ширшого спектру джерел, глибшого використання корпусних методів, порівняльного аналізу описаних процесів

із процесами в інших мовах для виявлення в механізмах неосемантизації універсального й національно маркованого, самобутньо українського. Попри це, сподіваємося, що обґрунтовані в монографії положення та узагальнення, описані приклади й реєстр створеного словника загалом накреслюють об'єктивний і цілісний неосемантичний портрет української мови першої чверті XXI століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

І. Наукові праці

1. Аврамова, Цв. (2004). О словообразовательной омонимии и полисемии суффиксальных дериватов в славянских языках. *Балканско езикознание. Linguistique balkanique XLIII. 2003, 2–3,* 221–230.
2. Ажнюк, Б.М. (відп. ред.). (2024). *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
3. Андрішко, О. (2024). Неосемантизація у «Словничках-жартівничках». *Синопсис: текст, контекст, медіа, 30(1),* 43–49. https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.1.6
4. Апресян, Ю.Д. (1995). *Избранные труды, том I. Лексическая семантика:* 2-е изд., испр. и доп. Москва: Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН.
5. Архипенко, Л.М. (2005). *Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків.
6. Ахманова, О.С. (1957). *Очерки по общей и русской лексикологии.* Москва: Учпедгиз.
7. Балли, Ш. (2001). *Французская стилистика.* 2-е изд., стереотипное. Москва: Эдиториал УРСС.
8. Белецкий, А.А. (1972). *Лексикология и теория языкознания:*

(ономастика). Киев: Изд-во Киев. ун-та.
9. Бибик, С.П. (1994). *Естетична модифікація народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника*: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.02. Київ.
10. Білецький, А.О. (1971). Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах. *Іноземна філологія. Львів, Вип. 24*, 17–23.
11. Білецький, А.О. (1997). *Про мову і мовознавство*: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ: «АртЕк».
12. Білецький, А.О. (2012). *Вибрані праці*. Упоряд. Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
13. Білодід, І.К. (ред.). (1973). *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Київ: Наук. думка.
14. Бодуэн дэ Куртэне, И.А. (1963). *Избранные труды по общему языкознанию*. В 2-х томах. Т. 1. Москва: Изд-во Академии наук СССР.
15. Булаховский, Л.А. (1978а). Из жизни омонимов. *Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т.* Т. ІІІ. Київ, 330–342.
16. Булаховский, Л.А. (1978б) Об омонимии в славянских языках. *Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т.* Т. ІІІ. Київ, 320–329.
17. Булаховский, Л.А. (1978в). Деэтимологизация в русском языке. *Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т.* Т. ІІІ. Київ, 345–440.
18. Булаховський, Л.А. (1959). *Нариси з загального мовознавства*. 2-е вид. Київ: Рад. Школа.
19. Булаховський, Л.А. (1975). *Вибрані праці в п'яти томах. Т.1: Загальне мовознавство*. Київ: Наукова думка.
20. Булаховський, Л.А. (1977). *Вибрані праці в п'яти томах. Т.2. Українська мова*. Київ: Наукова думка.
21. Булаховський, Л.А. (1978). *Вибрані праці в п'яти томах.*

Т.3. Славістика. Російська мова. Київ: Наукова думка.
22. Булаховський, Л.А. (ред.). (1951). *Курс сучасної української літературної мови*. Т. 1. Київ: Рад. школа.
23. Винник, В.О. (1966). *Назви одиниць виміру і ваги в українській мові*. Київ: Наукова думка.
24. Винник, В.О., Горобець, В.Й., Карпова, В.Л. та ін. (1983). *Історія української мови. Лексика і фразеологія: [монографія];* АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка.
25. Виноградов, В.В. (1960). Об омонимии и смежных явлениях. *Вопросы языкознания, 5*, 7–17.
26. Виноградов, В.В. (1977). Об омонимии в русской лексикографической традиции. *Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: Наука, 288–295.
27. Виноградов, В.В. (1977). Основные типы лексических значений слова. *Виноградов В.В. Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва: Наука, 162–189.
28. Вознюк, Ю.О. (2017). Неосемантизми в терміносистемі інформатики. *Культура слова, 87*, 179–191.
29. Вознюк, Ю.О. (2019). Семантична деривація в терміносистемі видавничо-поліграфічної справи. *Термінологічний вісник, 5,* 155–163.
30. Вознюк, Ю.О. (2020). Науковий текст як джерело семантичної деривації. *У пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента НАНУ, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко.* Упоряд. Є.А. Карпіловська та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 189–197.
31. Вознюк, Ю.О. (2020). Неосемантизми у складі нових українських фразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2(44), 459–469.
32. Вознюк, Ю.О. (2020). Способи неосемантизації сучасної української лексики. *Ucrainica X. Současná Ukrajinistika.*

Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference «X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy» (Olomouc, 9–10.09.2020). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 38–41.

33. Вознюк, Ю.О. (2021). Семантизування слова в тлумачних словниках. *Синопсис: текст, контекст, медіа, 27(3)*, 191–194. https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.10
34. Вокальчук, Г.М. (2004). *Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)*. За ред. А.П. Грищенка: Монографія. Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива».
35. Вокальчук, Г.М. (2008). *Словотворчість українських поетів ХХ століття: [монографія]*. Відп. ред. С.Я. Єрмоленко. Острог: НаУ «Острозька академія».
36. Вокальчук, Г.М. (2009). *Оказіональні лексичні новотвори в українській поезії ХХ століття*: дис. … докт. філол. наук: 10.02.01; Інститут української мови НАН України. Київ.
37. Вокальчук, Г.М. (відп. ред.). (2011). *Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: [монографія]*. [Г.М. Вокальчук, А.М. Архангельська, О.А. Стишов, Ю.П. Маслова, В.В. Максимчук]. Рівне–Оломоуць: В-во Нац. ун-ту «Острозька академія».
38. Ганич, Д.І., Олійник, І.С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вища школа.
39. Гірняк, С.П. (2018). *Роль соціолекту інтелігенції Східної Галичини у формуванні норм української літературної мови (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття)*: дис. … докт. філол. наук: 10.02.01. Дрогобич. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hirniak_Svitlana/Rol_sotsiolektu_intelihentsii_Skhidnoi_Halychyny_u_formuvanni_norm_ukrainskoi_literaturnoi_movy_kine.pdf?PHPSESSID=u8tdt2t5lr5jgqjq87qjebid91
40. Гладкий, М. (1928). *Наша газетна мова: проблема газет. мови, лексика, синтакса, фразеологія, суть попул. викладу,*

стилістика як праця газетяра-журналіста. Київ: Державне видавництво України. URL: https://elib.nlu.org.ua/view.html?&id=9706

41. Гладченко, А.М., Комарова, О.С. (2023). Неологізація лексики у період російсько-української війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 34 (73), № 1, Ч. 1*, 7–13.
42. Гнатюк, І.С. (відп. ред.). (2021). *Динаміка лексичної та фразеологічної систем української мови в лексикографічному відображенні: монографія* [автори: І.С. Гнатюк, О.М. Миронюк, З.Г. Козирєва, І.А. Самойлова, В.О. Балог, Н.Г. Гордієнко, Н.В. Сніжко, Л.О. Тименко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, Л.І. Дідун, Л.В. Мовчун, О.М. Тищенко, О.А. Дюндик]. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання]. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/monografia_dynamika.pdf
43. Голікова, Н.С. (2018). *Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту [Текст]: монографія*. Дніпро: Акцент ПП.
44. Городенська, К.Г. (2014). *Українське слово у вимірах сьогодення*. Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ.
45. Грипас, Н.Я. (2009). Омоніми. *Сучасна українська літературна мова: підручник*. М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М.Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ: Вища школа, 122–124.
46. Гриценко, С. (2022). Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика, 2(32)*, 9–13.
47. Грищенко, А.П. (2002). *Сучасна українська літературна мова: Підручник*. 3-тє вид., допов. Київ: Вища школа.
48. Гудима, Н.В. (2011). *Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці.

49. Гумбольдт, В. (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Пер. Г.В. Рамишвили. Москва: Прогресс.
50. Гутшмидт, К. (1998). Общие тенденции и специфические формы их представления в современных славянских языках. *Jazykovedný časopis, 49/1–2*, 15–26.
51. Демська, О., Кульчицький, І. (1996). Передмова. *Словник омонімів*. Львів: Видавництво «Фенікс».
52. Дергач, Д.В. (2010). *Лінгвостилістика онімів сучасних українських медійних текстів*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ.
53. Драгічевич, Р. (2023). Організаційні та теоретико-методологічні проблеми укладання нового багатотомного словника сучасної сербської мови (НРМС). *Лексикографічний бюлетень*, *32,* 9–24.
54. Дужик, Н.С. (1996). *Мовна особистість Миколи Хвильового в аспекті стилістики та історії літературної мови*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ.
55. Дутка, О. (2014). Омонімія в колі сучасних наукових проблем. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства, 19*, 36–40.
56. Дятчук, В.В., Пустовіт, Л.О. (1983). *Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови*. Київ: Наукова думка.
57. Ельмслев, Л. (1962). Можно ли считать, что значения слов образуют структуру? *Новое в лингвистике, 2*. Москва: Издательство иностранной литературы.
58. Ельмслев, Л. (2008). Язык и речь. *Хрестоматия по общему языкознанию*. Київ: Освіта України, 504–516.
59. Ермакова, О.П. (1984). *Лексические значения производных слов*. Москва: Наука.
60. Ермакова, О.П. (1999). Влияние идиоматичности семан-

тики производных слов на повторную реализацию словообразовательных моделей в русском именном словообразовании последних десятилетий (к проблеме взаимодействия словообразования и лексики). *Новые пути изучения словообразования славянских языков*. 2-е заседание Междунар. комиссии по славянскому словообразованию, Магдебург, 9–11.10.97. Magdeburg: Peter Lang, 239–245.

61. Ермакова, О.П. (2000). Семантические процессы в лексике. *Русский язык в конце XX столетия (1985–1995)*. Под ред. Е.А. Земской. 2-е изд. Москва: Языки русской культуры, 32–66.
62. Ємчура, Н.Р. (2015). *Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століття*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.03. Львівський національний університет імені Івана Франка.
63. Єрмоленко, С. (2013). Етнокультурний і соціальний зміст художньої оповіді Івана Нечуя- Левицького. *Культура слова, 79*, 6–15.
64. Єрмоленко, С. (ред.) (1999). *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова.* Opole.
65. Єрмоленко, С.Я. (2001). Сучасні проблеми дослідження літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ: ВЦ Київ. ун-т, Вип. IV, 3–12.
66. Єрмоленко, С.Я. (ред.) (2013). *Літературна норма і мовна практика: [монографія]*. С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик та ін. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф».
67. Жайворонок, В.В. (1999). Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство, 6*, 32–46.
68. Жлуктенко, Ю.О. (1966). *Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики*. Київ: Вид-во Київ. ун-ту.
69. Жовтобрюх, М.А. (1963). *Мова української преси (До середини дев'яностих років XIX ст.)*. Київ: Вид-во АН УРСР.
70. Жовтобрюх, М.А. (1965). Омоніми. *Жовтобрюх, М.А., Ку-*

лик, Б.М. Курс сучасної української літературної мови. [3-є вид.]. Ч.І. Київ: Вища школа, 28–31.
71. Жовтобрюх, М.А. (1970). *Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.)*. Київ: Наукова думка.
72. Жовтобрюх, М.А. (1984). *Українська літературна мова*. Київ: Наукова думка.
73. Жовтобрюх, М.А. (ред.). (1979). *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ: Наукова думка.
74. Зайченко, Н.Ф., Паламарчук, О.Л. (2014). Семантична і словотвірна деривація в аспекті взаємодії мови та мовлення (на матеріалі слов'янських мов). *Studia Slovakistica: Словацька філологія в Україні: зб. наук. ст. /* редкол.: С.М. Пахомова (гол. ред.), Я. Джоганик (відп. ред.), В.П. Шульгач, В.І. Статєєва, Я. Сабол, М. Штець, М.М. Ільницький, Н.П. Бедзір, Г.М. Сиваченко, В.А. Моторний, Ю.В. Юсип-Якимович, Т.В. Ліхтей, Л.Т. Буднікова, О.Л. Мадяр. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, Вип.15, 47–54.
75. Зализняк, А. (2001). Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов». *Вопросы языкознания, 2*, 13–25.
76. Зализняк, А.А. (2004). Многозначность в языке и способы ее описания. *Вопросы языкознания, 2*, 20–45.
77. Земская, Е.А. (2000). *Активные процессы современного словопроизводства. Русский язык конца XX столетия (1985-1995)*. 2-е изд. Москва: Языки русской культуры, 90–142.
78. Земская, Е.А. (2009). *Словообразование как деятельность*. Отв. Ред. Д.Н. Шмелев. Изд. 4-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
79. Исаченко, А. (1958). К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia. XXVII. 3*, 334–352.
80. Кабиш, О.О. (2007). *Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики*: дис. … канд. філол.

наук: 10.02.01. Київ.
81. Караванський, С.Й. (1994). *Секрети української мови: Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної укр. лексики*. Київ: УКСП «Кобза».
82. Карпенко, Ю. (1990). Онімізація і трансонімізація як словотвірний акт. *Шоста республіканська ономастична конференція.: тези доповідей і повідомлень (1)*. Одеса: ОДУ, 35–37. URL: http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/onimizac.pdf
83. Карпенко, Ю.О. (1992). Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство, 4*, 3–10.
84. Карпенко, Ю.О. (2007). Функції мови. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 808.
85. Карпенко, Ю.О. (2009). *Вступ до мовознавства*. Київ: Академія.
86. Карпиловская, Е.А. (2010). Источники и способы неосемантизации современной украинской лексики. *Слово и словесност*. Сборник в чест на доц., д-р Юлия Балтова, София: ЕМАС, 96–105.
87. Карпіловська, Є. (2022). Типи семантичних інновацій у сучасній українській мові. *Slovanská slovotvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia*. Eds M. Ološtiak, Ľ. Liptáková & K. Bednárová-Gibová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 305–314.
88. Карпіловська, Є. (2016). Системно-структурний підхід до вивчення динаміки сучасної української мови: здобутки та перспективи. *Українська мова, 4*, 41–60.
89. Карпіловська, Є.А. (2004a). Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проєкт серії словників нової української лексики). *Українська мова, 3*, 3–29.
90. Карпіловська, Є.А. (2004b). Конкурування варіантних но-

мінацій як вияв тенденцій розвитку лексикону: регулятори рівноваги. *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту*. Збірник до ювілею проф. А.П. Загнітка. Донецьк: ДонНУ, 122–132.
91. Карпіловська, Є.А. (2007; 2008). Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова, 4*, 3–15; *1*, 24–35.
92. Карпіловська, Є.А. (2008). Тенденції активізації/пасивізації лексики в публіцистичному тексті. *Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 74–79.
93. Карпіловська, Є.А. (2008a). Активність інноваційних процесів у різних функціональних стилях мови. *Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 35–49.
94. Карпіловська, Є.А. (2008b). Динаміка лексичної та словотвірної норми мови. *Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 49–59.
95. Карпіловська, Є.А. (2008c). Динаміка україномовної категоризації світу та її вияви в новій лексиці. *Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 79–91.
96. Карпіловська, Є.А. (2008d). Нові контексти вживання як основа творення неосемантизмів: «сполучені посудини» лексикону. *Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 91–97.
97. Карпіловська, Є.А. (2010). Вторинна номінація у сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії:*

Зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, Вип. 20, 27–32.
98. Карпіловська, Є.А. (2011a). Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання. *Українська мова, 2*, 3–18.
99. Карпіловська, Є.А. (2011b). Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. *Культура слова, 74*, 43–51.
100. Карпіловська, Є.А. (2012). Мода на слова і норма мови. *Культура слова, 77*, 134–140.
101. Карпіловська, Є.А. (2013). Передмова. *Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирєва Т. К., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики*. Київ: ТОВ «КММ», 6–16.
102. Карпіловська, Є.А. (2017a). Роль картотеки «портретів слів» в укладанні словників нового покоління. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 52*, 93.
103. Карпіловська, Є.А. (2017b). Роль неосемантизації слова в розвитку структури сучасного українського лексикону. *Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирєва, & Ю.В. Романюк, Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 17–121.
104. Карпіловська, Є.А. (2018). Універбація в колі інших способів мовної компресії. *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*. Sarajevo: Slavistički komitet, 169–180.
105. Карпіловська, Є.А. (2024). Тенденції формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації українського лексикону на початку XXI ст. *Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання], 10–185. URL: https://iul-

nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf
106. Карпіловська, Є.А. (відп. ред.). (2017с). *Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія*. Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирєва, Ю.В. Романюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
107. Карпіловська, Є.А. (відп. ред.). (2023). *Лексикографічна парадигма XXI ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання]. URL: https://drive.google.com/file/d/1Z2Ry28VVZHWUCbK1LBQ9BwglsboD9y0F/view
108. Карпіловська, Є.А., Кислюк, Л.П., Клименко, Н.Ф. (2024). Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання]. 351 с. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf
109. Карцевский, С. (1965). Об асимметричном дуализме лингвистического знака. *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях* / В.А. Звегинцев. 3-е изд., допол. Москва: Просвещение, Ч. II. С. 86–90.
110. Кислюк, Л. (2013). Подання новотворів у лексичній базі даних. *Українське мовознавство, 43*, 27–35.
111. Кислюк, Л. (2022). Роль активних моделей словотворення в збереженні типологічних рис української номінації. *Slovanská slovotvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia*. Eds. M. Ološtiak, Ľ. Liptáková & K. Bednárová-Gibová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 275–286.
112. Кислюк, Л., Мельник, С. (2023). Війна в мові та мовній діяльності українців. *Мовознавчий вісник, 1(35)*, 6–17. https://doi.org/10.31651/2226-4388-2023-35-6-17

113. Кислюк, Л.П. (2009). Неосемантизми іншомовного походження в сучасній українській мові. *Мовне обличчя міста*. М-ли науково-практичної конф-ції. Черкаси: Брама-Україна, 106–110.
114. Кислюк, Л.П. (2013). Освоєння нової іншомовної лексики системою українського словотвору. *Мовознавчий вісник, 16–17*, 112–122.
115. Кислюк, Л.П. (2017). *Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Монографія*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
116. Кислюк, Л.П. (2018). *Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект*: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ.
117. Кислюк, Л.П. (2022). Відображення змін у функціонуванні та семантиці термінів у тлумачному словнику активного типу. *Термінологічний вісник, 7*, 63–72.
118. Кислюк, Л.П. (2024). Узуальне та оказіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання], 186–309. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf
119. Кислюк, Л. (2024а). Нова лексика воєнного часу та її лексикографування. *Лексикографічний бюлетень, 33*, 33–48.
120. Кияк, Т.Р. (1989). О видах мотивированности лексических единиц. *Вопросы языкознания, 1*, 98–107.
121. Кісь, Р. (2019). Свобода і рух смислів. *Ї: Незалежний культурологічний часопис*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2019/kis-svoboda-i-ruh-smysliv.htm
122. Клєщова, О.Є. (2003). *Мова публіцистики Івана Багряно-*

го: дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Інститут української мови НАН України. Київ.
123. Клименко Н.Ф. (2017а). *Як народжується слово*. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ: Академперіодика.
124. Клименко Н.Ф. (2017а). Детермінування та термінування лексики в сучасній українській мові. Процеси розвитку терміносистеми інформатики. *Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія* / Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирєва, Ю.В. Романюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 122–183.
125. Клименко, Н.Ф. (2003). Неологізування в українській мові в часи глобалізації. *V Міжнародний конгрес Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство*. Чернівці: Рута, 38–42.
126. Клименко, Н.Ф. (2007). Калька. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 254.
127. Клименко, Н.Ф. (2007). Універбація. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 776.
128. Клименко, Н.Ф. (2014). *Вибрані праці*. Упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
129. Клименко, Н.Ф. (2017). *Українська біологічна термінологія кінця XX – початку XXI ст*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
130. Клименко, Н.Ф. (2018). Внутрішньомовна і міжмовна міграція термінів як джерело поповнення лексиконів слов'янських мов. *Слов'янські обрії. Київ, Вип.9*, 94–107.
131. Клименко, Н.Ф. (2024). Взаємодія питомих і запозичених ресурсів у сучасному українському загальному та про-

фесійному лексиконі. *Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання], 310–349. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_strukturalisty.pdf

132. Клименко, Н.Ф., Карпіловська, Є.А. (упор. та наук. ред.). (2010). Відображення історії та культури народу в словотворенні. *Доповіді XII Міжнар. наук. конф. Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнар. комітеті славістів (25–28 трав. 2010 р., Київ)*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
133. Клименко, Н.Ф., Карпіловська, Є.А., Даниленко, Л.І. (2003). Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей. *Мовознавство, 2–3*, 96–111.
134. Клименко, Н.Ф., Карпіловська, Є.А., Кислюк, Л.П. (2008). Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
135. Клименко, Н.Ф., Карпіловська, Є.А., Кислюк, Л.П., Романюк, Ю.В. (2019). *Українська мова в контексті сучасної славістики: Монографія*. Відп. ред. Є.А. Карпіловська. Київ.
136. Клименко, Н.Ф., Пещак, М.М., Савченко, І.Ф. (1982). *Формалізовані основи семантичної класифікації лексики*. Київ: Наукова думка.
137. Клименко, Н.Ф., Пустовіт, Л.О. (2007). Оказіоналізм. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 451–452.
138. Ковалик, І.І. (1958). *Вчення про словотвір (словотворчі частини слова)*. Вип. 1; ред. Є.В. Кротевич. Львів: ЛДУ.

139. Ковалик, І. (1961). *Вчення про словотвір*. Вип. 2; ред. Є.В. Кротевич. Львів: ЛДУ.
140. Коваль, О.В. (2008). *Мовотворчість поетів – «неокласиків» та її роль у збагаченні виражально-зображальних засобів української мови*: автореф. дис… канд. філол. наук. Запоріжжя.
141. Ковтун, А. (2016). Неосемантизація релігійної лексики в сучасних засобах масової інформації. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 42*, 119–128.
142. Ковтун, А.А. (2018). *Семантична деривація в релігійній лексиці української мови: монографія*. Чернівці: Технодрук.
143. Ковтунець, О.С. (2017). *Актуалізація лексики української літературної мови кінця XX – початку XXI століття*: автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ.
144. Ковтунець, О.С. (2017). *Актуалізація лексики української літературної мови кінця XX – початку XXI століття*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ: Інститут української мови НАН України.
145. Ковтунець, О. (2010). Явище актуалізації лексики в сучасній українській мові (стан і перспективи дослідження). *Лексикографічний бюлетень, 19*, 114–122.
146. Козирєва, З.Г., Мовчун, Л.В., Самойлова, І.А., Сніжко, Н.В., Тищенко, О.М., Цимбалюк-Скопненко, Т.В., Дідун, Л.І (2023). *Теоретичні засади лексикографування мовотворчості: ідіолект і узус: монографія*; відповід. ред. З.Г. Козирєва; підгот. електр. вид. І.А. Самойлова і Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання]. URL: https://iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/2024/02/MONOGRAFIYA_leksykology.pdf
147. Колоїз, Ж.В. (2007). *Українська оказіональна деривація: монографія*. Київ: Акцент.

148. Колоїз, Ж.В. (2009). Українська неологія: здобутки та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Філологія. Мовознавство, 92(105)*, 57–62.
149. Коломієць, В.Т. (1973). *Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період*. Київ: Наукова думка.
150. Кондрашов, Н.А. (сост. ред.). (1967). *Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва.
151. Кононенко, О.В. (2023). Розширення лексичного складу мови в період російсько-української війни 2022–2023 рр. *Культура слова, 1(98)*, 84–95. https://doi.org/10.37919/0201-419X-2023.98.7
152. Коробова, І.О. (2017). *Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ–Запоріжжя.
153. Космеда, Т., Олексенко, О., Павлова, І. (2019). *Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
154. Космеда, Т.А, Халіман, О.В. (2013). *Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики): монографія*. Дрогобич: Коло.
155. Костусяк, Н.М., Навальна, М.І. (2022). Неосемантизація лексем штам, бустер та мовна адаптація номінацій коронавірусних штамів у сучасних масмедіа. *Українська мова, 1*, 103–114. doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.103
156. Котелова, Н.З. (1978). Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. *Новые слова и словари новых слов*. Ленинград, 5–26.
157. Котелова, Н.З. (ред.). (1984). *Новые слова и значения: Словарь-справочник по материалам прессы и литературы*

70-х годов / Е.А. Левашов, Т.Н. Поповцева, В.П. Фелипына и др. Москва: Русский язык.
158. Котелова, Н.З. (ред.). (1983). *Новые слова и словари новых слов*. Ленинград: Наука.
159. Коць, Т.А. (1997). *Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років XX ст.)*: автореф. дис. … канд. філол.наук. Київ.
160. Коць, Т.А. (2010). *Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі*. Київ: Видавництво «Логос».
161. Коць, Т.А. (2018). *Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
162. Коць, Т.А. (2022). Мовна експресія в сучасному інформаційному просторі України. *Українська мова, 3 (83)*, 25–39.
163. Коць, Т.А. (2024). Лексико-семантичні процеси в сучасних наукових текстах: від динаміки літературної норми до стильового поліморфізму. *Українська мова, 1(89)*, 3–17. doi. org/10.15407/ukrmova2024.01.003
164. Кочан, І.М. (2022). Інноваційні процеси в сучасній українській термінолексиці. *Термінологічний вісник, 7*, 73–82.
165. Кочерган, М.П. (1980). *Слово і контекст: монографія*. Львів: Вища школа.
166. Кочерган, М.П. (1997). Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство, 1*, 19–24.
167. Кочерган, М.П. (2004). *Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів*. Київ: Академія.
168. Кравець, Л.В. (2000). Метафора та метонімія – два центри тропеїчної системи. *Культура слова, 55*, 30–36 URL: http:// kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine55-56-6.pdf.
169. Кравець, Л.В. (2012). *Динаміка метафори в українській по-*

езії XX ст.: монографія. Київ: Видавничий дім «Академія».
170. Кравець, Л.В. (2023). Семантична деривація в українському публічному дискурсі. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія, (3)*, 74–79.
171. Кудрявцева, Л.А. (2004). *Моделирование динамики словарного состава языка: Монография*. 2-е изд., испр. Киев: ИПЦ «Киевский университет».
172. Куньч, З.Й. (2022). Варіантність термінів: детермінологізація чи детермінування. *Термінологічний вісник, 7*, 53–62.
173. Курилович, Е. (2000). Деривация лексическая и деривация синтаксическая. Перевод с французского Л.Н. Иорданской. *Е. Курилович. Очерки по лингвистике*. Биробиджан: ИП «ТРИВИУМ», 57–70.
174. Ленець, К.В. (1999). Лексико-семантичні процеси в мові засобів масової інформації. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова*. Red. nauk. S. Jermolenko. Opole: Universitet Opolski – Institut Filologii Polskiej, 67–68.
175. Лисиченко, Л.А. (1977). *Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова*. Харків: Вид-во при Харк. ун-ті «Вища школа».
176. Личук, М., Навальна, М., Молоткіна, Ю. (2021). *Динаміка запозичень в українській мові початку XXI століття: монографія*. Київ: Видавництво «Компринт».
177. Лукашанец, А.А. (2009). Современное состояние и тенденция развития славянских языков (белорусский язык). *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология, №5*, 65–75.
178. Лукашанец, А.А. (2003). Сучасныя працэсы ў словаўтварэнні беларускай мовы: да праблемы міжмоўнага збліжэння і адштурхоўвання. *Мовазнаўства. Літаратура. Культуралогія. Фальклярыстыка: XIII міжнар. з'езд славістаў (Любляна, 2003): дакл. Беларускай дэлегацыі /* адк. рэд. А.А. Лукашанец. Мінск: Беларуская навука, 52–69.

179. Лукашанец, А.А. (2009). Беларуская мова ў пачатку XXI ст. *Веснік Беларускага дзяржаўнага універсітэта. Серыя 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка, 1*, 4–10.
180. Лук'яненко, С.С. (2009). *Лексико-словотвірні інновації в українському соціально-політичному назовництві*: автореф. дис. … канд. філол. наук. Харків.
181. Мазурик, Д. (2000). Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови. *Вісник Львівського ун-ту: Серія філологічна, вип. 29*, 177–182.
182. Мазурик, Д. (2002). Передмова. *Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник*. Львів: Світ, 3–6.
183. Мазурик, Д.В. (2002). *Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки XX ст.)*: автореф. дис. … канд. філол. наук. Львів.
184. Мазурик, Д.В. (2004). Українська неологічна традиція. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна, вип. 34, ч. І*, 219–225.
185. Мамудян, М. (1985). *Лингвистика*. Москва: Прогресс.
186. Мартине, А. (1963). Основы общей лингвистики. *Новое в лингвистике*. Вып. 3. Вступительные статьи В.А. Звегинцева. Москва: Издательство иностранной литературы.
187. Марчук, Л. (2017). Детермінологізація як засіб неосемантизації термінів у художньому стилі сучасної української мови. *Лінгвостилістичні студії, 6*, 122–128.
188. Масенко, Л. (2019). *Суржик: між мовою і язиком*. 2-ге вид., зі змінами і допов. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
189. Масенко, Л.Т. (2004). *Мова і суспільство: Постколоніальний вимір*. Київ: Вид. Дім «КМ Академія»; Всеукр. Т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.
190. Матезиус, В. (1967). Язык и стиль. *Кондрашов Н.А. (сост. ред.). Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва, 444–523.

191. Матезиус, В. (1967а). О потенциальности языковых явлений. *Кондрашов Н.А. (сост. ред.). Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва, 42–69.
192. Мацурова, Я. (2011). Чеська мова сьогодні й завтра Доповідь Ольги Мартінцової «Неологічні тенденції в сучасній чеській мові». *Лексикографічний бюлетень, 20*, 259–261.
193. Мельничук, О.С. (1981). Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство, 2*, 22–34.
194. Мельничук, О.С. (1997). Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство, 2–3*, 3–19.
195. Мельничук, О.С. (2007). Еволюція мови. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 172–173.
196. Мельничук, О.С. (2007). Структура і система мови. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 680–681.
197. Мінчак, Г.Б. (2003). *Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років XX століття)*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ.
198. Мовчун, Л.В. (2020). *Українська рима в системі мови і в мовній практиці*. Київ: Інститут української мови НАН України.
199. Мукан, Г.М. (1970). Багатозначність і омонімія. *Українська мова і література в школі, 8*, 30–36.
200. Муравицька, М.П. (1975). Психолінгвістичний аналіз лексичної омонімії. *Мовознавство, 3*, 59–68.
201. Муромцева, О.Г. (1985). *Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст.* Харків: Вища школа.

202. Навальна, М.І. (2011). *Динаміка лексикону української періодики початку XXI століття*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
203. Нелюба, А. (2008). Римейк у словотвірній номінації. *Наукові записки. Серія: Філологія*. Збірник наукових праць. Вип. 10. У 2-х т. Вінниця, Т. 1, 113–118.
204. Нелюба, А.М. (2007). Явища економії в словотвірній номінації української мови. *Харківський національний ун-т ім. Василя Каразіна*. Харківське історико-філологічне товариство. Харків.
205. Нелюба, А.М. (2023). *Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування дериваційної термінології*. Вибрані праці. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
206. Непийвода, Н.Ф. (1997). *Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01*. Київ.
207. Нечуй-Левицький, І. (1912). *Криве дзеркало української мови*. Київ: Друкарня І.І. Чоколова. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nechui-Levytskyi/Kryve_dzerkalo_ukrainskoi_movy/
208. Німчук, В.В. (1992). *Давньоруська спадщина в лексиці української мови*. Київ: Наукова думка.
209. Огієнко, І.І. (1995). *Історія української літературної мови*. Київ: Либідь.
210. Олійник, І.С. (1973). Омоніми в українській мові. *Білодід, І.К. (ред.). Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія*. Київ: Наукова думка, 45–58.
211. Панько, Т.І. (1991). *Нація і мова в системі поглядів М. Драгоманова і М. Грушевського*. Львів: Львів. ун-т ім. І. Франка.
212. Панько, Т.І. (1992). *Мова і нація в естетичній концепції І. Франка*. Львів: Львів. ун-т ім. І.Франка.

213. Пауль, Г. (1960). *Принципы истории языка*. Перев. с немец. под. ред. А.А. Холодовича. Москва: Издательство иностранной литературы.
214. Пахомова, С. (2023). Неологія і неографія в українському мовознавстві. *Neologizmy a neologizácia v lingvistickej reflexii*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 285–300.
215. Пещак, М.М., Клименко, Н.Ф., Карпиловская, Е.А. (1990). *Украинский семантический словарь*. Проспект. Киев: Наукова думка.
216. Пещак, М.М., Клименко, Н.Ф., Ярун, Г.М., Карпіловська, Є.А. (1986). *Лексична семантика в системі «людина–машина»*. Відп. ред. Л. С. Паламарчук. Київ: Наукова думка.
217. Плющ, М.Я. (1956). *Способы словообразования в современном украинском литературном языке*: автореф. дис. … канд. филол. наук. Київ.
218. Плющ, М.Я. (ред.). (1994). *Сучасна українська літературна мова*: підруч. для студентів вузів, які вивч. дисципліну «Сучас. укр. літ. мова». Київ: Вища школа.
219. Покровский, М.М. (1959). *Избранные работы по языкознанию*. Предисл. В.В. Виноградова; Акад. наук СССР. Отдние литературы и языка. Москва: Изд-во Акад. наук СССР.
220. Поликарпов, А.А. (1998). *Циклические процессы в становлении лексической системы языка: Моделирование и эксперимент*. Москва: МГУ. URL: https://www.philol.msu.ru/~lex/areft/comchar.htm
221. Полюга, Л.М. (1991). *Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст.* Київ: Наук. думка.
222. Полюга, Л.М. (1985). Омонімія і багатозначність слова. *Українська мова і література в школі, 7*, 40–49.
223. Пономарів, О.Д. (2001). Омоніми. *Сучасна українська мова: підручник*. О.Д. Пономарів, В.В. Різун, Л.Ю. Шев-

ченко та ін.; за ред. О.Д. Пономарева. [2-ге вид., перероб.]. Київ: Либідь, 42–46.
224. Попова, Н.О. (2005). *Структурно-семантичні особливості новітніх лексичних запозичень з англійської в українську мову (90-і рр. XX ст. – початок XXI ст.)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; Запорізький державний університет. Запоріжжя.
225. Потебня, О.О. (1985). Естетика і поетика слова. Збірник. Пер. з рос. Упоряд., вступ. ст., приміт. І.В. Іваньо, А.І. Колодної. Київ: Мистецтво.
226. Приблуда, Л.М. (2018). *Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку XXI століття*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ.
227. Процик, І.Р. (2020). *Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах*: дис. … докт. філол. наук: 10.02.01; Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Київ.
228. Процик, М.Р. (2005). *Сучасна українська видавнича термінологія*: дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Українська академія друкарства. Львів.
229. Регушевський, Є.С. (2007). «Ковані слова». *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 268.
230. Ренчка, І.Є. (2018). *Лексикон тоталітаризму* [Текст]. [передм. Л.Т. Масенко]; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: Кліо.
231. Реформатский, А.А. (1998). *Введение в языковедение*. Под ред. В.А. Виноградова. Москва: Аспект Пресс.
232. Романюк, Ю. (2009). Словотворчий потенціал нових засо-

бів номінації у сучасній українській мові. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 226–233.
233. Романюк, Ю.А. (2019). Українські дієслова-терміни та професіоналізми у слов'янських паралелях. *Термінологічний вісник, 5*, 40–47.
234. Романюк, Ю.В. (2008). Тенденції оновлення тематичної групи лексики на позначення сфери кіномистецтва. *Мовоз-навчий вісник, 7*, 96–104.
235. Руда, О.Г. (2012). *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дис-курсі: монографія*. Київ: Інститут української мови НАН України.
236. Русанівський, В.М. (1988). *Структура лексичної і граматичної семантики*. Київ: Наук. думка.
237. Русанівський, В.М. (2001). *Історія української літератур-ної мови*. Підручник. Київ: «АртЕк».
238. Самійленко, Вол. (1918). *Чужомовні слова в українській мові*. В-во «Шлях», 23. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/ Samiilenko_Volodymyr/ Chuzhomovni_slova_v_ukrainskii_ movi.pdf
239. Самойлова, І.А. (1999). *Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років XX ст.)*: дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ.
240. Семчинський, С.В. (1974). *Семантична інтерференція мов (на матеріалі слов'яно-східнороманських мовних контактів)*. Київ: Вища школа.
241. Сепир, Э. (1993). *Избранные труды по языкознанию и культурологи*. Пер. с англ. А.Е. Кибрика. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс».
242. Сербенська, О.А. (2001). Інновації у мові сучасних українських мас-медіа. *125 років Наукового товариства імені*

Шевченка: Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений ювілею товариства. Львів, 158–177.
243. Сидяченко, Н.Г. (2009). *Мовотворчість українських і польських письменників*. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
244. Сизонов, Д.Ю. (2024). *Медійна фразеологія в інформаційному просторі сучасної України: лінгвостилістичний та комунікативно-функціональний ресурс*: дис. д-ра філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ.
245. Синявський, О. (2018). *Норми української літературної мови*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. Репринт з видання 1931 р. (Серія «Українська граматична класика»).
246. Скаб, М.В. (2008). *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*. Чернівці: Рута.
247. Скаличка, В. (1967). Асимметричный дуализм языковых единиц. *Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва, 119–127.
248. Скорейко-Свірська, І. (2013). *Англомовні запозичення в українській науково-технічній термінології: структурно-функціональний аспект освоєння* [Текст]: [монографія]; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль: Астон.
249. Смаль-Стоцький, С., Ґартнер, Ф. (1914). *Граматика руської мови*. 3-є вид., випр. і доп. Відень: Книгарня тов-ва ім. Шевченка.
250. Смирницкий, А.И. (1998). *Лексикология английского языка*. Москва: Московский гос. ун-т.
251. Сніжко, Н.В. (2010). Моделі багатозначності українських іменників (за матеріалами тлумачної лексикографії). *Лексикографічний бюлетень, 19*, 83–94.
252. Соколова, С.О. (ред.) (2023). *Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні: монографія* [автори: С.О. Соколова, М.О. Гонтар,

О.М. Данилевська, Г.М. Залізняк, Л.Т. Масенко, О.Г. Руда, В.М. Труб, І.М. Цар]. Київ. [Електронне видання].
253. Соколовська, Ж.П. (1990). *Проблемы системного описания лексической семантики*. Київ.
254. Солдатова, Л.П. (2007). *Розмежування явищ повної лексичної омонімії та полісемії (словниковий та функціонально-стилістичний аспекти)*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ.
255. Сологуб, Н.М. (1991). *Мовний світ Олеся Гончара*. Київ: Наукова думка.
256. Сологуб, Н.М. (1999). *Мовний портрет Яра Славутича*. Київ: Дніпро; Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук.
257. Сосюр, Ф. де. (1998). *Курс загальної лінгвістики*. Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ: Основи.
258. Ставицька, Л.О. (2001). Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. *Українська мова, 1*, 55–68.
259. Статєєва, В.І. (1997). *Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – початку XX ст.* (На матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.) Ужгород: [б.в.].
260. Степаненко, М.І. (2023). *Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс: монографія*. Харків: Видавець Іванченко І.С.
261. Степаненко, М.І. (2024). *Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.): монографія*. Харків: Видавець Іванченко І.С.
262. Стишов, О.А. (2005). *Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*. 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач.
263. Стишов, О.А. (2019). *Динаміка лексичного складу сучасної української мови. Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб*. Біла Церква: «Авторитет».

264. Стишов, О.А. (2022). Неосеманти в сучасному українсько-мовному інтернет-дискурсі. *Studia Linguistica, 21*, 41–56. https://doi.org/10.17721/StudLing2022.21.41-56
265. Стратулат, Н.В. (2007). Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови. *Мовознавство, 3*, 69–77.
266. Стратулат, Н.В. (2011). Нові значення у словнику української мови як результат семантичного процесу метафоризації (на матеріалі тлумачного словника в 20-ти томах). *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*: Збірник наукових праць. Випуск 6. Кривий Ріг: КДПУ.
267. Стратулат, Н.В. (2009). *Деривaційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного Словника української мови в 20-ти томах)*: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Київ.
268. Струганець, Л. (ред.). (2018). *Лексика на перетині наукових парадигм: монографія*. Тернопіль: Осадца Ю. В.
269. Струганець, Л.В. (2002). *Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття*. Тернопіль: Астон.
270. Струганець, Л.В., Штонь, О.П. (2023). Теорія багатозначності слова Л.А. Лисиченко у вимірі сьогодення. *Лінгвістичні дослідження: збірник наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Вип. 58,* 79–93. https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.06
271. Сюта, Г.М. (1995). *Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи*: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ.
272. Сюта, Г.М. (2018). *Цитата в українському поетичному тексті ХХ століття: джерела, прагматика, рецепція*: дис. … докт. філол. наук: 10.02.01; Інститут української мови НАН України. Київ.
273. Сюта, Г.М. (2023). Лінгвософія опозицій «свій–чужий» у

текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова, 2(86)*, 3–34.
274. Таран, А. (2010). Прикметники-неосемантизми та їхня роль у поповненні сучасного українського лексикону. *Мовознавчий вісник, 10*, 21–25.
275. Таран, А. (2019). Пошукова система й корпус як інструмент дослідження семантики слів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки, 1*, 99–103.
276. Таран, А. (2020). Динаміка семантичної структури слова як спосіб оновлення лексикону. *У пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко /* Упоряд. Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Ю.В. Романюк, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 374–380.
277. Таран, А. (2021). Вторинні контекстно зумовлені номінації в сучасній українській мові. *Linguistic Bulletin, 31*, 83–88.
278. Таран, А. (2022). Зміна змістового обсягу слів як спосіб неосемантизації. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки, 3(98)*, 183–191.
279. Таран, А.А. (2011). *Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики*. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.
280. Таран, А.А. (2014). Суспільно-політичне тло змін у семантиці кольороназв. *Мовознавчий вісник, 19*, 41–47.
281. Таран, А.А. (2017). Вторинна номінація в суспільно-політичному лексиконі. *Linguistic Bulletin, 22–23*, 55–62.
282. Тараненко, А.А. (1989). *Языковая семантика в ее динамических аспектах*. Київ: Наукова думка.
283. Тараненко, О. (2017). Долання евфемізації в “мові війни” українського медійного та політичного дискурсу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».*

Журналістські науки, 1 (883), 148–153.
284. Тараненко, О.О. (1980). *Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії*. Київ: Наукова думка.
285. Тараненко, О.О. (2007). Метафора. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 350–353.
286. Тараненко, О.О. (2007). Метонімія. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 355–358.
287. Тараненко, О.О. (2007). Неологізм. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 426–427.
288. Тараненко, О.О. (2007). Омоніми. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 454–455.
289. Тараненко, О.О. (2015). *Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – XXI ст.)*. Київ: Видавничий дім Д. Бураго.
290. Тараненко, О.О. (2018). Зміни у співвідношеннях між тенденціями до аналітизму / до синтетизму на межі XX–XXI ст. (українська мова на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство, 2*, 43–68.
291. Тараненко, О.О. (2024). *Українська літературна мова кінця XX – першої чверті XXI ст.: стан і тенденції розвитку*: Монографія: у 2 частинах. Частина І: Розділи I–VI; Частина ІІ: Розділи VII–XII. Київ: Український мовно-інформаційний фонд НАН України.

292. Тищенко, О. (2011). Актуалізовані та нові слова й значення (матеріали до словника. *Лексикографічний бюлетень, 20*, 233–243.
293. Тищенко, О.М. (2011а). Нові й актуалізовані слова та значення (словникові матеріали) у контексті сучасних неословників. *Українська мова, 1*, 55–68.
294. Ткаченко, О.Б. (2007). Запозичені слова. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 202.
295. Ткаченко, О.Б. (2007). Іншомовні слова. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 238–239.
296. Ткаченко, О.Б. (2014). *Українська мова: сьогодення й історична перспектива*. Київ: Наукова думка.
297. Трнка, Б. (1967). Замечания об омонимии. *Пражский лингвистический кружок*: Сборник статей. Москва, 272–276.
298. Тропина, Н.П. (2003). *Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование*. Монография. Херсон: Изд. ХГУ.
299. Тропіна, Н.П. (1997). До питання про сутність лексико-семантичної деривації. *Мовознавство, 1*, 54–59.
300. Ульманн, С. (1970). Семантические универсалии. *Новое в лингвистике. Выпуск V (Языковые универсалии)*. Пер. с англ. Под ред. и с предисл. Б.А. Успенского. Москва: Прогресс, 250–299.
301. Фаріон, І. (2020). Явище англоварваризації в українському освітньо-науковому середовищі: історія і сучасність. *Український інформаційний простір, 1(5)*, 88–106.
302. Фаріон, І., Помилуйко-Недашківська, Г., Бордовська, А. (2023). *Англізми і протианглізми: 100 історій слів у соціоконтексті*. Львів: Свічадо.

303. Федоренко, Т.А. (1989). *Энантиосемия в современном украинском языке*: дис. … канд. филол. наук. Киев.
304. Фреге, Г. (1997). Смысл и денотат. *Семиотика и информатика*. Сборник научных статей. Москва: Руские словари, 5, 351–379.
305. Харитонова, Т.А. (1992). *Джерела філософської термінології*. Київ: Наукова думка.
306. Холявко, І.В. (2004). *Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років XX ст. (семантико-функціональний аналіз)*: автореф. дис… канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01. Кіровоград.
307. Цигвінцева, Ю.О. (2021). Нові омоніми в понятєвій системі сучасної української мови. *Лексикографічний бюлетень, 30*, 110–122.
308. Цигвінцева, Ю.О. (2021). Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова, 3(79)*, 121–136.
309. Цигвінцева, Ю.О. (2022). Неофразеологізми в контексті російсько-української війни. *Культура слова, 96*, 141–151.
310. Цигвінцева, Ю.О. (2023). Інтернет-мем як новий спосіб комунікації і тип висловлення. *Ucrainica X. Současná Ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury. Sborník příspěvků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 226–230.
311. Цигвінцева, Ю.О. (2023а). Слова з новими та актуалізованими значеннями в мовній картині світу сучасних українців. *Лексикографічна парадигма XXI ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука: монографія /* відп. ред. Є.А. Карпіловська; техн. ред. Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України [Електронне видання], 268–281.
312. Цигвінцева, Ю. (2024). Неосемантизми-наслідки детермінування в художньому й публіцистичному стилях су-

часної української мови. *Лексикографічний бюлетень, 33*, 110–129.
313. Цуркан, Ю. (2018a). Неосемантизація в сучасному медійному дискурсі (на матеріалі інтернет-видання УНІАН за 2018 рік). *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс, 807*, 59–63.
314. Цуркан, Ю.О. (2018b). Неосемантизація як віддзеркалення соціодинаміки в сучасних українськомовних засобах масової інформації. *Лінгвістичні дослідження, 48*, 337–342.
315. Чейф, У.Л. (1975). *Значение и структура языка*. Москва: Прогресс.
316. Чемеркін, С.Г. (2007). Мова інтернет-комунікації. *Українська мова: енциклопедія*. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 365–366.
317. Чемеркін, С.Г. (2009). *Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси*. Київ.
318. Черниш, Т.О. (2003). *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід)*: Монографія. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка.
319. Шаповал, О.В. (2003). *Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років XX століття*: автореф. дис. … канд. філол. наук. Дніпропетровськ.
320. Шевельов, Ю. (1998). *Українська мова в першій половині XX століття (1900–1941). Стан і статус*. Чернівці: Рута.
321. Шевельов, Ю. (2003). *Внесок Галичини у формування української літературної мови*. Київ: Видавничий дім «КМ Академія».
322. Шевченко, Л.І., Сизонов, Д.Ю. (2021). *Теорія медіалінгвістики: підручник*. За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет».

323. Шевчук, Ю. (2015). *Мовна шизофренія*. Брустури: Дискурсус.
324. Шерех, Ю. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен: Наукове товариство ім. Шевченка.
325. Шиманська, В. (2023). Лексико-семантичні новації української мови в умовах сучасної війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія», 17 (85)*, 312–315.
326. Шмелев, Д.Н. (1977). *Современный русский язык. Лексика*. Москва.
327. Щерба, Л.В. (1957). *Избранные работы по русскому языку*. Москва: Учпедгиз.
328. Щерба, Л.В. (2004). *Языковая система и речевая деятельность*. Изд. 2-е, стереотипное. Москва: Едиториал УРСС.
329. Яворська, Г.М. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс*. Київ: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні.
330. Якобсон, Р. (1990). Два аспекта языка и два типа афатических нарушений. *Теория метафоры*: Сборник: Пер. с анг., фр., нем. Москва: Прогресс, 110–132.
331. Яцимірська, М. (2023). Мова війни і «контрнаступальна» лексика у стислих медійних текстах. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика, 52–53*, 280–290.
332. Buttler, D. (1978) *Rozwój semantyczny wyrazów polskich*. Warszawa.
333. Dokulil, M. (1962). *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha.
334. Horecký, J. (1987). Analogická nominácia. *Kultúra slova, 21(5)*, 129–137.
335. Horecký, J., Buzássyová, K., Bosák, J. a kolektív. (1989). *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava.
336. Kowalski, P. (2020). Derywacja semantyczna i neosemantyzacja (słów kilka o różnych aspektach derywacji semantycznej). *У*

пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента Національної академії наук України, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко / Упоряд. Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Ю.В. Романюк, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 124–129.
337. Kredátusová, J. (2012). Inovacie – semanticke neologizmy v ukrajinsko-slsvenskom porovnavacom plane (totoznosti a odlisnosti). *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry*. Zost. Jarmila Kredátusová. Acta facultatis Philosophicae Prešoviensis. Prešov: Filozofická fakulta, 272–285.
338. Markowski, A. (2000). Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach. *Język w mediach masowych*. Pod red. J. Bralczyka, K. Mosiołek-Kłosińskiej. Warszawa. Upowszechnianie Nauki-Oświata "UN-O", 96–111.
339. Markowski, A. (2006). Miejsce neosemantyzmów w strukturze polisemu (na materiale najnowszych neosemantyzmów języka polskiego). *Przegląd Humanistyczny, 5–6*, 239–249.
340. Martincová, O. (1983). *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
341. Niševa, B. (2014). *Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci (na materiálu jazyka médií)*. Praha: Karolinum.
342. Ohnheiser, I. (red. nauk) (2003). *Słowotwórstwo/Nominacja*. Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski.
343. Ološtiak, M. (ed.). (2023). *Neologizmy a neologizácia v lingvistickej reflexii*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. URL: http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak27
344. Оташевић, Ђ. (2008). *Нове речи и значења у савременом стандардном српском језику: лингвистички аспект*. Београд: Алма (Београд: Скрипта интернационал).
345. Rangelova, A. (2005). Neosémantizmy a neosémantizační procesy. *Neologizmy v dnešní češtině*. Kol. autorů pod ved.

O. Martincové. Praha: ÚJČ AV ČR, 159–179.
346. Smółkowa, T. (2001). *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*. Kraków: PAN.
347. Vozniuk, Yu.O. (2020). Technology of interactive processing of borrowings in the Ukrainian language. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина ІІ)*: матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 22–23 жовтня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 12–15.
348. Waszakowa, K. (2005). *Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny*. Warszawa: WUW.

ІІ. Довідкова література

Словники

1. **АРСУН:** Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф., Критська В.І., Пуздирєва Т.К., Романюк Ю.В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. **АУАНМ:** Кочерга О., Мейнарович Є. Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). Частина І англійсько-українська. Частина ІІ українсько–англійська. Вінниця: Нова книга, 2010. 1424 с.; 1562 с. URL: https://e2u.org.ua.
3. **АУГ:** Рицар Б. (ред.). Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с.
4. **АУРСІОТ:** Коссак О.М., Маньковський С.Л. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. Львів: Світ, 1991. 488 с.
5. **АУСМІ:** Мейнарович Є., Кратко М. Англійсько-український словник з математики та інформатики: біля 50 000. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2010. 568 с. URL: https://e2u.org.ua.
6. **АУССТІТ:** Англо-український словник сучасних термінів з ІТ (2001–2011 рр.). URL: https://e2u.org.ua/dicts/lou

7. **АУТС:** Пройдаков Е.М., Теплицький Л.А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. Київ: Видавничий дім «СофтПрес». Вид. 1-е, 2005. 552 с.; Вид. 2-е, 2006. 824 с.
8. **ВАУС:** Мюллер В.К. Великий англо-український словник. У новій редакції. Понад 250 000 слів, словосполучень, ідіоматичних виразів, прислів'їв та приказок. Київ: Арій, 2012. 624 с.
9. **ВАУС-Г:** Гороть Є.І., Коцюк Л.М., Малімон Л.К., Павлюк А.Б. Великий англо-український словник. Вінниця: Нова книга; Харків: Ранок, 2011. 1700 с. URL: https://e2u.org.ua.
10. **Вебсловник:** Вебсловник жіночих назв української мови. Укл. Олена Синчак. Львів, 2022. URL: https://r2u.org.ua/html/femin_details.html
11. **ВЕСУМ:** Рисін А., Старко В. Великий електронний словник української мови (ВЕСУМ). Вебверсія 6.4.5. 2005–2024. URL: https://r2u.org.ua/vesum
12. **ВТССУМ:** Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
13. **ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
14. **ЗНАУС:** Загальний народний англійсько-український словник. Англійсько-українські словники / упор. А. Рисін, В. Старко та ін. 2011–2020. URL: https://e2u.org.ua
15. Книгознавство. Термінологічний словник (редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність): навчальне видання; за загал. ред. В.О. Жадька. Київ: ВПК «Експрес-Поліграф», 2012.
16. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття. Вокальчук Г.М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект).

За ред. А.П. Грищенка: Монографія. Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. С. 94–491.
17. Кочерган М.П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. Київ: Академія. 1997.
18. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов / за ред. Л.І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. 326 с.
19. **НАСЗ:** Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002–2010) / кер. проекту і відп. ред. О.М. Тищенко, авт. колектив: В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко [Інститут української мови НАН України]. Київ, 2010.
20. **НСЗ:** Нові слова та значення: словник / уклад. Л.В. Туровська, Л.М. Василькова; відп. ред. Л.О. Симоненко; Ін-т укр. мови НАН України. Київ: Довіра, 2008. 271 с.
21. **НСФУММ:** Шевченко Л.І., Сизонов Д.Ю. та ін. Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа: словник. Ч. 1–5; МОНУ, КНУ ім. Т. Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2017–2022.
22. **НУАС:** Гороть Є.І., Гончарук С.В., Малімон Л.К., Рогач О.О. Новий українсько-англійський словник. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 700 с. URL: https://e2u.org.ua/.
23. **НУНТМ:** Таланчук М.П., Ярема С.Я., Коровайченко Ю.М., Ярема С.М., Моргунюк В.С. Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи. Київ – Львів: Університет «Україна», 2006. 664 с.
24. **ПССУМ:** Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 4-те вид., опрацьоване і доповн. Львів: БаК, 2012. 536 с.
25. **РУС:** Російсько-український словник: У 4 т. (тт. 1–3). Головні редактори: А. Кримський, С. Єфремов. Київ: Видав-

ничий дім Дмитра Бураго, 2016–2017. Репринт з видання 1924–1933 рр. (Серія «Словникова спадщина України»).
26. **РУСДМ:** Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Російсько-український словник ділової мови. Харків – Київ: Держ. вид-во України, 1930. URL: https://r2u.org.ua.
27. **РУСЖ:** Анніна І.О., Горюшина Г.Н., Гнатюк І.С. та ін. Російсько-український словник. За ред. В.В. Жайворонка. Київ: Абрис, 2003. 1424 с.
28. **РУСІС:** Мартиняк Т.П. Російсько-український словник іншомовних слів: 15 000 слів. Харків: Прапор, 1999. 388 с.
29. **РУСНТ:** Російсько-український словник наукової термінології: У 3 т. Т.І. – Суспільні науки. Київ: Наук. думка, 1994; Т. ІІ. – Біологія. Хімія. Медицина. Київ: Наук. думка, 1996; Т. ІІІ. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Київ: Наук. думка, 1998.
30. **РУССВ:** Вирган І.О., Пилинська М.М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с. [Перевидання словника 1959 року].
31. **РУССЛ:** Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. 3-тє вид., доповн. і випр. Львів: БаК, 2016, 608 с.
32. **РУСТТ:** Шелудько І., Садовський Т. Російсько-український словник технічної термінології (Загальний). Київ: Держ. вид-во України, 1928. 422 с.
33. **РУСУС** – Уманець М., Спілка А. Словарь росийсько-український. Львів: НТШ, 1893–1898. URL: https://r2u.org.ua/
34. **СГр** – Словник української мови: у 3-х т. Редактори: акад. С. Єфремов, А. Ніковський. Упорядкував: Б. Грінченко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Репринт з видання 1927–1928 рр.
35. **СГр** – Словарь української мови = Словарь украинского языка: [у 4 т.]. Т. 4: Р–Я / зібр. ред. журн. «Киевская Старина»; упоряд., з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. [Репр.

відтворення вид. 1909 р.]. Київ: Вид-во АН УРСР, 1959.
36. **СІС-2006:** Бибик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. За ред. С.Я. Єрмоленко; Худож.-оформлювач Б.П. Бублик. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
37. **СІС-74:** Мельничук О.С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1974. 775 с.
38. **СІС-85:** Мельничук О.С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1985. 2-е вид. 966 с.
39. Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуальноавторські новотвори / [уклад. Л. В. Оліфіренко]. Київ: Абрис, 2003. 90 с.
40. **СМ:** Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.
41. **СМТОУ:** Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: понад 10000 слів, словосполук і висловів. [З.Г. Козирєва, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлова, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко, Т.В. Цимбалюк-Скопненко, Л.І. Дідун]; наук. ред. Є.А. Карпіловська і З.Г. Козирєва; техн. ред. Л.І. Дідун і Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2022. 787 с. ISBN 978-966-02-9942-9 [Електронне видання]. URL: https://drive.google.com/file/d/1klVhz0Ogn2KNsi_wVzQs1kXdnwRY-_uf/view
42. **СНА:** Словник новітніх англізмів / Укл. Лесь Белей, Аліна Гончаренко, Марина Ківу, Ірина Олександрук. Київ: Наукова думка, 2022. 320 с.
43. **СНУ:** Словотворчість незалежної України. 2012–2016. Словник / Укладачі А. Нелюба, Є. Редько; загальна редакція А. Нелюби. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.
44. **СО:** Демська О.М., Кульчицький І.М. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996, 223 с.

45. **ССІС:** Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. Сучасний словник іншомовних слів. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
46. **СТППША:** Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування. Київ: Держвидав України, 1928. 120 с.
47. **СУМ-11:** Словник української мови: В 11 томах. Київ: Наук. думка, 1970–1980.
48. **СУМ-20** – Словник української мови: В 20 томах. Томи 1–14 (А – підку́рювач). Київ: Наук. думка, 2010–… URL: https://sum20ua.com/Entry/index?wordid=1&page=0
49. **СУМД:** Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017.
50. **СУМЖ:** Жайворонок В.В. (ред.). Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта», 2016. 1316 с.
51. **СЧС:** Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник чужомовних слів: Репринт з 2-го перероб. вид. 1955 р. Київ: Музей Івана Гончара; видавнича фірма Родовід, 1996. 535 с.
52. **ТСІ:** Півняк Г.Г., Бусигін Б.С., Дівізінюк М.М. та ін. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ, Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с.
53. **УАС:** Андрусишин К., Крет Я. Українсько-англійський словник. 1955. URL: https://e2u.org.ua.
54. **УАСДЛ:** Гороть Є.І., Василенко О.В., Єфремова Н.В. та ін. (уклад.). Українсько-англійський словник ділової людини. Луцьк. 2014. URL: https://e2u.org.ua/.
55. **УЖ:** Ставицька Л. Український жаргон. Словник. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики; Національна Академія наук України, Інститут української мови. Київ: Часопис «Критика», 2005. 494 с.
56. Штепа П. Знадібки до словника чужослів. Видав Семен Стасишин. Торонто, 1967. URL: https://diasporiana.org.ua/movoznavstvo/11105-shtepa-p-znadibki-do-slovnika-chuzhosliv/

57. Штепа П. Словник чужомовних слів і термінів. Понад 16000 слів. Монреаль, Канада. 1977. URL: https://ia903100.us.archive.org/8/items/shtepa1977/shtepa1977.pdf
58. **CD:** Cambridge Dictionary: словник англійської мови. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk/dictionary/english/

Корпуси текстів української мови

59. **Mova:** Дарчук Н.П. (керівник проєкту), Сорокін В.М. (програміст), Сірук О.Б., Ходаківська Я.В., Чейлитко Н.Г., Лангенбах М.О. Mova.info. Лінгвістичний портал. 2003–2024. URL: http://www.mova.info/
60. **ГРАК:** Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, Т. Ніколаєнко та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2024. – uacorpus.org.

III. Джерела ілюстративного матеріалу

Публіцистика

1. **Агеєва:** Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. 2-ге вид., випр. Київ: Віхола, 2023. 360 с.
2. **Бунтарки:** Бунтарки: жінки і модерна нація: есеї. Упоряд. В. Агєєва. Видання друге. Київ: Смолоскип, 2021. 368 с.
3. **Гаджієв:** Гаджієв Р. Лінгвістика на карті світу. Непорозуміння, кримінал та інтриги в різних мовах. Київ: Віхола, 2022. 384 с.
4. **Дзюба:** Дзюба І. Донецька рана України. Історико-культурологічні есеї. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2018. 136 с.
5. **Дячишин:** Дячишин Б. Слово Андрія Содомори у дзеркалах часу: есеї, рецензії. Львів: «ЗУКЦ», 2017. 104 с.
6. **Еко, Кар'єр:** Еко У., Кар'єр Ж.-К. Не сподівайтеся позбутися книжок [Текст] / Умберто Еко, Жан-Клод Кар'єр; пе-

реклад з франц. І. Славінської. Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. 256 с.
7. **Журавель:** Журавель Ю. Знай наших, 2019 – Журавель Ю. Знай наших. Обличчя. Думки. Вчинки: ілюстрована книга життя видатних синів та дочок нашої землі. Книга І. Рівне. 2019. 125 с.
8. **Забужко:** Забужко О. Планета полин: вибрані есеї. Київ: Комора, 2020. 384 с.
9. **Забужко 2009:** Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика. 4-те вид. Київ: Факт, 2009. 352 с. (Сер. «Висока полиця»).
10. **Забужко 2023:** Забужко О. Як рубали вишневий сад, або Довга дорога з Бад-Емсу. Київ, Видавничий дім «КОМОРА», 2023. 96 с.
11. **Кайку:** Кайку Мічіо. Фізика майбутнього. Переклала з англ. Анжела Кам'янець. Львів: Літопис, 2013. 432 с.
12. **Каплунов:** Каплунов Д. Нейрокопірайтинг 2.0. Харків: ВД «Фабула», 2023. 400 с.
13. **Коцюбинська:** Коцюбинська М.Х. Листи і люди; роздуми про епістолярну творчість. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 584 с.
14. **Кулеба:** Кулеба Д. Війна за реальність: як перемагати у світі шейків, правд і спільнот. Київ: Книголав, 2019. 384 с.
15. **Люди «сірої зони»:** Люди «сірої зони». Свідки російської анексії Криму 2014 року / упоряд. та вступ Андрієвська А., Халімон О. Київ: К.І.С., 2018. 264 с.
16. **Масенко:** Масенко Л.Т. Мова і політика. 2-ге вид., допов. Київ: Соняшник, 2004. 120 с.
17. **Маслова, Бєльська:** Маслова О., Бєльська В. Коли я нарешті висплюся? Як засинати і прокидатися із задоволенням. Київ: Віхола, 2021. 208 с.
18. **Панченко:** Панченко В.Є. Літературний ландшафт України. XX століття. 50 «слайдів». Київ: Ярославів Вал, 2019. 528 с.

19. **Семків:** Семків Р. Як читати класиків [текст]. 3-тє вид. Київ: Пабулум, 2022. 288 с.
20. **Семків 2016:** Семків Р. Як писали класики: поради, перевірені часом [Текст]. Київ: Пабулум, 2016. 240 с.
21. **Слабошпицький-15:** Слабошпицький М.Ф. Любов Голота: народжена в степах. Пам'ять, слово і контекст часу. Післямова. Голота Л. Там, де ніколи: роман, оповідання, новели. Київ: Ярославів Вал, 2015. С. 478–490.
22. **Слабошпицький-17:** Слабошпицький М.Ф. Протирання дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2017. 688 с.
23. **Слабошпицький-18:** Слабошпицький М.Ф. Тіні в дзеркалі. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2018. 736 с.
24. **Слабошпицький-19:** Слабошпицький М.Ф. З пам'яті дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2019. 544 с.
25. **Слабошпицький-2019:** Слабошпицький М.Ф. У Франкові сліди. Дмитро Павличко. Учитель: поема. Київ: Ярославів Вал, 2019. 64 с.
26. **Слабошпицький-20:** Слабошпицький М.Ф. З присмеркового дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2020. 664 с.
27. **Слабошпицький-Д:** Слабошпицький М.Ф. Про книжку «Крихти живого часу Андрія Содомори» Богдана Дячишина. Дячишин Б. Слово Андрія Содомори у дзеркалах часу: есеї, рецензії. Львів: «ЗУКЦ», 2017. С. 48.
28. **Хворост:** Хворост Л. А скажіть, будь ласка… : збірка інтерв'ю/ Люцина Хворост. Київ: Ярославів Вал, 2016. 316 с.
29. **Шевчук:** Шевчук Ю. Мовна шизофренія. Брустури: Дискурсус, 2015. 60 с.
30. **Щербак 2019:** Щербак Ю. Україна в епоху війномиру: книга підсумків і пророцтв. Київ: Ярославів Вал, 2019. 352 с.

31. **Щербак:** Щербак Ю. Україна в епіцентрі світового шторму: оцінки, прогнози, коментарі. Київ: Ярославів Вал, 2017. 360 с.
32. **Яковенко:** Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – початку XVIII століття. Київ: Laurus, 2012. 472 с.
33. **Якубова:** Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2018. 384 с.

Художня література

34. **Алексієвич:** Алексієвич С. Чорнобильська молитва: хроніка майбутнього: Роман / Переклад і післямова Оксани Забужко. Київ: КОМОРА, 2016. 288 с.
35. **Антипович:** Антипович Т. ХРОНОС: фантаст. Роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 200 с.
36. **Голота:** Голота Л. Там, де ніколи: роман, оповідання, новели. Київ: Ярославів Вал, 2015. 496 с. (Серія «БУкЛіт»).
37. **Гримич-02:** Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман. Львів: Кальварія, 2002. 160 с.
38. **Гримич-10:** Гримич М. Острів Білої Сови: роман. Київ: Дуліби, 2010. 160 с.
39. **Дашвар:** Дашвар Л. #ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 400 с.
40. **Дашвар:** Дашвар Л. Молоко з кров'ю. Роман. Літературно-художнє видання. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 272 с.
41. **Дереш:** Дереш Любко. Культ. Харків: Фоліо, 2017. 224 с.
42. **Дочинець:** Дочинець М. Курси крою і життя. Рецепти маленьких щасть. Мукачево: Карпатська вежа, 2018. 265 с.
43. **Дроздов:** Дроздов О. №1. Роман-вибух. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2016. 256 с.
44. **Кононенко:** Кононенко Є. Останнє бажання. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2015. 136 с.

45. **Кононенко-І:** Кононенко Є. Імітація. URL: https://lib.com.ua/uk/book/imitatsiia/?page=24
46. **КП:** Клуб поезії. URL: http://www.poetryclub.com.ua [доступ 12.03.2019].
47. **Ларсон:** Ларсон Е. Диявол у Білому місті: роман. Перекл. з англ. Г. Яновська. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 528 с.
48. **Логвин:** Логвин Ю. Звабний аромат порожніх бляшанок. Київ: Ярославів вал, 2019. 296 с.
49. **Матіос:** Матіос М. Щоденник страченої: Психологічна розвідка. Львів: ЛА «Піраміда», 2005.
50. **Мотрич:** Мотрич К. Трьохсотлітня Голгофа. Фавор: роман. Київ: Ярославів Вал, 2018. 528 с.
51. **Мусієнко:** Мусієнко Р. Завихрений час. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 552 с.
52. **Павличко:** Павличко Д. Учитель: поема. Київ: Ярославів Вал, 2019. 64 с.
53. **Подільські Божичі:** Подільські Божичі: посібник-хрестоматія із вивчення подільської поезії останньої третини XX – початку XXI ст. / Наукові статті, коментарі та укладання І.А. Зелененької. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. 332 с.
54. **Рибенко:** Рибенко Л. Коло: роман. Київ: Ярославів Вал, 2020. 256 с.
55. **Селфі в Парижі:** Селфі в Парижі [Текст]: збірка оповідань. Упоряд. Ольга Ренн. Львів: Видавництво Старого Лева. 2021. 136 с.
56. **Соломун:** Соломун К. Виставлю тебе на Фейсбук!: повість / пер. з хорват. Володимир Криницький. Київ: РІДНА ШКОЛА, 2019. 192 с.
57. **Соколян:** Соколян М. Балада для Кривої Варги. Київ: Нора-Друк, 2005. 160 с.
58. **Стеблівський 2015:** Стеблівський Є. Звенигора. Шабля на комісара: роман. Київ: Ярославів Вал, 2015. 376 с.
59. **Стеблівський:** Стеблівський Є. Кіборги. Сага про воїнів:

роман. Київ: Ярославів Вал, 2016. 264 с.
60. **Теревені:** Теревені аж до ранку. Брустурів: Дискурсус, 2016. 160 с.
61. **Шкляр:** Шкляр В. Кров кажана. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10352
62. **Щербак 2014:** Щербак Ю. Час тирана. Прозріння 2084 року: роман. Київ: Ярославів Вал, 2014. 432 с.
63. **Ялом:** Ялом І. Ліки від кохання та інші оповіді психотерапевта; пер. з англ. Наталія Бліхер. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 416 с.

Наукові, навчальні та науково-популярні публікації

64. **Авраменко:** Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. Освіти. Київ: Грамота, 2019. 208 с.
65. **Ажнюк:** Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст (Збірник наукових праць); відп. ред. Б.М. Ажнюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 360 с.
66. **Бабенко:** Бабенко В. Вірусний контент: поєднання реалістичності та комерції. Теле- та радіожурналістика. 2016. Випуск 15. С. 103–109.
67. **Батан:** Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2017. N4 (80). С. 11–19.
68. **Близнюк:** Близнюк А.С. Робота редактора над авторським матеріалом: Методичні рекомендації. Житомир, 2006. 48 с.
69. **Войтков:** Войтков В.Г. Інформатика та комп'ютерна техніка. URL: http://lubbook.org/book_229.html [доступ 17.02.18].
70. **Войтович:** Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія. За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М.Князєва. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 80 с.
71. **Дурняк:** Дурняк Б.В. Стандарти в поліграфії та видавничій

справі: довідник. Львів: Вид-во Укр. акад. друкарства, 2011. 320 с.
72. **Економіка:** Криховець-Хом'як Л.Я., Длугопольський О.В., Вірковська А.А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 296 с.
73. **Зазірний:** Зазірний І.М., Рижков Б.С. Погляд спортивного травматолога на біомеханіку кульшового суглоба. Травма. Том 20. № 1. 2019. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/18054112.pdf
74. **Зарубіжна література:** Ісаєва О.О. Зарубіжна література (рівень стандарту): підруч. для 11 кл. закладів загальної середньої освіти / О.О. Ісаєва, Ж.В. Клименко, А.О. Мельник. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 224 с.
75. **Інформатика:** Інформатика: підручник для 7 кл. закладів загальн. середн. освіти / І.В. Тріщук, О.Ю. Лазарець. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2024. 288 с.
76. **Кривицька:** Кривицька О.В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.
77. **Лазоревич:** Лазоревич І. Коранічна модель ставлення людини до природи: Синергія релігійного, естетичного та екологічного. URL: https://philpapers.org /rec/LAZ-6
78. **Матвеєва:** Матвеєва Н. Двомовність у сучасному комунікативному просторі Києва: Монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2022. 158 с.
79. **Мова і війна:** Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
80. **Павленко:** Павленко В.В. Лексико-стилістичні особливості матеріалів британських газет (The Sun, The Daily Mail, The Times) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

81. **Петренко:** Петренко В.Р., Олада Т.В., Стрижак А.А. Макетування і верстка: навчальний посібник. Кременчук: КУЕІТУ, 2006. 371 с. URL: https://studopedia.info/1-95768.html
82. **Стовбчатий:** Стовбчатий М.М. Застосування графових моделей тексту для розв'язання задач комп'ютерної лінгвістики. URL: https:// conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fksa/all-fksa-2018/paper/download/4337/4607
83. **Сюта:** Сюта Г.М. Цитата в українському поетичному тексті ХХ століття: джерела, прагматика, рецепція. дис. … докт. філол. наук: 10.02.01; Інститут української мови НАН України. Київ. 2018.
84. **Тези:** Тези доповідей 75-ої науково-технічної конференції Харківського національного університету будівництва та архітектури. Харків: ХНУБА. 2020. 274 с.
85. **Шевченко:** Шевченко В.Е. Художньо-технічне редагування: Тексти лекцій для студентів відділення «видавнича справа та редагування». Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 254 с.
86. **Шехавцов:** Шехавцов О.М. Освіта в Україні в умовах гібридно-інформаційної війни. URL: https://books.google.com.ua/
87. **Шульман:** Шульман А. Всередині Vogue. Мій щоденник сотого року; пер. з англ. Е. Євтушенко, С. Святенко. Київ: ArtHuss, 2018. 352 с.
88. **Ярема:** Ярема С.М. Технічне редагування: Навч. посіб. Київ: Ун-т «Україна», 2003. 284 с.

Українська періодика

89. Будівельний журнал. Інформаційно-аналітичний журнал, 2019, 1–2.
90. Кінотеатр, 2024, 1(171).
91. Критика, 2003, 6 (68).
92. **Наукові записки:** Наукові записки Інституту політичних і

етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015, 3 (77).
93. **Церква і суспільство:** Церква і суспільство. Науково-популярний часопис з богослов'я, філософії, історії, соціології та релігієзнавства Інституту Церкви і суспільства Київської православної богословської академії, 2023, № 1.

Мережеві засоби масової інформації

94. **Абзац:** Абзац: інформаційна програма Нового каналу: сайт. URL: https://abzats.novy.tv/
95. **АКУЛАMEDIA:** Медіапортал «Акула». URL: http://akulamedia.com/.
96. **Антоніна:** Антоніна: проєкт «Детектор медіа». URL: https://antonina.detector.media/
97. **Бабель:** Бабель: сайт інтернет-ЗМІ. URL: https://babel.ua/
98. **Бізнес:** Бізнес новини України та світу. URL: https://biz.nv.ua/ukr
99. **ВЗ:** Високий замок. URL: https://wz.lviv.ua/
100. **Вікка:** Телекеанал «Вікка». URL: сайт. https://www.vikka.ua/
101. **Вікна:** Вікна. Новини Калуша та Прикарпаття. URL: https://vikna.if.ua/
102. **Волинь:** Волинь: сайт газети. URL: https://www.volyn.com.ua/
103. **ВолиньPost:** Волинь Post. Інтернет-ресурс. URL: http://www.volynpost.com/
104. **Громадське:** Громадське. URL: https://hromadske.ua/
105. **Галичина:** Інтернет-ресурс газети «Галичина». URL: https://galychyna.if.ua/
106. **Гордон:** Інтернет-видання «Гордон». URL: https://gordonua.com/ukr/
107. **Громадське радіо:** Громадське радіо. URL: https://hromadske.radio/

108. **ГУ:** Голос України: газета Верховної Ради України. URL: http://www.golos.com.ua/
109. **День:** газета «День». URL: https://day.kyiv.ua/uk
110. **Детектор:** Детектор медіа: українське інтернет-видання про медіа. URL: https://detector.media/
111. **ЄП:** Європейська правда: новинний сайт. URL: https://www.eurointegration.com.ua/
112. **ДТ:** газета «Дзеркало тижня». URL: https://zn.ua/ukr/
113. **ДЧ:** Друг читача. URL: https://vsiknygy.net.ua/
114. **Заборона:** Заборона Медіа: онлайн-видання. URL: https://zaborona.com/
115. **ЗК:** Закарпатський кореспондент. Новини Закарпаття та Ужгорода. URL: https://zak-kor.net/ (Дата звернення: 03.08.21)
116. **Інтерв'ю:** Інтерв'ю з України: інтернет-ресурс. URL: https://rozmova.wordpress.com/
117. **ІП:** Історична правда: онлайнове суспільно-історичне, науково-популярне видання. URL: https://www.istpravda.com.ua/
118. **К:** Korali. Український жіночий журнал. URL: https://korali.info/
119. **Київ:** Телеканал «Київ»: сайт. URL: https://tv.kyiv24.news/
120. **Країна:** Країна: сайт журналу. https://gazeta.ua/
121. **Кропива:** Кропива: перше незалежне суспільне інтернет-видання Черкащини. URL: https://kropyva.ck.ua/
122. **Ліга:** Інформаційне агентство «Ліга: Закон». URL: https://ips.ligazakon.net/
123. **Львів:** LVIV.MEDIA – сайт новин про Україну і Львівщину. URL: https://lviv.media/
124. **Молодий буковинець:** Молодий буковинець: сайт газети. URL: https://molbuk.ua/
125. **Новинарня:** Новинарня: незалежний інтернет-проєкт. URL: https://novynarnia.com/

126. **Новини N:** Новини N. Миколаївські новини: сайт. URL: https://novosti-n.org/ua/
127. **О:** Obozrevatel. Останні новини України та світу. URL: https://www.obozrevatel.com/ukr/
128. **ПТ:** Політичний Тернопіль: незалежне українське інтернет-видання. URL: https://politerno.com.ua/
129. **РС:** Радіо Свобода. URL: https://www.radiosvoboda.org/
130. **СЛУХ**: онлайн-медіа про музику. URL: https://slukh.media/
131. **СС:** Свобода слова: сайт політичного ток-шоу. URL: https://svoboda.ictv.ua/ua/#
132. **Суспільне Культура:** Суспільне Культура: інтернет-видання. URL: https://suspilne.media/culture/
133. **Суспільне:** Суспільне Новини: інтернет видання. URL: https://suspilne.media/
134. **Сьогодні:** Сьогодні. Головні новини країни. Медійний портал. URL: https://www.segodnya.ua/ua
135. **Телеграф:** Кременчуцький ТелеграфЪ: сайт газети. URL: https://www.telegraf.in.ua/
136. **Терен:** Тернопільські новини. URL: http://teren.in.ua/
137. **УЖ:** Український журнал. URL: http://ukrzurnal.eu/
138. **Укрінформ:** УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: https://www.ukrinform.ua/block-lastnews
139. **УМ:** Україна молода: сайт газети. URL: https://umoloda.kyiv.ua/
140. **УНІАН:** УНІАН. Сайт «Новини України». URL: https://www.unian.ua/
141. **УНН:** Українські національні новини. URL: https://www.unn.com.ua/
142. **УП:** газета «Українська правда». URL: https://www.pravda.com.ua/
143. **УТ:** Український тиждень: журнал. URL: https://tyzhden.ua/
144. **Цензор:** Цензор. Новини та ЗМІ. URL: https://censor.net/ua

145. **Читай:** Читай: онлайн-журнал про книги та літературу. URL: https://chytay-ua.com/
146. **BBC:** BBC News. URL: https://www.bbc.com/
147. **Ch:** Champion. Новини спорту. URL: https://champion.com.ua/
148. **D:** Depo. Усі новини України та регіонів. URL: https://www.depo.ua/
149. **DW:** Новини й аналітика про Німеччину, Україну, Європу та світ. URL: https://www.dw.com/uk
150. **Glavcom:** Главком: Новини України та світу. URL: https://glavcom.ua/
151. **Green:** GreenPostmedia: інформаційно-аналітичний ресурс. URL: https://greenpost.ua/
152. **Interfax:** Інтерфакс-Україна: інформаційне агентство. URL: https://ua.interfax.com.ua/
153. **Lviv:** Lviv.com: сайт львівських новин. URL: https://lviv.com/
154. **LC:** LifeСьогодні. URL: https://lifestyle.segodnya.ua/
155. **NP:** Новини Полтавщини: обласне комунальне інформаційне агентство. URL: https://np.pl.ua/
156. **PlayUA:** PlayUA – українське розважальне інтернет-видання. URL: https://playua.net/
157. **UATV:** Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: https://uatv.ua/
158. **UKR:** UKRPUBLIK: інформаційний сайт. URL: https://ukrpublic.com/
159. **UP:** Журнал «Ukrainian people»: сайт. URL: https://ukrainianpeople.us/
160. **UA:** Українське радіо: сайт. URL: http://nrcu.gov.ua/
161. **VERSII.IF.UA:** новини Івано-Франківська та Івано-Франківської області. URL: https://versii.if.ua/
162. **Zaxid:** Портал Zaxid.net. Перше аналітичне інтернет-видання Львова. URL: https://zaxid.net/

163. **Zbruc:** Інтернет-ресурс «Zbruc». URL: https://zbruc.eu/

Спеціалізовані професійні сайти

164. **ББП:** Безкоштовна бібліотека підручників. URL: http://www.info-library.com.ua/
165. **БІ:** Бізнес ідеї Або Як почати свій бізнес: інтернет-ресурс. URL: https://ukr.mentorbizlist.com/.
166. **Chrome:** Вебмагазин Chrome. URL: https://chromewebstore.google.com/?hl=uk
167. **ВМР:** Вінницька міська рада: офіційний сайт. URL: https://www.vmr. gov.ua/default.aspx
168. **ВНМУ:** Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова: сайт. URL: https://www.vnmu.edu.ua/
169. **ВО:** Всеосвіта: національна освітня спільнота. URL: https://vseosvita.ua/
170. **ВР:** Стенограма засідання Верховної Ради України №17 від 03.10.2019 р. URL:https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7231.html
171. **ГА:** Гоголівська академія: літературний сайт. URL: http://gak.com.ua/
172. **ДІМ:** ДІМ: сайт телеканалу. URL: https://kanaldim.tv/
173. **ЕБ НАПНУ:** Електронна бібліотека НАПН України. URL: http://lib.iitta.gov.ua/5175/.
174. **Є:** Книгарня «Є»: сайт. URL: https://book-ye.com.ua/
175. **ЗР:** Верховна Рада України. Розділ «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws.
176. **Imena:** Imena.ua. Сайт з продажу доменів. URL: https://www.imena.ua/ua
177. **ІМІ:** Громадська організація «Інститут масової інформації»: сайт. URL: https://imi.org.ua/
178. **КБВ:** Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: каталоги. URL: http://nbuv.gov.ua/node/554
179. **КК:** Київська камерата: сайт національного ансамблю со-

лістів. URL: http://kievkamerata.org/ukr/
180. **КТК:** Київський тиждень критики: сайт фестивалю. URL: https://kcw.com.ua/
181. **Логос:** Християнський центр «Логос». URL: http://www.logos-kiev.org/
182. **Мінкульт:** Міністерство культури України: сайт. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk
183. **ММІ:** Методичні матеріали з інформатики. URL: https://www.ua5.org/virus/
184. **МЦТ:** Міністерство та комітет цифрової трансформації України: сайт. URL: https://thedigital.gov.ua/
185. **МЮ:** Міністерство юстицій: сайт. URL: https://minjust.gov.ua/azu_es_4_6
186. **НУОЗУ:** Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика: офіційний сайт. URL: https://nuozu.edu.ua/
187. **Освіта:** Портал OCBITA.UA. URL: https://osvita.ua/
188. **Первомайськ:** Первомайськ. Миколаївська область: сайт. URL: http://pervomaisk.mk.ua/
189. **Поворозник:** Поворозник Ю. Ніч поезофонії: Іздрик, мінімалісти і сни. *Громадське: Культура.* URL: https://hromadske.ua/posts/nich-poezofonii-izdryk-minimalisty-i-sny. 23 червня 2017.
190. **Практика:** Електронний журнал «Практика управління». URL: https://edirshkoly.mcfr.ua/
191. **Приват24:** Приват24: онлайн-застосунок ПриватБанку. URL: https://next.privat24.ua/
192. **Прямий:** Телеканал «Прямий»: сайт. URL: https://prm.ua/
193. **Рада:** Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://www.rada.gov.ua/
194. **Рівняни:** сайт для успішних людей. URL: https://my.rv.ua/
195. **Сільпо:** Сільпо: онлайн-супермаркет. URL: https://silpo.ua/
196. **Сл:** Словотвір. URL: https://slovotvir.org.ua/

197. **УАЗП:** Українська асоціація зовнішньої політики. URL: http://ufpa.org.ua/
198. **Укрсиб:** Укрсиббанк: сайт. URL: https://premium.ukrsibbank.com/ua/
199. **Урядовий портал:** Урядовий портал: єдиний вебпортал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/
200. **УЦОЯО:** Український центр оцінювання якості освіти: інтернет-ресурс. URL: https://testportal.gov.ua/
201. **ФФ:** Філологічний факультет ЛНУ. URL: https://philology.lnu.edu.ua/
202. **Чесно:** Рух ЧЕСНО: громадська організація. URL: https://www.chesno.org/
203. **Школа:** Видавничий дім «Школа». URL: https://schoolbook.com.ua/
204. **70/80:** Сайт альбому «70/80» гурту «Кам'яний Гість». URL: https://7080.kg.org.ua/
205. **Bar Trigger:** Bar Trigger: сайт інтернет-магазину. URL: https://bartrigger.com.ua/
206. **Best:** Best-support-pc. URL: https://best-support-pc.com/
207. **Books:** Booksonline. Безкоштовна електронна бібліотека. URL: https://booksonline.com.ua/
208. **Bookster.** Сайт навчальних матеріалів. URL: https://bookster.com.ua/
209. **Brocard:** Brocard: сайт магазину. URL: https://www.brocard.ua/
210. **Builders:** Builders Club. Пошук квартир у новобудах. URL: https://kut.ua/ua/
211. **Case:** Case Ukraina: центр соціально-економічних досліджень. URL: https://case-ukraine.com.ua/
212. **Chaynikam:** Chaynikam.info. URL: https://www.chaynikam.info/ukr/index.html
213. **Chtyvo:** Чтиво: вільна онлайн-бібліотека українськомов-

ної літератури. URL: https://chtyvo.org.ua/
214. **Cyberpunk:** Онлайн-енциклопедія світу Cyberpunk. URL: https://cyberpunk.fandom.com/
215. **Edpit:** Edpit agency 2021: сайт. URL: https://edpit.org/uk/
216. **Fssu:** Фонд соціального страхування України: сайт. URL: http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index
217. **Funduk:** FundukUA: геймерський інтернет-магазин. URL: https://funduk.ua/
218. **GP:** Google Play: онлайн-магазин. URL: https://play.google.com
219. **GV:** Global Voices по-українськи. Блог спільноти Global Voices. URL: https://uk.globalvoices.org/.
220. **Happymonday:** кар'єрна платформа з рекомендаціями щодо компаній, вакансій, шляхів розвитку кар'єри. URL: https://happymonday.ua/.
221. **KMU:** Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/
222. **Komp:** Професійна комп'ютерна допомога. URL: https://i-help.us/
223. **KyivMediaSchool:** KyivMediaSchool: школа журналістики. URL: https://kyivmediaschool.com/
224. **Kyivstar:** інтернет-ресурс мобільного оператора. URL: https://kyivstar.ua/uk/mm
225. **Lisma:** Lisma. Тернопільська меблева фабрика. URL: https://www.lisma.com.ua/
226. **LvBS:** Львівська бізнес-школа УКУ (LvBS): сайт. URL: https://lvbs.com.ua/lvbs/
227. **Lvivcenter:** Центр міської історії. URL: https://www.lvivcenter.org/
228. **Makeup:** Makeup: онлайн-магазин. URL: https://makeup.com.ua/ua/
229. **Mista:** MistaUA: проєкт про населені пункти України. URL: https://mista.ua/

230. **Mi100.** Сайт та журнал Місто. URL: https://mi100.info/
231. **Microsoft:** Microsoft Support. Посібник з інтерфейсу користувача Access. URL: https://support.microsoft.com
232. **MOYO.** Інтернет-магазин. URL: https://www.moyo.ua/
233. **NATO.** Урядова організація: сайт. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm
234. **Nauka:** Наукаінформ: наукова онлайн-бібліотека. URL: http://naukainform.kpi.ua/default.aspx
235. **NCT:** Сайт компанії ЕНСІТІ. URL: https://nct.ua/ua/
236. **NF:** Новини фінансів. URL: news.finance.ua
237. **Orner:** Orner: онлайн-магазин. URL: https://orner.com.ua/ua
238. **Phoneky:** Новий додаток Phoneky: сайт. URL: https://uk.phoneky.com/ringtones/#gsc.tab=0
239. **Platfor:** PLATFOR.MA: агенція сторітелінгу та інтернет-журнал. URL: https://platfor.ma/
240. **Prom:** Prom.UA. URL: https://lstyle.dp.ua/ua/
241. **Prozorro.** Держзакупівлі онлайн. URL: https://prozorro.gov.ua/
242. **Rozetka:** Rozetka: інтернет-магазин. URL: https://rozetka.com.ua/ua/
243. **Sturm:** Штурм: зброя та спорядження. URL: https://sturm.com.ua/
244. **Support:** Support.mozilla. Сайт підтримки користувачів. URL: https://support.mozilla.org/uk/
245. **Vodafone:** сайт мобільного оператора. URL: https://www.vodafone.ua/
246. **Vogue:** сайт бренду «Vogue Ukraine». URL: https://vogue.ua/ua/
247. **VOLL:** Компанія VOLL якісний IT-аутсорсинг. URL: https://voll.kiev.ua/uk
248. **Weche:** сайт. URL: https://weche.info/
249. **Wikipedia.** Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org

250. **Y:** Книжковий блог Yakaboo. URL: blog.yakaboo.ua
251. **Zkan:** ZKAN.COM.UA: сайт. URL: https://zkan.com.ua/
252. **Znaimo:** Знаймо разом: сайт. URL: https://znaimo.com.ua/

Соціальні мережі та платформи

253. **Інстаграм:** Instagram: соціальна мережа. URL: https://www.instagram.com/
254. **ФБ:** Фейсбук: соціальна мережа. URL: https://www.facebook.com/
255. **X:** X: соціальна мережа. URL: https://x.com/
256. **Youtube:** Youtube: відеохостинг. URL: https://www.youtube.com/

ДОДАТКИ

Додаток А

Реєстр неосемантизмів

	Неосемантизм	**Наслідки похідності та мотивації**
1	абрико́совий	
2	адміністра́тор	адмініструва́ти адмініструва́ння адміністра́торка адмі́н
3	адре́са	адре́сний адреса́ція
4	а́дресний	
5	акумуля́ція	акумулюва́ти акумуля́тор акумульо́ваний закумулюва́ти
6	акцентуа́ція	
7	а́кція	акці́йний
8	алгори́тм	алгоритмі́чний алгоритмі́чно алгоритмізува́ти алгоритміза́ція алгоритмізо́ваний
9	алеба́стровий	
10	алерге́н	
11	альтернати́ва	альтернати́вний безальтернати́вний безальтернати́вно

12	алюмі́нієвий	
13	амбасадо́р	
14	амбі́ція	амбіці́йний амбіці́йно амбі́тність амбі́тний амбі́тно
15	амбро́зія	
16	аме́ба	
17	амнезі́я	
18	анемі́я	
19	ана́лог	
20	антидо́т	
21	апара́т	
22	апеля́ція	апелюва́ти апелюва́ння
23	апока́ліпсис	апокаліпти́чний
24	аритмі́я	
25	арома́т	
26	артикуля́ція	артикулюва́ти артикулюва́ння артикульо́ваний артикуля́тор
27	архі́в	архі́вний архівува́ння архіва́ція архіва́тор архівува́ти архіво́ваний заархівува́ти заархіво́ваний

28	архіте́ктор	архітекту́ра
29	асте́нік	
30	атеста́ція	атестува́ти атестува́ння атесто́ваний атесто́вано
31	атмосфе́рний	атмосфе́рно
32	аутса́йдер	
33	бавО́вна	
34	багатоверста́тник	
35	банк	
36	ба́нка	
37	берег и́ня	
38	бібліоте́ка	
39	бі́лий	по-бі́лому
40	блиск	
41	блок	
42	блокува́ти	блокува́ння
43	бо́мба	бомби́ти
44	бомбард и́р	
45	бомбардува́ти	бомбардува́ння
46	борт	
47	бо́ртик	
48	бруд	брудни́й
49	буке́т	
50	бу́льбашка	
51	бюдже́т	бюдже́тний бюдже́тно
52	ва́куум	ва́куумний

53	ва́нна	
54	ва́та	ва́тний ва́тник
55	вганя́ти	вганя́ння
56	виганя́ти	виганя́ння
57	вегетаріа́нський	
58	ве́ктор	
59	ве́рсія	
60	вертика́ль	вертика́льний
61	вивíшувати	ви́вісити
62	виганя́ти	виганя́ння
63	вигоря́ти	ви́горіти ви́горілий вигора́ння
64	виклада́ти	ви́класти
65	ви́клик	
66	ви́мір	ви́мірний багатови́мірний багатови́мірність новови́мірний новови́мірність
67	високочо́лий	
68	висо́тка	
69	вистре́лювати	ви́стрелити
70	ви́тяг	
71	відмива́ти	відмива́ння відмива́ючи
72	відсмо́ктування	
73	відстрíлювати	
74	відчи́туватися	

75	візи́тка	
76	ві́зія	візі́йний
77	вікно́	
78	ві́рус	ві́русний ві́русність вірусити́ся завірусити́ся антиві́рус антиві́русний антиві́русник
79	ві́сімка	
80	віта́льний	віта́льність
81	вмонто́вувати	вмонтува́ти вмонто́ваний умонто́вано вмонтува́ння
82	волонте́р	волонте́рство волонте́рський волонте́рка[1] волонте́рити поволонте́рити по-волонте́рськи по-волонте́рському
83	волонте́рка[2]	
84	ву́зол	вузлови́й
85	галопува́ти	
86	гармоніза́ція	гармонізува́ти згармонізува́ти згармонізо́ваний згармонізо́вано
87	гаря́чий	

88	генерува́ти	генера́тор генеро́ваний генерува́ння генеро́вано генерува́тися генеру́ючи генерува́вши
89	гене́тика	генети́чний
90	гіаци́нтовий	
91	гігієна	
92	гламу́р	гламу́рний гламу́рність гламуриза́ція гламуризува́ти гламуризо́ваний гламуризо́вано
93	глоса́рій	
94	гля́нець	
95	го́йдалка	го́йдалко́вий
96	голосови́й	
97	го́луб	
98	горизонта́ль	горизонта́льний
99	гра	гра́ти граве́ць ігрови́й ігрома́н ігрома́нія
100	град	
101	графі́ті	
102	графі́товий	

103	грим	гримува́ти гримо́ваний загримува́ти загримо́ваний
104	гу́ма	
105	ґвалтува́ти	зґвалтува́ти зґвалтува́ння зґвалто́ваний
106	дві́йка	
107	девальва́ція	девальвува́ти девальвува́тися здевальво́ваний
108	декорати́вний	
109	декору́ва́ти	декоро́ваний
110	делегува́ти	делего́ваний делегува́ння
111	делі́ка́тний	
112	демарка́ція	демаркаці́йний
113	демонта́ж	демонтува́ти демонто́ваний демонто́вано
114	де́рево	
115	держа́вник	
116	детонува́ти	детона́тор
117	дефіле́	дефілюва́ти дефілюва́ння
118	дива́нний	
119	дивіде́нд	
120	диск	ди́сковий
121	дисплазі́я	

122	діа́гноз	діагно́ст діагностува́ти діагностува́ння діагносто́ваний діагносто́вано
123	діало́г	діало́говий
124	дієта́	
125	дода́ток	
126	докуме́нт	
127	до́нор	до́норський до́норство
128	до́пис	допи́сувати допи́сувач
129	допо́внений	
130	доріжка́	
131	доро́жній	
132	доро́слий	
133	дочі́рній	
134	драйв	драйво́вий драйво́во драйво́вість драйвува́ти драйвону́ти
135	дрейф	дрейфува́ти віддрейфува́ти дрейфува́ння
136	дру́жній	
137	друка́рка	
138	евакуа́тор	
139	еква́тор	

140	е́ко	
141	еколо́гія	екологі́чний екологі́чність екологі́чно
142	е́кспорт	експортува́ти експорто́ваний експортува́ння
143	енерге́тик	
144	епідемі́чний	
145	еро́зія	
146	жа́йворонок	
147	живи́й	нажи́во
148	жо́втий	жовтизна́ пожовті́шати пожовті́ти пожовті́ння пожовті́шання жовту́ха
149	звантажувати	звантажити звантажений звантажуватися звантажитися звантаження завантажувати завантажити завантажений завантажуватися завантажитися завантажуватися завантаження перезавантажувати перезавантажити

		перезавантáження перезавантáжуватися перезавантáжитися довантáжувати довантáжити підвантáжувати підвантáжити
150	завися́ти	зави́снути
151	заводськи́й	
152	заливáти	зали́ти
153	зали́вка	
154	застáвка	
155	зато́чувати	заточи́ти зато́чений зато́чено
156	зашива́ти	заши́ти заши́тий заши́то
157	зеле́ний	позелені́ти позелені́лий
158	зламáти	зла́маний зла́мано
159	зна́ковий	зна́ково
160	золоти́й	
161	зо́мбі	зомбувáти зомбо́ваний зомбува́ння зазомбувáти зазомбо́ваний
162	зо́на	
163	зчи́тувати	зчитáти

164	ікóнка	
165	і́мпорт	імпортува́ти імпортува́ння імпорто́ваний
166	інжене́р	інжене́рія
167	інструме́нт	інструмента́рій
168	інфікува́ти	інфіко́ваний інфіко́вано інфіку́ючи інфікува́вши інфікува́ння інфікува́тися
169	ка́вовий	
170	калі́бр	калібрува́ти калібро́ваний калібрува́ння
171	кана́л	
172	ка́псула	
173	карамéльний	
174	ка́рта	
175	карусéль	
176	ка́совий	
177	каталіза́тор	каталізува́ти
178	катало́г	каталогізува́ти каталогізо́ваний каталогіза́ція
179	кі́борг	
180	клієнт	клієнтський
181	кліма́т	мікрокліма́т

182	клон	клонува́ти клонува́ння клоно́ваний клоно́вано
183	код	кодува́ти кодува́ння перекодо́вувати перекодува́ти перекодува́ння закодува́ти закодува́ння закодо́ваний закодо́вано
184	компіля́ція	компіля́тор компілюва́ти компільо́ваний компілюва́ння
185	ко́мплекс	
186	комуна́лка	
187	конве́рсія	
188	конве́ртер (конве́р-тор)	конвертува́ти
189	кондиціоне́р	кондиціонува́ти кондиціонува́ння
190	конота́ція	
191	консе́рва	
192	консерва́ція	консервува́ти консервува́тися законсервува́ти законсервува́тися законсерво́ваність законсерво́ваний

193	конте́кст	у конте́ксті
194	конфігура́ція	
195	концентро́ваний	
196	координа́та	
197	коре́ктор	коре́кція
198	коридо́р	
199	користува́ч	користува́цький
200	коро́на	корону ва́тися корonóваний корonóвані
201	косметѝчний	
202	космі́чний	
203	ко́смос	
204	кулінáрія	
205	ку́льтовий	
206	купе́	ша́фа-купе́
207	ку́хня	
208	лава́ндовий	
209	ламінува́ти	ламінува́ння ламіно́ваний ламіна́ція ламіна́тор
210	ландша́фт	
211	лека́ло	
212	лі́нійка	
213	ліфт	
214	лосо́севий	
215	магнети́зм	
216	мажо́р	

217	Майда́н/майда́н	майда́нити промайда́нити майдану́тий антимайда́н автомайда́н майда́нівець майда́нівка євромайда́н євромайда́нівець автомайда́нівець антимайда́нівець
218	маніпуля́ція	маніпулюва́ти маніпулятивний маніпуля́тор
219	ма́нтра	
220	ма́па	
221	марафо́н	марафо́нський
222	маргіне́с	маргіна́льний
223	ма́ркер	маркува́ти маркува́ння марко́ваний марко́вано
224	марсіа́ни	
225	маси́в	
226	ма́ска	
227	масо́вка	
228	матери́нка	
229	матери́нський	
230	ма́триця	
231	ма́фія	мафіо́зний
232	махро́вий	

233	ма́ятник	
234	мене́джер	
235	меню́	
236	мере́жа	мережево́вий мере́жний мере́житися мережа́нин мере́жник мере́живо
237	метаста́з	
238	ми́ша	ми́шка
239	мікрофо́н	
240	міст	
241	мі́тка	
242	мобі́льний	
243	мо́влення	мо́вити мо́вник
244	моде́ль	моде́льний моде́лінг
245	модера́тор	модера́торський модера́ція модеро́ваний модерува́ння модерува́ти
246	мо́дуль	мо́дульний
247	молочко́	
248	моніто́р	
249	моніто́рити	моніто́ринг
250	монолі́т	
251	мопе́д	
252	мораторій	

253	морквя́ний	
254	му́льтик	
255	м’я́тний	
256	навіга́ція	навіга́тор
257	на́ліпка	
258	наро́дник	
259	нафарширува́ти	нафарширо́ваний
260	негати́в	
261	нефри́товий	
262	ні́ша	ні́шевий
263	нови́ни	нови́нний нови́нник новина́р новина́рка новина́рський новина́рня
264	номіна́ція	номіна́нт номіна́тор номінува́ти номінува́тися номіно́ваний номіно́вано номінува́ння
265	носі́й	
266	ностальгі́я	
267	нуль	
268	об’єктива́ція	об’єктиво́ваний об’єктивува́ти об’єктивіза́ція об’єктивізо́ваний об’єктивізува́ти

269	обва́лювати	обва́люватися обвали́ти обвали́тися обва́л
270	обнуля́ти	обнули́ти обнуля́тися обну́лений обну́лено обну́лення обнулі́ння обнуля́ючи обнули́вши
271	о́браз	
272	о́воч	
273	окуля́ри	
274	опера́тор	
275	операці́йна	
276	опоне́нт	
277	о́птика	
278	органі́чний	
279	орда́	орди́нець
280	орієнта́ція	
281	орк	оркоста́н
282	павути́на	павути́ння
283	паке́т	паке́тний паке́тно паке́том у паке́ті
284	пакува́ти	запакува́ти
285	палі́тра	

286	па́м’ять	
287	пане́ль	пане́льний
288	па́пка	
289	паради́гма	
290	паразит	
291	парашутува́ння	
292	паро́ль	запаро́лений запаро́лити запаро́лювати
293	педалюва́ти	педальо́ваний педальо́вано педалюва́ння
294	передо́к	
295	перемика́ти	
296	пе́рсиковий	
297	персоналіза́ція	персоналізува́ти персоналізо́ваний
298	персоніфіка́ція	персоніфікува́ти персоніфіко́ваний
299	підка́чувати	підкача́ти підка́чуватися підка́чаний
300	пі́ксель	
301	кача́тися	
302	нака́чувати	накача́ти нака́чаний
303	пі́дпис	підпи́сувати підписа́ти підпи́суватися
304	підрива́ти	підірва́ти

305	підсві́чувати	підсвіти́ти підсві́чений
306	підсіда́ти	підсі́сти
307	підтя́жка	
308	пілóтний	
309	пірамі́да	пірамідáльний пірамідáльно
310	піра́т	піра́тський піра́тство
311	пла́зма	
312	пла́нер	
313	пла́нка	
314	планува́льник	
315	планше́т	планше́тний
316	пла́стика	
317	пла́та	
318	пла́тиновий	
319	платфóрма	
320	плита́	
321	поліфоні́я	
322	полуни́чний	
323	порт	портóвий
324	порта́л	порта́льний
325	пост	пóстити запóстити
326	пото́к	
327	почервоні́ння	
328	пóшта	поштóвий

329	презента́ція	презентаці́йний презентува́ти презенто́ваний презенту́ючи презентува́вши презенто́вано презе́нтер
330	пресува́ти	
331	приватизува́ти	
332	прили́т	
333	програмува́ти	програмува́ння програмо́ваний запрограмува́ти запрограмо́ваний
334	просіда́ти	проси́сти
335	про́стір	
336	просу́нутий	
337	протезува́ти	протезува́ння протезо́ваний
338	про́філь	про́фільний
339	прошу́вка	
340	пта́шка	
341	пункти́рно	
342	ра́курс	
343	рафінува́ти	
344	реа́льність	
345	реанім́а́ція	реанімува́ти реанімаці́йний реанімо́вано реанімува́ння реанімо́ваний

346	регі́стр	
347	реда́ктор	редагува́ти
348	режисе́р	режисува́ти режису́ра зрежисува́ти зрежисо́ваний
349	резонува́ти	резона́нсний
350	ре́йдер	ре́йдерський рейдерну́ти
351	рекультива́ція	
352	реставра́ція	
353	ресу́рс	ресу́рсний
354	ретрансля́ція	ретранслюва́ти ретрансля́тор ретрансльо́ваний
355	реце́пція	рецепти́вний
356	реципіє́нт	
357	реші́тка	
358	рито́рика	
359	розмі́щувати	розмісти́ти
360	розпізнава́ти	розпізна́ти розпізнава́ння
361	ро́зтин	
362	розу́мний	
363	ро́лик	
364	рома́нтика	
365	рота́ція	ротаці́йний
366	ручни́й	
367	свіжина́	

368	сегме́нт	сегментува́ти сегмента́ція сегменто́ваний сегменто́вано сегменто́ваність
369	сейсмо́граф	
370	сексуа́льний	сексуа́льно
371	се́ктор	
372	се́рвер	се́рверний
373	се́рвіс	се́рвісний
374	сері́йний	
375	сертифіка́т	
376	се́рфити	
377	силови́й	
378	симпа́тик	
379	сингл	си́нгловий си́нглово си́нглом
380	синдро́м	
381	сино́псис	
382	синьо-жо́вті	
383	систе́ма	
384	сі́рий	
385	сі́тка	
386	сканува́ти	сканува́ння
387	скарбни́чка	
388	скля́нка	
389	скри́нька	
390	ску́тер	
391	слайд	

392	слуга́	
393	слу́хання	
394	смаков и́й	
395	сова́	
396	сово́к	совко́вий совко́вість постсово́к постсовко́вий постсовко́вість
397	спі́кер	
398	спільно́та	
399	сплеск	
400	ста́тус	
401	стереоти́п	
402	стиліст	
403	сто́ковий	
404	сторі́нка	
405	стра́вний	
406	стрі́лка	
407	стрі́чка	
408	структу́ра	
409	сту́дія	квартира-сту́дія ку́хня-сту́дія
410	сублім а́ція	сублімува́ти сублімо́ваний
411	су́провід	
412	сцена́рій	сцена́рний сценари́ст
413	та́ктика	
414	танде́м	

415	тахікарді́йний	
416	тектоні́чний	
417	телевізі́йник	телевізі́йниця
418	те́ндер	те́ндерний
419	тене́та	
420	те́плий	
421	терапі́я	терапевти́чний
422	технолóгія	
423	тиражува́ти	тиражóваний тиражóвано тиражóваність тиражува́ння тиражува́тися тиражу́ючи тиражува́вши
424	ті́ні	
425	тіньови́й	
426	тома́тний	
427	токси́чний	токси́чність тóксик тóксичка
428	травмати́чний	
429	транзи́т	
430	трансля́ція	транслюва́ти трансльóваний транслюва́тися трансля́тор
431	тра́нсфер	
432	трек	
433	тренаже́р	тренаже́рний

434	трико́лірні	триколо́р
435	троль	тро́лити тро́лінг
436	туні́ка	
437	турбуле́нтність	
438	турніке́т	
439	туш	
440	уніфіко́ваний	
441	фе́рма	ботофе́рма
442	фі́шка	
443	фокусува́тися	
444	фонтанува́ти	фонтанува́ння
445	форма́т	форма́тний форматува́ти формато́ваний форматува́ння форматуватися переформатува́ти переформато́вувати переформатува́тися переформато́вуватися переформатува́ння
446	фо́рум	фо́румний форумча́нин форумча́нка
447	фунда́ція	
448	хвіст	хво́стик хвости́ст
449	хі́мія	
450	хма́рний	хма́ра

451	холо́дний	
452	хрестома́тія	
453	цифрови́й	цифрови́к
454	ци́фра	цифрува́ти цифровіза́ція зацифро́вувати зацифрува́ти зацифрува́ння зацифро́ваний оцифро́вувати оцифрува́ти
455	чита́лка	
456	човнико́вий	
457	чо́рний	по-чо́рному
458	Чорно́биль	чорно́бильський чорно́билець
459	шабло́н	
460	шака́лячий	
461	шлюз	шлю́зний
462	шо́ковий	
463	шту́чка	
464	ярли́к	

Додаток Б

Доступ до словника неосемантизмів

Словник неосемантизмів / Укл. Ю. О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. URL: https://www.lexonomy.eu/#/neosem

SUMMARY

This monograph explores the phenomenon of neosemantization in contemporary Ukrainian, focusing particularly on the tendency to renew the lexicon by employing internal nominative resources – native and assimilated borrowed elements. Drawing on Ukrainian texts spanning various styles and genres, as well as data from Ukrainian language corpora and extensive lexicographic sources, the study identifies and analyses three primary categories of neosemantisms: lexical units that retain familiar forms yet acquire novel meanings. These include semantic derivatives, hidden borrowings, and newly formed homonyms.

Particular attention is given to refining the classification criteria for these lexical innovations, elucidating the mechanisms and sources behind the emergence of new meanings, and evaluating the functional potential of neosemantisms. The monograph examines their integration into the linguistic system through syntagmatic, paradigmatic, and epidigmatic relations. Furthermore, the study addresses the lexicographic representation of such innovations in 21st-century Ukrainian dictionaries.

The analyzed material highlights the Ukrainian language's capacity for semantic innovation and its ability to adapt dynamically to the demands of modernity and globalization while preserving its national identity and typological features of nomination.

This monograph is intended for scientists, educators, students, and anyone interested in the processes shaping the Ukrainian language today.

Keywords: neosemantism, neosemantization, semantic derivation, hidden borrowing, recurrent derivational model, polysemy, homonymy

РЕДАКЦІЙНА РАДА СЕРІЇ «СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА»:

Гриценко Павло Юхимович (голова)
Горголюк Ніна Георгіївна
Бибик Світлана Павлівна
Городенська Катерина Григорівна
Єрмоленко Світлана Яківна
Карпіловська Євгенія Анатоліївна
Соколова Світлана Олегівна
Шульгач Віктор Петрович
Казимирова Ірина Андріївна
Коца Руслана Олександрівна
Петрова Оксана Іванівна (секретар)

СЕРІЯ «СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА»

1. *Кобиринка Г.С.* Акцентуація непохідних іменників у бойківських говірках. – К., 2009.

2. *Яценко Н.О.* Формування назв військового одягу в українській мові. – К., 2009.

3. *Сидяченко Н.Г.* Мовотворчість українських і польських письменників. – К., 2009.

4. *Сукаленко Т.М.* Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові. – К., 2010.

5. *Городенська К.Г.* Сполучники української літературної мови. – К., 2010.

6. *Коць Т. А.* Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. – К., 2010.

7. *Сюта Г.М.* Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. – К., 2010.

8. *Навальна М. І.* Динаміка лексикону української періодики початку XXI ст. – К., 2011.

9. *Габай А.Ю.* Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові. – К., 2011.

10. *Тименко Л.О.* Лексика офіційно-ділового стилю в історії української мови (1917–1933 рр.). – К., 2011.

11. *Вербич Н.О.* Інтонація переконування в публічному мовленні. – К., Луцьк, 2011.

12. *Христіанінова Р.О.* Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові. – К., 2012.

13. *Іщенко О.С.* Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення. – К., 2012.

14. *Гороф'янюк І.В.* Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до лексичного атласу української мови. – Вінниця, 2012.

15. *Бибик С.П.* Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. – К., 2013.

16. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: *І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова;* за ред. К.Г. Городенської]. – К., 2017.

17. *Клименко Н.Ф.* Українська біологічна термінологія кінця XX – початку XXI ст. – К., 2017.

18. *Кислюк Л.П.* Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. – К., 2017.

19. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія [автори: *Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирева, Ю.В. Романюк;* за ред. Є.А. Карпіловської]. – К., 2017.

20. *Халіновська Л.А.* Українська авіаційна термінологія: формування і функціонування: Монографія. – К.: КММ, 2017.

21. Українська лексикографія та лексикологія: проблеми, завдання. – К., 2017.

22. *Сюта Г.М.* Цитатний тезаурус української поетичної мови XX століття. – К., 2017.

23. *Краєвська Г.П.* Народно-виробнича термінологія центрально-подільських говірок: Матеріали до лексичного атласу української мови. – Вінниця, 2018.

24. *Коць Т.А.* Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI століття. Динаміка літературної норми. К., 2018.

25. *Мялковська Л.М.* Мова художніх творів І.С. Нечуя-Левицького: лексикографічна і лінгвокогнітивна рецепція. – К., 2019.

26. *Данилевська О.М.* Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси. – К., 2019.

27. *Сахарова О.В.* Персонажі сучасної української драматургії: лінгвістичні аспекти. – К., 2019.

28. *Архангельська А.* Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику. – К., 2019.

29. *Гороф'янюк І.В.* Ботанічна лексика центральноподільських говірок: структурна організація та ареалогія. – Вінниця, 2020.

30. *Мовчун Л.В.* Українська рима в системі мови і в мовній практиці. – К., 2020.

31. *Черемська О.С.* Становлення і розвиток Харківської філологічної школи (XIX – перша третина XX століття). – Харків, 2020.

32. *Семеренко Г.В.* Історія суфіксального творення іменників із демінутивним і гіпокористичним значеннями в українській мові. – К., Запоріжжя, 2020.

33. *Соколова С.О.* Аспектуальні категорії українського дієслова. Монографія. Київ: «Книга-плюс», 2021. 224 с.

34. *Городенська К.Г.* Сполучникові складносурядні речення української мови в нових координатах формально-граматичної та семантико-синтаксичної структури. монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня "Рута"», 2022. 208 с.

35. Лексикографічна парадигма XXI ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука: монографія / відп. ред. Є.А. Карпіловська; техн. ред. Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. 596 с. [Електронне видання] https://drive.google.com/file/d/1Z2Ry28VVZHWUCbK1LBQ9BwglsboD9y0F/view?usp=sharing

36. Територіальні та соціокультурні умови функціонування української мови в Україні: монографія [автори: *С.О. Соколова, М.О. Гонтар, О.М. Данилевська, Г.М. Залізняк, Л.Т. Масенко, О.Г. Руда, В.М. Труб, І.М. Цар;* відп. редактор С.О. Соколова]. Київ, 2023. [Електронне видання]. https://drive.google.com/file/d/11qazzxXuQ-AVcrUzH9YFFfmfZDQ1BxrO/view?usp=sharing

37. Теоретичні засади лексикографування мовотворчості: ідіолект і узус: монографія; [Автори: *З.Г. Козирєва, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлова, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко, Т.В. Цимба-*

люк-Скопненко, Л.І. Дідун; відповід. ред. З.Г. Козирєва; підгот. електр. вид. І.А. Самойлова і Ю.О. Цигвінцева]. – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2023. – 487 с. (23,4 а.а.) [Електронне видання].

38. *Казимирова І.А., Туровська Л.В., Яценко Н.О.* Українське теоретичне термінознавство на тлі слов'янського досвіду: колективна монографія / Відп. ред. І.А. Казимирова. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. 289 с.

39. Лінгвософія українських текстів XXI століття: колективна монографія [Автори: *С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибик, А.Ю. Ганжа, Т.А. Коць, Г.М. Сюта*]. Київ, 2023. 516 с. (електронне видання)

40. *Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф.* Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є.А. Карпіловська: підготувала електронний оригінал-макет Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с. [Електронне видання].

41. Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України: монографія / відп. редактор С.О. Соколова, техн. редактор І.І. Брага. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с. [електронне видання].

Наукове видання

Юлія ЦИГВІНЦЕВА

НЕОСЕМАНТИЗАЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: ЧИННИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ НОМІНАЦІЇ

МОНОГРАФІЯ

СЕРІЯ «СТУДІЇ З УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА»

Ідея та дизайн обкладинки – Ігор Цигвінцев

Підписано до друку 26.06.2025.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Друк. арк. 24.
Умов. друк. арк. 22,32. Обл.-вид. арк. 16,1.
Наклад 200 прим. Зам. № 8897.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець та виготовлювач ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
http://www.tvoru.com.ua

